

ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของ
ผู้หญิงชาติพันธุ์

Foreign Affairs, Trade and
 Development Canada

ประสบการณ์ กับ

การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

บรรณาธิการ รองศาสตราจารย์วิระดา สมสวัสดิ์
กรรมการปฏิรูปกฎหมาย และประธานกรรมการในคณะกรรมการพิจารณา
ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

กองบรรณาธิการ

สุณี ไชยรส รองประธานกรรมการปฏิรูปกฎหมาย และรองประธานกรรมการ
ในคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

นายสมชาย หอมลออ กรรมการปฏิรูปกฎหมาย และกรรมการพิจารณา
ปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภาวดี ทองอุไทย กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

รองศาสตราจารย์ ดร.นงเยาว์ เนาวรัตน์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา ทวีสิทธิ์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนา
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

นางสาวนัยนา สุภาพิ่ง กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนา
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

นางสาวเยาวลักษณ์ อนุพันธุ์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนา
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

นางสาวสุพัตรา ภู่อานุสรณ์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนา
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ

นางสาวอารีวรรณ จตุทอง นักวิชาการปฏิรูปกฎหมายชำนาญการพิเศษ

นางสาวพูนสุข ชันธาโรจน์ เลขานุการกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

นางสาวนันทพร เบ็ญจันทร์ เลขานุการกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

นางสาวสิริณัฐา สารุเม เลขานุการกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

นายธนกร อุดมธนพงษ์ เลขานุการกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

จัดพิมพ์โดย

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาค
ระหว่างเพศ ในคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

สถานที่ติดต่อ

สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
เลขที่ 99 อาคารซอฟต์แวร์ ปาร์ค ชั้น 15, 16 และ 19
ถนนแจ้งวัฒนะ ตำบลคลองเกลือ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120
โทรศัพท์ 0-2502-6000 ต่อ 8885 หรือ 8269
โทรสาร 0-2502-6000 ต่อ 8274
<http://www.lrct.go.th>
Facebook: สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (คปก.)

ออกแบบ/พิมพ์ที่

หจก.วนิดาการพิมพ์ สาขาที่ 1
134/73 หมู่ 4 ตำบลลาดขัวญ อำเภอเมืองนนทบุรี
จังหวัดนนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 08-1783-8569

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์.-- นนทบุรี :
สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม, 2557.

342 หน้า.

1. สตรี. I. วีระดา สมสวัสดิ์, บรรณาธิการ II. ชื่อเรื่อง.

305.4

ISBN 978-616-7763-49-1

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ ในคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย มีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือการศึกษา สืบวิจัย และวิเคราะห์ทางวิชาการเพื่อพัฒนาองค์ความรู้อันจะนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศให้เป็นธรรม ทันต่อสถานการณ์ สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ ตลอดจนขับเคลื่อนผลักดันเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบยุติธรรมที่ค้ำประกันสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงตามกรอบมาตรฐานสากล

สืบเนื่องจากหน้าที่ดังกล่าว คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศโดยความร่วมมือทางวิชาการด้านความเสมอภาคระหว่างเพศกับองค์การเพื่อการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ และเพิ่มพลังของผู้หญิงแห่งสหประชาชาติ (UN Women) จึงได้จัดให้มีการศึกษาวิจัย **ประสบการณ์กับการเข้าถึงความยุติธรรม: การศึกษาวิจัยแบบอัตชีวประวัติของผู้หญิงชาติพันธุ์** ขึ้น เพื่อถ่ายทอด “ความจริง” จากประสบการณ์ชีวิตที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐและระบบจารีตประเพณีดั้งเดิมในแง่มุมต่าง ๆ ของผู้หญิง 5 ชาติพันธุ์ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ ผู้หญิงม้ง ผู้หญิงดาราอาง (ปะหล่อง) ผู้หญิงเมี่ยน ผู้หญิงปกากะญอ และผู้หญิงลาหู่ พร้อมให้ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ประสบการณ์การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ทั้งห้าท่าน อาจมีวิธีการเล่าเรื่องต่างไปจากงานวิจัยทางสังคมศาสตร์กระแสหลัก

ทว่าเป็นสิ่งที่นักวิจัยทุกท่านตั้งใจเลือกใช้เป็นวิธีวิทยาในการศึกษาแบบอัตชีวประวัติของผู้หญิงชาติพันธุ์ โดยถือเป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายสำคัญในการเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ให้กับเจ้าของเรื่องเล่า ทั้งผลของการผสมผสานความรู้ ความคิด ความรู้สึก ความเข้าใจระหว่างกรณีศึกษาและนักวิจัย จะช่วยทำให้ผู้อ่านมีมุมมองที่สนใจต่อประเด็นความเข้าใจต่อประสบการณ์ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ในมิติต่าง ๆ เช่น มิติด้านจารีต ประเพณีท้องถิ่น การมีสัญชาติและสิทธิความเป็นพลเมืองของรัฐไทย การเข้าถึงบริการของรัฐด้านสุขภาพและอนามัยการเจริญพันธุ์ การต่อสู้เรื่องสิทธิที่ดินทำกิน การต่อสู้กับอำนาจเหนือที่มาจากกาปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้ง การมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะและการมีส่วนร่วมในทางการเมือง ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่กระทบชีวิตผู้หญิงชาติพันธุ์อย่างหนักหน่วงและกดขี่ละเมิดสิทธิความเป็นมนุษย์ผู้หญิง อันรวมความเสมอภาคระหว่างเพศอย่างเต็มที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมายด้านความเสมอภาคระหว่างเพศขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมให้โครงการวิจัยนี้สำเร็จ ลุล่วงด้วยดี อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ในการเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ ในมิติสังคมศาสตร์และสตรีศึกษา ตลอดจน ดร.อริยา เศรษฐามร์ อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ มลิวัลย์ เสนาวงษ์ และพูนสุข ชันธาโรจน์ นักวิจัยที่ทุ่มเทเวลา ให้กับการเก็บเกี่ยวและถ่ายทอดเรื่องราวจากผู้หญิงชาติพันธุ์อย่างเต็มที่ ทำหน้าที่สุ่มนี้ขอขอบคุณเจ้าของเรื่องราวทั้งห้าท่าน แน่ใจว่า แชน้อย แซ่เซ่ง คำ นายฉล เพย ศรีสมบัติ หน่อแฉวี ทุ่งเมืองทอง และลาเคละ จะทอ ที่อุทิศประสบการณ์ ส่วนสำคัญของชีวิตเพื่อให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ความเป็นไปของกระบวนการ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

สุดท้าย ขอให้ ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม: การศึกษาวิจัยแบบอัตชีวประวัติของผู้หญิงชาติพันธุ์ ได้เป็นพื้นที่เรียนรู้ และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างกรณีศึกษา นักวิจัย กระทั่งถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง กับกระบวนการเข้าถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในสถานะเป็นมนุษย์ ผู้หญิง เป็นพลเมืองที่สังคมควรให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าเพศอื่น และ ได้นำองค์ความรู้ที่สำคัญต่อกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงกฎหมายไปใช้ ให้เป็นประโยชน์ในการสนับสนุนให้กฎหมายมีมิติการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน ของผู้หญิงตามกรอบมาตรฐานสากลต่อไป

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศในคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
สิงหาคม 2557

คำนำ	ก
บทนำ	1
<ul style="list-style-type: none"> • การเข้าถึงความยุติธรรมทางวัฒนธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ม้ง ประสบการณ์ชีวิตของ “แฉ่งน้อย แซ่เซ่ง” อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ 	13
<ul style="list-style-type: none"> • ชีวิตของคำ นายนวล ผู้หญิงชาติพันธุ์กับกระบวนการต่อสู้ เรื่องสัญชาติ เรื่องเล่า ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ดาราอาง (ปะหล่อง) อริยา เศวตามร์ 	57
<ul style="list-style-type: none"> • เพย ศรีสมบัติ กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่น เรื่องเล่า ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงเมียนพูนสุข ชันธาโรจน์ 	109
<ul style="list-style-type: none"> • ผู้หญิงปกากะญอ กับ อุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐ : กรณีศึกษาประสบการณ์ชีวิตของหน่อแฉวี ทุ่งเมืองทอง มลิวัดย์ เสนาวงษ์ 	159
<ul style="list-style-type: none"> • ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงลาหู่ : อัตชีวประวัติ ลาเคละ จะทอ 	225
บทสรุปเชิงสังเคราะห์	303
ข้อเสนอเพื่อการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	323

การตั้งหัวข้อการวิจัยนี้ว่า **ประสบการณ์กับการเข้าถึงความยุติธรรม: การศึกษาวิจัยแบบอัตชีวประวัติของผู้หญิงชาติพันธุ์**สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นักสตรีนิยมไม่เชื่อว่าในสังคมไทยที่หลายฝ่ายอ้างว่าเป็นประชาธิปไตยแล้วเพราะมีการเลือกตั้ง หรือแม้กระทั่งผู้ที่ไม่เห็นด้วยพร้อมทั้งเรียกร้องประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นั้น ทุกคนหรือปัจเจกบุคคลแต่ละคนสามารถเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่าความยุติธรรมได้ แม้จะมีการกล่าวอ้างเชิงทฤษฎีหรือมีกฎหมายต่าง ๆ รองรับว่าทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมกันก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติไม่เป็นเช่นนั้น

ประเด็นปัญหาหรือคำถามหลักของการวิจัย จึงมีอยู่หลายคำถามด้วยกันกล่าวคือ

หนึ่ง **ความยุติธรรม**ในความหมายของผู้หญิงชาติพันธุ์ซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องเล่าว่าด้วยประสบการณ์นั้น คืออะไร มีความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไรในประสบการณ์ชีวิตของพวกเธอแต่ละคน และความยุติธรรมที่ว่านั้นสอดคล้องหรือแตกต่างอย่างไรกับความยุติธรรมตามหลักและ/หรือปรัชญากฎหมายไทยและกฎบัตรสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

สอง **ประสบการณ์**เป็นที่มาของ “ความรู้/ความจริง” ได้หรือไม่ คำถามนี้เป็นคำถามเชิงญาณวิทยาที่นักสตรีนิยมเชื่ออย่างมั่นใจว่าประสบการณ์ของผู้หญิงเป็นแหล่งที่มาของความรู้ความจริงได้ กล่าวอีก

อย่างหนึ่งคือ ประสบการณ์เป็นส่วนสำคัญของการประกอบสร้างความรู้
อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

สาม **อัตชีวประวัติ**เดิมทีโดยเฉพาะในจารีตของการประกอบสร้าง
ความรู้หรือการวิจัยในแวดวงสังคมศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งนักสตรีนิยมเรียกว่า
เป็นทั้งกระแสหลักและกระแสชายด้วยนั้น อัตชีวประวัติไม่ได้รับการยอมรับ
ว่าเป็นแหล่งที่มาของความรู้ แต่มีข้อยกเว้นว่าถ้าเป็นอัตชีวประวัติของผู้ชาย
ผู้ยิ่งใหญ่หรือวีรบุรุษแล้ว ถือว่าเป็นแหล่งของความรู้สำคัญ การวิจัยโดยการ
ใช้อัตชีวประวัติไม่ถูกถือว่าเป็นการวิจัยที่เชื่อถือได้เพราะ “ไม่เป็นกลาง”
“เต็มไปด้วยอคติ” แต่ในปัจจุบันความเชื่อตามจารีตดังกล่าวไม่อยู่ในกระแส
ต่อไปแล้ว เนื่องจากเกิดการยอมรับเป็นการทั่วไปว่า ไม่มีการวิจัยที่ปราศจาก
อคติหรือเป็นกลาง นอกจากนั้นความเชื่อตามจารีต การวิจัยกระแสหลัก
ที่ว่า การวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้ฐานตัวเลขสถิติที่ยิ่งกว้างยิ่งดีเพราะเป็น
วิทยาศาสตร์และเชื่อถือได้นั้นใช้ไม่ได้เต็มที่กับการวิจัยทางสังคมศาสตร์
มนุษยศาสตร์และสตรีศึกษา เพราะวิวิธวิทยาของการวิจัยแบบนี้ไม่สามารถ
เจาะลึกในระดับอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลได้ ดังนั้นการ “เล่าเรื่อง”
เช่นในแนวอัตชีวประวัติที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกและสะท้อนออกมาซึ่ง
อารมณ์ความรู้สึก ความเจ็บปวด ความดีใจ เสียใจ การทำถอยกับการ
เกิดความหวัง เกิดกำลังใจเกิดมีพลังและอื่น ๆ จึงได้รับการยอมรับมากขึ้น
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องการสะท้อน “ความจริง” บางชุดจากผู้อยู่ชายขอบ
ของอำนาจ พูดอีกอย่างหนึ่งคือกระบวนการวิจัยในแบบอัตชีวประวัติ
เป็นทั้งกระบวนการและเป็นทั้งเป้าหมายในการเสริมอำนาจให้กับเจ้าของ
เรื่องราว นั้น ซึ่งในกรณีนี้คือ ผู้หญิงชนเผ่าต่าง ๆ นั่นเอง

สี่ **ผู้หญิงชาติพันธุ์** ชื่อการวิจัยนี้บ่งชี้ประเด็นปัญหาสำคัญสามสี่ข้อ
คือ ผู้หญิงเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชายแล้ว สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้
เท่าเทียมกับผู้ชายหรือไม่ สำหรับนักสตรีนิยมพวกเธอเชื่อว่า ทุกสังคม

มีลักษณะเป็น “ปีศาจปีไทย” หรือ “ชายเป็นใหญ่” มากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ เช่น เวลาและสถานที่ เหตุที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะมีสิ่งทีเรียกว่า “อคติทางเพศ/เพศภาวะ” ดำรงอยู่ ดังนั้น อคติดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่สกัดกั้นไม่ให้ผู้หญิงหรือผู้มีเพศภาวะเป็นหญิงสามารถเข้าถึงความยุติธรรมในหลาย ๆ เรื่องหลายมิติของชีวิตของผู้หญิงได้ นอกจากนี้ ยังมีอคติอีกชนิดหนึ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงความยุติธรรมคือ อคติทางชาติพันธุ์ที่ในบางสังคมอาจใช้คำว่า อคติทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ในกรณีของการวิจัยนี้ได้นำเสนอเรื่องราวของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ที่คนไทยจำนวนหนึ่งเรียกว่า “ชาวเขา” ห้าคนประกอบด้วย ผู้หญิงม้ง ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่เรียกแม่ของผู้หญิงดารอาออง (ปะหล่อง) ชนเผ่านี้คนไทยส่วนใหญ่แม้กระทั่งคนในภาคเหนือมักไม่รู้จัก ในทำเนียบ “ชาวเขา” ของรัฐไทยเมื่อไม่นานมานี้ไม่มีชนเผ่านี้อยู่ ผู้หญิงเมียนซึ่งคนไทยส่วนใหญ่เรียกเย้า ผู้หญิงปกากะญอซึ่งคนไทยส่วนใหญ่เรียกกะเหรี่ยง คนไทยพื้นราบ (คนเมือง) ในภาคเหนือเรียกกะเหรี่ยงหรือยาง และผู้หญิงอาข่าที่คนไทยส่วนใหญ่เรียกว่า อีโก้ อคติทางชาติพันธุ์ที่ว่านี้ปรากฏอยู่ทั้งในวัฒนธรรมมวลชนซึ่งใช้ “วัฒนธรรมไทย” ภาคกลาง/กรุงเทพฯ อันเป็นมโนทัศน์ที่หลวมมากในการตัดสินว่าใครเป็นไทย ใครไม่เป็นไทย กระบวนการนี้บางครั้งเรียกกันในภาษาวิชาการว่า “กระบวนการทำให้เป็น (คนอื่น)” โดยการ “รวมเข้าและกันออก” ที่สำคัญด้วยอีกเช่นกันคือ อคติทางชาติพันธุ์ปรากฏอยู่ในนโยบายสาธารณะต่าง ๆ ของแต่ละยุคสมัย ตัวอย่างคือ นโยบายการจัดการทรัพยากร เช่น นโยบายป่าไม้และต้นน้ำลำธาร แหล่งแร่ แหล่งพลังงาน นโยบายความมั่นคง นโยบายปราบยาเสพติด นโยบายการศึกษาและนโยบายสาธารณสุข เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น งานวิจัยนี้ยังต้องการชี้ให้เห็นด้วยว่า อคติทางเพศ/เพศภาวะนั้นไม่ได้มีอยู่เฉพาะในระหว่างสังคม-วัฒนธรรมต่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ระหว่าง “คนไทย” “รัฐไทย” กับชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เท่านั้น แต่มีอยู่ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และภายในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เองด้วย ประกอบกับนักสตรีนิยมมีประเด็น

สำคัญที่จำเป็นจะต้องคิดด้วยเช่นกันว่า อคติทางเพศ/เพศภาวะ อคติทางชาติพันธุ์ อคติทางชนชั้นทางเศรษฐกิจ อคติทางสภาวะร่างกายและจิตใจ (พิการ/ไม่พิการ สวย/ไม่สวย) และอคติอื่น ๆ มีผลต่อการเลือกปฏิบัติ และเป็นอุปสรรคมากมายหลายด้านที่สกัดกั้นไม่ให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงสิ่งที่พวกเขาเรียกว่าความยุติธรรมได้ ท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบปิตาธิปไตยที่เต็มไปด้วยอคติและการเลือกปฏิบัตินานาประการดังกล่าวนี้ ผู้เป็นเจ้าของเรื่องราวชีวิตที่ยกมาเล่าในที่นี้ต่อผู้ต่อรองอยู่ในโลกที่พวกเขา มองว่าเป็น “โลกของความเป็นจริง” ได้อย่างไร

ถ้า การเข้าถึงความยุติธรรมมีเงื่อนไขเช่นนี้ได้อย่างไร ใจหทัยข้อนี้้นำเรากลับไปที่การตั้งคำถามเบื้องต้นว่า “ความยุติธรรม” นั้นแท้จริงแล้วเป็น “ความสัมพันธ์ทางสังคมใช่หรือไม่” ถ้าใช่ คำถามต่อไปคือมนุษย์เราต้องสังกัดหรือเป็นสมาชิกของสังคมหน่วยใดบ้าง เช่น ครอบครัว-เครือญาติ หมู่บ้าน ชุมชน กลุ่มเพื่อน กลุ่มทางศาสนา ความเชื่อ ชุมชน สมาคม ตลาด (ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ) ความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ และรัฐใช่หรือไม่ และภายใต้สภาวะแห่งความเป็นสมาชิกของหน่วยทางสังคมต่าง ๆ เหล่านั้น มนุษย์จึงได้เข้าสู่ “ความสัมพันธ์ทางสังคม” ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วเป็น “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ที่มีอยู่หรือกำกับดูแล วิถีชีวิตหรือความสัมพันธ์ในทุกมิติทางสังคม-วัฒนธรรมของผู้คน อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นและการมีอยู่ของรัฐสมัยใหม่ทำให้เกิดกติกาสากลว่ามนุษย์ทุกคนต้องสังกัดรัฐ กล่าวคือต้องเป็น **พลเมือง**ของประเทศหรือรัฐใดรัฐหนึ่ง ซึ่งหมายความต่อไปว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “การเข้าถึงความยุติธรรม” จึงมีความหมายว่า “เข้าถึงความเป็นพลเมือง” จากนั้นจึงจะได้รับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลผู้เป็นพลเมืองของรัฐนั้น ๆ โดยมีกฎระเบียบและ/หรือกฎหมายของรัฐเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความยุติธรรมในทุกระดับของหน่วยทางสังคมและทุกมิติของความสัมพันธ์ในสังคม

หก นักสตรีนิยมทุกคนก็คิดแม้จะมีความเห็นพ้องต้องกันว่า การมีกฎหมายระบุไว้กว้างๆ ว่า “บุคคลมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมกัน” นั้นในทางปฏิบัติแล้วไม่เป็นเครื่องรับประกันว่า “บุคคลทุกคน” จะสามารถเข้าถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคได้โดยอัตโนมัติ ทั้งนี้เนื่องจากในตัวของกฎหมายเองมีอคติต่าง ๆ แฝงอยู่อย่างไม่รู้ตัว ในบรรดาอคตินั้น ๆ คือ อคติทางเพศ/เพศภาวะ เพศวิถี และอคติทางชาติพันธุ์ เป็นต้น ยิ่งถ้าดูประกอบกันไปกับนโยบายของรัฐที่ถูกกำหนดขึ้นมาตามยุคสมัยที่มีเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันแล้วย่อมมีอคติกำกับอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ตัวอย่างเช่น อคติทางเพศ/เพศภาวะ และอคติทางชาติพันธุ์ในนโยบายรัฐเรื่องความมั่นคง การจัดการทรัพยากร (ดิน-น้ำ-ป่า) นโยบายปราบยาเสพติด นโยบายการให้สัญชาติและนโยบายการพัฒนา นโยบายการสร้างงาน นโยบายกระจายอำนาจ เป็นต้น ยิ่งถ้าหากนำเอาข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธไม่ได้นี้เข้ามาพิจารณา เช่น เรื่องความไร้ประสิทธิภาพของระบบราชการและการประทุมิชอบในระบบราชการ หรือที่รู้จักในชื่อ “คอร์รัปชัน” ด้วยแล้วความสามารถในการเข้าถึงความยุติธรรมโดยรัฐของบรรดาคนชายขอบทั้งหลาย ซึ่งในการวิจัยนี้ต้องการเน้นที่ความสามารถในการเข้าถึงของผู้หญิงชาติพันธุ์เป็นพิเศษ จึงเป็นประเด็นปัญหาสำคัญของการปฏิรูปกฎหมายและปฏิรูปสังคมไทยอย่างปฏิเสธไม่ได้ ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตจริงของผู้หญิงจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

เจ็ด ประเทศไทย สังคมไทย นอกจากจะมีความแตกต่างหลากหลายซับซ้อนและมีพลวัตภายในแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งของ “ประชาคมโลก” ที่แตกต่างหลากหลายซับซ้อนและมีพลวัต หรือเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและลุ่มลึกมาก บางครั้งมีผู้เรียกกระบวนการนี้ว่า “โลกาภิวัตน์” โจทย์การวิจัยสำคัญข้อหนึ่งของงานวิจัยนี้คือ ภายใต้รัฐที่อ้างว่าหรือคิดว่าเป็น

“ประชาธิปไตย” ก็ดี ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ที่ยึดถือให้ตลาดเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ในทุกมิติโดยมีสาระสำคัญว่า “ตลาดเป็นกลไกสำคัญที่สุดในการเข้าถึงความยุติธรรม” เช่น เข้าถึงโอกาสในการหางานทำ โอกาสในการได้ทำงานที่มีการจ่ายค่าจ้างอย่างเป็นธรรม เป็นต้น บังคับบุคคลทุกคนโดยเฉพาะผู้หญิงชาติพันธุ์ผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่าจะสามารถเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นธรรมหรือยุติธรรมหรือไม่เพียงใด ในเรื่องอะไรในสถานที่และเวลาใด

แปด **สังคมไทยประกอบด้วย ความเป็นสังคมนจารีตประเพณี สังคมทันสมัยและสังคมหลังทันสมัยนิยม ดำรงอยู่ร่วมกัน** ไม่เพียงแต่ในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เท่านั้น สังคมไทยในทุกระดับชั้นเมื่อมองจากวิถีคิดของผู้คนในทุกเรื่องแม้กระทั่งกฎหมายต่างล้วนประกอบขึ้นด้วยชุดของวิถีคิดที่ผสมปนเปและซ้อนทับกันไปมา ตัวอย่างเช่น ในกระบวนการพิจารณาคดีของศาลมีการให้โจทก์จำเลยและพยานสาบานตนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางศาสนาของตนด้วย แต่ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีบรรพชนไม่มีที่ทางอยู่ในพิธีกรรมของกระบวนการดังกล่าว เป็นต้น คำถามทางการวิจัยที่ตามมาคือ หากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวแล้วบรรดาสังค์คีตสิทธิ์ต่าง ๆ ตามจารีตประเพณีเป็น “อำนาจ/ความรู้” ด้วยหรือไม่ ถ้าใช่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านั้นยังมีอิทธิพลอยู่เหนือความสัมพันธ์หญิง-ชายและเพศภาวะต่าง ๆ หรือไม่ในรูปปฏิบัติการของอำนาจ/ความรู้เหล่านั้น ในความสัมพันธ์มิติต่าง ๆ ของผู้คน ถ้ามีชุดของอำนาจ/ความรู้ต่าง ๆ ที่ว่านั้นดำรงอยู่ ทำให้เกิดการปะทะหรือทำให้เกิดความขัดแย้งอะไรหรือไม่อย่างไรกับอำนาจ/ความรู้ชุดทันสมัยต่าง ๆ โดยเฉพาะในที่นี่ให้ความสำคัญกับความยุติธรรมในกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแบบ “ทันสมัย” ซึ่งเป็นที่มาของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคแบบทางการหรือ “formal equality” ดังนั้น ถ้ามีความซ้อนทับอย่างมีลำดับชั้นสูงต่ำของอำนาจ ชุดของวิถีคิดว่า

ด้วยความยุติธรรมใดที่ผู้ปฏิบัติการทั้งในฐานะผู้กระทำ ผู้ถูกระทำและผู้ได้แย้ง ขัดขืน และต่อรองจะนำมาใช้ในการขจัดความขัดแย้งนั้น ๆ ดังเช่นในชุดความรู้/อำนาจตามจารีตประเพณีของชาวม้ง เมียน อาซา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ว่าด้วยการแบ่งงานตามเพศ/เพศภาวะ การแต่งงานในระบบครอบครัว-เครือญาติ เช่น ชาวม้งอนุญาตและส่งเสริมให้ชายมีภรรยาได้หลายคน และความสัมพันธ์ในระหว่างสามีกับบรรดาภรรยาเป็นความสัมพันธ์ที่ชายและบรรพบุรุษของผู้ชายเป็นใหญ่ ผู้หญิงที่แต่งงานเข้ามาในระบบม้งต้องละทิ้งผีบรรพชนของตนเข้ามาอยู่ในระบบความสัมพันธ์ที่ครอบครัวเครือญาติฝ่ายชายเป็นใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นความสัมพันธ์ระหว่างภรรยาต้องถือว่าภรรยาคนแรกและลูก ๆ ของเธออยู่ในระดับความสัมพันธ์ที่สูงกว่าดังนี้เป็นต้น ตัวอย่างของเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏอยู่ชัดเจนในกรณีของผู้หญิงม้ง เมียน และอาซา

ถ้า การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของ**ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม**ซึ่งมีความหมายว่าไม่เหมือนกับปรากฏการณ์ที่ทางสังคมวิทยาเรียกว่า “พฤติกรรมร่วม” ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ เป็นการเคลื่อนไหวอย่างมีวัตถุประสงค์ชัดเจนและมีการจัดตั้ง จัดองค์กร ส่วน “พฤติกรรมร่วม” นั้นมีลักษณะ “สุ่ม” (random) และไม่มีการคาดการณ์หรือ (chaotic) ตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ ได้แก่ ขบวนการสนับสนุนสิทธิต่าง ๆ เช่น สตรีนิยม สิ่งแวดล้อมนิยม สหภาพต่าง ๆ สิทธิของผู้มีเพศภาวะที่แตกต่างหลากหลาย เป็นต้น ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญพื้นฐานของประชาธิปไตยที่กำลังมีชีวิตอยู่จริงในยุคนี้ ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงไม่ใช่กระแสรวบรวบ ชั่วครั้งชั่วคราวในลักษณะ “แฟชัน” ด้วยเหตุนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงและผู้มีเพศภาวะ/เพศวิถีต่าง ๆ จึงมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงแน่นอน มีการจัดองค์กรและมีความต่อเนื่องในระดับหนึ่ง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีการทำงาน

อยู่ภายนอกช่องทางทางการเมืองตามปกติของสังคม แต่ก็อาจจะเข้าไปอย่างค่อนข้างลึกซึ้งในแวดวงทางการเมืองในฐานะ “กลุ่มผลประโยชน์” ก็ได้ ขบวนการฯ ที่ว่านี้อาจเลือกประเด็นเคลื่อนไหวที่ฟังดูคล้ายๆ กับเป็นเรื่องเล็กๆ เช่น ขบวนการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองไทย ขบวนการอนุรักษ์ช้างป่า อนุรักษ์นก เป็นต้น หรืออาจเป็นประเด็นใหญ่ๆ เช่น สิทธิมนุษยชน หรือการครอบงำเชิงอุดมการณ์ของทุนนิยมก็ได้ ยิ่งไปกว่านั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอาจมีลักษณะเป็นการปฏิรูปหรือปฏิวัติในความหมายว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนก็ได้เช่นกัน แต่ทั้งนี้จะต้องมีสิ่งที่เป็นลักษณะร่วมกันอยู่คือ การจัดตั้งอย่างกระฉับกระเฉงของ**กลุ่มพลเมือง**ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสถานะ “หยุดนิ่งอยู่กับที่” หรือ “status quo” ในทางใดทางหนึ่ง อนึ่งงานวิจัยนี้จึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศภาวะต่างๆ และระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นพลเมืองที่อาจมีลักษณะเป็นการปฏิรูปไปจนถึงปฏิวัติเลยก็ได้

สืบ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายขบวนการ เช่น ขบวนการสันติวิธี ขบวนการสิ่งแวดล้อมและสิทธิสตรีกับผู้มีเพศภาวะ/เพศวิถีที่แตกต่างหลากหลายซึ่งแท้จริงแล้วเป็น**ขบวนการที่อยู่ภายใต้กรอบคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน** ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งกรอบคิดและปฏิบัติการที่เชื่อกันว่าเป็น**สากล** ซึ่งความเชื่อเช่นนี้บางครั้งมีผู้ตั้งเป็นข้อสงสัยว่าอาจมีลักษณะเป็น**“ดาบสองคม”** เพราะปัจจุบันทางสายวิชาการยืนยันว่า “โลก” เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ซับซ้อนเลื่อนไหลหรือมีพลวัตสูงมาก ตัวอย่างเช่น นโยบายต่างๆ ของรัฐ เช่น นโยบายความมั่นคงและนโยบายการจัดการทรัพยากร นโยบายสาธารณสุข นโยบายการศึกษา นโยบายกระจายรายได้ ฯลฯ มีผลทำให้ผู้หญิงชนเผ่าจำนวนหนึ่งต้องปลดปล่อยตนเองออกมาจากกรอบจารีตประเพณีที่นักสตรีนิยมมองว่าเป็นปิตาธิปไตยเนื่องจากความ

สัมพันธ์ภายใต้รัฐและตลาดสมัยใหม่เข้าไปปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบจารีตไปบางส่วนแล้วผลที่เกิดขึ้นคือพวกเธอถูกดึงออกมาจากสังคมจารีตในฐานะผู้หญิง ลูกสาว เมีย แม่ ฯลฯ เข้ามาสู่อัตลักษณ์ใหม่ในฐานะที่เป็นแรงงานและผู้บริโภคหญิงที่มีชีวิตใหม่อยู่ในลักษณะก้าว ๆ กิ่ง ๆ ของรัฐชาติสมัยใหม่ และตลาดเสรีใหม่ **ข้ามพรมแดน** ในความหมายว่า บทบาทต่าง ๆ ตามประวัติศาสตร์ของพรมแดนแบบรัฐชาติ เช่น เป็นเครื่องสกัดกั้นต่าง ๆ ของการเคลื่อนไหวของสินค้าต่าง ๆ ความคิดต่าง ๆ และผู้คนที่ทั้งในฐานะที่เป็นหลักหมายหรือเขตแบ่งพรมแดนของอำนาจอธิปไตยของรัฐชาติด้วย ซึ่งในกรณีของรัฐชาติสมัยใหม่ของไทยใช้การเปรียบเทียบว่า “ประเทศเป็นบ้านทหารเป็นรั้ว” หรือ “พระราชอาณาจักรไทย” จะสูญเสียไปแม้เพียงตารางนิ้วเดียวไม่ได้ต้องแลกด้วยเลือดเนื้อและชีวิต เป็นต้นนั้น วิถีคิดแบบนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว ความสัมพันธ์แบบข้ามพรมแดนรัฐนี้มีผลทำให้เกิดการตั้งคำถามใหม่ว่าด้วยบทบาทของปัจเจกบุคคลต่าง ๆ ในโครงสร้างเหล่านี้โดยเฉพาะต่อคำหรือมโนทัศน์ว่าด้วย **ความจงรักภักดีต่าง ๆ** (เช่น ต่อ “แผ่นดิน” รัฐชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ ครอบครัว-เครือญาติ ฯลฯ) กับ **อัตลักษณ์ต่าง ๆ** กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ รัฐตามจารีตประเพณีที่มีอำนาจกำหนดสถานภาพทางการเมืองต่าง ๆ นั้น ค่อย ๆ ลดลง พลังอำนาจเชิงอุดมการณ์ลง แต่สิ่งที่กำลังพุ่งขึ้นมาคือ **การเมืองเชิงอัตลักษณ์แบบใหม่** ที่ทำให้นิยามชุดต่าง ๆ ของ **พลเมือง ชาติ และรัฐ** กีด ต้องเข้ามาสู้กันเพื่อคงอำนาจที่เหนือกว่าของตนเอาไว้ ทั้งนี้เพราะอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น เพศภาวะ เพศวิถี ชาติพันธุ์ เชื้อชาติ (เช่นในกรณีศึกษาเหล่านี้สะท้อนอยู่ในคำว่า พม่า ไทย ฯลฯ) และอัตลักษณ์อื่น ๆ เหล่านี้มีความสำคัญทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นต่ออำนาจการควบคุมทั้งที่เป็นจินตนาการทางการเมืองในทางวิชาการของนักวิชาการและเป็นวิถีคิดของประชาชนส่วนใหญ่ทั่วไปในโลกร่วมสมัยนี้ ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการลดลงของอำนาจและบทบาทของรัฐสมัยใหม่แบบเดิมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของกรอบในการมองการเมืองแบบการเมืองชาติกับ

การเมืองนานาชาติได้สร้างให้เกิดกรอบคิดทางการเมืองใหม่และมีความสำคัญขึ้นมา เช่น **ข้ามชาตินิยม** (trans-nationalism) บวกกับการเพิ่มมากขึ้นของความสำคัญทางการเมืองของเพศภาวะ (gender) เพศวิถี (sexuality) กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnicity) เชื้อชาติและอื่นๆ ต่อการควบคุมทางวิชาการและจินตนาการทางการเมืองของผู้คนดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่า ขบวนการที่เวลานี้กำลังเร่งรัดการขุดคุ้ยพื้นฐานต่างๆ ที่รัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งยังมีความเป็นรัฐชาติตามจารีตประเพณีดำรงอยู่ด้วย และกำลังยืนอยู่บนพื้นฐานนี้ที่ซ้อนทับกันอยู่ให้ค่อยทรุดลง พร้อมกันนั้นก็ประกอบสร้างชุดความคิดใหม่ว่าด้วย **“ข้ามชาตินิยม”** (trans-nationalism) และทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นซึ่งความสำคัญ และการแพร่ขยายของภาพลักษณ์ (images) หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ของข้ามชาตินิยม เช่น การอพยพไปปรับจ้างทำงานข้ามพรมแดน การบริโภค เช่น เสื้อผ้า โทรศัพท์มือถือ อาหาร เครื่องดื่ม เช่น ไวน์ เบียร์ สุรา โคคาโคล่า เป๊ปซี่ แสมเบอร์เกอร์ พิซซ่า สตาร์บัค ปลาติบ และ ฯลฯ พร้อมกันไปกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ อีกมากมายที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของที่อื่น หรือคนอื่นในโลกที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันของเราเองทุกคน

พูดอีกอย่างหนึ่งคือบรรดาเรื่องราวว่าด้วยประสบการณ์ของผู้หญิงที่เป็นเจ้าของเรื่องที่ท่านจะได้อ่านต่อนั้น เป็นประสบการณ์ในชีวิตจริง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพวกเธอในบริบทของการเมืองและเศรษฐกิจแบบตลาดที่ความสัมพันธ์ระหว่างเพศภาวะ เพศวิถีและชาติพันธุ์ กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามแบบรัฐสมัยใหม่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่อ่อนลง หากเป็นไปตามโจทย์ข้อนี้แล้ว “การเข้าถึงความยุติธรรม” ของพวกเธอก็เป็นประสบการณ์การต่อสู้ที่อยู่ในกรอบคิดว่ารัฐสมัยใหม่ต้องประกอบขึ้นด้วยพรมแดน ประชากร (พลเมือง) และอำนาจอธิปไตยที่แน่นอนชัดเจนตามเพศ/อายุ เชื้อชาติและเป็นผลให้เกิดจินตนาการของหลักการในการกำหนดความเป็นพลเมืองของรัฐตามหลักสายเลือดและหลักดินแดนที่กำลังหมดความชัดเจนลงเรื่อย ๆ ถ้าเป็นอย่างนี้จริงย่อมหมายความว่า

บางระดับว่า พวกเขาไม่เพียงแต่ต่อสู้กับรัฐ กฎหมายและการใช้กฎหมายของ รัฐโดยเจ้าหน้าที่/ข้าราชการระดับต่าง ๆ ที่คอร์รัปชัน เท่านั้น แต่พวกเขาได้ ต่อสู้ไปล่วงหน้าแล้ว ต่อสู้กับอะไร คำตอบน่าจะเป็นการต่อสู้กับ **กรอบ วิธีคิดว่าด้วยรัฐและกฎหมายสมัยใหม่** ว่าด้วยพรมแดนที่ชัดเจน พลเมือง/ ประชากรจำนวนหนึ่งที่ได้เป็นประเภทต่าง ๆ ตามแบบฟอร์มสำมะโน ประชากรและต่อสู้กับการฉ้อฉลและเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ ทั้งนี้เพื่อยืนยันต่อนานาชาติว่า รัฐนั้นมีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน ทรัพยากรและพลเมืองของตนเอง ตรงนี้นักสตรีนิยมแนวหลังโครงสร้างนิยม เห็นว่าพวกเขา กำลังถอดรื้อ “วาทกรรม” ว่าด้วยรัฐสมัยใหม่ นั่นเอง

สืบเนื่องสุดท้ายของการตั้งโจทย์เราคาดหมายได้ใหม่ว่า งานวิจัย ที่ปรากฏในรวมงานวิจัยชิ้นนี้สามารถตอบคำถามเพิ่มเติมที่ไม่ได้ตั้งไว้ใน ตอนแรกแต่เป็นคำถามที่มีความสำคัญมากทั้งในทางวิชาการและการรณรงค์ คือสภาวะข้ามชาติข้ามพรมแดนกับปัญหาสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เช่น การค้ามนุษย์ การค้าผู้หญิงและเด็กข้ามชาติและอื่น ๆ ที่โลกกำลังเผชิญ อยู่นั้นมี **“ปิตาธิปไตย”** อยู่เบื้องหลัง หรือเป็นสาระสำคัญเชิงแก่นแกน ไม่ว่าจะมองในแนวโครงสร้างนิยม หรือในแนวการประกอบสร้างทางสังคม เช่น ในรูปของวาทกรรมก็ตามที่

อนึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำมาเล่าเรียงลำดับดังนี้

- อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ ประสพการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม ของผู้หญิงม้ง เรื่องของแรงน้อย แซ่เซ่ง
- อริยา เศวตามร์ ประสพการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม ของผู้หญิงชาติพันธุ์ดาราอาง (ปะหล่อง) เรื่องของคำ นายนวล
- พูนสุข ชันธาโรจน์ ประสพการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม ของผู้หญิงเมียน เรื่องของ เพย ศรีสมบัติ

- มลิวัลย์ เสนาวงษ์ ประสบการณ์ ของผู้หญิงปกากะญอกับ อุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐ เรื่องราวของหน่อแอรินทุ่งเมืองทอง
- ลาเคละ จะทอ ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงลาหู่ : อัตชีวประวัติ

อนึ่งต้องขอแจ้งให้ผู้อ่านทราบว่า “การวิจัย” นี้เป็นการประกอบสร้าง “ความจริง” โดยวิธีการเล่าเรื่อง “ความจริง” ที่ประกอบสร้างขึ้นมาเป็น “ความจริง” ชุดหนึ่งท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายของ “ความจริง” ชุดอื่น ๆ คณะผู้วิจัยไม่ได้บอกว่า “นี่คือความจริง” ที่จริงแท้แต่ผู้เดียว “การวิจัย” ในที่นี้จึงไม่ใช่การวิจัยในความหมายการวิจัยทางสังคมศาสตร์แบบเดิม

ฉลาดชาย รมิตานนท์¹

¹ อนึ่งผู้เขียนบทนำหวังว่า ประสบการณ์ต่างที่เป็นรูปธรรมของผู้หญิงผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่าเหล่านี้ น่าจะตอบใจที่ตั้งไว้ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมได้มากบ้างน้อยบ้าง แต่ทั้งนี้ ต้องขึ้นอยู่กับวิธีคิดของผู้อ่านเองด้วย

การเข้าถึง
ความยุติธรรม
ทางวัฒนธรรมของ
ผู้หญิงชาติพันธุ์ม้ง
ประสบการณ์ชีวิตของ

“แนนน้อย แซ่เซ่ง”

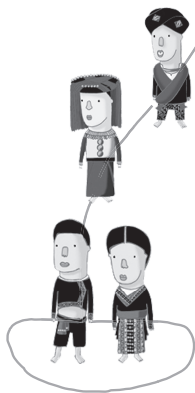
อังศุรักษ์ พรหมสุวรรณ / นักวิจัย

ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

แบ่งน้อย แข่งแข่ง

เป็นผู้หญิงชาติพันธุ์ม้งขาว เช่นเดียวกับผู้หญิงม้งอื่นๆ แบ่งน้อยต้องเผชิญกับกรงวัฒนธรรมม้งภายใต้ปีตาธิปไตยผ่านระบบสายตระกูลแม่ของสามี (Patrilineal descent) ซึ่งเชื่อกันว่าสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนที่ให้อำนาจแก่ฝ่ายชายและลำดับอาวุโส ปู่ พ่อ ลูกชายคือผู้สืบทอดสายตระกูล ขณะที่ผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุไม่มีอำนาจหรือเสียงใด ๆ ถูกกลืนรอนอำนาจตกอยู่ภายใต้การบงการของฝ่ายชาย เป็นทาสแรงงานในครัวเรือนฝ่ายสามีและอุผลิตทายาทให้กับสายตระกูลสามี ภายใต้ระบบจักรวาลวิทยาแบบมีผู้ชายเป็นศูนย์กลางอย่างที่ กัลยา จุฬารัฐกร ได้กล่าวถึงผู้หญิงม้งไว้ว่า “ผู้หญิงถูกจัดวางไว้ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าผู้ชายในสังคม และมีฐานะเป็นเพียง “ผู้หญิงของคนอื่น” และเป็น “แรงงาน” การผลิตที่รื้อวันเปลี่ยนเจ้าของ” (กัลยา จุฬารัฐกร 2551 : 2)

เป็นคำที่สามารถครอบคลุมทุกมิติของวิถีชีวิตมนุษย์ทุกคน วัฒนธรรมม้ง (Hmong Culture) แซ่ตระกูล (Clan/Xeem) มีความสำคัญมาก เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาจีน หมายถึงการสืบสายตระกูลทางฝ่ายบิดา มีการศึกษาถึงที่มาของตระกูลแซ่ไว้สองแนวคิดคือ ระบบแซ่ตระกูลเกิดขึ้นในสังคมม้งมาตั้งแต่แรกตามนิยายเรื่องน้ำท่วมโลก อีกแนวคิดคือระบบแซ่ตระกูลในสังคมม้งได้รับอิทธิพลมาจากคนจีน เพราะมีข้อสังเกตว่าชื่อกษัตริย์ นักปราชญ์และ

พระเอกนางเอกในประวัติศาสตร์และนิทานของม้งมีแต่ชื่อไม่มีนามสกุล ที่มีลักษณะแบบครอบครัวขยาย แซ่หรือตระกูลแซ่ ที่เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากจีน นอกจากจะให้ความสำคัญกับแซ่ตระกูลแล้ว ชาวม้งยังให้ความสำคัญกับการนับถือผีและกลุ่มร่วมสายโลหิตซึ่งสัมพันธ์กับแซ่ตระกูล ส่งผลต่อจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด คือ สมาชิกในแซ่เดียวกันถือเป็นพี่น้องกัน ชายหญิงร่วมแซ่ตระกูลเดียวกันจะไม่สามารถแต่งงานกันได้ไม่ว่าจะอยู่หมู่บ้านหรือประเทศใดก็ตาม สมาชิกในกลุ่มที่นับถือผีเดียวกันสามารถประกอบพิธีกรรมบางอย่างแทนกันได้ และศพของผู้ตายที่เป็นคนในกลุ่มสายโลหิตเดียวกันสามารถนำมาประกอบพิธีกรรมในบ้านของสมาชิกครัวเรือนอื่นได้ (ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2546 : 211-213) ซึ่งจารีตต่างๆ นี้ ไม่กระทบกับผู้ชาย แต่กลับมีผลต่อผู้หญิงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการนับถือแซ่ทางฝ่ายบิดา เมื่อผู้หญิงแต่งงานก็ต้องไปใช้แซ่และนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี และสังคมม้งยัง “ยอมรับได้” ให้ผู้ชายมีเมียได้หลายคน ทำให้วัฒนธรรมม้งเดิมไร้เสียงไร้ตัวตนของผู้หญิง ผู้หญิงจะมีตัวตนต่อเมื่อมีผู้ชายเป็นเสาหลักให้พึ่งพิงตลอดชีวิตและรวมถึงชีวิตหลังความตายด้วย สิ่งที่คนม้งโดยเฉพาะผู้หญิงกลัวกันคือ เมื่อตนตายไปแล้วจะไม่มีคนเซ่นไหว้หรือทำพิธีเซ่นไหว้ดวงวิญญาณให้ ดังนั้นครอบครัวม้งจึงต้องมีทายาทผู้ชายไว้ทำพิธีเซ่นไหว้ และผู้หญิงต้องอดทนเพื่อจะไม่ต้องหย่าร้างที่จะทำให้ตนเองถูกขับออกจากตระกูลสามี และวัฒนธรรมม้งเมื่อหย่าแล้วก็ไม่สามารถกลับไปนับถือผีบรรพบุรุษของพ่อแม่ตนเองเหมือนเดิมได้ กลายเป็นวิญญาณเร่ร่อน จารีตประเพณีนี้ถูกตอกย้ำผลิตซ้ำผ่านบทเพลงพื้นบ้านชนเผ่าม้ง ที่เรียกว่า “เพลงแม่ฝ่าย” (widow song หรือในภาษาม้งเรียกว่า kwv txhij poj ntsuam) เพลงที่ถ่ายทอดความรู้สึกเจ็บช้ำของผู้หญิงฝ่าย (Lee, Gary Yia and Tapp, Nicholas 2010 : 87) ส่งผลให้ผู้หญิงม้งที่แต่งงานแล้วยอมอดทนถูกกดขี่จากสามีหรือครอบครัวสามีแทนที่จะหย่าร้าง วัฒนธรรมและความเชื่อเหล่านี้ได้ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน

ท่ามกลางวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งหล่อหลอมความเป็นหญิงเป็นชายให้แตกต่างกัน ดังสุภาษิตม้งที่สืบทอดกันมาแสดงให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศและอคติทางเพศไว้ เช่น “เตาไฟเก่าเตาอุ่นไม่เท่าดวงอาทิตย์ดวงเดียว ลูกสาวเก่าคนดีไม่เท่าลูกชายคนเดียว”, “ดวงดาวเก่าดวงไม่เท่าดวงจันทร์ดวงเดียว ลูกชายเก่าคนไม่เท่าพ่อ (สามี) คนเดียว” (ประสิทธิ์ ลีปรีชา 2537 : 33) เป็นต้น นั้นหมายความว่าแม้ลูกชายหรือผู้ชายจะมีความสำคัญกว่าลูกสาวหรือผู้หญิง แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือระบบอาวุโสฝ่ายชายที่เป็นแก่นแกนอำนาจอันแข็งแกร่งในสังคมม้งสืบทอดกันมา ผ่านสุภาษิตม้งที่ว่า “ครองชีวิตครอบครัวดี เพราะเชื่อฟังผู้ใหญ่ สั่งสอน ครองชีวิตครัวเรือนดี เพราะเชื่อฟังผู้ใหญ่ตักเตือน” (ประสิทธิ์ ลีปรีชา 2537 : 38) และสะท้อนให้เห็นในบทสนทนาที่ประสบกับตัวนักวิจัย เมื่อร่วมสัมมนาการทำวิจัยมีส่วนร่วมงานหนึ่ง เมื่อมีหญิงสาวชาวม้งว่าที่ลูกสะใภ้ของแรงงาน้อยกล่าวว่าตนแต่งงานแล้วจะไม่อยู่ในสังคมม้ง ไม่อาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย ก็ได้รับการสวนกลับทันควันจากผู้เฒ่าอาวุโสของตระกูลว่า “ถ้ามีปัญหาระหว่างตัวเมียจะไม่เข้าไปช่วยเหลือนะ” สะท้อนความคิดความเชื่อของกลุ่มผู้นำม้งชายว่ามีอำนาจชอบธรรมในการจัดการควบคุมตัดสินคนในสายตระกูลของตนอย่างเบ็ดเสร็จ ดังนั้นถ้าผู้หญิงที่ต้องการมีพื้นที่ทางสังคมหรือมีอำนาจก็ต้องเป็นอำนาจที่ผ่านมาจากฝ่ายชายคือต้องมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ชายในสายตระกูล เช่น พ่อสามี พี่ชาย น้องชาย พวกเขาจึงจะมีพื้นที่ในสังคม (กัลยา จุฬารัฐกร, เรื่องเดียวกัน : 2) และการที่ไม่มีพื้นที่หรือญาติที่เป็นผู้ชายทำให้ผู้หญิงไร้อำนาจในการต่อรองในสายตระกูลสามีเหมือนที่แรงงาน้อยประสบกับตัวเธอเอง

วัฒนธรรม ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 “หมายถึงสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา” (<http://rirs3.royin.go.th/word37/word-37-a0.asp>) จะเห็นว่า

พจนานุกรมนิยามวัฒนธรรมคือความเจริญงอกงามหรือสิ่งที่ดี เป็นการมองเพียงด้านเดียวและค่อนข้างตายตัว ขณะที่การศึกษาทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมก็ให้นิยามของวัฒนธรรมว่าเป็น “แบบแผนพฤติกรรมทางสังคม” และ “ระบบคุณค่าร่วมของสังคม” ที่เรียนรู้ถ่ายทอด และทำหน้าที่เสมือน “แผนที่ที่ช่วยนำร่องบอกทิศทาง” สิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติในสถานการณ์ต่างๆ ของสังคม นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขและบริบทของสังคม (อ่านรายละเอียดใน อภิญาณี เฟื่องฟูสกุล 2553 หน้า 47-56) ดังนั้น วัฒนธรรมมั่งที่กดทับผู้หญิงนั้นมานานถึงเวลาที่จะเข้ามาทำความเข้าใจและปรับเปลี่ยนโดยผู้หญิงมั่งด้วยกันใหม่

ความยุติธรรม พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 “หมายถึง ความเที่ยงธรรม, ความชอบธรรม, ความชอบด้วยเหตุผล, เช่น ศาลย่อมทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม; ชื่อกระทรวงที่มีอำนาจหน้าที่ เกี่ยวกับการศาลยุติธรรม แต่ไม่รวมถึงการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี. ว. เที่ยงธรรม, ไม่เอินเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่ง, ชอบด้วยเหตุผล, เช่น ราคายุติธรรม กรรมกรตัดสินใจอย่างยุติธรรม” (<http://rirs3.royin.go.th/new-search/meaning-search-32.asp>)

เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายและรูปรุ่นแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคมที่ให้นิยาม ในงานเขียนเรื่องความยุติธรรม (Justice : What's the Right thing to do) ของ Michael J. Sandel กล่าวว่า “ความยุติธรรมสมัยโบราณตั้งต้นจากคุณธรรม ขณะที่ทฤษฎีสมัยใหม่ตั้งต้นจากเสรีภาพ...ความเชื่อที่ว่าความยุติธรรมเป็นเรื่องของคุณธรรมพอ ๆ กับทางเลือกนั้น (เสรีภาพ-ผู้วิจัย) หยิ่งรำลึกมาก” (สถณี อาชวานันท์กุล 2554 : 23) และกฎหมายเป็นสถาบันที่มีหลักเพื่อความยุติธรรม แต่ “กฎหมายและระบบกฎหมายที่ได้ถูกสร้างและพัฒนาตลอดช่วงเวลาของประวัติศาสตร์มีข้อสันนิษฐานและมายาคติ

อคติต่อเพศที่ฝังรากลึกและการรับรู้ของจารีตประเพณีได้รับอิทธิพลจากการมองผู้หญิงแบบดั้งเดิม ดังนั้น จึงฝังตัวอยู่ในการเลือกปฏิบัติทางเพศทั้งในการปฏิบัติและในเนื้อหาสาระ” (วิระดา สมสวัสดิ์ 2549 : 76-77) ซึ่งในงานวิจัยนี้จะสะท้อนให้เห็นรากความเชื่อทางศีลธรรมและเสรีภาพที่ขัดแย้งกันลงมาในเนื้อตัวความคิดของผู้หญิงชนชั้นน้อย และสะท้อนกลับไปถึงการตั้งคำถามในเรื่องความยุติธรรมกฎหมายและรัฐในประเด็นที่เกี่ยวกับเนื้อตัวร่างกายผู้หญิง

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จากโลกภายนอกวัฒนธรรมม้ง หรือในสังคมเสรีนิยม ภายใต้โลกาภิวัตน์ ที่ผ่านการจัดการในคุกที่ได้รับการทำให้ทันสมัยแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นการเสริมอำนาจให้แก่ชนชั้นน้อยได้เปิดโลกทัศน์การเรียนรู้อย่างมากแก่ผู้หญิงที่ถูกตัดสินความตามตัวบทกฎหมาย รวมถึงชนชั้นน้อยด้วย ในคุกได้เปลี่ยนโลกทัศน์ และยังให้เห็นการไหลเลื่อนทางเพศภาวะอย่างที่ไม่เคยได้เข้าใจมาก่อน และชนชั้นน้อยก็ได้ปรับตัวเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้อยู่รอดและได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์นั้น

ความน่าสนใจประสบการณ์ผู้หญิงม้ง ชนชั้นน้อย แซ่เซ่ง คนหนึ่งที่ลุกขึ้นมาแข็งขัน ต่อสู้ ตอกกลับ ปรับเปลี่ยน ยามเผชิญหน้ากับ “ความไม่ยุติธรรม” ทั้งในครอบครัวเครือญาติ ชุมชน และอำนาจรัฐที่มองกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอื่น โดยเฉพาะผู้หญิงที่ถูกกดขี่ในวัฒนธรรมม้ง ซึ่งรัฐหรือคนไทยส่วนใหญ่เรียก “แม่่ว” (ซึ่งคนม้ง มองว่าเป็นคำดูถูก) แล้วถูกอคติทับซ้อนต้องสยบยอมอยู่ด้วยความหวาดกลัว ถูกตีตราเหมารวมความเป็น “ชาวเขาต้องโง่เขลา ไร้การศึกษา ไร้อำนาจในการต่อรอง” ขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อปากท้องและสิทธิประโยชน์ของตนในระบบเศรษฐกิจเสรีนิยม อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ชนชั้นน้อย แล้วทำไมชนชั้นน้อยจึงลุกขึ้นมาดิ้นรนที่จะต่อสู้กับความไม่ยุติธรรมผ่านการกดขี่ทางวัฒนธรรมจากลูกสาวที่เชื่อฟังพ่อแม่ มาเป็นเมียชนชั้นน้อยที่สยบยอมอยู่ใต้อำนาจตระกูล

สามี ยอมรับผิดติดคุกติดตารางเพื่อครอบครัว แม่ที่ต่อรองยอมยืดหยุ่นเพื่อ แลกกับสิทธิมรดกและการมีพื้นที่ยื่นในสายตระกูลสามีที่ถูกและตัวเองควร ได้รับ จนเปลี่ยนความคิดและดินรนที่จะหลุดออกจากกรอบวัฒนธรรมมั่ง ที่ครอบผู้หญิงมั่งให้ทนทุกซีในวิถีมั่งเดิม พยายามต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของ ตนเอง กลายเป็นหญิงหม้ายหย่าสามีที่ไม่หย่าตระกูล และผู้หญิงที่มุ่งมั่น ทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อสิทธิสตรีมั่ง สร้างการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมั่ง ในปัจจุบันร่วมกับสตรีมั่งอื่น ๆ เพื่อปลดแอกผู้หญิงมั่งด้วยสันติวิธีและ การทำความเข้าใจในหมู่ผู้นำหรือผู้ชายมั่งอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การศึกษาครั้งนี้ได้สัมภาษณ์พูดคุยกับแ่งน้อยผ่านการแสดงออกและ คำพูด “เสียด” ที่สะท้อนความรู้สึก อึดอัด ขัดข้อง เศร้าเสียใจ เพื่อเข้าถึง “ความยุติธรรม” ในนิยามของตน ศึกษาไล่เรียงตามอัตชีวประวัติ และการสรุป วิเคราะห์ของผู้เรียบเรียงเขียนจากการ “เล่าประสบการณ์ชีวิตตนเอง” ผ่านโลกทัศน์ของผู้หญิงมั่งคนหนึ่ง ชื่อแ่งน้อย แซ่เซ่ง ดังต่อไปนี้

ลูกสาวคนโตตระกูลแซ่เซ่ง

ประสบการณ์การเล่าเรียนในระบบการศึกษาของรัฐไทย

แ่งน้อย แซ่เซ่ง มีชื่อภาษามั่งว่า แม่ไต้ง เม แปลว่าน้อย และไต้ง แปลว่า ทองเหลือง (ครูสมัยประถมจึงตั้งชื่อภาษาไทยจากชื่อภาษามั่งที่มี คำว่า เม ซึ่งแปลว่าน้อย ว่า “แ่งน้อย” ซึ่งแ่งน้อยก็ใช้ทั้งสองชื่อ ถ้าอยู่ใน ชุมชนมั่งและครอบครัว ทุกคนก็ยังเรียกว่า เม หรือ เมไต้ง เมื่อออกมาทำงาน พัฒนากับคนภายนอกชุมชนก็ใช้ชื่อ แ่งน้อย) เล่าว่าเกิดในครอบครัวที่มี พ่อเป็นทหารจีนลักลอบเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และแม่ที่เป็นผู้หญิง ชาติพันธุ์มั่ง (ชาว) ครอบครัวเล็ก ๆ ที่ประกอบด้วยพ่อซึ่งเป็นคนจีนต่างด้าว และแม่เป็นชาติพันธุ์มั่งมาจากหมู่บ้านในเชียงรายแล้วอพยพย้ายลงมาจนมา

ตั้งหลักแหล่งที่ดอยปู่ย ครอบครัวยุคที่ประกอบด้วยพ่อแม่ และลูกสาว 3 คน โดยพี่แฉ่งน้อยเป็นลูกสาวคนโต ้วยเด็กในหมู่บ้านข้างเคียน ดอยปู่ย ที่แฉ่งน้อยยกกล่าวว่าตนเป็นคนช่างพูดช่างคุย รักสวยรักงาม แต่งกายสะอาด สะอาดมาตั้งแต่เด็ก เติบโตมาในครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง พ่อกับแม่รับจ้างทำไร่ในหมู่บ้าน และพ่อเป็นหมอมีความรู้เรื่องการรักษา แผนปัจจุบัน แต่พ่อเป็นคนจีนต่างด้าวที่ไม่มีบัตรประจำตัวเพราะหนีทหาร สมัยสงครามทำให้ไม่สามารถออกไปทำงานในเมืองได้ ด้วยความขยันทำให้ พ่อสามารถสะสมทุนและส่งเสริมให้ลูกสาวทั้งสามได้เล่าเรียนในระบบ การศึกษา ที่ในสมัยนั้นได้เปิดโอกาสทางการศึกษาให้กับชนเผ่าต่างๆ ตาม นโยบายของรัฐนับจากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นตั้งแต่ฉบับที่ 1 ในปี 2503 ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในฐานะเครื่องมือในการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ที่เป็นความพยายามของรัฐในการแก้ปัญหา

จากนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้นส่งผลกระทบต่อเยาวชนที่เป็น กลุ่มชาติพันธุ์ หรือ “ชาวเขา” หรือการเรียกขานม้ง ในเชิงดูถูกว่า “แม่ว” ในการเรียกขานของรัฐและสังคมไทยที่ผลักดันต่างวัฒนธรรมออกจาก ความเป็นพลเมืองของรัฐแฉ่งน้อย โดยส่งให้ไปโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ชาวเขาและต้องไปอาศัยทำงานบ้านให้กับครูที่ไปขออาศัยตั้งแต่ประถม จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งทำให้แฉ่งน้อยเข้าใจภาษาไทย สามารถอ่านเขียน ภาษาไทยได้ดี เมื่อเทียบกับผู้หญิงม้งในรุ่นราวคราวเดียวกัน และด้วย ความรู้ทางภาษาที่สามารถสื่อสารกับคนภายนอกชุมชนม้งถือเป็นทุนทาง วัฒนธรรมที่สำคัญในเนื้อหาของแฉ่งน้อย บวกกับทักษะทางการค้าที่ แฉ่งน้อยคิดว่าได้จากพ่อซึ่งเป็นคนจีน ทำให้แฉ่งน้อยสามารถเดินทางไป คำขายต่างถิ่นเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว และได้โอกาสเข้าร่วมการพัฒนาชุมชน แม่สาวใหม่หลังแต่งงาน

แม้ว่าแนนน้อยจะเป็นผู้หญิงม้ง จากครอบครัวที่มีแต่ลูกสาว แม้ต้องออกมาเรียนนอกหมู่บ้านตั้งแต่เด็ก ในโรงเรียนสงเคราะห์ชาวเขาที่มีเพื่อนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้ในสมัยเด็ก ๆ แนนน้อยยังไม่ได้รู้สึกถึงแรงกดดันทางวัฒนธรรมม้ง แต่การต้องมาอยู่กับครูและต้องทำงานเพื่อแลกที่พักและอาหาร แนนน้อยได้เรียนรู้ว่าต้องทำงานเพื่อให้ได้สิ่งมุ่งหวัง และไม่มีอะไรที่ได้มาง่าย ๆ ตอนนั้นแนนน้อยคิดว่าจะเรียนให้สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ การศึกษาของผู้หญิงชาติพันธุ์ในระดับที่สูงสมัยนั้นหายาก แต่ด้วยครอบครัวที่พ่อเห็นความสำคัญของการศึกษา ทำให้แนนน้อยได้รับการสนับสนุนให้เล่าเรียน ขณะที่ผู้หญิงม้งอื่นๆ ในหมู่บ้านนั้น บางคนจบแค่ประถมศึกษา ต้องออกมาแต่งงานหรือมาเป็นแรงงานในครัวเรือน ถูกกักเก็บไว้ในหมู่บ้าน เมื่อนานวันทำให้ไม่สามารถสื่อสารได้ด้วยภาษาไทยได้

ประสบการณ์แนนน้อย แซ่เซ่ง

กับแรงกดดันในครอบครัว/ตระกูลแซ่ของสามี

“ผู้หญิงต้องอยู่กับผู้ชายตลอด ถ้าแต่งงานกับเขาแล้ว ก็ต้องอยู่กับเขาตลอด จะเป็นจะตายอย่างไรก็ต้องอยู่กับเขา จะกลับไปอยู่กับพ่อแม่ไม่ได้”

วัฒนธรรมม้งเป็นสังคมที่สืบเชื้อสายผ่านฝ่ายชาย (Patrilineal descent) คล้ายวัฒนธรรมจีน เมื่อแต่งงานแล้วผู้หญิงต้องไปอาศัยอยู่บ้านและนับถือผีทางตระกูลสามีและ “ยอมรับได้” ให้ผู้ชายมีเมียได้หลายคน ในหมู่บ้านแม่สาใหม่ ปัจจุบันก็ยังมีผู้ชายที่มีภรรยาหลายคนอยู่จำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่เป็นลักษณะผัวเดียวเมียเดียวประมาณ 90% ที่มีเมียหลายคนสาเหตุสำคัญมี 2 สาเหตุคือ ภรรยาหลงไม่มีลูกชายและเจ้าชู้เอาความสนุก สังคมม้งเป็นสังคมปิตาธิปไตยที่มีกระบวนการซับซ้อนในการสร้างและดำรงอำนาจให้แก่ฝ่ายชาย

ถักทอขายอำนาจไว้อย่างเหนียวแน่นในระบบตระกูลแท้ที่สืบทอดสายตระกูลทางฝ่ายชาย สะท้อนจากสุภาษิตที่ว่า “ดวงดาวเก้าดวง ไม่เท่าดวงจันทร์ ดวงเดียว ลูกชายเก้าคน ไม่เท่าพ่อ (สามีคนเดียว)” (ประสิทธิ์ ลีปรีชา 2537 : 33) แสดงให้เห็นการจัดอันดับอำนาจในวัฒนธรรมที่ผู้ชายใส่ผู้ชายในบ้านนั้นคือ พ่อสามีมีอำนาจสูงสุดดังสุภาษิตสอนให้ผู้หญิงต้องเคารพเชื่อฟัง จะเห็นว่าผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบชิ้นเล็ก ๆ สะท้อนจากภาษาการเรียกผู้หญิงในชุมชนที่แทบจะไม่ได้เอ่ยชื่อแสดงความเป็นตัวตนของผู้หญิงแต่ต้องกับผู้ชายหรืออำนาจของผู้ชาย เช่น เมียของเฒ่าห้วย แม่ของดี เป็นต้น หรือในการจัดงานแต่งงาน สายตระกูลแท้ทั้งสองที่จะดองกัน ต้องหาผู้จัดการฝ่ายหญิงซึ่งมีชั้นสถานะเดียวกันอาจเป็นลูกชายของพี่ชายหรือน้องชายของพ่อเจ้าสาวมาเป็นผู้จัดการที่มีอำนาจตัดสินใจ โดยมีผู้ชายที่อยู่สายชั้นตระกูลเดียวกันให้ความช่วยเหลือ ฝ่ายเจ้าบ่าวก็เช่นกันต้องหาผู้ชายที่มีสายตระกูลอยู่ในชั้นเดียวกันมาเป็นผู้จัดการและกลุ่มที่จะช่วยจัดงานแต่งงาน และทั้งสองฝ่ายที่เป็นผู้จัดการฝ่ายหญิงและฝ่ายชายมาตกลงการจัดงานแต่งงาน ขณะที่ผู้หญิงเป็นผู้รับคำสั่งเท่านั้น ไม่มีสิทธิหรืออำนาจในการตัดสินใจทั้งสิ้น แสดงให้เห็นการจัดการอย่างแยบยลของวัฒนธรรมที่หล่อหลอมและธำรงรักษาอำนาจให้อยู่กับฝ่ายชาย และอยู่ในวิถีชีวิตจวบจนวันตาย หลังแต่งงานถ้าผู้หญิงถูกทำร้ายร่างกายหรือจิตใจจากสามีหรือครอบครัวสามี ที่ปรึกษาคือผู้ใหญ่และญาติผู้ชายของตระกูลตนเอง ซึ่งก็จะขอให้อดทนซ้ำแล้วซ้ำเล่า รวมไปถึงการหย่าร้างที่ก็ต้องฟังผู้ใหญ่ในตระกูลตัดสินใจ และผู้หญิงที่หย่าร้างแล้วไม่สามารถกลับไปเข้าสายตระกูลเดิมของตนเองได้ เวลาเสียชีวิตก็จะมีใครประกอบพิธีกรรมให้และไม่ให้มาเสียชีวิตในบ้านทางฝ่ายตระกูลเดิมของตน เพราะเชื่อว่าเมื่อออกไปแต่งงานแล้วต้องเป็นคนของตระกูลสามีไม่สามารถกลับไปเข้าร่วมตระกูลเดิมได้ ทำให้มีผู้หญิงที่หย่าร้างได้หันไปนับถือศาสนาอื่น เช่น คริสต์ ที่ไม่ต้องยึดติดกับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม แต่ในกรณีของนางน้อยนั้นต่างออกไป

“เป็นแม่บ้านที่ดี ครอบครัวจึงมีชื่อเสียง เป็นแม่บ้านที่มีปัญญา
จึงจะช่วยให้ครอบครัวรอดพ้น”

(ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2537: 39)

“การคำดีสำหรับคนแรก การแต่งงานดีสำหรับครั้งแรก การคำดี
สำหรับเที่ยวแรก คู่สมรสดีสำหรับคนแรก”

(ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2537: 40)

“กินผลไม้ให้ดูเมล็ด จะแต่งงานให้ดูตระกูล กินเนื้อให้ดูกระดูก
จะแต่งงานให้ดูเครือญาติ”

(ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2537: 41)

เหตุการณ์ที่เปลี่ยนชีวิตของแ่งน้อยคือ ช่วงกำลังจะเรียนจบมัธยมศึกษาตอนต้นแ่งน้อยถูกขูดจากผู้ชายที่เคยเห็นหน้ากันครั้งสองครั้ง การขูดและพบว่าตนเองต้องตกเป็นภรรยาคนที่สองของสามี เหตุการณ์โศกเศร้าครั้งนั้นเป็นจุดเปลี่ยนให้แ่งน้อยได้รู้สึกถึงอำนาจของวัฒนธรรมปิตาธิปไตยที่จู่โจมชีวิตตนเองแทบตั้งตัวไม่ติด เข้าสู่ความสัมพันธ์วัฒนธรรมผัวเมีย/ครอบครัวมั่ง ที่ผู้หญิงต้องแบกรับภาระและความทุกข์จากความไม่เท่าเทียมกันทางเพศและสถานภาพเมียน้อย ที่ถูกกดผลักดันให้ไปอยู่ตำแหน่งท้ายแถวของครอบครัว บ้านสามีในตอนนั้นแ่งน้อยเข้าไปอาศัยนั้น เป็นครอบครัวใหญ่ที่อยู่ร่วมกันของพ่อแม่และครอบครัวพี่น้องของสามี จำได้ว่ามีช่วงหนึ่งบ้านปลูกติดพื้นดินบนสันดอยนั้นมีสมาชิกถึง 23 คน ความเป็นครอบครัวใหญ่ในสังคมมั่งนั้นแม่สามีมีลูก 5 คน คือสามีของพี่ พี่ชายของสามี 2 คน แต่ละคนก็มีครอบครัวกันหมด ครอบครัวแต่ละครอบครัวก็มีลูก 4-5 คน อยู่รวมกันในชายคาเดียวกัน มีน้องชาย 1 คน น้องสาว 1 คน เมียน้อยของพ่อสามีมีลูกสาวคนเดียว ตอนนี้อยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 สามีพี่เป็นลูกคนที่ 3 มีเมียสองคน เมียคนแรกมีลูกสาว 2 คน ลูกชาย 1 คน ของพี่มีลูกชาย 3 คน ลูกสาว 1 คน เป็นครอบครัวที่ใหญ่ เวลากินข้าวจะเรียงกัน

เป็นแถวยาว แถวที่หนึ่งยังไม่หมด แถวที่ 3-4 ก็กินกันหมดแล้ว มารอกินต่อแล้ว ที่จริงตอนนั้นมีเยอะกว่า 23 คน เพราะบางคนยังไม่เกิด

ตอนที่แต่งงานใหม่ ๆ สามมีลูกสาวสองคนแล้วกับเมียหลวง พี่แต่งงานตอนปี 2525 ลักษณะบ้านจะเป็นบ้านติดดินชั้นเดียวโล่ง แล้วห้องนอนนั้นจะกันเป็นห้อง ๆ แล้วห้องจะเป็นห้องเล็ก ๆ มีประตูอยู่ตรงกลาง อีกฝั่งจะเป็นที่กินข้าว และที่ทำพิธีกรรมต่าง ๆ และตรงหิ้งก็เป็นหิ้งของบรรพบุรุษ ต้องเอาไก่ชนแดง ๆ ไปติดบนฝาผนัง ติดใกล้ ๆ กันกับกระดาด เหมือนกับกระดาดนั้นจะมีทองคำเปลวติดเอาไว้ เวลาติดก็เอาไปจุ่มเลือดไก่แล้วก็แปะไว้มันก็จะติดของมันเอง บ้านมันจะมีลักษณะเหมือนกันหมด จะมีเตาไฟใหญ่และเตาไฟเล็ก ที่กินข้าวจะเป็นโต๊ะยาวประมาณ 6 เมตร เลย์บ้างก็จะยืนกินเด็ก ๆ บางคนตักข้าวแล้วก็ไปตั้งวงกินกันอีกวงนอกโต๊ะ ข้างนอกนั้นจะมีพิน มีที่จอดรถ มีคอกหมู ไก่ ห้องนี้จะมีห้องเล็ก ๆ กันให้ลูกชายนอน ส่วนลูกสาวกินนอนข้างนอก เพราะบ้านมันแคบ ไม่มีที่นอน เรือนนี้จะสร้างให้พ่อแม่อยู่เรือนนี้ ใครจะมาอยู่ด้วยก็ได้ ถ้าตั้งตัวได้แล้วเขาก็จะออกเรือนกันไม่ได้จำกัดว่าเรือนที่พ่อแม่อยู่จะต้องเป็นเรือนของลูกชายคนไหน ปัจจุบันลูกชายก็ออกเรือนกันหมดเหลือคนสุดท้าย เขาก็จะได้อยู่บ้านหลังนี้ บ้านหลังนี้จะถือว่าเป็นบ้านของพ่อแม่ ลูกชายคนเล็กต้องดูแลพ่อแม่ พ่อพ่อแม่จากไปลูกชายคนเล็กก็ได้ครองบ้านหลังนี้ แม้ว่าใครจะสร้างก็ได้ บ้านหลังนี้จะถือว่าเป็นของลูกชายคนเล็ก และได้ที่ดินไปด้วย ส่วนพี่ ๆ ที่ออกเรือนไปก็จะไม่ได้อะไรแล้ว เขาก็จะหาของเขาเอง คือส่วนมากเมื่อตั้งตัวได้ทุกคนก็อยากแยกตัวออกเรือนไม่อยากจะระบบกงสีอีก ตอนเด็ก ๆ พ่อแม่จะเป็นคนเก็บเงิน พอโตขึ้นมาหน่อย พี่ชายคนโตจะเป็นคนคุมทุกอย่าง พอคุมไปเรื่อย ๆ ก็จะขัดแย้งกัน จากนั้นก็จะแยกกระเป๋ากัน แล้วสุดท้ายก็จะออกเรือน ตอนที่พี่ชายสามีสองคนนั้นออกเรือน เหลือสามีพี่กับลูกชายคนเล็ก สามีจะเป็นคนคุมเงิน พอนานเข้าก็ขัดแย้งกัน เพราะอีกคนถือเงินแล้วอีกคนก็ไม่เข้าใจเลยขัดแย้งกันแล้วก็แยกกระเป๋านี้ที่สุด อย่างห้องนอนถ้ามี

ภรรยาสองคนก็จะอยู่ในห้องเดียวกัน เด็ก ๆ พอโตไม่ต้องดูแลแล้วก็ออกมานอนข้างนอก ปู่เสื่อให้แล้วก็เล่นกันนอนกันข้างนอก

แน่น้อยเล่าถึงตอนที่เข้ามาอยู่บ้านสามีในฐานะเมียน้อยว่า

“ตอนที่แต่งงานแล้วนอนกับเขาเป็นตอนที่กลัวที่สุดในชีวิตนอนด้วยกัน 3 คน พี่จะนอนตะแคงข้างเดียวไม่กล้าขยับตัวเลยแล้วทำไมไม่กลับบ้าน เพราะความเชื่อของม้ง คือ ถ้าข้ามประตูไปแล้วจะกลับมาไม่ได้อีกก็เลยทำให้เราต้องอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ เหมือนกับเราเป็นทาสเขาไปเลย”

สภาพความสัมพันธ์ที่สามีเกรงใจภรรยาหลงเพราะเครือญาติพี่น้องของนางมีจำนวนมากเป็นตระกูลแซ่ใหญ่ในหมู่บ้าน ทำให้แน่น้อยซึ่งมาจากครอบครัวที่มีแต่ลูกสาวและไม่มีญาติอยู่ในหมู่บ้านนี้ไร้อำนาจในครอบครัวของสามี และความรู้สึกที่ได้รับความไม่เป็นธรรมค่อย ๆ กัดกินจิตใจให้เจ็บปวดอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ก็เพราะความเชื่อของม้งคือ

“ผู้หญิงต้องอยู่กับผู้ชายตลอด ถ้าแต่งงานกับเขาแล้วก็ต้องอยู่กับเขาตลอด จะเป็นจะตายอย่างไรก็ต้องอยู่กับเขา จะกลับไปอยู่กับพ่อแม่ไม่ได้”

ทำให้แน่น้อยต้องอดทน แม้ว่ามีครั้งหนึ่งที่หนีกลับไปหาพ่อแม่ พ่อแม่ถามว่า “เขาทำอะไรให้หรือ?” ที่จริงเขาก็ไม่ได้ทำอะไรให้ แต่เราไม่ยอมอยู่แล้ว ตอนนั้นอายุ 18-19 ปี อยู่ไปอยู่มากก็หนีกลับมาอีก จนมีลูกคนแรก

ความสัมพันธ์ระหว่างสามคนผิวเมียนั้น แน่น้อยถูกภรรยาหลงโกรธซึ่งอยู่ตลอดเวลา แน่น้อยเล่าว่า “เมียหลงบอกว่า “เมื่ออยากจะมาเป็นเมียน้อยเขาจะต้องทำทุกอย่าง” แล้วเขาก็ชี้ ๆ ให้เราทำ เขาไม่ได้รักเรา

เขาอยากทำก็ทำ ไม่อยากทำก็ไม่ทำ มีการอิจฉา คอยแกล้งกัน เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ทนจนลูก ๆ โตกันหมด”

แง่ไม่น้อยจึงทำดีและยกย่องภรรยาหลงเหมือนพี่สาว หวังให้นางเมตตาเหมือนน้องสาว สิ่งใดที่นางต้องการก็จะหามาให้ แต่สิ่งที่ได้รับก็ยังเป็นความซึ้งจริงเรื่อยมา ซึ่งแง่ไม่น้อยก็เข้าใจและเห็นอกเห็นใจว่า “เขาโดนแย่งของรัก” ไม่มีใครอยากให้สามีมีผู้หญิงอื่น การเอาความคิดด้านคุณธรรมเข้ามาจัดการกับความจริงที่ตนโดนกลั่นแกล้ง เพราะเป็นการลงโทษที่ตนแย่งของรักของคนอื่นนั้นเป็นความยุติธรรมแล้วใช่ไหม ที่แง่น้อยสมควรถูกเอาผิดเอาเปรียบ ต่อมาแง่น้อยเมื่อคิดในแง่สิทธิมนุษยชนแล้ว เงินที่หามาเองกลับไม่ได้เป็นเจ้าของถูกริบไปว่าเป็นของครัวเรือน ในความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมียน้อยเมียใหญ่ อาจมีข้ออ้างที่ยอมรับชะตากรรมได้ แต่ลูกซึ่งเป็นลูกของพ่อคนเดียวกลับได้รับการเลือกปฏิบัติทำให้หัวอกคนเป็นแม่กลับทนไม่ได้ เงินที่หาได้ทั้งหมดจะถูกแม่ใหญ่ (ภรรยาหลง) เก็บไว้ใช้ในครอบครัว ตอนนั้นแง่น้อยเริ่มคิดว่ามันไม่ยุติธรรมทั้งกับตัวเองและลูก ๆ ที่เกิดจากตนเอง จนเริ่มคิดที่จะออกมาอยู่นอกชุมชน ยิ่งได้ออกมาทำงานพัฒนาได้อบรมเรื่องสิทธิมนุษยชน ทำให้ความคิดเปลี่ยนไปมองเห็นความอยุติธรรมที่เกิดขึ้น และหาทางย้ายออกจากชุมชน เพราะเริ่มมีปากเสียงและไม่พอใจพฤติกรรมของฝ่ายแม่ใหญ่

“ทำไมเงินเราก็เป็นคนหา รถเราก็ขับเป็น ทำอะไรหมดทุกอย่าง เวลาที่ลูกเราขอตั้งค์ทำไม่ต้องว่าลูกเรา แล้วเวลาที่ลูกเขาขอกลับไม่ได้ว่าอะไรเลย เมียหลงจะเป็นคนคุมเงิน เงินหามาได้เท่าไรก็ต้องให้เมียหลงเก็บ เวลาจะใช้ก็ต้องไปขอจากเขา (เวลาที่พี่กับสามีหาเงินมาแล้วเมียหลงจะเป็นคนเก็บ) พี่ก็พยายามที่จะอธิบายให้แม่ใหญ่ฟังว่าแบบนี้ทำไม่ถูก มันจะเป็นการเอาเปรียบกัน ลูกฉันก็เหมือนลูกเธอ ลูกของแม่ใหญ่ 3 คนนั้น พี่ส่งเรียนจบมัธยม 3

หมดเลย เหลือลูกคนเล็กที่ไม่ได้ส่งเรียนเพราะพี่ออกจากบ้าน เขาก่อน ลูกสาวคนโตเขาเรียนหนังสือไม่เก่ง จบมัธยม 3 ที่หอพระ แล้วก็ไปเรียนต่อที่ศรีรินา แต่ต้องเสียค่าแป๊ะเจี๊ยะ เทอมละ 8,000 บาท สมัยนั้นไม่ใช่เงินน้อยๆ ลูกเขาอยากเรียนที่นั่น เขาก็กรอกใบสมัครอะไรเรียบร้อย พี่ก็บอกว่าได้ แต่ต้องไปบอกแม่เธอบอกว่าออกคนละครึ่งได้มัย เพราะว่ามันงั้นๆ ลูกของแม่ก็จะต้องเรียนหนังสือเหมือนกัน ถ้าจะให้แม่ส่งเสียเรียนคนเดียวไม่ไหว ลูกสาวเขาก็เข้าใจ ก็เลยไปบอกให้แม่เขาว่า แม่ไม่อยบบอกให้หารสองได้ไหม ทุกอย่างหารสอง แต่แม่ใหญ่ก็ไม่ยอม เมื่อแม่ใหญ่ไม่ยอม ลูกสาวก็เลยไม่เรียนต่อ พอไม่เรียนพี่ก็ไม่ได้บังคับให้เรียนต่อหรือเรียนที่อื่น เพราะพี่เองก็ไม่ไหวแล้ว ลูกๆ ก็ต้องเรียนหนังสือด้วยเหมือนกัน พี่ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมเขาถึงไม่ส่งเสียลูกเขาเรียนต่อเวลาที่พี่ทำอะไร พี่ก็จะผิดทุกอย่าง พี่ก็ไม่รู้ว่าเพราะอะไร ตอนนั้นค้าขายอย่างเดียว ที่ไนท์บาร์ซ่า ชุดที่นอน เครื่องใช้ทุกอย่างในบ้าน พี่เป็นคนหามาหมดเลย แม่ใหญ่ก็ทำของเขาอยู่บ้าน ตัดผ้าอยู่บ้าน ขายของเขาได้ก็เก็บตังค์ของเขา เวลามาค้าขายเขาก็มากับพี่แต่ขายกันคนละร้าน เขาจะไม่คุยกับพี่เกลียดพี่ตลอด พี่พยายามจะคุยดี ๆ กับเขาๆ ก็ไม่คุยดีด้วย ทำให้เรากดดันเยอะ ตอนเด็ก ๆ เราก็ไม่ได้คิดอะไรคิดแค่ว่า ช่างมันเถอะ เราก็อยู่ไปด้วยวัน ๆ ร้องให้ไปด้วยไม่มีความสุข พออายุมากขึ้นก็หมดความอดทนแล้ว พี่เลยออกจากบ้านเขา มาค้าขายแต่เช่าบ้านอยู่ในเมือง แฟนก็ไป ๆ มา ๆ อยู่บ้าง ตอนนั้นก็ทำงานสังคมแล้วเลยรู้เรื่องสิทธิบ้าง เลยออกจากชุมชนทำงานในเมือง ทำงานแล้วกลับมาในชุมชน ตอนหลังแฟนก็ไม่ค่อยอยากจะให้กลับไปอีก พอมาอยู่ในชุมชนอีกเรารู้สึกว่าไม่ค่อยมีความสุขอีก อาจเป็นเพราะว่าเราอายุมากขึ้น ได้แต่คิดว่าทำไมไม่ทำอย่างนี้ ทำไมไม่ยุติธรรมเลย ผัวก็ไม่มีความสุขรับผิดชอบ

อะไร ๆ ก็ให้เมีย ๆ เป็นคนรับผิดชอบหมด เวลาที่สามีมาด้วย ก็ขับรถแล้วชนของเสรีก็ไปอ่านหนังสือ แฟนคนนี้ไม่เคยช่วยเลย เมียทั้งสองตั้งของไม่เคยช่วยเลย ฝนตกเขาก็จะอยู่ในรถกอดอก แล้วเมียน้อยเมียหลวงทั้งสองคนแข่งกันเก็บของกลัวเปียกฝน ความคิดของเราตอนนั้น คือ ทั้งหมดคือหน้าที่ของเราผู้หญิง ส่วนผู้ชายต้องเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว นี่เป็นความคิด ณ ตอนนั้นเลยไม่ได้ว่าอะไรเขา เลยปล่อยเขา มาตอนหลังก็รู้สึกว่ ไม่มีอะไรดีขึ้นเลย”

ความกดดันเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากคำพูดและการกระทำของสามี ทำให้แ่งน้อยเริ่มที่จะตอบโต้คืน แ่งน้อยเล่าว่า

“ตอนนั้นพี่ก็ไม่ได้เก็บเงินอะไรมาก ชายของได้ก็เก็บเป็นส่วนตัว บ้างนิด ๆ หน่อย ๆ รู้สึกว่าในครอบครัวจะมีปัญหากันตลอด แม้แต่ไม้จิ้มฟันก็ยังต้องหามาหมด เขาบอกว่าใครบอกให้เธอไปหา มาไม่ได้ขอสักหน่อย คำพูดแต่ละคำของเขา ทำให้เราเจ็บใจมาก ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็เลยตัดสินใจที่จะปล่อย ในตู้เย็นไม่มีขนมเนย พี่ก็ไม่ซื้ออะไรอีก และตอนนั้นพี่ก็ผ่าตัดเต้านม เพราะเป็นมะเร็ง เต้านม อายุได้ 29 ปี พอผ่าตัดแล้วเขาก็ไม่รักเรา ก็ใช้งานเรา เราก็ปวดแผลด้วย”

ความเจ็บปวดจากแผลผ่าตัดครั้งนั้น ทำให้แ่งน้อยต้องหันไปพึ่ง ผงขาวเพื่อลดอาการปวดแผลจนติดยา ผงขาว (เฮโรอีน) ในสมัยนั้น หาง่ายในหมู่บ้านราคาไม่แพง ตอนหลังแผลหายแต่อาการติดผงขาวหนักขึ้น จนต้องลงมารักษาที่บ้านพ่อแม่อยู่นาน

จากความทุกข์ทั้งร่างกายและจิตใจภายใต้การกดทับทางวัฒนธรรมผ่านครอบครัวสามี ทำให้แง่ลบน้อยคิดต่อต้านและรู้สึกถึงความไม่ยุติธรรมในครอบครัวโดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบระหว่างสองเมีย “*ความยุติธรรมของพี่ก็คือในสิ่งที่เมียหลวงได้ พี่ก็ควรจะได้ด้วย ในสิ่งที่ลูกของเมียหลวงได้ ลูกพี่ก็ควรจะได้ด้วย และการทำงานพี่ก็ทำงานหาเงินมาได้ แล้วทำไมพี่ไม่มีสิทธิที่จะใช้เงิน*”

คุกของแ่งน้อย :

บทเรียนชีวิตและความคิดที่เปลี่ยนไป

คุกสำหรับการรับรู้ของคนทั่วไปคือที่คุมขังนักโทษ ไม่มีใครอยากเฉียดเข้าไปเป็นสถานที่อโคจรที่ชีวิตลูกผู้หญิงก็ไม่อยากจะทำไปสัมผัสความกลัว เสียงลือเสียงเล่าอ้างที่ได้ยิน แ่งน้อยเองก็ไม่ได้อยากจะทำคุก แต่เมื่อเกิดปัญหากับครอบครัว สามีหรือผู้ชายที่ได้รับการเชิดชูจากวงศ์ตระกูล ย่อมสำคัญกว่าเมียน้อยที่ไร้ตำแหน่งแห่งที่ทั้งในพื้นที่ในครัวเรือนที่มีเมียหลวงครอบครอง และในพื้นที่สาธารณะที่สามีมีตำแหน่งผู้นำในชุมชน มีเพียงพื้นที่ในตลาดการค้าเท่านั้นที่แ่งน้อยมีความสำคัญในการหาเลี้ยงปากท้องของคนในครอบครัว และในฐานะแม่ของลูกที่ยึดโยงให้ผู้หญิงมีความรู้สึกเป็นเจ้าของข้าวเจ้าของ มีสิ่งที่รักและทำทุกอย่างเพื่อลูก

คุกที่คุมขังร่างกายแต่เป็นพื้นที่อิสระจากกรงวัฒนธรรมมัน กลายเป็นสถานที่เรียนรู้เสริมศักยภาพทั้งอาชีพและบทเรียนชีวิต รวมถึงได้ทบทวนตรึกตรองอย่างลึกซึ้งว่าที่ผ่านมานั้นวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ที่อยู่ในเนื้อตัวทัศนคติแสดงผ่านคำพูดและพฤติกรรมของสามีนั้นลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ผู้หญิงอย่างไร เอารัดเอาเปรียบ ไม่แยแสโยติกับตน ทั้งที่ตนเป็นคนเสียสละ ทำเพื่อครอบครัว ยอมติดคุกแทนสามี

จุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิตแต่งงานน้อยคือช่วงที่ติดคุกแทนสามีด้วยคดีทำบัตรประชาชนปลอม แต่งาน้อยแล้วว่า

“ตอนนั้นก็อายุ 31-32 ปี ก็ไปๆ มาๆ ระหว่างกรุงเทพฯ กับที่ชุมชน พอถึงปี 2535 แพนก็เป็นผู้ใหญ่บ้าน เขาเอชื้อคนที่เสียชีวิตแล้วมาขายต่อให้กับพวกคนจีน เพื่อให้เขาทำบัตรประชาชน พวกเขาก็ไปทำงานกาญจนบุรี แต่ไม่รู้ทำอย่างไรก็ถูกขัดทอดมาถึงต้นตอ แล้วตอนนั้นแพนก็เป็นผู้ใหญ่บ้านน้องชายที่เป็นญาติกันเป็นครู สองคนนี้จะร่วมกันทำ แล้วทีนี้ก็มาปรึกษากัน 3 คนว่าจะทำอย่างไร เพราะตอนนั้นพี่เป็นประธานแม่บ้านในชุมชน แล้วพี่เห็นว่าแพนเป็นพนักงานของรัฐ ถ้าเกิดมีความผิดจะต้องรับผิดอีก 1 เท่าตัว แต่ถ้าคนธรรมดาจะผิดแค่ต่อเดียวไม่หนักมาก และอีกอย่างในบรรดาสะใภ้ของแม่เขา พี่เป็นคนที่มีความรู้มากที่สุด เพราะพี่ได้เรียนหนังสือด้วย ในชุมชนจะไม่ค่อยมีใครเรียนหนังสือเขาก็ให้พี่เป็นคนรับ แล้วให้พี่หัดปลอมลายเซ็น พี่ก็เขียนเป็นเดือนกว่าจะได้ ที่พี่รับก็เพราะพี่รักสามี ห่วงเขา เลยรับว่าเป็นคนทำ พี่ก็โดนสอบปากคำพอสอบปากคำเสร็จจากนั้นก็ให้เข้าไปในเรือนจำแล้วต้องรอผลการตัดสิน ตอนนั้นค่าปรับเขาต้องปรับสองแสนกว่ามั้งไม่แน่ใจเหมือนกัน แพนบอกว่าเข้าไปเถอะเดียวเขาจะเป็นคนค้าประกันให้ พี่ก็รอ รอแล้วรออีกก็ไม่มาประกันตัวสักที แล้วเขาก็ตัดสินจำคุก 5 ปี ถ้าไม่เคยทำผิดมาก่อนแล้วรับสารภาพเขาก็จะลดโทษให้ครึ่งหนึ่ง คือ 2 ปี 6 เดือน แต่เข้าไปอยู่ในเรือนจำ 2 ปี 4 เดือน เงินที่เขานำมาให้พี่ใช้ พี่จำได้ 1,600 บาท 2-3 เดือนถึงจะมาเยี่ยมครึ่งหนึ่ง หายไปห้าหกเดือนก็มาที พี่นะมีแต่ญาติพี่น้องของพี่ที่มาเยี่ยม พอพี่ออกจากคุกมาถึงแม่ริม เขาไม่พูดอะไรสักคำ ไม่พูดว่าขอบคุณนะที่รับผิดแทน ไม่พูดอะไรเลยสักคำเดียว”

ช่วงที่อยู่ในคุกแ่งน้อยพยายามแสวงหาโอกาสในการเรียนหลายเรื่อง เช่น การตัดและออกแบบเสื้อผ้า เมื่อพ้นโทษแล้วได้นำมาใช้ในการประกอบอาชีพโดยการตัดแปลงแบบเสื้อผ้ามาตัดด้วยผ้าทอแบบม้ง และรับจ้างเขียนจดหมายให้ผู้ต้องขังหญิงที่ไม่สามารถเขียนหนังสือได้ การได้ตอบจดหมายทำให้แ่งน้อยได้ฝึกเขียนหนังสือมากขึ้น จากที่ไม่เคยแต่งกลอนก็สามารถแต่งกลอนได้จากการศึกษาจากการเห็นในจดหมายที่ส่งมาในเรือนจำ ทำให้คลายเหงาได้บ้าง และยังได้รายได้ด้วย ในช่วงเวลาที่ใกล้จะพ้นโทษ พ่อก็มาเสียชีวิต ในเวลานั้นแ่งน้อยได้เขียนบันทึกไว้ว่า

“เราได้ข่าวว่า คุณพ่อของเราได้จากโลกนี้ไปแล้วมันเหมือนกับว่า หูของเราไม่ได้ยินใครพูดอะไร น้ำตาที่ไม่ไหล แต่ทำไมเราถึงเข้าอวนและเดินไม่ได้ ใจสั่น กว่าเราจะรู้ตัวว่าเราเป็นอะไรก็เกือบครึ่งชั่วโมง นี่ก็ใกล้เวลากลับบ้านแล้วทำไมพ่อถึงไม่รอลูกหรือว่าลูกเป็นลูกที่ดี พ่อไม่อยากเห็นหน้าแล้ว ลูกออกไปลูกจะไปหาพ่อที่ไหน ลูกคิดถึงพ่ออยากได้ยินคำพูดของพ่อ”

นอกจากนี้ แ่งน้อยยังเปลี่ยนทัศนคติจากความกลัวตำรวจ สมัยก่อนที่จะติดคุก พี่เห็นตำรวจ พี่จะกลัวไม่กล้าพูดด้วย แต่พอได้มาอยู่ในคุกได้เห็นตำรวจมากขึ้น ก็ได้คิดว่าเขาก็เป็นคนเหมือนกัน ทำให้ไม่กลัว และกล้าที่จะต่อต้านถ้าไม่ได้ทำผิด หลังจากออกจากเรือนจำ แ่งน้อยเล่าว่าครั้งหนึ่งถูกจับเพราะคว้นรดคำ ตนเองก็กระโดดไปที่รดตำรวจที่เปิดประตูทิ้งไว้แล้วเร่งเครื่องยนต์ ก็เห็นว่ารดตำรวจก็คว้นรดคำเหมือนกัน ทำให้ไม่ถูกปรับด้วย

ช่วงเวลานั้นแ่งน้อยได้คิดทบทวนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับครอบครัวสามี

“เราก็ได้มีโอกาสมีเวลานั่งคิดทบทวนคนเดียวว่ารักแต่เขาเข้าไปได้อย่างไร เขาไม่รักเราเลย พี่เลยคิดและตัดสินใจว่า จะไม่อยู่กับผู้ชายแบบนี้อีก แต่ตอนนั้นก็ยังทำตัวเหมือนเดิมอยู่ ยังทำมา

หากินกับครอบครัวแบบเดิม ก่อนหน้าที่จะโดนจับไปที่ไปทำงาน
กรุงเทพแล้ว พอหลังจากที่ออกจากคุกพีก็กลับมาอยู่บ้าน ตอนนั้น
พีไม่มีอะไรแล้ว พอพีมาอยู่บ้านเวลาเปิดไฟ แม่ใหญ่เขาก็จะ
บอกว่าเปิดทำไมไฟมันเปลือง เพราะเขารู้ว่าเราไม่มีอะไรแล้ว”

ต่อมาเน่งน้อยจึงยื่นข้อเสนอกับสามีว่า

“ตกลงจะเอาอย่างไร ถ้าจะอยู่กับแม่ใหญ่ก็อยู่กับเขาแล้วให้เลิกกัน
กับพีเลย หรือถ้าจะอยู่กับพีก็อยู่กับพี เพราะจะได้ทำมาหากินกัน
สะดวก นี่คาราคาซังแบบนี้ก็ไม่ต้องทำอะไร เขาก็ตกลงจะอยู่กับพี
ถ้าจะอยู่กับพีก็ได้ให้ไปทำอะไรทำสวนด้วยกัน ตอนแรกพีก็ลงทุนให้
โดยไปปลูกดอกเยอบีร่ากัน ครั้งแรกที่ขายดอกเก็บตั้งค์ได้
6,000 บาท พีเป็นคนเก็บตั้งค์ ครั้งที่สองเขาก็พาแม่ใหญ่มา แม่ใหญ่
เป็นคนเก็บตั้งค์ ครั้งที่สามก็พาแม่ใหญ่มาอีก ก็เลยทำให้เกิดคำถาม
ขึ้นมาว่าทำไมไหนตอนแรกบอกว่าต่างคนต่างทำ พีจะอยู่กับน้อย
ไม่ใช่หรือ แล้วทำไมให้แม่ใหญ่มาเก็บตั้งค์อีก ดอกพวกนี้น้อยเป็น
คนลงทุนนะ ทำไมให้แม่ใหญ่เก็บตั้งค์แล้วแม่ใหญ่ทำอะไร เขาก็
บอกว่า ทำไมแค่นี้ต้องมาอิจจากันด้วย พีเลยพูดว่า เวลามาขายของ
ที่ถนนคนเดิน น้อยก็ต้องเติมน้ำมันเต็มถังเพื่อให้พี่มาขายของ
เขาก็พูดว่าใครจ้างให้เติม เขาก็พูดแบบนี้ พีก็เห็นว่าไม่ไหวแล้วแบบนี้
เจ็บใจ ร้องให้สามสี่วัน คิดว่าจะแก้ไขปัญหาตัวเองได้ยังไง รู้สึกว่า
ตัวเองเสียเปรียบมาตลอด พีเลยตัดสินใจทิ้งดอกไม้พวกนั้นหมด
ออกไปอยู่กับแม่สามมี ร้องให้สามสี่วัน แม่สามมีเป็นคนดีมาก เขาก็
ปลอบใจว่า ไม่ต้องร้องให้ลูกให้ทำใจ พีก็ทำใจออกจากชุมชน
ตอนออกมายังไม่ได้หย่ากัน ก็ต่างคนต่างอยู่แล้ว พีก็ทำมาหากิน
พีไม่ฟังเขาไม่ช่วยเหลือเขาแล้ว จุดเปลี่ยนคือน่าจะมาจาก
หมดความอดทน จากคำพูดที่เขาว่าใครจ้างให้เธอเติมน้ำมันรถ”

แนนน้อยได้แยกตัวออกจากบ้านเขามาเช่าที่ถนนมณีนพรัตน์ โดยเอาลูกมาอยู่ด้วย ค้าขายรับทำตุ๊กตาพวงกุญแจส่งไปที่สิงคโปร์ทำได้สองปี ช่วงนั้นทำได้ดีมาก ทำให้แนนน้อยได้คิดว่าแยกตัวออกมาทำการค้าเองมีรายได้ดีกว่าตอนอยู่กับสามีเยอะ ทำให้สามีอิจฉามาก “พี่ว่าพี่ใจดีนะ ตอนนั้นพี่ก็ยังแบ่งออเดอร์ให้สามีทำด้วย”

การที่แนนน้อยมีฐานะทางเศรษฐกิจถือเป็นการเสริมอำนาจให้กับตัวเองที่สามารถจะเลือกและพบช่องทางที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของครัวเรือนสามี

ผู้หญิงย้ายไปไร้ตระกูล

กับการยอมรับในสังคมมั่งและพื้นที่ทางจิตวิญญาณ

ในสังคมมั่งการหย่าร้างมิใช่เป็นเรื่องของคนสองคนเท่านั้น การตกลงจะหย่าร้างกันจะต้องได้รับการตัดสินใจหรือปรึกษาหารือกับเหล่าผู้อาวุโสประจำตระกูล และในกฎของมั่งนั้นถ้าผู้หญิงฟ้องหย่าจะต้องเสียค่าปรับด้วย และแม่ฝ่ายก็เป็นสถานภาพที่ผู้หญิงมั่งไม่อยากเป็น เพราะไม่มีที่ยืนในสังคมมั่ง ไม่สามารถกลับไปครอบครัวเดิมได้ เวลาเสียชีวิตไม่มีผู้มาทำพิธี เช่นไหว้ ทำให้ผู้หญิงม่ายจึงต้องหาสามีใหม่ บางคนต้องยอมแต่งงานเป็นเมียที่สองสามของผู้ชายมั่ง บางคนเปลี่ยนศาสนาไปก็มี และแม่ฝ่ายในสังคมมักถูกปฏิบัติอย่างดูถูกเหมือนเป็นวัตถุทางเพศ ที่ผู้ชายมั่งจะหาโอกาสเข้ามาโอบล้อมประโลมเพราะถือว่าเคยผ่านการมีสามีมาแล้ว นอกจากนี้กลุ่มแม่ฝ่ายที่ต้องการจะหาสามีใหม่มักจะรวมตัวกันแต่งตัวเพื่อให้ฝ่ายชายได้รับรู้และเข้ามาพูดคุยหาปะทะโลมด้วย ซึ่งแนนน้อยพยายามที่จะบอกกล่าวกับกลุ่มแม่ฝ่ายว่าไม่ควรที่จะปฏิบัติตัวที่เป็นการลดคุณค่าตัวเองและเป็นวัตถุทางเพศ

หลังจากแยกกันอยู่ แต่ก็ยังทำธุรกิจร่วมกัน ระหว่างนั้นสามีก็บอกว่า จะไม่แบ่งมรดกให้และมักจะมาเยาะเย้ย เพราะตอนนั้นแบ่งน้อยมีรายได้ ที่ดีกว่าสร้างควมไม่พอใจให้สามีและหาวิธีทำร้ายจิตใจแบ่งน้อยโดยการมี ผู้หญิงอื่นทั้งควมมาให้เห็นและมีความสัมพันธ์ทางเพศในบ้านของแบ่งน้อย

“อย่างที่ดินที่นาที่เขามีเขาจะไม่แบ่งให้เลย หลังจากที่เขาแยกกันอยู่มา 5 ปี พี่ก็ไม่ได้นอนกับเขาแล้ว เขาก็พยายามหาสาวมา เยาะเย้ยพี่ ทำโน่นนี่ให้พี่เห็น แต่พี่ก็ไม่ได้สนใจ เขาก็พามาเรื่อยๆ เราเองทำใจแล้วก็รู้สึกเบื่อหน่ายแล้วด้วย”

เหตุการณ์ที่จุดชนวนการหย่าร้างเกิดขึ้นด้วยประเด็นที่เริ่มจากลูกชาย คนโต

“เรื่องก็เกิดเมื่อลูกชายพี่คนโตแต่งงานแล้วแต่ก็ยังเกเรอยู่ พ่อเขาบอกว่าลูกชายสี่คนนี้ มีลูกคนหนึ่งที่เหมือนใคร สงสัยเหมือน แม่มัน แม่มันมีซู้ แล้วลูกชายอีกสามคนก็บอกว่า ไม่เหมือนพวกเรา เขาก็เหมือนพ่อนะแหละ เป็นลูกพ่อ แล้วพ่อก็บอกว่าไม่ใช่ลูก ที่นี้ ลูกชายก็ถามว่าไม่เป็นลูกพ่อแล้วเป็นลูกใคร พ่อก็บอกให้ไปถาม แม่โน่น พี่ก็บอกว่า กินนอนกับพี่คนเดียวไม่ใช่ลูกพี่จะให้ไปเป็นลูกใคร พี่ก็โมโหเลยบอกว่า พุดแบบนี้เลิกกันไปเลยดีกว่า เขาก็บอกว่า เลิกก็เลิกไปสิ พี่เลยนัดเขาว่าวันที่ 8 ให้ไปทำพิธีเลิกกัน อันที่จริง ก่อนหน้าพี่ก็จะทำพิธีแล้ว แต่เขาเรียกร้องค่าเสียหายจากพี่ 8,000 บาท พี่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรเพราะตอนนั้นก็ยังไม่มียเงิน พี่เลยหยุดไปสองสามปี หลังจากนั้นก็มีเรื่องอีก พี่ก็เลยทำพิธีเลิกเลย พี่ก็ถามพ่อหลวงที่เป็นน้องของสามีว่าต้องทำอะไรบ้าง เขาก็บอกว่าให้เอาไก่มาคู่หนึ่ง แล้วพระอีก 1 องค์ ญาติพี่น้องเขาก็รัก พี่มาก เขาบอกว่าให้หย่าสามีอย่างเดียว ไม่ต้องหย่ากับตระกูล (ไม่หย่าในตระกูลคือ พี่สามารถกลับไปตายที่บ้านเขาได้อยู่) พี่ก็ทำ

พิธีเลิกกันกับสามีในวันนั้น เด็กบางคนก็ไม่เข้าใจคำว่าหย่าในตระกูล เขาบอกว่าหย่าให้ตัดขาดจากแซ่นั้นไปเลย สุดท้ายเขาก็จะกลับไปหาบ้านสามีก็ไม่ได้ ไปหาพ่อแม่ก็ไม่ได้ เวลาตายก็เป็นผีไร้ญาติ ทำพิธีกรรมอะไรก็ไม่ได้ แต่ของพี่ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นลูกสะใภ้กับตระกูลนี้อยู่ถ้าตายเขาก็ยังทำพิธีต่าง ๆ ให้ได้ พี่หย่าตั้งค้ก็ไม่ได้ เสียลักบาท เพราะผู้ใหญ่บ้านเขาเป็นคนพูดให้และเขาเป็นคนที่ในหมู่บ้านเคารพ”

ผู้เฒ่าหยัวที่เป็นผู้ใหญ่ในตระกูลมั่งฟ่อของสามีแ่งน้อย และ มาตัดสินการหย่าที่บ้านผู้เฒ่า ได้ชี้แนะตอนที่แ่งน้อยหย่ากับสามีว่า

“เธอทั้งสอง แม่ก็มีความรู้ พ่อก็มีความรู้ ผมจะไม่อธิบายอะไรต่าง ๆ หย่าก็หย่ากันไป เรื่องหย่าก็หย่าได้สบาย ๆ ไม่ต้องไปเสียเงินเสียทอง ไม่ต้องคิดอันนั้น หย่าไปก็อยู่ในตระกูลจะไปจะมากก็ได้ เอาเหล้าคนละขวดมา เจรจาให้รู้ว่านี่ไม่ใช่ลูกสะใภ้ นี่ไม่ใช่เมียคนนั้น นี่ไม่ใช่ตัวเธอแล้วนะ พูดแค่นั้นก็จบ ๆ กัน แล้วแต่จะลูกสะใภ้จะหย่าในตระกูลก็ได้ แต่ไม่หย่าตระกูลก็ได้นะ ถ้าไม่หย่าตระกูลนะ ลูกก็จะเป็นตระกูลนี้ อีกหน่อยถ้าเธอยังไม่มีสามีใหม่ ลูกหลานก็จะไม่รับผิดชอบแล้วนะ ถ้าหย่าตระกูล แต่ถ้าไม่หย่าตระกูล ลูกหลานก็จะช่วยเหลือรักษาพยาบาล”

ดังที่กล่าวไว้ตอนต้นว่า สังคมมั่งนั้นเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับผู้นำตระกูลซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นกฎการหย่านั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าผู้นำหรือผู้เฒ่าประจำตระกูลจะตัดสินอย่างไร และขึ้นอยู่กับสามีภรรยาว่าต้องการหย่าร้างหรือไม่อย่างไร แต่อำนาจการตัดสินก็ยังคงอยู่ที่ผู้นำตระกูลที่จะชี้แนะไปในทิศทางใด

หลังตัดสินใจหย่าสามีโดยไม่หย่าตระกูล แ่งน้อยยังผูกพันกับคนในตระกูล เช่นแม่สามีที่เฝ้าดูกันมาตั้งแต่ต้น ซึ่งต่างจากกรณีแม่ผู้ลูกสะใภ้

ของผู้หญิงม้งในครอบครัวอื่น ๆ และความต้องการที่จะให้ลูก ๆ ได้มีสิทธิในมรดกของตระกูลสามี ทำให้แรงน้อยเปลี่ยนศาสนาตามตระกูลทางสามีคือไปนับถือคริสต์ แต่ก็ยังเข้าวัด สวดมนต์และยึดคำสอนของศาสนาพุทธที่นับถืออยู่ก่อน “พี่เป็นพุทธนะ ชอบสวดมนต์และเชื่อเรื่องบุญบาป แต่พี่ก็ไปโบสถ์คริสต์วันอาทิตย์เพราะตระกูลทางสามีเก่าเขาเปลี่ยนไปนับถือคริสต์ด้วย”

การที่แรงน้อยหันมานับถือศาสนาคริสต์นั้นไม่เพียงแสดงตัวว่าเป็นหนึ่งในครอบครัวของสามี เพื่อผลประโยชน์ในการรักษาสิทธิทางมรดกให้แก่ทายาทของตนด้วย เพราะการหย่าร้างแม้ว่าจะไม่ได้หย่าตระกูลก็มีความอ่อนไหวในแง่ของความมั่นคงทางทรัพย์สินที่พี่มีพี่ได้ ในกรณีแรงน้อยคิดว่าต้องรักษาสิทธิและใช้การนับถือศาสนาเป็นเครื่องมือให้เกิดความชอบธรรมในสิทธินั้น และไม่ถือว่าแปลกอะไร เพราะศาสนาก็สอนให้คนเป็นคนดีเหมือนกัน

ในเรื่องการหย่าร้างนั้นแรงน้อยไม่คิดที่จะให้ผู้หญิงม้งทำตามวิธีของตน เพราะมองว่าเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลต้องตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของแต่ละบุคคลในการไตร่ตรองทางออกของปัญหาในครอบครัว

“ผู้ชายบางคนเขากลัวว่าเวลาให้พี่เป็นวิทยากรแล้วจะทำให้ผู้หญิงหย่ากันกับสามี พี่ก็บอกไปว่ามันขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของคน ๆ นั้นมากกว่า ผู้หญิงบางคนก็ถามไม่เป็นเขาก็ถามพี่ว่าพี่ทำอะไรถึงหย่าแล้วได้? พี่เลยบอกว่าเป็นเรื่องส่วนตัวของเรา เป็นการตัดสินใจจากการคิดด้วยตัวของเรา จะให้พี่บอกว่าเลิกแบบนั้นแบบนี้ไม่ได้ เพราะเหตุผลคนเราไม่ได้เหมือนกัน ทุกอย่างก็ขึ้นอยู่กับเราเอง ถ้าเราคิดว่าทนได้ก็อยู่กันต่อไปเพื่อลูก แต่ถ้าทนไม่ได้ก็ลองเอาสิ่งดีกับสิ่งที่ไม่ดีมาวัดกัน อะไรมากน้อยกว่ากัน

เราไม่ได้ไปยุให้เลิกกัน ก็ต้องดูกันไปก่อน มีกรณีหนึ่งที่เคยยุให้เลิกกันไป เพิ่งเกิดขึ้น อยู่แม่แจ๊ะ อยู่สะเมิง เขาเป็นน้องสะใภ้ น้องชายนั่นกินเหล้าทุกวัน กินแล้วก็ทะเลาะกันกับเมีย ดบตีเมีย ที่ต้องไปไกลเกลี้ยประจำ พี่บอกว่าทะเลาะกันก็ทะเลาะ แต่ห้ามตี ห้ามใช้ความรุนแรงกัน”

และหลังจากนั้น แนน้อยไม่คิดที่จะแต่งงานอีก แม้ว่าจะตกลงคบหา กับผู้ชายคนใหม่ที่เป็นคนไทยภาคตะวันออกเฉียง และมักพูดว่าคนม้งไม่กล้าที่จะเข้ามามีความสัมพันธ์แบบชู้สาว เพราะมองว่าเป็นผู้หญิงกล้า

“ที่แรกก็ไม่ได้คิดจะมาอยู่กับเขา แต่ก็ไม่รู้เป็นเพราะอะไรถึงได้มาอยู่กับเขา เขาชวนพี่แต่งงานจดทะเบียนสมรส แต่พี่ไม่เอา ถ้าแต่งแล้วเหมือนมีอะไรมาผูกมัดและมีอะไรอีกเยอะแยะ สักวันเราก็ต้องมีเรื่องทะเลาะกันอยู่แล้ว อยู่แบบไม่ต้องผูกมัดจะดีกว่า อย่างน้อยก็ยังมีความเกรงใจกันบ้าง กลัวเราจะไปจากเขาถ้าเขาไม่ดีกับเรา แต่ถ้าแต่งเต็มร้อยแล้วก็ต้องอยู่กับเขาไปตลอด พี่ชอบอยู่แบบนี้ถ้าไม่พอใจก็กลับ ถ้าอยากมากก็จะมา เวลาที่หายไปหลาย ๆ วัน เขาก็จะบ่นเหมือนกัน เพราะเวลาไปก็ไปเป็นเดือน”

นอกจากนี้แนน้อยยังบอกอีกว่าถ้าให้เลือกคงเลือกการทำงานพัฒนาในพื้นที่เพราะมุ่งมาทางนี้แล้ว อยากจะพัฒนาให้ผู้หญิงม้งมีสิทธิที่มากขึ้น

ต่อรองกับประเพณีม้ง

การสืบสายตระกูลทางฝ่ายชาย

ดังที่กล่าวตอนต้นว่า วัฒนธรรมม้งสืบสายตระกูลทางผู้ชาย ลูกชายจะเป็นคนเช่นไหว้บรรพบุรุษและประกอบพิธีกรรมเมื่อพ่อแม่สิ้นชีวิต พ่อแม่ของแนนน้อยไม่มีลูกชาย มีแต่ลูกสาว 3 คน เมื่อลูกสาวแต่งงานกันไปหมดแล้ว พ่อคิดอยากได้ลูกชายเพื่อให้มีคนประกอบพิธีกรรมในงานศพและการเช่นไหว้บรรพบุรุษ ได้รับเลี้ยงบุตรบุญธรรมที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์ม้ง มาเป็นบุตรบุญธรรม และจะไม่รับเด็กม้งด้วยกันมาเป็นบุตรบุญธรรมเพราะมีสายตระกูลอยู่แล้ว แต่จะรับเด็กชาวปกากะญอหรือเด็กที่มีเชื้อชาติเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่ตนสังกัด เช่น ไทย ลาว จีน เป็นต้น (Lee, Gary Yia and Tapp, Nicholas, 2010 : 156) ภายหลังจากที่พ่อเสียชีวิตแล้ว ตามธรรมเนียมพี่น้องผู้ชายจะได้รับมรดกทั้งหมด เพราะเป็นผู้สืบตระกูล แต่ในกรณีนี้แนนน้อยได้ปรึกษากับพี่น้องผู้หญิง 3 คนว่ามรดกควรที่จะแบ่งให้เท่า ๆ กัน เพื่อความยุติธรรม สุดท้ายก็สามารถแบ่งสินปันส่วนเรื่องมรดกอย่างเท่าเทียม มีใช้ตกอยู่กับบุตรชายตามประเพณีเดิม

นอกจากนี้ แนน้อยยังเป็นตัวแทนของตระกูล แข่งขัน ในการประชุมตระกูลแซ่ที่จัดขึ้นเพื่อเชื่อมสายตระกูลของชาติพันธุ์ม้งที่มีในประเทศไทย ปกติผู้นำตระกูลจะเป็นผู้ชาย และเป็นผู้หญิงที่เป็นผู้นำตระกูลคนเดียวในการประชุม เป็นการแสดงว่าถึงการเปลี่ยนแปลงว่าผู้หญิงก็สามารถที่จะเป็นตัวแทนหรือผู้นำตระกูลได้ แม้ว่าปัจจุบันยังไม่ได้รับการยอมรับในวงกว้าง

กำแพง...

ความขัดแย้งศีลธรรม/กฎหมายในใจผู้หญิงชื้อแ่งน้อย

การทำแท้งในกรณีของแ่งน้อย ไม่ใช่แค่สุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์เท่านั้น การทำแท้งที่ไม่ถูกวิธีนำไปสู่หาสุขภาพมาสู่ผู้หญิง อาจถึงขั้นเสียชีวิตจากการตกเลือด หรือทำให้มีบุตรยากในอนาคต ไม่นับรวมความเจ็บปวดจากการติดเชื้อหรือระหว่างพักฟื้น การแพ้ยาหรือผลข้างเคียงจากยาขับเลือดที่หาได้เคลื่อนตามโลกออนไลน์และร้านขายยาที่แอบจำหน่ายรวมไปถึงบาดแผลทางจิตใจที่สัมพันธ์ไปกับมิติทางศีลธรรมและศาสนาพุทธ ปრაการณการการทำแท้งเถื่อนมีมาอย่างยาวนาน แต่มาเป็นที่สนใจเมื่อพบศพทารกที่นำมาทิ้งจากคลินิกที่รับทำแท้งเถื่อนเป็นพันศพ ทำให้คนในสังคมไทยได้รู้ว่ามีการทำแท้งเถื่อนเกิดขึ้นทุกหัวถนน ชีวิตของแ่งน้อยยังเข้าไปพัวพันกับการทำแท้ง ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงที่มีปัญหาท้องในวัยเรียนท้องไม่พร้อม คนแรกที่มาหานั้นก็มีคนบอกต่อให้มาหาเพราะตอนนั้นทำงานพัฒนาแล้ว มีคนรู้จัก ทั้งที่ตนเองไม่เคยมีประสบการณ์เรื่องนี้ แต่เคยพาน้องไปทำที่โรงพยาบาลเพราะตกเลือด ด้วยความที่เป็นคนช่างซักช่างถามก็ถามพยาบาลว่ามีคนมาทำเยอะไหม ทำที่ไหน

“เวลาที่มีคนมาปรึกษาเรื่องการไปทำแท้ง พี่ถามว่าเขานั้นอายุเท่าไร ทำงานอะไร สาเหตุที่จะไปทำแท้งคืออะไร ทางเลือกมีหลายทางคือ 1. ไปโรงพยาบาลเอกชนจะปลอดภัย แต่ราคาแพง 2. ไปโรงพยาบาลที่เขาทำอยู่แล้วแต่เขาจะไม่เปิดเผย ราคาปานกลาง 3. ซื้อยาสอดแล้วเอาไปสอดเอง เม็ดละประมาณ 250 บาท พอสอดสักพักแล้วเลือดจะตก 4. ไปคลินิกที่เขารับทำแท้ง แต่จะเจ็บ ไม่ค่อยแพง ส่วนมากเขาจะเลือกอันที่ 4 เพราะเด็กไม่มีเงิน ตอนแรกๆ พี่ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าที่ไหนทำหรือไม่ทำ เด็กก็มาร้องให้กับพี่ บอกว่าพี่พูดภาษาไทยได้ขอให้ช่วย

“มีเพื่อนในเมืองก็ถามเพื่อน เขาบอกว่าที่ไหนรับทำ ทำอย่างไร เรื่องการสวดยาอะไรพวกนี้ที่รู้มาจากวัยรุ่นที่เขาคุยกัน ตอนนั้น พี่อยู่ที่ชุมชนข้างเผือกซึ่งจะมีวัยรุ่นเยอะ”

พอมีคนมาให้ช่วยก็ถามคนนั้น คนนี้ จนมีความรู้เรื่องนี้ พอมีคนแรก ก็มีการบอกต่อกันมา จนจำไม่ได้ว่าช่วยไปแล้วก็ร้ายเพราะนับไม่ถ้วน แม้การช่วยเหลือนั้นจะขัดแย้งกับความรู้สึก แต่ ณ ขณะนั้นที่มีคนมาขอร้องวิงวอน ให้ช่วยเหลือ เพื่อเห็นแก่อนาคตของผู้หญิงที่อยู่ในวัยเรียน หรือมีความทุกข์ สุดท้ายแ่งน้อยก็อดที่จะช่วยเหลือไม่ได้ แต่มีข้อแม้ว่าจะช่วยเหลือครั้งเดียว ถ้ามีครั้งที่สองจะไม่ช่วยเหลือแล้ว เพราะถือว่าไม่ซัดไม่จำ และการช่วยเหลือ นั้นบางครั้งตนเองก็ต้องเสียค่าใช้จ่าย ค่ายา ค่าหมอ รวมถึงให้ที่พักพิงด้วย

การทำแท้ง ซึ่งในกฎหมายไทยยังไม่ได้รับการยอมรับให้มีขึ้นตามกฎหมาย แม้ว่าสถานการณ์ของสังคมไทยจะมีกลิ่นและภาพข่าวที่สื่อแสดงว่า ปราบปรามการฉ้อโกงบอกรับความล้มเหลวของรัฐและการจัดการสวัสดิการทางสังคม ทั้งทางการแพทย์และอำนาจของศาสนาศีลธรรมที่เป็นรากเหง้าของกฎหมายและภูมิโลกทัศน์ของคนในสังคมอันย้อนแย้งกับปรากฏการณ์ของสังคมที่สื่อมวลชนประโคมให้เสพสมทางเพศ ผ่านโฆษณา ภาพยนตร์ ละคร หลังข่าว และบทสนทนาภาพถ่าย คลิปวิดีโอในโซเชียลเน็ตเวิร์คต่าง ๆ ล้วนสื่อให้เอากันและบริโภคนิสัยค้าส่งเสริมการมีเพศสัมพันธ์อย่างโจ่งครึ่ม นอกจากนี้ผู้หญิงที่แต่งงานเมื่อมีลูกคนแรกแล้วยังไม่พร้อมที่จะแบกรับ ภาระเลี้ยงดูลูกอีกคน ก็มาเอาเด็กออก ดังนั้น เมื่อเกิดท้อง “มารหัวชน” จำเป็นต้องหาวิธีการกำจัด หนทางคือขอความช่วยเหลือจากผู้หญิงที่มีความรู้ “เรื่องแหล่งทำแท้ง”

ในส่วนของแ่งน้อยนั้นจะเห็นความขัดแย้งภายในจิตใจและการสู้รบ ระหว่าง “การฆ่าทารกชีวิตมนุษย์” ถ้าเชื่อว่าเมื่อมีการปฏิสนธิได้เกิดชีวิตขึ้น หรือเมื่อพบสัญญาณชีพก็ถือว่าได้มีชีวิตแล้วตามความเชื่อทางศาสนาหรือ

วิทยาศาสตร์ กับ “ความเมตตา” สงสารผู้หญิงที่ตกทุกข์ และความขัดแย้งระหว่าง “ความเป็นพลเมืองดี” อันมีรากเหง้ามาจากศีลธรรมที่เห็นคนประสบปัญหาที่ยื่นมือเข้าช่วยเหลือ กับ “การผิดกฎหมายทำแท้ง” แม้ในสถานการณ์นั้น “ความเห็นอกเห็นใจ” มี “เหตุผล” “ชอบธรรม” ที่จะกระทำได้ แม้ขัดแย้งกับมาตรฐานทางศีลธรรมและกฎหมาย ประเด็นนี้รัฐจะยังคงเพิกเฉยหรือถึงเวลาที่จะเข้ามาจัดการอย่างจริงจังที่จะหาทางออกให้กับการทำแท้งในสังคมไทย

แม้ปัจจุบันแ่งน้อยจะเลิกช่วยเหลือในเรื่องนี้แล้วเพราะลูก ๆ ขอร้องให้เลิก เป็นบาป และตนเองก็รู้สึกผิด แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร แต่หลายครั้งที่ได้เจอกับผู้หญิงในวัยเรียนที่เคยมาให้ช่วยเหลือแล้วได้กลับไปเรียนจนจบ แ่งน้อยก็คิดว่าทำถูกแล้วเหมือนให้โอกาสผู้หญิงอีกครั้ง “บางคนมาลงประกวดเป็นนางงามมั่ง พี่จำได้แต่ก็ไม่ได้รู้พื้นแกมยงลงคะแนนให้เด็กสาวคนนั้นด้วย”

ผู้หญิงม้ง

กับการพัฒนาชุมชนม้ง

แ่งน้อยได้เล่าถึงการเข้ามาทำงานพัฒนาในหมู่บ้าน เริ่มจากเป็นกรรมการกลุ่มแม่บ้านปี พ.ศ.2536 จากนั้นก็เป็นประธานแม่บ้านหลังจากเป็นคณะกรรมการ ก่อนหน้านั้นจะเป็นคนทำงานเรียบร้อย อีกอย่างที่ชุมชนเขาก็เห็นว่าพี่พูดและเขียนภาษาไทยคล่อง ได้เรียนหนังสือ และสิ่งหนึ่งคือพี่เป็นคนพูดเยอะ อธิบายดี เจอใครก็ทักทายพูดด้วยหมด ชอบอาสาทำให้เขาอย่างเมื่อก่อนนั้นพวกป่าไม้ชอบมาจับแม่บ้านหาว่าทำไร่บุกรุกป่า ทำลายป่าเราพูดภาษาไทยได้ เราก็ช่วยพูดแทนเขาว่าจู้ ๆ จะมาได้จับแบบนี้ไม่ได้ เพราะเราเองก็ได้เรียนหนังสือมาบ้าง เราช่วยพวกเขาได้แค่นี้ พอตอนหลังเวลามีอะไร

เขาก็จะเรียกเราหมดเลย เขาเห็นว่าเราแก้ปัญหาเขาได้ พอเราทำได้ทำหลาย ๆ ครั้ง เราก็มีประสบการณ์มากขึ้นก็มีความรู้มากขึ้นอีกเรื่อย ๆ ทีแรกที่เป็นผู้ประสานงานต่าง ๆ ต่อมาเป็นเหรียญกฐิน แล้วจากนั้นก็ไปเป็นเลขา ก่อนที่จะมาเป็นประธาน ตอนที่ประธาน ทั้งประธาน เลขา ก็จะเป็นคนเดียวกัน ทำเองหมดเลย เพราะแม่บ้านบางคนที่รู้หนังสือก็มีลูกน้อยสามีไม่ให้ไป ส่วนคนที่ไปได้ก็ไม่รู้หนังสืออีก ในหมู่บ้านตอนนั้นไม่มีคนรู้หนังสือเลย มีพี่คนเดียว พี่ต้องมานั่งสอนหนังสือให้เขาอีก และนั่นคือจุดเริ่มต้นของโครงการพัฒนาแรกที่เน้นน้อยภูมิใจ

สอนหนังสือผู้หญิงม้ง

ช่วงแรกเป็นเวลา 2 ปี สอนให้แม่บ้านก่อนที่จะมาติดคุก ทีแรกเขาก็มีงบประมาณมาให้สอนเสาร์อาทิตย์ จากนั้นพี่ก็เห็นว่าไม่ไหวเลยว่างเมื่อไร ก็สอนเขาหมด เวลาเท่านั้นมันไม่พอ ตอนนั้นเขามีเงินให้คิดเป็นชั่วโมงละ 200 บาท แต่เราทำเกินนั้น ไม่ใช่ว่าชอบสอนหนังสือ แต่เราอยากให้เขารู้ คือ พูดภาษาบ้าน ๆ คือ ของมันขึ้น ทำไมเขาไม่รู้หนังสือ ทำไมถึงต้องถูกเอาเปรียบตลอด แรก ๆ ที่พี่สอนบอกว่ามีตั้งค์ 20 บาท แบ่งให้ลูก 5 คน เท่ากัน ลูกจะได้คนละกี่บาท? พวกเขา ก็คิดไม่เป็นจนถึงขนาดต้องให้ไปเก็บก้อนหินมานับกัน แรก ๆ ที่สอนมี 75 คน จากนั้นก็ค่อย ๆ ลดลงไปเหลือแค่ 15 คน เขาคงเหนื่อยไม่ไหวและที่บ้านคงจะมีปัญหาด้วย แต่ 15 คนที่เหลือนี้ เขาได้นะ เวลาสอบก็จะไปเอาข้อสอบจากพระไปให้เขาสอบแล้วมาวัดผลกัน ว่าผ่านหรือไม่ผ่าน ที่หมู่บ้านนี้จะปลูกลิ้นจี่กัน มีอยู่ครั้งหนึ่งเขาไปเที่ยวตลาด แล้วเขียนที่หน้าบ้านเขาว่า ลิ้นจี่ 1 กิโลกรัม 15 บาท ถ้า 2 กิโลกรัม 25 บาท เขาภูมิใจมาก ลิ้นจี่เวลาไปขายก็ไปขายตลาดแม่ใจบ้าง ตลาดตามเชียงใหม่ และตอนนี้ก็มีคนในชุมชนเรียกร้องให้พี่กลับไปสอนหนังสือพวกเขาอีก เขาบอกว่า จะหางบประมาณมาให้ เพราะถ้าให้พี่มานั่งสอนโดยไม่มีค่าตอบแทนอะไรเลย พี่ก็แยเหมือนกัน ไม่มีเวลาทำมาหากิน เวลาสอน

อย่างน้อยก็ต้องสองสามปี เขาถึงจะได้ เราก็อยากให้เรารู้นะ เวลาที่เราสอนไปตามประสาเรา แล้วเมื่อเห็นว่าเขานำไปใช้ในชีวิตประจำวันเขาได้ เราก็ภูมิใจ

แรงบันดาลใจที่ทำให้แ่งน้อยอยากสอนหนังสือคือ

“แม่บ้านคนหนึ่งหลานไม่สบาย แล้วพ่อแม่เขาไม่อยู่ไปทำงาน แล้วทีนี้เด็กไม่สบาย ยาก็ทยาให้กินเป็นช้อนเลย ไม่รู้เหมือนกันว่าให้กินไปเป็นเวลานาน เสร็จแล้วเด็กก็ชัก ก็พาไปหาหมอ แล้วหมอก็บอกว่ากินยาเกินขนาด เลยทำให้ฟัดคิดขึ้นมาได้ว่าเป็นเพราะเขาไม่รู้หนังสือ เลยทำให้เกิดเรื่องแบบนี้ พี่ให้เขาลงทะเบียนเรียนคนละ 20 บาทแล้วคนจะเรียนเยอะมากพี่ก็ไม่รู้จะให้เขาอยู่ที่ไหนห้องมันแคบ พี่ก็เลยขออนุญาตสอนที่โรงเรียนวันเสาร์ อาทิตย์ แล้วพอเข้าเรียนห้องนั้นก็ไม่พอ ห้องนั้นก็ไม่พอ พี่เลยสอนที่โรงอาหารที่โรงเรียนเพราะห้องแคบ พอสอนไปสอนมากก็เหลือแค่ 15 คนพี่นำเงินที่เขาจ้างมาไปซื้อสมุดปากกาดินสอมาแจกให้เขา หาซื้อสมุดที่มีสูตรคูณข้างหลังมา เก็บคนละ 20 สมัยนั้น พี่ยังไม่ได้ติดคุก น่าจะเป็นปี พ.ศ.2540-2543 พี่ต้องทำรายงานส่งที่บ้านรวมใจอยู่ที่สันทรายของอาจารย์ศรีวิชัย เพราะได้ทุนจากที่นั่นด้วย”

รณรงค์เก็บขยะและสร้างท่อประปาในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีกรรณรงค์เก็บขยะและสร้างท่อประปาในหมู่บ้านที่เป็นผลงานสร้างชื่อเสียงให้แก่ตัวเอง เพราะเป็นครั้งแรกที่ผู้หญิงม้งลุกขึ้นมาทำกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จจนมาถึงทุกวันนี้

“สมัยที่พี่เป็นประธานแม่บ้าน หมู่บ้านพี่จะไม่มีขยะสักชิ้นเลย มีคนมาดูงานตลอด พี่ก็จะประชาสัมพันธ์ และขอให้ทางอำเภอ เอาถังขยะมาตั้งไว้ในชุมชนแต่ละจุด และบอกให้ที่โรงเรียนด้วยว่า ห้ามทิ้งขยะเร็วรวดเด็ดขาด เด็กนักเรียนที่กินขนมเสร็จให้ถือถุงกลับมาทิ้งถังขยะ พี่ก็จะพัฒนาทุกเดือน ๆ ละครั้ง มีการประกวดความสะอาดด้วย โดยแบ่งเป็นเขต 6 เขต ที่จริงเขตของพี่สะอาดที่สุด แต่พี่ไม่ได้ให้เขตพี่ได้ พี่ให้เขตอื่น เพราะถ้าเอาเขตพี่ได้เขาก็จะว่าพี่เป็นผู้มีอำนาจตัดสินให้เขตตัวเองชนะ คนในพื้นที่ก็ไม่ได้ทำอะไร เพราะพี่อธิบายให้เขาว่า เขตเราสะอาดอยู่แล้วเราก็ต้องให้เขตอื่น เขามีกำลังใจที่จะทำให้เขตเขาสะอาดขึ้นต่อไปด้วย ไม่ใช่ทำให้แต่เขตเราที่สะอาดอยู่แล้ว ตอนนั้นมีคนดูงานตลอด”

มุมมองของเน่งน้อยมองว่าการพัฒนาชุมชนนั้น

“ขึ้นอยู่กับผู้นำด้วย แต่เราช่วยเหลือพวกเขา ทางงบประมาณ มาให้เขา แนะนำเขา เราอย่าเห็นแก่ตัว อย่างค่าขนขยะไปทิ้ง 150 บาท พี่ก็จะจ่ายและขนไปเลย เล็ก ๆ น้อย ๆ เราก็จะเสียสละไป ก็จะสามารถอยู่ได้ หมู่บ้านนี้ก็จะไม่มีท่อระบายน้ำ น้ำก็ทิ้งเร็วรวดเต็มไปหมด ครั้งแรกเลยพี่ก็ของบประมาณจากหมอก้อย จากโครงการหลวง (ตอนนี้เสียชีวิตแล้ว) มาทำท่อประปาจากหัวถึงท้ายหมู่บ้านเป็นฝีมีโอ ผู้หญิงหมด ตอนนั้นก็ยังไม่ได้อยู่ เป็นครั้งแรกของชุมชนที่มีการใช้ปูน เราก็ช่วยกันขุดร่องท่อแล้วฝังท่อกัน จากนั้นเป็น 20 ปีพอน้ำเสีย ก็เพิ่งจะเป็นปีนี้ที่พวกผู้ชายทำกัน ทั้งที่พี่เป็นประธานแม่บ้าน ไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน พี่ก็ไม่รู้ว่าพี่ทำอะไรนักหนา ตอนนั้นก็ไม่ได้มีความรู้เหมือนตอนนี้นะ ทำเพราะความต้องการของชุมชน ถ้าใช้ก็จะทำ ถ้าไม่ใช้ก็จะเอา”

ขับรถ หนทางเปิดโอกาสผู้หญิงม้ง

แนนน้อยยังแนะนำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านขับรถให้เป็น เพราะในหมู่บ้านแม่สาใหม่เมื่อสี่สิบกว่าปีก่อน แนนน้อยเป็นผู้หญิงคนเดียวที่สามารถขับรถเข้ามาในตัวเมืองหรือภาคหลวงได้ การขับรถนี้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่พี่แนนน้อยชื่นชอบและมีทักษะดี ต่อมาเป็นผู้หญิงอีกคนที่สามารถขับรถได้แต่ไม่กล้าขับลงมาในเมืองอย่างมากก็ถึงโรงพยาบาลป่าแงะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) เพื่อที่จะได้เปิดโลกกว้างไม่ต้องทำงานอยู่แต่ในหมู่บ้าน สามารถออกไปค้าขายในเมืองได้ หรือต้องรอพึ่งพาผู้ชายเวลาที่จำเป็น เช่น มีคนไข้ หรือต้องไปรักษาพยาบาล รวมถึงเวลาต้องมาประชุมต่างๆ ที่ผ่านมารศมีแกนนำผู้หญิงม้งที่ทำงานร่วมกันกับแนนน้อยมาตั้งแต่ต้นกล่าวถึงแนนน้อยว่า

“ผู้หญิงม้งที่มีลักษณะนิสัยคล้าย ๆ กัน ขับรถได้ ในแม่สาใหม่ มีแค่ 2 คน หนึ่งในนั้นคือแนนน้อยเป็นผู้หญิงธรรมดาที่เก่ง มาเจียบ ๆ และเข้าร่วมประชุมอย่างสม่ำเสมอ”

แนนน้อยมองว่าการที่ผู้หญิงม้งไม่ตระหนักถึงสิทธิความเสมอภาคทางเพศของตนเองนั้นและไม่เข้าร่วมการพัฒนาชุมชน ทำให้ผู้หญิงม้งไม่มีแนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ เพราะผู้หญิงม้งไม่ยอมออกจากชุมชน จึงปักผ้ายอยู่ที่บ้านไม่ค่อยได้ออกจากชุมชน จะไปไหนมาไหนก็ต้องอาศัยสามีหรือญาติ สาเหตุหนึ่งคือผู้หญิงขับรถไม่เป็น จึงไม่ค่อยได้ทำงานพัฒนา บ่อยให้เป็นหน้าที่ของผู้ชาย แม้ว่าหลายครั้งช่วงที่แนนน้อยเป็นประธานหมู่บ้าน ได้ขอร้องให้ผู้ชายที่มาประชุมกับกลุ่มแม่บ้านขอให้พ่อหลวงหรือผู้ช่วยพวกรรยามาด้วย เพื่อที่จะได้มาประชุมกลุ่มแม่บ้านหรือมารับรู้การทำงานเพื่อพัฒนาท้องถิ่น แต่ด้วยภาระหน้าที่ของผู้หญิงในครัวเรือนซึ่งเป็นภาระหนักของภรรยาตามวัฒนธรรมม้ง ฝ่ายชายไม่ยอมรอให้ผู้หญิงทำงานให้เสร็จก่อน ฝ่ายหญิงจึงถูกจำกัดโอกาสในการเข้าร่วมประชุมหรืออบรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน

“ผู้ชายมักจะไม่ใช่ช่วยเมียทำงานบ้านเลย เมียทำงานบ้านเสร็จสามีก็สตาร์ททรดแล้ว เมียผมเผ่ายังไม่ได้หวีเลย เวลาเข้าไปในเมืองก็ต้องไปแบบนั้น พี่ก็เลยบอกว่า ถ้าเป็นแบบนี้เราก็ต้องรอเขาก่อน เพราะเขาเตรียมลูกไปโรงเรียน เตรียมอาหารให้สามีเสร็จ ตัวเขายังไม่ได้เตรียมอะไรเลย แล้วจะมาบ่นว่าไม่ดูแลตัวเอง ไม่อยากให้เข้าสังคมได้อย่างไร เพราะสามีก็ไม่ได้รบกวนรยาแต่งตัว แล้วพี่ก็บอกผู้หญิงว่า ถ้าเราเตรียมอะไรให้เขาเสร็จแล้วเรายังเตรียมตัวไม่เสร็จเราก็ยังไม่ต้องไปให้เขารอก่อน ภรรยาก็ต้องแต่งตัวให้เสร็จก่อน อย่างหน้าเราก็ไปแต่งในรถก็ได้ เพราะรถไม่ได้เป็นคนขับจะได้ไม่มีปัญหา”

สังเกตได้จากเมื่อมีการประชุมกลุ่มแม่บ้าน 12 หมู่บ้าน เพื่อจัดงานปีใหม่ม้ง ต้องนัดกันสายๆ เพื่อให้แม่บ้านทำงานเสร็จก่อน บางคนงูงลูกและผู้เข้าร่วมประชุมก็จะทยอยกันมา ยิ่งมาจากต่างหมู่บ้านหลายคนอาศัยติดรถคนอื่นให้มาส่งเพราะขับรถไม่เป็น

ปฏิวัติวัฒนธรรมการกินข้าวร่วมโต๊ะระหว่างหญิงชาย

แน่นอนยังเป็นคนที่กล้าที่จะทำสิ่งที่คิดว่าไม่เหมาะสมระหว่างเพศ เป็นผู้นำโดยการปฏิบัติให้ดู คือ การที่แน่นอนสามารถที่จะกินข้าวร่วมโต๊ะกับผู้ชาย และการไม่กินหลังจากที่ผู้ชายกินเสร็จแล้วเหมือนก่อน

เดิมวัฒนธรรมม้งในงานประชุมหรืองานเลี้ยง ผู้ชายกับผู้หญิงจะแยกกันนั่งโต๊ะ และผู้หญิงจะต้องรอให้ผู้ชายกินเสร็จแล้ว ผู้หญิงถึงมีสิทธิที่จะกินได้ เวลาอาหารมาวางก็ไม่ต้องรอให้ผู้ชายหยิบก่อน แต่ให้เข้าแถวหยิบกล่องอาหารได้เลย แนน้อยเล่าให้ฟังถึงความคับข้องใจที่เกิดขึ้นมานานในเรื่องวิถีวัฒนธรรมม้งที่ทำให้ผู้ชายได้กินข้าวก่อนและผู้หญิงต้องเป็นผู้ปรนนิบัติ

“เรื่องกินข้าวนี้ เมื่อก่อนผู้หญิงม้งก็จะบริการแขกหรือผู้ชายกินก่อน ทีแรกก็แบ่งไว้ให้แยกแล้ว แต่ก็ไม่พอ แล้วก็เพิ่มอีกก็ไม่พออีก จนจะไม่เหลือให้ผู้หญิงกินแล้ว พี่เลยบอกให้แยกโต๊ะไปเลย 2 โต๊ะแล้วกินพร้อมกันเลย แล้วเวลาม้งกินข้าวไม่ใช่จะกินข้าวในจาน เมื่อก่อนม้งจะมีแต่ถ้วยกับชามกับถ้วยข้าว อย่างละถ้วย แล้วก็จะมีช้อนคนละอันกินข้าว ตักกับตักข้าวใส่ปากใครปากมันจะไม่ใช้จาน บางคนเห็นแล้วก็ไม่อยากกินแบบนั้น แรก ๆ ก็ให้ใช้ช้อนกลาง กับชามก็ไม่เหลือ แล้วแม่บ้านมากินทีหลังก็ไม่ได้กินอีกเลยให้กินพร้อมกัน แยกโต๊ะก็ไม่มีถ้วยชามอีก เพราะมีแค่ชุดเดียว บางบ้านก็บ่นว่าทำไม่ได้เพราะไม่มีถ้วยช้อน พี่เลยเขียนโครงการของงบประมาณซื้อถ้วยช้อนจาก ส.ส. ของเขตแมริม ขอให้กับทางชุมชน ทีนี้เวลาใครมีงานกินเลี้ยงอะไรก็ให้ลงชื่อทำเรื่องยืมถ้วยช้อนส่วนกลาง ใครทำหายก็ให้จ่ายคืน ทุกวันนี้ถ้วยช้อนบางอย่างหายไปบ้าง ตอนนั้นเขาให้จาน 600 กว่าใบ ถ้วย 300 กว่าใบ ช้อนอีก 1,000 กว่าคัน หลังงานเสร็จก็จะช่วยกันเช็ดของเคยสร้างที่เก็บถ้วยช้อน เมื่อสมัยก่อนของบมาทำให้ผู้ใหญ่บ้านให้ชาวบ้านช่วยกันทำ หลังจากที่ไม่อยู่แล้วเขาก็ไม่นำมาเก็บที่นั่นเลยไปเก็บที่บ้านประธานกลุ่มแม่บ้านแทน เวลาใครยืมก็ไม่ได้มีการเช็คเอาไปคืนกลับมาเท่าไรก็ไม่รู้กัน หลังจากนั้นก็ไปเรียกประชุมว่าให้ไปทำความสะอาดที่เก็บของและนำถ้วยช้อนไปเก็บไว้เหมือนเดิมแล้วให้ใครคนใดคนหนึ่งเป็นคนถือกุญแจ”

“ปัญหาเรื่องการกินข้าวนี้พี่ไปเห็นว่า เขาไม่ได้คิดว่า กินเท่านี้ก็พอแบ่งให้คนที่กินข้างหลังได้กินบ้าง แต่เขาก็จะกินอยู่ตรงนั้นกินไม่พอสักที จนกับข้าวหมด เจ้าภาพพอเห็นว่าไม่ลุกก็เสิร์ฟให้เพราะเกรงใจ แล้วพวกผู้หญิงที่เราเรียกเชิญให้มากินข้าวก็ไม่ได้กินสักที เราก็มารู้จะไปบอกให้เขาอย่างไร ไม่มีใครกล้าไปบอก

จนกระทั่งเขาลุกไป กับข้าวก็ไม่เหลือแล้ว คนที่มาทีหลังพวกผู้หญิงเลยไม่ได้กินข้าวกัน ถ้าเกิดผู้หญิงมาพร้อมผู้ชาย ผู้ชายก็ต้องกินก่อน แต่ตอนนี้ต่างก็กินที่โต๊ะตัวเอง พอกับข้าวหมดก็คือหมด เวลาเสิร์ฟก็แบ่งให้เท่าๆ กันไปเลย เรื่องที่เกิดขึ้นมานี้เห็นมานานแล้ว ตั้งแต่เกิดละ เห็นว่างานทุกงานก็จะเป็นแบบนี้ตลอด ผู้หญิงต้องรอให้ผู้ชายกินเสร็จก่อนถึงจะได้กิน พี่เลยคิดว่าเป็นการเห็นแก่ตัวของผู้ชาย พาเมียมาด้วยกัน พอถึงก็ทิ้งเมียไว้ตรงนั้นแล้วตัวเองก็ไปร่วมวงกับพวกผู้ชายด้วยกัน พี่ก็เลยอยากให้เกิดความเสมอภาค ความยุติธรรม”

แน่นอนต้องเผชิญกับแรงเสียดทานต่อต้านในการต่อสู้เพื่อสิทธิของผู้หญิงในชีวิตประจำวัน อย่างการนั่งร่วมโต๊ะกับผู้ชายแรกๆ จะมีคนเข้าใจผิดคิดในเชิงชู้สาว ยิ่งคนเป็นหม้ายด้วยจะถูกนิทาว่าร้ายหนักแน่นอนเลยทำให้ฟังว่า

“ทีแรกเขาก็คิดว่าพี่จะจีบพวกผู้ชายเพราะผู้หญิงมั่งเวลาที่แต่งงานกันแล้วพวกเขาจะไม่คุยกับผู้ชายอื่นนอกจากสามีตัวเอง ไม่อย่างนั้นเขาจะคิดว่าเรานอกใจสามี บางทีพวกภรรยาผู้ชายก็ถามสามีว่าพี่น้องพูดอะไรให้ฟังบ้างมีเรื่องเกี่ยวกับชู้สาวบ้างหรือเปล่า สามีเขาก็ตอบไปว่าอย่าไปพูดเรื่องชู้สาวให้พี่น้องได้ยิน เขาไม่ชอบเรื่องนี้ เวลาคุยกันก็คุยเล่นบ้างเรื่องงานบ้าง ไม่มีประเด็นเรื่องชู้สาวส่วนมากผู้หญิงอื่นจะไม่นั่งร่วมโต๊ะกับผู้ชายเหมือนพี่ พี่กลัวที่จะเข้าไปนั่งร่วมโต๊ะกับพวกเขา พี่ไปตกทายผู้นำหมู่บ้านอื่น ๆ 12 หมู่บ้านด้วย เพราะส่วนมากผู้นำจะเป็นพวกผู้ชาย พี่พยายามจะทำให้ผู้หญิงเห็นว่า เราผู้หญิงนั่งได้นะ ไม่เป็นไรนะ หรือแม้แต่การชนแก้วของผู้ชายเวลาที่พวกเขาชวนชนแก้ว พี่ก็ชน แต่ก็กินนิดเดียว เพราะไม่ได้มีอะไรเสียหาย กว่าพี่จะทำได้ขนาดนี้ก็โดน

นินทามาเยอะเหมือนกัน เช่น ถูกหาว่าเข้าหาผู้ชาย ชอบพวกผู้ชาย ทอดสะพานให้ผู้ชาย เป็นต้น แต่พอคนที่ได้สัมผัสจริงๆ เขาจะรู้ว่าที่จริงเราไม่ใช่คนแบบนั้น ทุกวันนี้แกนนำทุกคนก็จะคุยเล่นกับพี่ได้หมด อย่างเวลาที่ไปไหนกับน้องสาวกับน้องเขย พี่ก็จะนั่งข้างหน้ากับน้องเขย แล้วน้องสาวจะนั่งข้างหลัง เพราะเขาเห็นว่าพี่จะเวียนหัว ถ้านั่งข้างหลัง ที่จริงเรา 3 คนเข้าใจกัน แต่ชาวบ้านบางคนก็คิดว่าพี่มีอะไรกับน้องเขยหรือเปล่าทำไมเป็นแบบนี้ บางทีเวลาที่มีคนมาจับพี่ พี่ก็จะบอกว่าช่วงนี้พียงไม่ว่าง มีคนมาจับเยอะเยอะ ถ้าชอบพี่จริงๆ ก็ไปคุยกันที่อื่นที่เงียบๆ ดีกว่า แต่พอเอาเข้าจริงพี่ก็ไม่ได้ไปกับพวกเขา บางทีถ้าเราจะไปพูดกับเขาจริงจึงเกินไปอย่างไปบอกว่าอย่ามายุ่ง มันจะทำให้เราทำงานไม่สะดวก ทำให้คนอื่นไม่ชอบเราไปด้วย ถ้าพูดตรงเกินไป เวลาทีมงานอะไรเขาจะไม่ให้ความร่วมมือกับเราก็ได้”

การต่อสู้

เพื่อความเป็นธรรมของผู้หญิงม้ง

แ่งน้อยตั้งใจที่จะลงสมัคร ส.อบต. ซึ่งในสังคมม้งยังไม่ให้ความสำคัญเชื่อถือกับผู้หญิงที่จะขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่เป็นทางการ ทำให้แ่งน้อยต้องทำการบ้านหนัก

“ที่ถามคนแก่ที่อายุประมาณ 50-60 ปีว่า คิดว่าถ้าจะลงสมัคร ส.อบต. ในหมู่บ้านเรา ลุงเห็นว่าสมควรไหม อยากจะมีเมียอยากให้มี ส.อบต. ที่เป็นผู้หญิงหรือเปล่า เผื่อว่าจะพัฒนาชุมชนคู่กับผู้ชาย ผู้ชายเองก็เก่งแล้ว แต่ส่วนมากผู้ชายจะทำงานที่หนักๆ ส่วนผู้หญิงเป็นงานที่ละเอียดอ่อน ถ้าไปสมัครคุณลุงจะเห็นด้วยหรือเปล่า ถ้าลุงเห็นว่าดีก็อยากจะลง ลุงก็บอกว่าดี ดีมาก อยากให้ลง

กลับมาอยู่กับบ้านเดิมได้ หรือมาเสียชีวิตในบ้านของพ่อแม่ที่น้องได้ เพราะในวัฒนธรรมแล้วเมื่อผู้หญิงแต่งงานออกไปแล้วห้ามกลับมาที่บ้านเดิม ไม่สามารถที่จะมานับถือผีเดิมได้ เมื่อหย่าร้างก็จะไม่มีตระกูลให้ใช้ เข้ายามเสียชีวิตก็ไม่มีใครเช่นไหว ในงานวิจัยอย่างมีส่วนร่วมชิ้นนี้ได้พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโดยเข้าไปตกลงกับหัวหน้าหรือผู้นำตระกูลผู้ชายทั้งหลาย ที่จะทำให้เกิดการยอมรับให้ผู้หญิงกลับเข้ามาอยู่ในบ้านเดิมของพ่อแม่ได้

สิ่งหนึ่งที่เป็นความมุ่งหวังของแ่งน้อยคือการสร้างผู้หญิงมั่งที่มีจิตอาสาในการทำงานและเป็นตัวแทนของผู้หญิงมั่งในการต่อสู้เรียกร้องความเสมอภาคทางเพศที่ยังเป็นประเด็นที่ต้องทำต่อไปอีกยาวนาน

การเข้าถึงความยุติธรรม

วิเคราะห์จากประสบการณ์ชีวิตผู้หญิงมั่ง แ่งน้อย แซ่เซ่ง

ประสบการณ์การเข้าถึงความยุติธรรมของแ่งน้อยนั้น ได้ตอกย้ำว่า “ความรู้” ไม่ได้อยู่แค่ในห้องเรียนที่มีอาจารย์มาพูดบอกจุดให้ท่องจำ เท่านั้น หรือการอ่านในตำราวิชาการ ประสบการณ์ตรงการเรียนรู้จากบริบทแวดล้อม และการเรียนรู้ผ่านความรู้สึก ดีใจ โศกเศร้า เจ็บปวดทรวงร่างกาย เจ็บใจ ยามปะทะกับความอยุติธรรมที่โหดร้ายจิตใจและร่างกายของผู้หญิง ล้วนเป็นแหล่งที่มาของความรู้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ประสบการณ์ (ความรู้) สอนให้ผู้หญิงเลือกรับหรือปฏิเสธ ต่อสู้ ต่อรองหรือทำใจ หลบหลีก และสอนให้เลือกใช้อำนาจโต้แย้งหรือพฤติกรรมต่อต้านโครงสร้างวัฒนธรรมที่กระทำการผ่านวาทกรรมที่ว่าด้วยศีลธรรม ศาสนา ครอบครัว การแพทย์ กฎหมาย อดิศทางเพศ อาทิจ เป็นเมียน้อย หญิงม่าย ชาติพันธุ์ที่ถูกตราหน้าว่า ค้ายา สกปรก พุด (ไทย) ไม่ซัด ความมีสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกาย หรือแม้แต่พื้นที่ทางจิตวิญญาณ อันเป็นขायไยแก้ว ที่ดาหน้าปะทะกระแทกผู้หญิง ชาติพันธุ์ซ้ำ ๆ ไม่จบสิ้น

การเรียนรู้จากความยุติธรรมในครัวเรือนของแง่ย่อย แข่งขัน พื้นที่ของการแสดงอำนาจทางวัฒนธรรมที่เข้าไปอยู่ในเนื้อในตัวของแต่ละปัจเจก การเปรียบเทียบระหว่างเมียที่มาก่อนกับเมียที่มาทีหลัง ทำให้เกิดการต่อสู้ต่อรองในพื้นที่ครัวเรือน ณ ขณะนั้นแง่ย่อยเรียนรู้ที่จะใช้ความดี คือ ความอดทน ถูกเอาเปรียบทางแรงงานและค่าตอบแทน ซึ่งในครัวเรือนไม่มีให้กับผู้หญิงเพราะทุกสิ่งต้องเป็นครอบครัว แต่กลับไม่ได้รับ “ความยุติธรรม” จากสามีหรือภรรยาหลง สิ่งเหล่านี้สร้างความเก็บกด อัดอั้นตันใจ และโกรธเสียใจแต่ต้องอดทนไว้ภายใต้กรอบวัฒนธรรมมัง

ความคิดที่จะเสียสละยอมรับผิดชอบสามเณรในคดีการปลอมแปลงบัตรประชาชนนั้น สะท้อนให้เห็นการจัดลำดับความสำคัญในครัวเรือนที่สามเณรมีความสำคัญอันดับหนึ่ง สถานภาพทางสังคมของสามเณรมีความสำคัญยิ่งไปกว่าภรรยาหรือผู้หญิงที่ไร้ตำแหน่งไร้อำนาจในวัฒนธรรมอยู่แล้ว และการรับผิดชอบแง่ย่อยคิดว่าจะได้รับความเห็นอกเห็นใจและการปฏิบัติที่ดีขึ้นในอนาคต เพราะได้แสดงให้เห็นถึงความรักในสามเณรและครอบครัว การยอมรับผิดชอบด้วยความยินยอมพร้อมใจนั้นซับซ้อนในแง่ของการแสดงอำนาจทางวัฒนธรรมปิตาธิปไตยที่กดมานานหลังไหล่ของผู้หญิงให้ยอมจำนน โดยไม่คำนึงถึงความผิดตามกฎหมายที่อยู่ใกล้ตัว หรือไม่ใกล้เท่า ไม่สำคัญเท่าครอบครัวซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับตัวผู้หญิงยิ่งกว่ารัฐ และในกรณีเช่นนี้ รัฐหรือกฎหมายปล่อยผ่าน ไม่สามารถควบคุมหรือเพิกเฉย เพราะทุกอย่างเป็นไปตามกระบวนการความยุติธรรมแล้ว ดังนั้น ความยุติธรรมจึงมีความขัดแย้งในตัวอยู่ตลอดและส่งให้ปัจเจกมีความขัดแย้งทางความคิดในตัวเองที่จะเห็นในประสบการณ์ชีวิตของแง่ย่อยที่บางครั้งการตัดสินใจว่าหนทางที่จะก้าวจะนำความยุติธรรมแก่ตนเองได้มีตำแหน่งแห่งที่หรือมีความสำคัญต่อสามเณรหรือครอบครัว แม้ว่ากรกระทำนั้นจะขัดกับความยุติธรรมตามกฎหมายก็ตาม

ประเด็นเรื่องการตรากฎหมายการทำแท้งเสรีกลับมาเป็นประเด็นอีกครั้งก่อนที่จะเงียบหายไป เช่นเดียวกับทุกครั้งเมื่อนำ “ศีลธรรม” ขึ้นมาปะทะกับ “เสรีภาพ” ในการจัดการกับเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง สุดท้ายก็จะเงียบหายไป Michael F. ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นการทำแท้งกับกฎหมายว่า การบอกว่ากฎหมายควรเป็นกลางในประเด็นทางศีลธรรมและศาสนาอย่างเดียวนั้นไม่พอ ข้อเสนอว่าควรยอมให้มีการทำแท้งนั้นไม่เป็นกลางพอๆ กับข้อเสนอที่ต่อต้านการทำแท้ง ทั้งสองจุดยืนตั้งอยู่บนคำตอบต่อข้อถกเถียงทางศีลธรรมและศาสนาที่อยู่เบื้องหลัง

การเข้าถึงความยุติธรรมทางวัฒนธรรมมั่งนั้น แนน้อยเรียนรู้ว่าต้องเริ่มต้นที่ตัวเอง และแสดงให้เห็นด้วยการกระทำ เช่น การร่วมมือกันในหมู่บ้านของแม่บ้านในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้าน การทำสาธารณประโยชน์ที่พัฒนาศักยภาพของผู้หญิงมั่ง เช่นทำประปา การจัดการขยะในหมู่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ในเรื่องวัฒนธรรมที่อ่อนไหว เช่นการร่วมโต๊ะกับกลุ่มผู้ชายหรือการที่ให้ผู้หญิงได้กินข้าวพร้อมผู้ชายในพื้นที่สาธารณะ รวมไปถึงการปฏิบัติตัวของแม่ม่ายที่ไม่ควรลดศักดิ์ศรีความเป็นผู้หญิงลง แนน้อยใช้วิธีทำเป็นตัวอย่าง ปฏิบัติให้เห็นว่าสามารถทำได้ วางตัวเองเสมอภาคกับผู้ชายได้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างน้อยก็ในชุมชนแม่สาใหม่

บรรณานุกรม

- กัลยา จุฬารัฐกร. **เรื่องเล่าคนพลัดถิ่น : กรณีศึกษาผู้หญิงม้งพลัดถิ่นกลุ่มหนึ่งในอำเภอเมืองเชียงใหม่**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.
- โชติมา กาญจนกุล. **การให้การสงเคราะห์ทางการศึกษาของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เคยรับบริการการสงเคราะห์ทางการศึกษาจากโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ของรัฐในเขตการศึกษา 5**. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. **สภาพิตคำสอนม้ง**. ศูนย์ชาติพันธุ์และการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. **อัตลักษณ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งท่ามกลางความทันสมัย** ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บก.), **อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ**. กรุงเทพฯ : แพลน ฟรันทิ่ง จำกัด, 2546.
- วิระดา สมสวัสดิ์. **นิติศาสตร์แนวสตรีนิยม**. เชียงใหม่ : วนิตาเพรส, 2549.
- สฤณี อาชวานันทกุล (แปล). **ความยุติธรรม แปลจาก Justice : What's the Right Thing To Do by Michael J. Sandel**. กรุงเทพฯ : openworlds, 2554.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. **“วัฒนธรรม” ใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**, 2553.
- Lee, Gary Yia and Tapp, Nicholas. **Culture and Customs of the Hmong**. U.S.A : Greenwood, 2010.

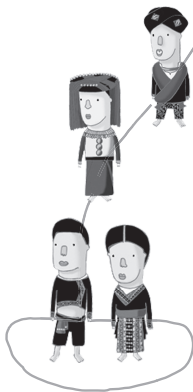
ชีวิตของ
“คำ นายवल”
ผู้หญิงชาติพันธุ์กับกระบวนการ
ต่อสู้เรื่องสัญชาติ
เรื่องเล่า ประสบการณ์ กับ
การเข้าถึงความยุติธรรม
ของผู้หญิงชาติพันธุ์
ดาราอาง (ปะหล่อง)

อริยา เศวตามร์ / อาจารย์ประจำภาควิชาสตรีศึกษา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

บทนำ

“เวลาเช้ามีตของวันที่ 23 กรกฎาคม 2547 ขณะที่ชาวบ้านกำลังหุงหาอาหาร บางรายยังไม่ตื่น พักอยู่ในกระท่อมของตนเอง เจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร และ อส. ได้สนธิกำลังกว่า 200 นาย กระจายกำลังเข้าจับกุมชาวบ้านปางแดงนอกจำนวน 48 คน เป็นชาย 36 ราย เป็นหญิง 12 ราย มีทั้งชนเผ่าลาหู่ ดาราอาง และคนเมือง ในการจับกุมปรากฏว่าไม่มีหมายค้น หมายจับแต่อย่างใด และมีการตั้งข้อหาบุกรุกป่าสงวน”

ผู้สื่อข่าวจากสถานีข่าวประชาธรรมรายงานว่า การจับกุมชาวเขาที่บ้านปางแดงครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ 3 แล้ว ครั้งแรกในปี 2536 มีการจับกุมชาวบ้านปางแดงในจำนวน 29 คน ในข้อหาบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ และครั้งที่ 2 เมื่อปี 2541 จับกุมชาวเขาที่บ้านปางแดงนอกอีกครั้งจำนวน 56 ราย ในข้อหาบุกรุกและแผ้วถางป่าตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติเช่นกัน ทั้งนี้ การจับกุมชาวเขาในบริเวณดังกล่าวทั้ง 3 ครั้งมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือจับกุมแบบเหวี่ยงแห ไม่เว้นแม้คนพิการขาขาด ตาบอด และหญิงท้องแก่ เจ้าหน้าที่เข้าจับกุมโดยไม่มีหมายศาล เพียงแค่บอกกับชาวบ้านว่าจะพาไปพบผู้ใหญ่บ้าน หรือไปสอบสวนที่สถานีตำรวจ ซึ่งหลายฝ่ายมีความเห็นว่าเป็นการจับกุมโดยมิชอบ ละเมิดสิทธิตามรัฐธรรมนูญ (สถานีข่าวประชาธรรม, วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2551)

เหตุการณ์การจับกุมชาวบ้านปางแดงได้สร้างกระแสการตื่นตัวในเรื่องของสิทธิมนุษยชนขึ้นอย่างมากในแวดวงวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน มีการหยิบยกนำเอากรณีปัญหาบ้านปางแดง ไปเป็นวิทยานิพนธ์ รวมทั้งงานข่าว งานสารคดี รวมทั้งทำให้ชาวบ้านได้ตื่นตัว ตระหนัก เกิดการเรียกร้องไปยังหลาย ๆ หน่วยงาน อาทิ อำเภอ จังหวัด ป่าไม้ วุฒิสภา คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สถาบันที่ปรึกษา รวมทั้งสหประชาชาติ เป็นต้น กรณีชาวบ้านปางแดงถูกจับกุม ทำให้ชาวบ้านปางแดงต้องมาชุมนุมอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ยึดเอื่อนานร่วมเดือน กระทั่งศาลให้มีการประกัน และนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณา จนนำไปสู่การเจรจาเพื่อให้มีการแก้ไข ปัญหา หากย้อนกลับไปในเหตุการณ์ช่วงนั้น จะเห็นภาพของชาวบ้านปางแดงทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ว่าจะเป็ลูก เมีย หรือว่าคนในหมู่บ้านเอง ต่างพากันไปอยู่ที่ศาลากลางทั้งหมด เป็นการชุมนุมท่ามกลางฝนตกหนักตลอดเวลา แต่ชาวบ้านปางแดงก็ยังคงรวมตัวกันอยู่ ณ ที่นั้น หลังจากนั้น หัวหน้าศาลได้อนุญาตปล่อยตัวชาวบ้านจำนวน 47 คน โดยใช้ตำแหน่งทนายความทั้ง 7 คน หญิงชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “ตั้งแต่สามีถูกจับกุมไป ในครอบครัวรวมทั้งชาวบ้านเกือบทุกคนมิได้มีใครทำมาหากินแม้แต่ร้อยละหนึ่ง เพราะต้องคอยช่วยเหลือคนที่ถูกจับกุม เช่น การมาชุมนุมเรียกร้องที่หน้าศาลากลางจังหวัด เพื่อให้จังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งช่วยเหลือและแก้ไขปัญหา บางครอบครัวทั้งพ่อและแม่ถูกจับกุม ลูก ๆ ต้องคอยถามปู่ย่าว่าพ่อแม่ไปไหน”

จากเหตุการณ์จับกุมชาวบ้านปางแดงในครั้งนั้น ทำให้ชีวิตของคำ นายนวน ผู้หญิงดาราอาจธรรมดา ๆ คนหนึ่งต้องพลิกผันกลายเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน และได้เข้าร่วมกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ จากภายนอก ร่วมอบรมกฎหมายสำหรับชาวไทยภูเขาด้านสิทธิสตรีจากหลายหน่วยงาน เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่สูง (UHDP) ศูนย์ช่วยเหลือด้านกฎหมายแก่ชาวไทยภูเขา (THRA) ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น จนกระทั่งปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นกรรมการฝ่ายสตรีของเครือข่ายชนเผ่าดาราอาจ และ

กรรมการของเครือข่ายสตรีชนเผ่า และได้รับการขนานนามจากสื่อมวลชนว่าเป็นผู้หญิงชาติพันธุ์แถวหน้าคนหนึ่ง

ดาราร่าง หรือปะหล่อง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางการเมืองในประเทศพม่า จึงอพยพเข้ามาตั้งหมู่บ้านในบริเวณชายแดนไทย-พม่า และต้องเผชิญกับการถูกกีดกันจากการเป็นพลเมืองของรัฐไทย จากนโยบายการกีดกันทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของรัฐไทยที่มีต่อชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย แนวคิดดังกล่าวทำให้ดาราร่างต้องตกอยู่ในฐานะคนชายขอบของการพัฒนาของรัฐไทย (วาสนา, 2546 : 3) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองที่ผูกโยงกับความเป็นรัฐสมัยใหม่ ส่งผลให้การกำหนดความเป็นพลเมืองเป็นหน้าที่ของรัฐชาติในฐานะสถาบันทางสังคมการเมืองที่ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้อำนาจเหนือเขตแดนของตนโดยใช้การควบคุมทางสังคมและชีวิตของปัจเจกบุคคลผ่านระบบกฎหมาย ระบบการศึกษา วัฒนธรรมหลักในฐานะอุดมการณ์ (จันทนา และคณะ, 2553 : 12) การกลายเป็นคนเร่ร่อนไม่มีที่ดินทำกินและไร้สัญชาติ ทำให้ขาดโอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล การมีงานทำ หรือการประกันทางสังคมต่าง ๆ กลายเป็นคนที่อยู่ชายขอบของสังคม

ชีวิตของคำ นายนวล สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตผู้หญิงชาติพันธุ์ภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่กับกระบวนการต่อสู้เรื่องสัญชาติ ที่นำเสนอผ่านเรื่องเล่า ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม ของผู้หญิงชาติพันธุ์ ดาราร่าง ประสบการณ์ของคำเป็นกรณีศึกษาที่ทำให้เห็นบทเรียนของการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมทั้งภายใต้ระบบจารีตและระบบรัฐไทย โอกาสในการได้รับความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรี และการสนับสนุนชุมชนในด้านเศรษฐกิจจากภายนอก ทำให้ผู้หญิงธรรมดา ๆ คนหนึ่งเปิดประสบการณ์

ออกสู่โลกภายนอก และเกิดความเข้าใจในฐานะผู้กระทำการ (Agency) ซึ่งในกรณีของคำนี้ อาจสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของผู้หญิงคนอื่น ๆ ได้ว่า ถึงแม้ดูเหมือนผู้หญิงจะมีบทบาทภายนอกบ้าน และพยายามสลัดตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธนาการของระบบจารีตแบบเดิมที่กำหนดบทบาทของผู้หญิง แต่ผู้หญิงก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากการผูกติดตัวเองอยู่กับความคิดแบบจารีตได้อย่างเบ็ดเสร็จสิ้นเชิง ที่อาจเป็นประเด็นร่วมของผู้หญิงที่ข้ามพ้นความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ชนชั้น เชื้อชาติ วัย ฯลฯ

ชีวิตร้อนรุ่มชายแดน

ตามประวัติการอพยพตั้งถิ่นฐานชาวดาราอางที่บ้านนอแล นับตั้งแต่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อปี พ.ศ.2491 ได้เกิดองค์กรทางการเมืองของดาราอางในบริเวณตอนเหนือของรัฐฉาน หลังจากกองทัพปลดปล่อยแห่งรัฐปะหล่อง (Palaung State Liberation Army-PSLA) ลงนามสงบศึกกับรัฐบาลย่างกุ้ง เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534 มีชาวดาราอางที่อยู่ทางตอนเหนือจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการลงนามสงบศึก ได้ก่อตั้งกลุ่มที่เรียกว่าแนวร่วมปลดปล่อยแห่งรัฐปะหล่อง (Palaung State Liberation Front-PSLF) ขึ้น ซึ่งปัจจุบันยังคงมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้ในประเทศพม่า แต่มีชาวดาราอางกลุ่มหนึ่งที่รักสันติและเป็นพวกที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกับกองกำลังติดอาวุธชาวดาราอางบ้านนอแลเป็นกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้เข้าร่วมกับกองกำลังดาราอางทางตอนเหนือของรัฐฉาน ต้องตกเป็นเหยื่อของความขัดแย้ง ถูกยึดทรัพย์สิน ผู้หญิงถูกกระทำชำเรา ผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารหรือถูกเกณฑ์แรงงาน ยุ้งฉางถูกเผา สัตว์เลี้ยงถูกฆ่าเอาไป ต้องแบ่งข้าว พิษผลที่ได้จากโรนารีเออกรวนให้แก่ทหารและกองกำลังติดอาวุธต่าง ๆ ประมาณ พ.ศ.2520 ที่ประเทศพมามีภัยจากการสู้รบกันของกลุ่มต่าง ๆ และการกวาดล้างของรัฐบาลกลาง ทำให้ชาวดาราอางทำมาหากินยากลำบาก จนต้องหนีเข้าไป

นอนป่า เพราะเหตุนี้เองที่ทำให้ชาวदारาอาจประมาณ 200 คน ตัดสินใจ ละทิ้งหมู่บ้านของตนที่คอยลอยบนพื้นแผ่นดินพม่าเดินทางสู่ผืนแผ่นดินไทย แม้ว่าระยะทางจากคอยลอยซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเมืองเชียงตองกับเมืองปิ่นจะห่าง จากคอยอ่างขางเพียง 15 กิโลเมตร แต่การเดินทางตามสันเขาใช้เวลา ประมาณ 6 วัน ที่เลือกเดินทางในป่าเพราะกลัวจะต้องพบกับกองกำลังรัฐบาล กลาง จนมาถึงเขตคอยอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มาปักหลัก อาศัยอยู่ตามตะเข็บชายแดนประเทศไทยบริเวณทางทิศตะวันตกหมู่บ้าน นอแลปัจจุบัน 300 เมตร

เมื่อ พ.ศ.2527 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมาเยี่ยมเยียน ราษฎรและสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง ชาวदारาอาจจึงได้มีโอกาสรับเสด็จ โดยมีเจ้าหน้าที่ทหาร สถานีฯ พามารับเสด็จ ในสมัยนั้นมี นายนาโม หมั่นเอ็ง เป็นผู้นำกลุ่มदारาอาจพร้อมคณะ ได้เป็นตัวแทนรับเสด็จ และได้ถวายพระพุทธรูปเก่าแก่องค์หนึ่งอันแสดงถึงความรักสงบ พร้อมเครื่องแต่งกาย ประจำเผ่าอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชนเผ่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงทักทายและสอบถามประวัติความเป็นมา ทรงทราบถึงความยากลำบาก และยังไม่เคยมีชนเผ่าदारาอาจอาศัยอยู่ในประเทศไทยมาก่อน จึงได้ทรง อนุญาตให้อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีถนนตัดผ่านและมีแหล่งน้ำ เพื่อให้ทาง หน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือได้สะดวก จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสถามเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรว่าเป็นอย่างไร เมื่อทรงทราบว่าพระภิกษุสามเณรยังไม่มีสำนักที่จำพรรษา จึงทรงบริจาค ทรัพย์ส่วนพระองค์ จำนวน 5,000 บาท เพื่อนำไปสร้างศาลา เป็นที่พัก พระภิกษุสามเณร ที่ฐานปฏิบัติกรทหารบ้านนอแลในปัจจุบัน (เสาเอกที่เป็น ทรัพย์ส่วนพระองค์ที่สร้างศาลา ปัจจุบันได้เก็บไว้ที่วัดบ้านนอแล) หลังจากนั้น ชาวदारาอาจได้ย้ายเข้ามาอาศัยที่ตั้งชุมชนปัจจุบัน และได้ช่วยกันสร้างศาลา สำนักสงฆ์ จำนวน 1 หลัง ในขณะที่นั้นเป็นช่วงที่ยังมีชนเผ่าต่าง ๆ รบรากันอยู่ ซึ่งทหารไทยได้เข้ามาดูแลชาวบ้าน และสร้างบ้านพัก ตลอดจนสอนหนังสือ

ให้เด็ก ๆ ต่อมา ปี พ.ศ.2532 สถานีเกษตรหลวงอ่างขางได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพ เช่น การปลูกบัวย ท้อ สาลี่ เพื่อทดแทนอาชีพเดิมคือการปลูกฝิ่น และได้ส่งเสริมให้ชาวดาราอางมีอาชีพ มีการศึกษา ในวันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี ชาวดาราอางจึงจัดให้มีกิจกรรมเทิดพระเกียรติ และเป็นวันรวมตัวของชนเผ่า ดาราอาง ซึ่งมีกิจกรรมมากมาย เช่น การแข่งขันกีฬาเยาวชนต้านภัยยาเสพติด การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงวัฒนธรรมชนเผ่า การปลูกป่า และการปฏิญาณตน เป็นคนดี (<http://www.monpin.go.th/travel.php?data=5>)

แม้ว่าตอนนี้คำจะไม่ได้อยู่ที่บ้านนอแลแล้ว แต่คำบอกว่า “ไปบ้านนอแลทุกปี ปีที่แล้วก็ไปสืบชะตาในหลวงก็ไปกันทั้งหมู่บ้าน” เนื่องจากยังมีญาติพี่น้องอยู่ที่นั่น และคำยังได้ไปร่วมประชุมในฐานะที่เป็นกรรมการเครือข่ายดาราร้างด้วย

คำ นายนวล ปัจจุบันอายุ 35 ปี มีพี่น้องด้วยกัน 3 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด คำเป็นน้องคนสุดท้อง ชื่อของคำ ลุงเป็นคนตั้งให้ ชื่อคำจะได้มีเงิน มีทอง คำเกิดที่บ้านนอแล อยู่ใกล้กับดอยอ่างขาง จังหวัดเชียงใหม่ พ่อกับแม่เป็นคนบ้านเดียวกัน พบกันตั้งแต่อยู่ที่พม่าแล้ว แต่งงานกันแล้วก็ย้ายมาอยู่ที่บ้านนอแล เพราะมีญาติอยู่ที่นั่น และมาอาศัยอยู่กับญาติหลายปี บ้านนอแลอยู่ติดกับประเทศพม่า ตอนนี้ก็ยังไม่มีรั้วกันยังเดินข้ามกันไปมาได้ แต่ก่อนเป็นหมู่บ้านเดียวกัน “แต่พอคนมาแบ่งประเทศขึ้นตอนหลังก็กลายเป็นคนละหมู่บ้าน ทั้งที่อยู่ใกล้ ๆ ติด ๆ กันก็กลายเป็นคนพม่าบ้างคนไทยบ้าง” คำเกิดที่บ้านนอแลในส่วนที่เป็นฝั่งพม่าจึงกลายเป็นคนพม่าไป ปัจจุบันบ้านนอแลเป็นหมู่บ้านใหญ่ 400 กว่าหลังคาเรือน เป็นชาวดาราอางที่อพยพโยกย้ายมาจากรัฐฉานในประเทศพม่าและเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่ชายแดนไทย-พม่า พื้นที่ในบริเวณนั้นมีเงินฮ่อและคนเมืองบ้าง

แม่เคยเล่าว่าเมื่อก่อนเราเคยอยู่รวมกันกับไทใหญ่ที่รัฐฉาน เคยมีคนขอให้ดาราร่างไปเป็นทหารให้กับไทใหญ่ แต่พอได้ประเทศที่ไม่มีรัฐของดาราร่าง มีแต่รัฐของไทใหญ่กับประเทศพม่า ไทใหญ่กับดาราร่างนั้นใกล้ชิดกันมาก แต่อยู่ด้วยกันไม่ได้เพราะมีปัญหามาก ตอนนั้นมีทหารหลายกลุ่ม ทั้งทหารพม่า ทหารไทใหญ่ ทหารป่า และทหารละว้า ถ้าทหารพม่าเข้ามา ในขณะที่ทหารไทใหญ่อยู่ในชุมชน ทหารพม่าก็จะว่าเราเลี้ยงทหารไทใหญ่ เขาก็จะรังแกเรา เป็นต้น ดาราร่างจะเป็นแบบนี้ตลอดเพราะจะอยู่ตรงที่เป็นทางผ่านไปมาของพวกเขา ทหารพม่าเวลาเข้ามาเขาจะไม่ฟังอะไร อยากทำอะไรก็ทำหมด อยู่ไม่ได้เลยหนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทย “ดาราร่างนั้นจะเป็นคนชายขอบ ชาวดาราร่างอยู่ประเทศพม่าก็โดนจับให้ไปเป็นทหารให้เขา พอมาอยู่ในเมืองไทยก็ไม่มีบัตรอนุญาตให้ทำงานในประเทศไทย”

ชีวิตในวัยเด็กของคำ ตอนประมาณ 7-8 ขวบ คำไม่มีบ้านเป็นคนเร่รอนกับพ่อแม่ พ่อแม่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปพอประทังชีวิต สมัยนั้นผู้ชายได้ค่าแรง 35 บาท ส่วนผู้หญิงได้ค่าแรงวันละ 25-30 บาท แต่มาระยะหลังอาชีพรับจ้างน้อยลง รายได้จึงไม่ค่อยพอเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่พามาอยู่หลงข้าวโพดหรือหลงข้าว (ยุ่งข้าวโพดหรือยุ่งข้าว) จนกระทั่งอายุได้ 10 กว่าขวบ ครอบครัวก็เร่รอน พ่อก็จะรับจ้างไปเรื่อย ๆ ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ เพราะพ่อแม่ไปรับจ้างตลอดเวลา คำก็จะอยู่กับยาย ต้องไปอาศัยบ้านคนอื่นเขาอยู่ไปเรื่อย ๆ เพราะไม่มีบ้าน เวลาทำอาหารได้อะไรมาก็มาทำกินกัน เมื่อก่อนพ่อจะผ่าไม้เกี๊ยะ (ไม้สนใช้ทำฟัน) เพื่อแลกกับข้าวสาร บ้างก็ให้ข้าวแห้งบ้าง บ้างก็ให้ข้าวที่หุงสุกก็มี เวลาที่พ่อได้ข้าวมาเยอะ คำกับยายก็จะช่วยกันตากข้าวให้แห้งเพื่อเก็บไว้กินวันต่อ ๆ ไป ส่วนข้าวสารก็จะเก็บไว้กิน ตอนท้าย ๆ เพราะพ่อต้องไปรับจ้างด้วย สองสามวันถ้าข้าวหมด พ่อก็จะไปหาไม้เกี๊ยะไปแลกข้าวสารอีกที บางทีก็เก็บผักไปแลกเปลี่ยนก็มี สมัยนั้นไปรับจ้างก็ไม่ค่อยได้ เพราะเขาจ้างน้อย มีอยู่ครั้งหนึ่งพ่อพาพี่สาวลงมาทำงานที่อำเภอฝาง แล้วมีแม่เลี้ยงที่เป็นนายจ้างเขาสนใจพี่สาวอยากจะได้เป็นลูก

เพราะเขาไม่มีลูก และจะได้ช่วยทำงานในบ้าน ตอนนั้นแม่ไม่ได้ไปกับพ่อ เมื่อพ่อปล่อยให้พี่สาวอยู่กับนายจ้างของพ่อ แม่ก็แทบเป็นบ้าเพราะเป็นห่วง พี่สาวกลัวว่าพ่อจะขายพี่สาวให้นายจ้าง หลังจากนั้นประมาณครึ่งเดือน พ่อก็พาแม่มาที่บ้านเจ้านาย คำก็ไปด้วย สมัยนั้นยังไม่มิดถนนตัดผ่าน ตอนเดินทางไปนั้นเดินลงมาจากบ้านนอแลที่อยู่บนดอยอย่างขาง เป็นดอยสูง เดินลงมากันหลายชั่วโมง เวลาลงมาในเมือง เจอรถที่ชนดินก็จะติดรถเขา ไปด้วย พ่อไปถึงก็พบพี่สาวกำลังเสิร์ฟอาหาร เพราะที่บ้านของเจ้านาย มีร้านอาหาร แม่ถามพี่สาวว่าได้กินข้าวอิ่มไหม พี่บอกว่าไม่ค่อยมีเวลากินข้าว ตอนนั้นพี่สาวอายุ 10 ปี คำอายุ 7-8 ปี พ่อพี่สาวเจอแม่ก็ร้องไห้เลย หลังจากนั้นพี่สาวกลับไปอยู่บ้าน ถ้ามีคนจ้างก็จะได้วันละ 40 บาท

ตั้งรกรากที่บ้านปางแดง

ต่อมามีเจ้าหน้าที่นำชาวตาราอองมาปลูกป่าที่อำเภอเชียงดาว มีลูกที่แม่รู้จักชวนแม่ให้ไปทำงานที่เชียงดาว แม่ก็ได้ปรึกษาพ่อและชวนพ่อให้มาทำมาหากินอยู่ที่เชียงดาวด้วยกัน แต่พ่อไม่ไป แม่เลยพาคำลงมาที่เชียงดาว มาอยู่ที่นี้ได้ประมาณหนึ่งเดือนครึ่ง พ่อก็มารับคำให้กลับไปที่บ้านนอแล ที่พ่อไม่มาในตอนแรกคงเป็นเพราะไม่อยากเลิกฝัน แต่สุดท้ายก็มาหาแม่และอยู่ด้วยกัน เมื่อปลูกป่าเสร็จเจ้าหน้าที่ก็ไม่พากลับ พวกเราจึงต้องปลูกกระท่อมอาศัยอยู่ที่บ้านปางแดง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จนกระทั่ง คำแต่งงานมีครอบครัว และมาถูกจับกุมในกรณีปลูกป่าสงวนแห่งชาติ ในวันที่ 23 กรกฎาคม 2547

หลังจากถูกจับกุม คำได้เป็นผู้นำคนหนึ่งร่วมกับผู้นำคนอื่น ๆ และชาวบ้านในการตั้งหมู่บ้านใหม่ หมู่บ้านที่ตั้งใหม่อยู่ที่บ้านปางแดงนอก อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา ตั้งอยู่ในเขต

ป่าสงวนแห่งชาติ และต่อมาภายหลังได้ยกเลิกสัมปทานป่าจึงถูกประกาศเป็น ป่าอนุรักษ์ รอบหมู่บ้านเป็นป่าสัก ซึ่งมีการดำเนินการปลูกป่าควบคู่กับการ ปลูกไม้ป่าชาวบ้านของมูลนิธิโครงการหลวง ทางเข้าหมู่บ้านเป็นทางลูกรัง ตัดผ่านหมู่บ้านของชนเผ่าลาหู่ (มุเซอ) ตัดผ่านกลางหมู่บ้าน เหนือหมู่บ้าน เป็นที่ตั้งของหอเจ้าเมืองหลักบ้าน มีรั้วล้อมรอบ มีศาลาอเนกประสงค์และ ตลาดบริเวณกลางหมู่บ้านที่ใช้สำหรับขายสินค้าพื้นเมืองให้กับนักท่องเที่ยว ในหมู่บ้านไม่มีวัดของพุทธศาสนา ในวันสำคัญทางศาสนา ชาวบ้านจะพากัน ไปทำบุญที่วัดซึ่งตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งชุมชนร่วมกันก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2550 โดยผู้มีจิตศรัทธาจากอำเภอแม่แตงและรู้จักกับหลวงพ่อบุญเจ้าอวาสมาช่วย สร้างวัดให้ ในตอนแรกได้ตั้งวัดอยู่ในชุมชน แต่พื้นที่แออัดเกินไปเลยย้ายไป อยู่ด้านนอกของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ทำเรื่องขอกับทางป่าไม่ว่าจะขอสร้างวัด พระที่วัดพูดได้ทั้งภาษาพื้นเมืองและไทใหญ่ เป็นคนจากอำเภอเวียงแหง เวลาเทศน์จะเทศน์เป็นภาษาไทย จะเห็นได้ว่าชาวदाराराอ้างตั้งชุมชนอยู่ที่ไหน จะต้องมียัดที่นั่น และต้องมีพระอยู่ประจำที่วัดด้วย ชาวदाराराอ้างนับถือ ศาสนาพุทธแต่ก็ถือประเพณีเดิมเป็นบางส่วน ทุกวันพระคนदाराराอ้างจะต้อง เข้าวัดและต้องไปวัดเป็นวิถีชีวิต ในหมู่บ้านยังมีโบสถ์ของศาสนาคริสต์ (คริสตจักรदाराराอ้างซ็อน) ที่จะใช้เป็นสถานที่ประชุมของหมู่บ้านด้วย หมู่บ้านมีระบบประปาภูเขาที่มักขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง บางครั้งไม่มีน้ำใช้ถึง 2 วัน มีถังเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภคของหมู่บ้านตั้งอยู่ที่เนินเขาท้ายหมู่บ้าน ในที่ดินที่จัดไว้สำหรับเป็นที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านประมาณ 6 ไร่ และกำลัง ปลูกต้นไม้เพื่อเป็นป่าของชุมชน ไฟฟ้าเพิ่งเข้ามาในหมู่บ้านประมาณ 1 ปี ที่ผ่านมา ชาวบ้านต้องหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการติดตั้งไฟฟ้า และหาซื้อ อุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน เช่น หม้อหุงข้าว โทรทัศน์ ส่วนใหญ่จะเป็นโทรทัศน์มือสองขายพร้อมจานดาวเทียมราคาประมาณ สามพันบาท ทำให้ชาวบ้านเกือบทุกคนครอบครัวต้องไปกู้ยืมจากนายทุนและ เป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

ในบริเวณชุมชนใกล้เคียงครอบคลุม 6 หมู่บ้านมีการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวมานานตั้งแต่ยังไม่มีทางรถยนต์ โดยเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวมาขึ้นช้างเพื่อเดินป่า ในปัจจุบันยังคงมีกิจกรรมเดินป่า 5 ชนเผ่า มีทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว มีการจัดเป็นโฮมสเตย์ และพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนเชิงวัฒนธรรม เช่น การเยี่ยมชมแปลงเกษตรผสมผสาน การปลูกหวาย การจัดการระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ และการสาธิตการปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดการพังทลายของดิน การนำชมจุดเรียนรู้การปลูกพืชแบบผสมผสาน และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยโครงการขยายผลโครงการหลวงลุ่มน้ำปิงตอนบนบ้านปางแดงใน มีจุดท่องเที่ยวที่บ้านปางแดงในซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก เช่น การเที่ยวชมศาสนสถาน พระธาตุบ้านปางแดงใน จุดชมวิวดอยพระธาตุซึ่งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน การเยี่ยมชมหอเจ้าเมืองหลักบ้าน การเที่ยวชมพิธีกรรม การเลี้ยงผีต้นน้ำ (วันแรม 12 ค่ำ เดือน 3 หรือเดือนมีนาคมของทุกปี) ชมจุดสาธิตกระบวนการผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ เป็นต้น

ในด้านการทำมาหากินค่าเล่าเรียนในสมัยของยาย ชาวบ้านจะไม่มีภาระรับจ้าง แต่จะปลูกข้าวปลูกผักกินเอง ส่วนที่ดินนั้นไม่มีเป็นของตัวเอง สมัยของยายที่อยู่ฝั่งพม่ามันเขาจะฟันป่าทำมาหากินที่ไหนได้หมดเพราะประเทศเขาไม่ได้ห้าม พื้นที่ทำมาหากินจะทำไร่ ไม่มีที่นา และที่อยู่ปัจจุบันก็เป็นไร่เช่นกัน การทำมาหากินตอนนี้เราไม่มีไร่แล้ว แต่จะเช่าที่ของคนที่ในเมืองทำมาหากินแทน ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพื้นที่ป่าสงวน ค่าเช่าที่เราเช่าเขาต่อคือไร่ละ 500 บาทต่อปี ที่ค่าปลูกมีประมาณ 8 ไร่ จะมีการเอามือเอางานกันอยู่ปีหนึ่งได้ข้าวที่เป็นข้าวเปลือกประมาณ 50-60 ถัง ซึ่งไม่พอกิน เพราะครอบครัวค้าอยู่ด้วยกัน 6 คน และ 5 ถึงกินได้ 3 เดือน นอกจากปลูกข้าวยังปลูกข้าวโพดที่เป็นอาหารสัตว์ ได้ 2 รอบต่อปี แต่ค่าไม่ชอบปลูกข้าวโพดเพราะพ่อค้าคนกลางที่รับข้าวโพดจะกดราคามาก ค่ายังขาดทุนเป็นหนี้จนถึงทุกวันนี้ก็เหมือนกว่าบาท เพราะมีค่าใช้จ่ายมารวมแล้วทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา ที่ต้อง

เอามาฉีดพ่น เวลาที่พวกเขาเอามาขายให้กับชาวบ้าน ก็จะกินกำไรจากชาวบ้านเพิ่มอีก พอถึงเวลาที่ผลผลิตออกมา เขาก็จะกดราคาข้าวโพดอีกที่ค่าปลูกข้าวโพดนี้ 3 ปีติดต่อกันขาดทุนทุกปี แล้วหนี้ยี้ก็พอกพูนเรื่อย ๆ พร้อมดอกเบียด้วย

ตอนที่จะปลูกข้าวโพดนั้นเห็นเพื่อนบ้านเขาทำแล้วได้เงิน ก็อยากทำบ้าง โดยที่ไม่ได้เข้าไปถามพูดคุยกับเขาในรายละเอียด แต่ที่นี้ก็ไม่มีความรู้ที่ทำกินเป็นของตัวเอง ก่อนที่จะปลูกข้าวโพดก็ปรึกษากับแฟนว่าลองมาปลูกกัน ถ้าเราหาพื้นที่ที่ปลูกได้ก็จะเป็นที่ที่เราทำกินกันต่อไป แต่พอหาพื้นที่ได้แล้วปลูกมา 3 ปีก็ไม่ประสบความสำเร็จ และได้รู้ความจริงว่าเท่ากับว่าเขาให้เราทำงานให้เขานั่นเอง ปีแรกที่ขาดทุนคิดว่าปีหน้าค่อยแก้มีโอใหม่ ก็ขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้นกว่าเดิมเรื่อย ๆ แต่ก็ขาดทุนติดต่อกันมา 3 ปี สุดท้ายก็เลิกปลูก ที่แรกก็ปลูกข้าว พอมาปลูกข้าวโพดก็ไม่ได้ปลูกข้าวกินเพราะนึกว่าปลูกข้าวโพดแล้วจะมีเงินไปซื้อข้าวกิน พอหลังจากที่เลิกปลูกข้าวโพดไปแล้ว นายทุนก็มาหาแล้วถามว่าจะใช้หนี้ได้เมื่อไร เพราะเราไม่ได้ปลูกข้าวโพดให้เขาแล้ว แต่จะพยายามหาмаคินให้ ผ่านมาแล้ว 3 ปีก็ยังคินให้ไม่ครบ เมื่อปีที่แล้ว เขามาเอาชื่อและสำเนาทะเบียนบ้านของคำ เขากลัวว่าเราจะไม่จ่ายเงินให้เขา นายทุนเขาเป็นคนพื้นเมืองอยู่เชียงดาว ครั้งแรกที่จะปลูกข้าวโพดนั้นมีคนค้ำประกันเงินที่เอามาลงทุน 3 คน พอปีถัดไปรู้จักกันแล้วก็ไม่ต้องมีคนค้ำก็ได้ เขาปล่อยเงินกู้ให้ทั้งหมดบ้าน ปีหนึ่งประมาณ 700,000-800,000 บาท

ตอนนี้ชาวบ้านก็รู้และสวนใหญ่ก็ไม่ปลูกให้เขาแล้ว หารายได้เสริมโดยการทอผ้าขายเวลามีคนเข้ามาในหมู่บ้าน บ้างก็ไปรับจ้าง ช่วงนี้จะไปเกี่ยวข้าว ดีข้าวของคนม้ง ถ้าเกี่ยวข้าวได้วันละ 200-250 บาทต่อวัน แต่ถ้าไปดีข้าวจะได้วันละ 300 บาท แล้วแต่งงานพนักงานเบา เขาจะเอารถมารับที่หน้าบ้าน อาหารการกินในแต่ละวัน ถ้ามีเงินก็ซื้อกับข้าวจากรถที่มาจากขายของในหมู่บ้านทุกวัน มีทั้งของสดและอาหารสำเร็จรูป แต่ถ้าไม่มีเงินก็เก็บผัก

ที่ปลูกไว้ข้างบ้านมากินกัน พี่ช้กสวนครัวมี ผักหวาน ผักแก้ว ถั่ว ดอกตั้งน้ำเต้า แต่ถ้าเป็นฤดูแล้งจะมีน้อย ไฟฟ้าเพิ่งเข้ามาในหมู่บ้าน ในบ้านของคำมีแต่วิทยุทรานซิสเตอร์ไว้ฟังข่าวสาร หลังจากสองทุ่มก็จะดูทีวีที่บ้านพี่สาว ลูกบอกว่าตอนนี้มีไฟฟ้าแล้วแม่จะต้องซื้อทีวีมาดูกันนะ ลูกอยากได้ทีวี คำอยากได้ทีวีอยากดูข่าว แต่ก็กลัวลูกจะติดทีวี คำบอกว่าบ้านของคำเป็นบ้านหลังเดียวในหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าเพราะไม่มีเงินค่าใช้จ่ายในการเอาไฟฟ้าเข้าบ้าน บ้านหลังอื่นๆ ในหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้วิธีกู้เงินจากนายทุน

ชีวิตของผู้หญิงดาราอาง

คำเล่าว่าคนดาราอางเมื่อก่อนผู้ชายจะติดฝิ่น ทำให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ต้องทำมาหาเลี้ยงครอบครัวแทนพ่อ ตอนเป็นเด็กอายุ 8 ขวบ คำจะทำงานในครัวได้แล้ว มียายเป็นคนคอยดูแล ส่วนพ่อกับแม่จะไปทำงานรับจ้าง และบางครั้งกินนอนที่ทำงานก็มี ทุก ๆ วันยายจะปลุกให้ตื่นมาหุงข้าวทำกับข้าวกิน จนถึงปัจจุบันคำจะติดเป็นนิสัย ตื่นมาต้องหุงข้าวทำกับข้าวก่อนเป็นกิจวัตร คำบอกว่าผู้หญิงชาวดาราอางก็ไม่ได้เป็นแบบนี้กันทุกคน ขึ้นอยู่กับคนที่เลี้ยงมากกว่า

ผู้หญิงในอุดมคติของชาวดาราอางจะต้องเป็นคนดูแลครอบครัว อยู่ในชุมชน เชื่อฟังสามี ชาวดาราอางผู้ชายจะเป็นใหญ่ ถ้าเราแต่งงานแล้วเราต้องแต่เล็กกันกับสามีเราต้องไปอยู่ที่อื่นก่อนหรือปลูกบ้านใหม่อยู่ จะกลับไปอยู่บ้านพ่อแม่ไม่ได้ แต่ถ้าคลอดเสร็จแล้วก็กลับมาอยู่กับพ่อแม่ได้และเอาลูกมาด้วย เพราะถ้าเราต้องแล้วกลับมาบ้านพ่อแม่จะทำให้ “ชืด” หรือทำให้เกิดอับมงคล ทำให้ทำมาหากินไม่ค่อยได้ เป็นต้น ผู้หญิงดาราอางเวลาแต่งงานส่วนใหญ่จะไปอยู่บ้านผู้ชาย เวลาที่ผู้ชายมาอยู่บ้านเราก็จะช่วยกันเลี้ยงพ่อแม่ของเราด้วย การแต่งงานชาวดาราอางมีการถือผี ถ้าไปอยู่บ้านผู้ชาย

ก็จะถือผีบ้านผู้ชาย ถ้าไปอยู่บ้านผู้หญิงก็จะถือผีบ้านผู้หญิง ถ้ามีที่ดินหรือที่ไร่ และถ้ามีลูกชายและลูกสาวการแบ่งที่ก็จะดูว่าใครเลี้ยงพ่อแม่ก็จะได้ที่ตรงนั้น แต่ถ้าไม่ได้อยู่บ้านสามีหรือภรรยาแต่แยกลงเรือนจากพ่อแม่ พ่อแม่ก็จะแบ่งให้เขาด้วย แต่จะเป็นส่วนน้อย ถ้าใครเลี้ยงพ่อแม่ก็จะได้เยอะกว่า

แม่เคยเล่าว่าแม่อยากได้ลูกผู้ชาย แล้วมีคนที่เกิดมาไล่เลี้ยงกันกับคำเป็นเด็กผู้ชาย แม่มีลูกเป็นผู้หญิงทั้ง 3 คน จึงจะเอาคำที่เป็นลูกคนสุดท้ายไปแลกกับเด็กคนนั้น ก็ไปตกลงกันเรียบร้อยแล้วว่าจะแลกกัน เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน บ้านอยู่ใกล้ๆ กัน แต่พี่สาวไม่ยอม แต่พอโตแล้วผู้ชายคนนั้นก็เป็นคนที่ดีไม่สมประกอบ ที่แม่อยากได้ลูกผู้ชายคงเป็นเพราะคิดว่าผู้ชายเขามีพลังกำลังที่จะเลี้ยงพ่อแม่ได้

แม่กับยายเคยพูดกับเราเสมอว่าลูกผู้หญิงควรจะเป็นอย่างไร เรื่องรักษนวลสงวนตัว เรื่องการทำความสะอาด ตอนเช้าให้กวาดออกตอนเย็นให้กวาดเข้า ตอนเช้าๆ สิ่งไหนที่ไม่ดีก็ให้กวาดออกไป เหมือนเขาสอนทางด้านจิตใจด้วยให้กวาดสิ่งสกปรกทางใจออกไปในตอนเช้า ตอนเย็นให้กวาดเข้า หมายถึง กวาดเงินทองเข้า คำจะถูกสอนตั้งแต่ 7-8 ขวบให้ตื่นแต่เช้าดำข้าวหนึ่งข้าวตั้งแต่ตี 3 ตี 4 ยายจะช่วยก่อไฟให้ บางทียายก็บ่นว่าให้แม่ช่วยแม่บอกว่าการช่วยก็ต้องช่วยตลอดอีกหน่อยออกเรือนจะทำยังไง ให้เขาทำไปลูกจะได้เอาตัวรอด คำคิดว่าทุกอย่างที่ทำได้เป็นเพราะยายช่วยสอน พ่อแม่ไม่มีเวลาพวกเขาต้องรับจ้างทำงาน คำก็เห็นแบบอย่างของแม่และยายมาโดยตลอด

สิ่งหนึ่งที่คำรับไม่ได้คือ ตั้งแต่ตายตอนที่ยายอายุได้ 30 ยายก็ไม่แต่งงานอีกเลย แต่คำเลิกกันแล้วก็แต่งงานใหม่ ทำให้เรารู้สึกไม่ดีเพราะยายเคยทำเป็นแบบอย่าง ดาราอาจจะแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน จะไม่ค่อยแต่งงานกับคนข้างนอก ยายยังมีความคิดแบบคนสมัยก่อนคือสอนให้ลูกให้หลานยอมสามีจะได้ไม่มีปัญหาครอบครัว แต่คำเห็นพ่อทำกับแม่แล้ว

คำทอนไม่ได้ พ่อจิบสาวอื่นนอกจากแม่ได้ แต่แม่ออกจากบ้านคุยกับใครไม่ได้เลย ยายให้ทอนเอาผิวเดียวเมียวเดียวเพื่ออยู่กับลูกต่อไป พ่อติดฝันติดยา แต่ก็ยังทำงานอยู่ แม่เคยระบายให้ฟังบ้างเหมือนกัน ตอนนั้นแม่คงจะเครียดและไม่รู้จะหาทางออกอย่างไร แม่เลยพาคำหนีไปที่ไร่ข้าวโพด พ่อก็ไปตามยาย ยายก็บอกไม่รู้ว่ามีแม่ไปไหน พ่อคำหิวข้าวแม่ก็ก่อไฟเผาข้าวโพดให้กิน แล้วกินนอนกันในกระท่อมที่ไร่ คำก็รู้สึกไม่อึดเหมือนกินข้าวเลยหนีกลับบ้านไปหายาย พอพ่อเห็นตอนที่คำเดินกลับมาพ่อก็ถามคำว่าไปไหนมา คำไม่รู้ว่าจะต้องปิดบังเลยบอกพ่อไปตรงๆ ว่าไปนอนกับแม่ที่ไร่ พ่อจึงไปตามแม่ให้กลับบ้าน ตอนนั้นคำก็อายุได้ 9-10 ปี คำเลยคิดเอาว่า “แม่ก็อยากจะหนีแต่ก็หนีไม่พ้น อยากจะหนีก็หนีไม่รอด แต่ถ้าเราจะยึดแบบอย่างที่ยายสอน แต่พอมารับแม่ แม่ก็ต้องทนกับทุก ๆ อย่าง ก็ไม่อยากเป็นแบบแม่”

ผู้หญิงจะทำงานหลายอย่างพร้อมๆ กัน งานจะเยอะมาก เวลาที่คำตื่นมาตอนตีสี่ ก็ทำกับข้าวหาอาหารให้ลูกไปโรงเรียน ให้อาหารหมู ซักผ้า แล้วทำความสะอาดบ้าน บางครั้งก็ขึ้นฝ้ายเพื่อทอผ้า นี่เป็นวันสบายๆ แต่ถ้าจะไปทำงานก็ตื่นตีสี่ ทำอาหารเตรียมให้ลูกก่อนไปโรงเรียน ประมาณหกโมงก็จะออกไปทำงาน ไปก่อนที่ลูกจะไปโรงเรียน อย่างพี่สาวของคำสามีเขาอยู่บ้านเขากลับจากไปทำงานยังต้องทำงานบ้านหุงหาอาหารให้สามีอีก สามีเขาไม่ยอมทำอะไรคิดว่าเป็นงานของผู้หญิง ชาวดาราวางถ้ามีลูกสะใภ้แล้วลูกสะใภ้จะต้องเป็นคนหุงหาอาหารให้ เขาสอนกันมาแบบนี้ ก่อนออกเรือนแม่จะต้องสอนเรื่องงานบ้านงานเรือนก่อน “แต่คำสอนลูกชายคำให้ทอผ้าด้วย เขาก็ทำด้วย คำสอนว่าอะไรที่ทำได้ก็ให้ช่วยกันทำอย่าไปแต่คอยให้คนอื่นเขาทำให้ คอยแต่กินแรงคนอื่นแม่ไม่ชอบทำสิ่งที่เราทำได้ มีอะไรก็ให้ช่วยเหลือกันแบ่งเบาภาระกัน งานหนักก็จะเป็นงานเบาถ้าช่วยกัน” คำจะเริ่มสอนลูกตั้งแต่เล็ก ๆ ตั้งแต่อนุบาล เขาทำได้หรือไม่ได้ให้ทำไปก่อน แล้วเราค่อยแก้ไขให้ทีหลัง อย่างซักผ้าก็ให้ซักตากของเขาไป

ถ้าไม่สะดวกเราก็ชักใหม่อีกที สอนให้เจียวไข่ ต้มไข่ เป็นต้น เพราะถ้าสอนตั้งแต่เด็ก ๆ ก็จะค่อย ๆ ซึมซับ ถ้ารอให้โตไม่รู้ว่าจะต่อไปเขาจะฟังเราหรือเปล่า ลูกคนแรกที่จบ ม.3 อายุ 17 ปี ก็ไม่เรียนต่อและไปทำงาน เขาก็เชื่อฟังเราอยู่ เมื่อก่อนเวลาไปนอนบ้านเพื่อนกลับมาก็มะหุงข้าวให้แม่ทุกวัน แต่ตอนนี้โตแล้วก็ไปทำงานที่อื่น ลูกไปรับจ้างบางทีก็แบ่งให้พ่อแม่บ้าง ลูกก็เริ่มมีแฟนแล้ว ถ้าลูกจะแต่งงานอย่างน้อยต้องเลี้ยงหมูไว้ให้ลูกแต่งงานสัก 2 ตัว แล้วก็เตรียมเงินเพื่อซื้อเสื้อผ้ารับลูกสะใภ้ ส่วนในใหญ่ผู้หญิงจะมาอยู่กับผู้ชาย ลูกสาวคนที่สองเรียน ม.2 อยู่กับพ่อ ลูกสองคนสุดท้ายอยู่บนูบาล 1 กับบนูบาล 2 อายุห่างกัน 8 เดือนหัวปีท้ายปี

ดารารางจะมีความเชื่อเรื่องความกตัญญู การดูแลพ่อแม่ คำเล่าว่ามีเรื่องเล่าจากพม่า คือ แม่สามีตาบอด ส่วนสามีออกค้าขาย แล้วแม่ก็อยู่กับลูกสะใภ้ที่บ้าน ลูกสะใภ้เห็นว่าแม่สามีตาบอด พอสามีไปทำงานก็ทำอาหารให้แม่สามีกินโดยเอาชื้อควายที่ออกมาใหม่ ๆ อุ่น ๆ อยู่ไปผสมพริกเกลือแล้วนำมาให้แม่สามีกิน บอกว่าเป็นแกงบอน แม่ก็ถามว่าทำไมเป็นกลิ่นชื้อควาย ลูกสะใภ้ก็บอกว่าควายกำลังชื้อข้างล่างใต้ถุนบ้าน เดียวจะไปไล่ควายให้ชนะแม่กินข้าวต่อเถอะ พอลงจากบ้านเขาก็กลายเป็นหมาครึ่งที่นอน นี่เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นเมื่อปีที่แล้ว เป็นชนเผ่าดาราราง พ่อแม่สามีเรียกให้มาเก็บขันทองโกในบ้าน ลูกสะใภ้ก็ไม่กล้าเข้ามา ตกตอนเย็นสามีก็มาเจอเมียในห้องนอน ครั้งตัวบนเป็นหมาพูดภาษาคนก็ไม่ได้แล้ว แต่ที่นอนล่างก็ยังเป็นคน มีอกก็เป็นมือคนอยู่แต่หน้ามีคางเหมือนหมา

เรื่องคำสอนให้กตัญญูต่อพ่อแม่ บางทียายก็สอนบ้าง แต่คำคิดว่าเป็นเพราะความผูกพันมากกว่า ไม่มีอะไรที่ทดแทนได้ ถึงแม้จะมีสามีแต่ถ้าไม่มีพ่อแม่ก็ไม่อบอุ่น ตอนที่พ่อตายเพราะโรคชราอายุได้ 80 กว่าปี พ่อจะพาไปโรงพยาบาลพอกก็ไม่ยอมไป ช่วงสุดท้ายของพ่อนั้นคำติดประขุมที่กรุงเทพฯ แล้วมาประชุมที่เชียงใหม่ต่อ พ่อกลับบ้านก็เป็นช่วงสงกรานต์พอดี

ทางโรงพยาบาลก็หยุดไม่รับผู้ป่วยนอก เราก็เลยไปหาหมอผี หมอผีบอกว่า ถึงคราวพ่อแล้วเพราะแก่มากแล้ว ถึงไปโรงพยาบาลก็ไม่มีประโยชน์จะเสียเงินทองเปล่า ๆ คำก็ร้องให้ตั้งแต่ไปหาหมอผีจนกระทั่งพ่อตาย ที่บ้านก็ทำบุญ สะเดาะเคราะห์ทุกอย่าง ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเงินก็เอาของที่มีอยู่ในบ้านไปขายเพื่อทำบุญ เมื่อไม่มีพ่อแล้วเวลาอยู่กับแม่สองคนคุยกันไปหัวเราะกันไป มีความสุขเหมือนเป็นเพื่อนกันเลย

ความอิสระเสรีในเรื่องเพศของผู้หญิงดาราอาจ คำเล่าว่ามีภรรยาของหมู่บ้านที่ชาวบ้านกลัวกัน คือจะมีเพศสัมพันธ์กับใครก่อนทำพิธีแต่งงานจะไม่ได้เลย แต่ถ้าเป็นฝ่ายเล็กกันกับสามีแล้วหรือสามีตาย จะแต่งงานใหม่ก็แต่งได้ แต่ห้ามมีเพศสัมพันธ์ก่อนทำพิธีกรรม ถ้าทำผิดชาวบ้านจะปรับอย่างช่วงเข้าพรรษา ก็จะไม่ให้ใครแต่งงานกัน แต่ถ้าเขาแอบมีเพศสัมพันธ์ก่อนออกพรรษา ก่อนแต่งงานก็จะปรับกันทั้งสองฝ่าย แต่ไม่ต้องไปเลี้ยงผีเมื่อออกพรรษาเปิดประตูเมืองแล้วก็ค่อยแต่งงานเลี้ยงผีกัน ถ้าเขาไม่ยอมแต่งต้องปรับและทำพิธีขอขมาที่ประตูเมือง โดยเอาข้าวให้ไก่คู่มาขอขมาคนทำพิธีเป็นหมอมือเมือง ซึ่งเป็นชาวดาราอาจและเป็นผู้ชาย

ผู้นำศาสนาจะเรียกว่าขุน การสืบทอดผู้นำนั้นไม่ได้สืบทอดกันทางทายาท ชาวบ้านจะเป็นผู้เลือกคนที่จะมาสืบทอดต่อ ส่วนใหญ่จะเลือกคนที่รู้เรื่องกฎจารีตประเพณีทั้งหมดของหมู่บ้าน เพราะเขาจะต้องเป็นคนทำพิธี เวลาที่ใครจะแต่งงานก็ต้องนำน้ำชายกไปให้เขาที่บ้านแล้วให้ผู้นำดูฤกษ์วันดีในการแต่งงานให้ โดยเขาจะต้องรู้ว่าพญานาคตอนนี้หันหัวไปทางไหน การหันหัวของพญานาคจะหันทุกสามเดือน ถ้าหากผู้นำไม่อยู่ผู้ช่วยผู้นำก็ต้องเป็นผู้ทำพิธีนี้แทนผู้นำได้ เพราะถ้าเกิดทำไม่ได้เราก็จะต้องทำพิธีใหม่ ไม่เช่นนั้นแต่งงานกันไปก็จะเป็นไม่สุข เพราะเชื่อกันว่าเป็นการนำภรรยาไปหาพญานาคไม่ถูกทาง เข้าไปหาพญานาคทางปากจะทำให้ครอบครัวนั้นไม่มีความสุข แต่ถ้าให้ถูกทางจะต้องเข้าหาทางหางแล้วอ้อมมา การดูจะต้อง

ดูเป็นวันเป็นเดือน การเรียนของผู้นำศาสนาจะมีสมุดจดบันทึกที่สืบทอดกันเป็นตำรา ส่วนมากจะเป็นภาษาไทยใหญ่ อีกส่วนหนึ่งเป็นตัวหนังสือไทใหญ่ แต่เป็นภาษาดาราอาจ

เวลาแต่งงานจะต้องมีหิ้วหมู และมีการสะเดาะเคราะห์ทั้งที่บ้านฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ถ้าจะมาอยู่บ้านภรรยาต้องไปสะเดาะเคราะห์บ้านสามีก่อนแล้วค่อยสะเดาะเคราะห์บ้านภรรยา พอตอนเย็นก็จะไปเรียกสามีเข้ามาเวลาที่สะเดาะเคราะห์ก็จะมีการสั้มป๋อย เศษผ้า และเส้นผม เล็บ เอาของเสียออกไป จะมีการสวดโดยหมอผี การเป็นหมอผีก็จะมีกฎการเลือกด้วยเหมือนกัน อย่างถ้าใครแต่งงานสองครั้งหรือมีภรรยาสองคนก็จะเป็นหมอผีไม่ได้ เขาจะต้องเลือกคนที่ไม่เคยหย่าร้างกัน และต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น นอกจากสะเดาะเคราะห์หมอผียังมีหน้าที่ มัดมือ วางแผนงาน และการดูฤกษ์ยาม ผู้นำศาสนากับหมอผีจะเป็นคนละคนกัน ข้อแตกต่างของหมอผีกับผู้นำทางศาสนา คือ ผู้นำศาสนาจะดูเวลาที่แต่งงานและดูทิศทางที่จะเอาเจ้าสาวหรือเจ้าบ่าวเข้ามาอยู่ในบ้าน หมอผีจะทำในเรื่องการสะเดาะเคราะห์ทั้งสองนี้จะต้องมีประจำหมู่บ้านของตัวเองเราจะไปเยี่ยมจากหมู่บ้านอื่นไม่ได้

วันที่แต่งงานกันนั้นคืนแรกที่อยู่ด้วยกันห้ามมีเพศสัมพันธ์กัน คืนนั้นเจ้าบ่าวจะต้มน้ำชาให้พ่อแม่เจ้าสาวกิน ถ้าครอบครัวไหนมีพี่น้องหลายคน น้องคนสุดท้ายจะต้องเป็นคนที่อยู่บ้านเลี้ยงดูพ่อแม่ ส่วนพี่ก็ต้องออกเรือนไป เวลาแต่งงานก็จะมีการเลี้ยงหมูบ้าน 3 วัน วันละ 3 มื้อ ค่าใช้จ่ายถ้าไปอยู่บ้านสามี สามีจะเป็นคนจ่าย แต่ถ้าสามีมาอยู่บ้านภรรยา ภรรยาก็จะช่วยในเรื่องค่าใช้จ่ายคนละครึ่ง การเลี้ยงผีนั่นจะเลี้ยงในกรณีที่มีการผีดผีกันก่อน แต่ถ้าแต่งงานกันตามปกติก็ไม่ต้องการเลี้ยงผี การเลี้ยงผีจะต้องมีไก่ตัวผู้ตัวเมียคู่หนึ่งเพื่อเป็นการขอขมาผีของหมู่บ้านจะต้องเลี้ยงที่ประตูเมือง ที่ประตูเมืองก็จะมีศาล ช่วงเข้าพรรษา 3 เดือนนั้นจะไม่มีการแต่งงาน ถ้าใครทำผิดก็จะโดนปรับถือกันมาจนถึงปัจจุบัน วันก่อน

จะเข้าพรรษานั้นจะมีการปิดประตูเมือง และจะเปิดประตูเมืองเมื่อออกพรรษา เพราะหมอผีจะไปบอกกับผีที่ประตูเมืองว่าจะไม่ให้ใครแต่งงาน ถ้าใครแต่งงานหมอผีก็ต้องไปขอขมาผีที่ประตูเมือง ไม่เช่นนั้นคนแต่งงานจะมีอันเป็นไป คนจะกลัวกันมาก

ในหมู่บ้านดาราอาจจะมีหอเจ้าเมือง เป็นที่สถิตของวิญญาณที่คุ้มครองหมู่บ้าน อยู่ทางทิศเหนือหมู่บ้านมีรั้วล้อมรอบ จะมีพิธีบูชาปีละ 2 ครั้ง คือ ช่วงก่อนเข้าพรรษา และช่วงก่อนออกพรรษา เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ผีเจ้าเมืองว่าในช่วงเข้าพรรษาชาวบ้านจะไม่มีการล่วงประเวณี หรือมีการแต่งงานกัน จากนั้นจึงทำพิธีปิดประตูหอเจ้าเมือง เมื่อใกล้จะออกพรรษาก็จะทำพิธีเปิดประตูเพื่อเป็นการบอกกล่าวช่วงฤดูแห่งการแต่งงาน ใกล้จะมาถึงแล้ว ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาร่วมพิธี โดยการนำไก่ต้มมาดับเป็นชิ้น ๆ เอาไปรวมกันที่หอเจ้าเมือง และมีผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้ทำการบอกกล่าวแก่ผีเจ้าเมือง

เวลาแต่งงานในปัจจุบันไม่ได้มีธรรมเนียมว่าผู้หญิงจะต้องเป็นฝ่ายอยู่บ้านผู้ชายหรือผู้ชายจะต้องเป็นฝ่ายอยู่บ้านผู้หญิงเท่านั้น แต่จะขึ้นอยู่กับ การตกลงกันตอนไปสู่ขอกัน ตามธรรมเนียมแต่ก่อนพ่อแม่ของฝ่ายชายไปสู่ขอกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง ส่วนใหญ่สินสอดที่เรียกร้องกันจะอยู่ระหว่าง 3-4 พันบาท ค่าใช้จ่ายในพิธีแต่งงานเป็นของฝ่ายชายทั้งหมด เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย ในกรณีที่ฝ่ายชายไม่มีเงินค่าสินสอด พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายออกค่าใช้จ่ายในการแต่งงานให้ทั้งหมด ในพิธีแต่งงานจะมีการเลี้ยงผีเรือน ผีปู่ย่าตายายในวันมัดมือ และหลังจากนั้น คู่แต่งงานก็จะพากันไปทำบุญที่วัดเป็นการทำพิธีทางศาสนา และหลังพิธีแต่งงานฝ่ายชายจะต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง เป็นเวลา 3 ปี เพื่อทำงานชดใช้ค่าสินสอด จากนั้นจึงจะสามารถแยกครอบครัว หรือพาฝ่ายหญิงไปอยู่กับครอบครัวของตนได้

พิธีกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นคนทำ ชาวดารารอองนับถือทั้งศาสนาพุทธและประเพณีเดิม ผู้นำศาสนาจะเป็นผู้ปฏิบัติพิธีกรรม ผู้นำศาสนาจะไม่ได้ถือศีลหรือมีข้อห้ามอะไรเป็นพิเศษ แต่ถ้าไปนอนในวัดก็จะถือศีล และมีตำราเกี่ยวกับการทำพิธีกรรมทั้งหมดของชาวดารารออง คำบอกว่าการที่ผู้นำศาสนาเป็นผู้ชาย และผู้หญิงยังไม่เคยมีใครเป็น อาจเป็นเพราะว่าผู้ชายได้เรียนจึงอ่านตำราเหล่านั้นได้ (ตำราเป็นตัวหนังสือไทใหญ่แต่อ่านเป็นภาษาดารารออง) ผู้หญิงจะเป็นหมอดำแยและหมอยาสมุนไพร แม่ของคำเป็นหมอดำแย ตอนนี้อายุ 60 กว่าก็ยังทำได้ สมัยนี้เขาจะคลอดกันที่โรงพยาบาล แต่เขาจะให้แม่ไปคลาดูว่าจะคลอดหรือยัง พอคลาดูแม่ก็จะรู้ว่าจะคลอดแล้วหรือยังไม่คลอด หลังคลอดตอนนี้ไม่มีการอยู่ไฟแล้วจะทำแบบสมัยใหม่ หลังออกจากโรงพยาบาลก็จะกินน้ำอุ่นและไม่อาบน้ำเย็น เพราะไม่เช่นนั้นจะผิดเดือน การอยู่เดือนก็ต้องอยู่อย่างน้อยเดือนหนึ่ง แม่ก็ถ่ายทอดให้คำส่วนหนึ่งเช่น การจับเส้นแต่ก็ไม่ได้ทั้งหมด ในหมู่บ้านมีหมอดำแย 2-3 คน แต่เวลาที่เด็กร้องไห้ไม่หยุดก็จะไปหาหมอผีในหมู่บ้านก็จะไปทำต่างหาก

คนในหมู่บ้านที่ไม่เห็นด้วยกับคำที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ภายนอกหมู่บ้านในช่วงที่มีการตั้งหมู่บ้านใหม่ก็จะเป็นคนที่เบียดเบียนกัน ไม่ได้เป็นคนที่มีอิทธิพลในชุมชน เป็นชาวบ้านธรรมดาเหมือนกัน แต่คนในชุมชนส่วนมากก็จะยอมรับ เคยมีตอนที่เลือกผู้นำชุมชน “ลูกคนหนึ่งบอกว่าถ้าเขาเลือกผู้นำ เขาไม่เลือกคนที่ตาบอดหรือหอก ถ้าเขาเลือกเขาจะเลือกคนที่เป็นผู้ชายที่อ่านออกเขียนได้ เขาเปรียบเทียบว่า ผู้หญิงเป็นเหมือนไก่ตัวเมีย ถึงจะขันอย่างไรก็ไม่สว่าง” คำมองว่าไม่จริงหรือ เพราะปกติไก่ตัวเมียจะไม่ขัน ไม่ใช่สุภากาศชาวดารารออง แต่ลูกคิดเปรียบเทียบเอง “ก็มีคนตอปากเหมือนกันว่าถ้าชุมชนไม่มีไก่ตัวเมียก็เป็นไปไม่ได้เหมือนกันที่จะสร้างหมู่บ้านได้ เพราะมีไก่ตัวเมียนี่แหละถึงได้มีหมู่บ้านกัน ไม่เห็นจะมีไก่แจ้ตัวไหนที่จะขันแล้วได้หมู่บ้านเลย”

แต่งงานมีครอบครัว

ค่าเช่าเรียนที่โรงเรียนบ้านนอแลแต่เรียนไม่จบ เรียนจนถึงแค่ชั้นประถม 1-2 สมัยนั้นพ่อแม่รอให้ลูกโตดูแลตัวเองได้ก่อนแล้วจึงให้ไปโรงเรียน พ่อแม่ไม่ค่อยสนับสนุนให้ลูก ๆ เรียนหนังสือ อยากให้ลูก ๆ ช่วยกันทำงานมากกว่า ตอนนั้นพ่อก็ติดฝิ่น เลยต้องออกมาช่วยแม่ทำงาน แล้วแม่ก็ให้แต่งงาน ตอนนั้นอายุประมาณ 13-14 ปี ที่แต่งงานครั้งแรกพ่อแม่เป็นคนหาให้ เพราะเมื่อก่อนพ่อติดฝิ่นแล้วไปเยี่ยมเขามา ก็เลยต้องแต่งงานกับเขา สมัยก่อนไม่ได้เป็นเงินแต่เยี่ยมมาเป็นฝิ่น ประมาณครึ่งกิโลกรัม บ้านเขาจะเป็นคนมีฐานะที่เขาให้เยี่ยมเพราะเขาอยากได้ลูกสาวถึงเอาฝิ่นมาให้ ถ้าคิดเป็นเงินประมาณ 1,500 บาท เมื่อก่อน 1,500 บาทนั้นเป็นเงินจำนวนมากทีเดียวเพราะสมัยนั้นข้าวลิตรละ 3 บาทเท่านั้น ตอนที่แต่งงานไปพ่อรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดาแต่แม่ก็บ่นเสียใจมากเพราะสงสารลูก ยายไม่อยากจะแต่งงานกับลูกเขาเพราะบ้านเขาเคยมีประวัติไม่ค่อยดี ครอบครัวนั้นพ่อเขาเมื่อก่อนเคยไปมีเมียบ่อย “ยายบอกว่าถ้าอยู่ได้ก็ทน แต่ถ้าทนไม่ได้ก็ต้องอยู่ ถ้ายายยังมีชีวิตอยู่ใครจะมาบังคับหลานยายไม่ได้” อยู่ไปไม่นานก็เลิกกัน ตอนที่เลิกกันนั้นค่าได้จ่ายค่าเลิกให้กับเขา 3,000 บาท เพราะช่วงที่มีเราเขาก็มีคนอื่นในหมู่บ้านด้วย คนที่เขาชอบนั้นเป็นหญิงม่ายที่อยู่ในหมู่บ้าน แต่พ่อแม่เขาไม่ยอมได้แม่ม่ายเป็นสะใภ้ เขาเลยจับให้แต่งงานกับค่า ตอนที่แต่งงานกันต่างก็ไม่ได้ชอบกัน แต่พ่อแม่จับให้แต่งงานกัน เขาอายุมากกว่าค่า ตอนที่แต่งงานครั้งแรกนั้นค่าอายุได้ 13-14 ปี เขาอายุ 17-18 ปีแล้ว ครอบครัวของเขาก็ทำไร่เหมือนกันแต่เขารวยมาจากสมบัติปู่ย่าตายาย แต่ปัจจุบันเขาก็ไม่เหลืออะไรแล้ว ตั้งแต่ที่พ่อของเขาแต่งงานใหม่กับเมียบ่อยทุกอย่างก็เปลี่ยน ชนเผ่าดารอาจไม่ยอมรับเรื่องการมีเมียหลายคนหรือผัวหลายคน แต่ถ้าเลิกกันไปแล้วแต่งงานกับคนใหม่เป็นครั้ง ๆ ชาวบ้านก็ไม่ว่าเพราะไม่ได้มีใครหลายคนในเวลาเดียวกัน ถ้าเราแต่งงานแล้วและไปยุ่งกับคนอื่นอีก

ถ้าผู้นำทางศาสนาเราก็จะต้องมีการปรับค่าการทำความผิดด้วยค่าปรับ 7.000 บาทต่อคน เงินที่ได้นั้นก็ไปใช้จ่ายกับชุมชน บริหารชุมชน ซึ่งจะมีทั้งพ่อหลวงและผู้นำทางศาสนา พ่อหลวงจะยกเรื่องเหล่านี้ให้กับผู้นำศาสนา เป็นผู้จัดการ

แต่งงานครั้งที่สอง ค่าไปทำงานในไร่เจอเขาก็ชอบกันเอง เขาเป็นคนชอบค้ำก่อน พ่อแม่ของค้ำก็ไม่ได้ชอบอะไรเขา ตอนนั้นค้ำอายุ 20 กว่าปีแล้ว เมื่อก่อนเวลามีอะไรก็จะปรึกษาสามีทุกเรื่อง แต่บางทีสามีมีอะไรไม่ได้ปรึกษาอะไรภรรยาเลยทั้งที่บางทีก็ทำผิดเขาก็ไม่ยอมปรึกษา ค้ำเลยคิดว่าบางอย่างถ้าเราทำถูกเราก็ไม่ต้องไปปรึกษาก็ได้ ส่วนมากจะเป็นเรื่องการใช้จ่าย อย่างค้ำอยากได้กำไรเพื่อไว้ให้เป็นสมบัติลูก สามีก็บอกว่าจะซื้อทำไมไว้ครวหน้าค่อยซื้อ อันนี้มันแพง แต่พ่อผ่านไปเขาก็ไม่ได้จนถึงปัจจุบันก็ไม่ได้ทั้งที่เราช่วยกันหาเงินมาด้วยกัน ถ้าตอนนั้นค้ำตัดสินใจ เราก็จะมีกำไรให้ลูกแล้ว เวลาเราได้เงินมากก็จะเก็บรวมกัน ค้ำไม่ได้ถามว่าจะซื้ออะไรใช้จ่ายอย่างไรบ้าง ค้ำไม่ได้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยอะไรก็ดูสิ่งที่จะต้องจ่าย อย่างถ้าค้ำเป็นคนถือเงินถ้าเสื้อผ้าเขาเก่าค้ำก็จะเป็นคนซื้อให้เขาด้วย ไม่ต้องรอให้เขาขอ เพราะเราเองก็ไม่อยากขอใครเหมือนกัน เพราะเราเคยมีประสบการณ์เวลาที่ซื้อแล้วไม่ได้เขาก็เสียใจที่เขาไม่ให้ สมัยก่อนนั้นค้ำไม่ได้เป็นคนถือเงิน ค้ำไม่รู้ว่าแบ่งก็ร้อยหรือแบ่งก็พันเวลาที่ได้นั้นเป็นจำนวนเท่าไร ค้ำแยกไม่ออกนับไม่เป็น เพราะบวกเลขยังไม่เก่งเลยมอบหมายให้เขาดูแล พอเขาดูแลก็เกิดปัญหาขึ้นมา ของส่วนรวมเขาซื้อทุกอย่าง แต่ของส่วนตัวเราต้องไปขอเขา ทำให้ไม่สบายใจ เมื่อก่อนที่ค้ำไปรับจ้างค้ำไม่เคยรู้เลยว่ารายได้ได้เท่าไร เขาจะเป็นคนรับหมด ค้ำไม่เคยรู้เลยว่าเงินที่หามาด้วยกันมีเท่าไรเหลือมาเท่าไร อีกอย่างค้ำก็ไม่ได้สนใจอะไรด้วยขอแค่มีกินก็พอแล้ว เวลาที่จะเลิกกันจุดที่ทนไม่ได้ คือ เขาไม่เห็นค่าของเรา เมื่อเรามีลูกให้เขา เขาสนใจแต่ลูก ไม่สนใจเรา ค้ำคิดว่าลูกเป็นสายเลือดของเขา เขาคงไม่ทำอะไรลูกแต่

คำไม่ได้เป็นสายเลือดของเขา ดังนั้นเขาจะทำอะไรเราอย่างไรเมื่อไรก็ได้ คำก็เลยออกจากบ้าน ก่อนแต่งงานเขาบอกว่าเขาจะเลี้ยงพ่อแม่จนแก่เฒ่า แต่งได้ไม่กี่ปีก็มีปัญหาแล้ว เขาไม่ยอมให้เอาพ่อแม่ไปอยู่ด้วย ก็เลยตัดสินใจเลิก พ่อเลิกกันลูกชายมาอยู่กับคำ ลูกสาวอยู่กับเขา

ตอนนี้ภาพในครอบครัว ตอนที่แต่งงานกับคนแรกกับคนที่สองมันชัดเจนขึ้น เมื่อก่อนคำเป็นคนเรียบร้อย พุดก็น้อย ไม่ค่อยพูด ชยันทำงานดูแลครอบครัว แฟนคนที่สองเคยถามว่า เมื่อก่อนไม่ใช่คนตอปากต่อคำทำไมตอนนี้เปลี่ยนไปมาก ไม่เหมือนเดิมแล้ว คำเลยถามว่ามันเสียหายไหม เขาก็บอกว่าไม่ได้เสียหายเพียงแต่คำไม่ค่อยฟังคนอื่นเท่าไร คำเลยบอกว่าเราโตแล้วอะไรผิดถูกเราก็ตัดสินใจเองได้ เรื่องการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินในครอบครัว หลังจากเลิกกันกับคนแรกคำก็ทำงานรับจ้างตามปกติได้ค่าแรงก็นำมาให้แม่หมด แม่จะเป็นคนจัดการในบ้านไป แต่พอแต่งงานกับคนที่สามเราเป็นคนถือเงินเลย เราก็ได้บทเรียนมาว่าเราไม่ชอบแบบไหนบ้าง เราก็ไม่ควรที่จะทำกับคนอื่นแบบนั้นเหมือนกัน ผู้หญิงคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านก็ยังให้ผู้ชายเป็นคนถือเงินอยู่บ้างเหมือนกัน การตัดสินใจภายในบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะเป็นคนเลี้ยงลูก

สามีคนปัจจุบันของคำไม่ได้เกิดที่บ้านนอแล มาเจอกันตอนที่ทำงาน เขามาอยู่กับญาติที่เป็นป่า ป้าบอกว่าเป็นบุญของเขาที่ได้มารู้จักและแต่งงานกับคำ เพราะทุกอย่างคำจะเป็นฝ่ายรับผิดชอบ เขาจะไม่ค่อยเป็นคนที่รับผิดชอบครอบครัว เหมือนกับเราเอาเขามาเลี้ยงเราต้องดูแลเขา เขาอายุน้อยกว่าคำ 2 ปี ตอนนี้อายุ 33 ปี ก่อนหน้านั้นคำกับแฟนคนปัจจุบันนี้ก็อยู่บ้านหลังเดียวกัน แต่อยู่กัน 2 ครอบครัว ลักษณะบ้านจะเป็นบ้านหลังยาว ๆ อยู่ติดกัน ชุมชนดาราอาจตั้งแต่อยู่ที่พม่าจะตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านบนสันเขา ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบครอบครัวขยาย อยู่ร่วมกันในบ้านแต่ละหลัง ซึ่งจะเห็นได้จากขนาดบ้านแต่ละหลังมักมีขนาดใหญ่

มีจำนวน 2-3 ครอบครัวที่อยู่รวมในบ้านหลังเดียวกัน และมีการอยู่รวมกันของครอบครัวเดี่ยวหลาย ๆ ครอบครัวในบ้านหลังเดียว บางหลังคาเรือนอยู่รวมกันถึง 20 ครอบครัว แต่ละครอบครัวอาจจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือไม่ก็ได้ หากสมัครใจรักใคร่สนิทสนม และปรารถนาจะอยู่รวมบ้านเดียวกันก็จะตกลงกัน และช่วยกันสร้างบ้านหลังยาวจำนวนห้องเท่ากับจำนวนครอบครัวที่จะอยู่รวมกัน เมื่อเสร็จแล้วแต่ละครอบครัวจะสร้างเตาไฟขึ้นภายในห้องของตน เพื่อประกอบอาหารและให้ความอบอุ่น ในการอยู่ร่วมกันทุกครอบครัวจะเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสของบ้าน บริเวณลานรอบบ้านมีถังสำหรับเก็บข้าว ข้าวโพด บางหลังคาเรือนจะสร้างครกกระเดื่องไว้ได้ชายคา ยุงข้าว หรือยุงข้าวโพด นอกจากนั้นยังสร้างเล้าไก่ และคอกหมู

แฟนคนปัจจุบันเขาแอบชอบค่าตั้งแต่ค่ามีสามีเก่าแล้ว ค่าก็ไม่ได้รู้ตัว จนกระทั่งเราเลิกกัน แต่เขาเพิ่งมาบอกค่าตอนที่แต่งงานกันแล้ว ที่เขาชอบเพราะค่าเป็นคนที่ไม่ค่อยต่อปากต่อคำกับสามี เขาเองก็ถามเหมือนกันว่าเมื่อก่อนเป็นคนเงียบ ๆ ไม่สนใจใครทำไมตอนนี้เปลี่ยนไปเป็นคนละคนจากหน้ามือเป็นหลังมือ จนเขาแทบจะตั้งตัวรับไม่ทันเหมือนกัน ค่าก็บอกกับเขาว่าที่ผ่านมาก็เห็นว่าเกิดอะไรขึ้นกับผู้หญิงที่ไม่ค่อยดีนรณ เขาก็เห็นด้วย ค่าอยู่กับแฟนคนปัจจุบันมา 15 ปีแล้ว มีลูกด้วยกัน 2 คน อาจเป็นเพราะเขามาอยู่ที่บ้านของเราเขาก็จะไม่ค่อยกล้าตัดสินใจทำอะไร ค่าจะเป็นคนตัดสินใจมากกว่า แต่ก็ช่วยทำมาหากินด้วยกัน การตีเมียเขาก็มีบ้างเป็นบางครั้ง อย่งเวลาทำงานเพื่อนคนอื่น ๆ จะมีการเบิกเงินล่วงหน้า เขาบอกเพื่อนว่าไม่กล้าทำเพราะถ้าทำเดี๋ยวมมีปัญหา กับแฟนแน่เพราะแฟนไม่ค่อยเหมือนคนอื่นเขา บางทีเขาก็เหมือนเพื่อนกัน และค่าใช้จ่ายในบ้านค่าก็จะรู้ว่ามีค่าใช้จ่ายอะไรบ้าง เวลาที่เขามีรายได้มาเขาก็จะนำมาให้ค่าเพื่อใช้จ่ายด้วยกันในบ้าน บางทีเขาก็มีใช้จ่ายส่วนตัวบ้าง แต่เขาก็บอกเรา เวลาที่ค่าไปข้างนอก พอกลับมาเขาก็จะเล่าให้ฟังว่าไปทำงานมาได้มาเท่าไรใช้จ่ายอะไรบ้าง ที่เขายอมอาจเป็นเพราะว่าเขารักเรา

จุดเปลี่ยนในชีวิต

คำบอกเล่าเมื่อก่อนคำเป็นคนหนึ่ง ๆ ไม่ค่อยสนใจใคร ไม่ชอบเข้าสังคม แต่ก็มีเพื่อน ไม่ค่อยได้แสดงความคิดเห็นอะไรในกลุ่ม สนใจแค่เรื่องครอบครัว การทำมาหากิน รับจ้างหากินไปวัน ๆ มีความสุขกับการไปทำงาน คำมองตัวเองว่าเป็นคนขยัน เอาจริงเอาจัง เป็นคนอารมณ์ไม่ค่อยร้อน ไม่หัวแข็ง จุดเปลี่ยนที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่ทำให้คำมีจิตใจที่อยากต่อสู้ คือ เมื่อปี พ.ศ.2547 เคยโดนคดีข้อหาบุกรุกทำลายป่า วันที่คำถูกจับนั้น คนที่พามาที่โรงพักมีทั้งตำรวจ ป่าไม้ ประมาณ 200 กว่าคน แต่ละคันรถก็ไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตอนที่คำเจอเขา คำอยู่บนบ้าน ในบ้านตอนนั้นมี พ่อ แม่ ลูก คำ และแฟน ก่อนหน้านั้นคำให้พ่อกับแฟนหนีไปก่อน แล้วเขาก็ขึ้นมาบนบ้านถามว่าใครเป็นเจ้าของบ้าน “เขาถือว่าเขาเป็นผู้รักษากฎหมาย และเราเองก็ไม่ใช่เจ้าของตามกฎหมายเลยไม่ต้องมีหมายค้น” สาเหตุที่รู้ตัวก่อนเพราะก่อนหน้านั้นพวกเขาเคยมาจับ 2 รอบแล้ว แต่จับแค่ผู้ชาย แต่วันนั้นเขาจับหมดเลย ทั้งที่เราก็ไม่ได้มีหลักฐานที่ไปยืนยันยืนยันความเป็นเจ้าของบ้าน พอเจ้าหน้าที่ถามว่าใครคือเจ้าของบ้าน คำก็ยกมือขึ้นแสดงตน ถ้าคำไม่ได้ไปยืนยันคำก็ไม่ถูกจับ แล้วเขาก็ถามต่อว่า มีบัตรไหม คำก็เอาบัตรให้เขาดู จากนั้นเขาก็จับบันทึกชื่อพร้อมกับขอถ่ายรูป คำโชคดีที่พวกเขายังคืนบัตรให้ แต่ชาวบ้านบางคนโดนเจ้าหน้าที่ยึดบัตรไปเลยไม่คืนให้ จากนั้นก็บอกให้ไปคุยกันที่ที่ว่าการอำเภอ คำเลยขอไปใส่เสื้อกันหนาวก่อนเพราะว่ายังเข้าอยู่ ตอนนั้นประมาณตี 5 ได้ พวกเขาบอกไม่ต้องไปเอา เพราะพวกพี่ไปพักเดียวเดี๋ยวก็กลับมาส่งแล้ว พอไปถึงพวกเขา就送ไปโรงพักทันที ตอนนั้นคำก็อ่านหนังสือไม่ค่อยได้ เลยถามลุงที่อยู่ข้าง ๆ ว่าเราถูกจับเหวอ แล้วเจ้าหน้าที่ก็เอาข้าวกล่องมาให้กิน

คนที่ถูกจับทั้งหมดมี 48 คน เป็นหญิง 12 คน ชาย 36 คน มีทั้งชนเผ่าลาหู่ คนเมือง และดาราอาง เรานอนที่ห้องขังในโรงพัก 1 คืน แยกเป็นห้อง

หญิงและชาย ก่อนที่จะเข้าห้องขังมีพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ในหมู่บ้านนั่งอยู่หน้าห้องขัง เลยถามพ่อหลวงว่ามันเกิดอะไรขึ้น ให้พ่อหลวงช่วยพวกเราด้วย เราไม่ได้ทำอะไรผิด ทำไมเราโดนข้อหาแบบนี้ พ่อหลวงเองก็ไมรู้อะไรเหมือนกัน “จากนั้นพวกเขาทำให้พิมพ์ลายนิ้วมือในเอกสาร ซึ่งเขาก็ไม่ได้อ่านให้ฟังด้วยว่าหมายความว่าอย่างไร ตอนที่พิมพ์ลายนิ้วมือในเอกสารนั้นรู้สึกว่ามีกลิ่นที่จืดจางจนน่ารำคาญ” อย่างหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าพูดหรือให้คำตอบออกไป เพราะยกตัวอย่างเช่น บ้านของคำ ที่อยู่ใบบัตรนั้นอยู่ที่ฝาง แต่เราย้ายไปอยู่ที่เชียงดาว และไม่ได้ย้ายมาตามกฎหมาย

แต่ตอนที่เขามาจับนั้นเขาเองก็ไม่ได้แจ้งอะไรให้เราได้ทราบก่อนจับเสร็จแล้วพาไปที่โรงพักอยู่ประมาณ 12 วัน ก่อนที่จะไปขึ้นศาล 1 วัน ก็มีหนังสือแจ้งมาว่า เราโดนข้อหาอะไรบ้าง พวกเจ้าหน้าที่ก็อ่านให้พวกเราฟัง จึงรู้ตัวตอนนั้นว่าเราโดนข้อหาอะไร พวกเขาเองก็ไม่ได้บอกด้วยว่าเรามีสิทธิ์เรียกทนาย แต่ชาวบ้านที่เขาไม่ได้ถูกจับก็ได้โทรไปทนายแล้ว ทนายก็มาคุยทีละคน ทนายคนแรกที่คำรู้จักเป็นผู้หญิง เข้ามาคุยด้วยตอนที่อยู่ที่โรงพัก ทนายคนนี้มาตั้งแต่วันแรกที่โดนจับ ทนายก็มาถามและขอข้อมูลความจริงที่ชัดเจน แต่ตอนนั้นเราเองก็ไม่ค่อยมั่นใจกับเขาเท่าไร ในเมื่อเขาบอกว่ามาช่วยก็ตัดสินใจให้ข้อมูลความจริงไปกับทนาย จากนั้นก็ได้อยู่ในเรือนจำเชียงใหม่ 48 วัน

สภาพเรือนจำเป็นห้องโถง นอนด้วยกัน 70-80 คน เวลานอนก็จะนอนเรียงกันไปเลย นอนสองแถวแล้วให้ขาชนกัน ตอนนั้นโชคดีที่เขาปรับปรุงเรือนจำใหม่ เลยทำให้ที่กว้างและนอนเรียงกันได้สบาย ไม่ต้องอึดอัดมาก เพราะกลางคืนมันร้อนมาก เขาไม่มีพัดลมให้ด้วย ห้องน้ำก็มีห้องเดียว ตอนอาบน้ำจะอาบเฉพาะตอนเย็นที่ข้างนอกอาบด้วยกัน ในห้องนั้นจะใช้เฉพาะตอนกลางวันและตอนเช้าก่อนที่จะออกไปข้างนอกกัน เรื่องอาหารการกินเขาก็มีอาหารให้ และมีสหกรณ์ในนั้นด้วยสามารถซื้ออาหารทานได้

ถ้าเราไม่กินข้าวแดงก็ซื้อข้าวที่สหกรณ์นั้นได้ถ้ามีเงิน บางครั้งเวลามีคนมาเยี่ยมก็จะมีคนซื้ออาหารมาเยี่ยมด้วย แต่ละวันก็มีอะไรให้ทำ กลางวันคนก็จะทำงาน เย็บจักร ปักผ้า ถักลาย ตัดด้าย ตัดกระดาษ พอเสาร์อาทิตย์ก็ไม่ได้ทำอะไร แต่พวกของค้าเป็นชนเผ่าและทำอะไรที่พวกเขาทำกันไม่ค่อยเป็น พวกเขาก็เลยไม่เรียกให้ทำ แต่ให้พวกเราไปขัดพื้น เวลาที่เราไปขัดพื้นในเรือนจำ มีคนที่ประจำเลยด้วยกันซึ่งเป็นคนพื้นเมือง อายุประมาณ 40-50 ปี จะดูถูกกันมาก พวกเราที่มาทีหลังก็ยังไม่ค่อยจะรู้จักอะไรมาเลยไม่ค่อยกล้าที่จะพูดกับเขา อย่างเวลาที่ขัดพื้นนั้น นั่งขัดอยู่เขาก็เอาน้ำรด โดนเราจนเสื้อผ้าเปียกไปหมด และเวลาที่คุยกันเขาก็จะไม่เรียกชื่อ แต่จะเรียกต่างดาวแทน อยู่ในนั้นก็โดนรังแก มีน้องคนหนึ่งบอกให้ตีป่า คนที่ชอบรังแกคนอื่นนั้นไปเลย เพราะมาใหม่อยู่ยังไม่โดนทำโทษเข้าของ (ข้างเดียว) แต่ถ้าคนที่มานานรู้จักแล้วจะโดนเข้าของ แต่พวกค้าก็ไม่ได้ทำอะไร เพราะไม่อยากมีปัญหา อีกอย่างเขาก็แก่แล้วด้วย ดูไปก็เหมือนคนที่เป็นโรคประสาท สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ลำบาก เป็นการคับอกคับใจ

ตอนที่อยู่ในนั้นค้าก็เป็นที่ปรึกษาให้กับเพื่อน ๆ ค้าบอกพวกเขาว่าอย่าไปพูดอะไร อย่าไปแสดงความฉลาดตอนที่เราอยู่ในนี้ ไม่เช่นนั้นจะโดนหนักเข้าไปอีก ถึงจะพูดไทยได้ แต่ไม่ต้องพูด พูดแต่ภาษาชนเผ่าเท่านั้น คือทำเป็นไม่รู้เรื่องไปเลย บางทีเราทำผิดกฎเขาก็บอกว่าต่างดาวมันไม่รู้เรื่อง อย่าไปถือสาอะไรเลย นี่คือตรงที่เราได้เปรียบเขานิดหน่อย ตรงที่เราทำผิดกฎแต่เราไม่ได้รับการลงโทษ

ตอนแรกที่เข้ามานั้นเขาจะดูถูกเรามาก พอหลังจากที่องค์กรต่าง ๆ ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือเรา พวกจำเลยด้วยกันก็เริ่มมาพูดคุยด้วย มีคนหนึ่งทีโดนคดียานั้นคนที่เป็นคนเทพเป็นแม่ แม่ชื่อมาไว้พอแม่โดนจับ ลูกก็ร้องไห้จะไปกับแม่ แล้วสามีลูกก็จะไปกับลูกอีก เลยโดนจับกันทั้ง 3 คนเลย คดีเท่ากันหมดทุกคน เขาอยู่มา 15 ปีกว่าแล้ว อยู่นานมาก

เคยถามจำเลยที่ถูกจับคดีเสพยาว่า ทำไมไม่ปฏิเสธไป เขาบอกว่าถ้าปฏิเสธ แม้ก็ต้องมาอยู่ในคุกคนเดียว เขาเป็นห่วงแม่ด้วย

ความรู้สึกตอนนั้น คิดว่าคงจะได้ออก แต่ก็ได้แต่รอ แต่ละวันก็ผ่านไป ซ้ำมาก ความจริงเขาก็ให้ญาติมาเยี่ยม แต่ญาติของเราไม่สามารถเดินทาง มาเยี่ยมได้ เพราะเป็นบัตรสีชมพู ต้องทำเรื่องยุ่งยากเพราะต้องขอใบอนุญาต เดินทางก่อนที่จะมา ช่วงที่อยู่ในนั้น พวกเราที่อยู่ในนั้นก็คิดว่าชาวบ้าน เขาคงจะไปทำงานกันตามปกติไม่มีใครสนใจเรา แต่พอได้ออกมาก็ได้เห็น ว่าพวกชาวบ้านเขาได้ทำอะไรให้เราบ้าง ซึ่งมีกลุ่มเอ็นจีโอ ที่เป็นคนพาไป คนที่ ไปยื่นหนังสือนั้นไม่ใช่พ่อหลวง พ่อหลวงไม่ได้สนใจหรอก ศาลบอกว่าถ้า พ่อหลวงมาให้ปากคำยืนยันตั้งแต่แรก พวกคำก็อาจจะไม่ได้อยู่ในเรือนจำ จนถึง 48 วัน พ่อหลวงเป็นคนเมืองคงไม่อยากปกป้องพวกเรา

ก่อนที่จะออกจากเรือนจำนั้นแฟนมาเยี่ยม ก็ได้บอกกับแฟนว่าถ้า อยากรองงานใหม่ก็แต่งเลย เพราะไม่รู้ว่าจะได้ออกเมื่อไร แฟนได้ยินก็ร้องให้ ทันที ทีแรกไม่ได้คิดว่าจะร้องแต่พอเห็นแฟนร้องให้ก็ร้องตาม เพราะตอนนั้น รู้สึกหมดหวัง คิดว่าจะไม่ได้ออกแล้ว

คนที่อยู่ในเรือนจำ เวลาที่เราได้ไปเยี่ยมเขา จะทำให้เขามีแรงสู้กับ สิ่งที่เขาเผชิญ เมื่อก่อนตัวเองก็ไม่ได้สนใจใคร แต่พอมาโดนด้วยตัวเอง ถึงรู้ว่ามันก็สำคัญมากทีเดียว สิ่งเหล่านี้คือจุดเปลี่ยนของชีวิตที่ทำให้กลายเป็นคำจนถึงทุกวันนี้ “การที่เราไม่ได้รู้กฎหมายและภาษานั้นมีส่วนที่ทำให้ ถูกจับข้อหาต่าง ๆ ถ้าหากเราไม่รู้เราก็จะปฏิเสธทันที จะได้ไม่ถูกจับ”

ชีวิตเพื่อส่วนรวม เปิดออกสู่โลกภายนอก

เพื่อนของคำบอกเล่าว่าคำกล้าที่จะออกมาสู่สังคมภายนอก เวลาที่คำเผชิญกับปัญหาหรือมีอะไรเกิดขึ้นก็ค่อยๆ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไป “ผู้ขายบางคนก็ว่าสามีปล่อยให้ภรรยาไปแบบนั้นได้อย่างไร บางคนจะห้ามภรรยาว่าไม่ให้ไปแบบคำ แต่คำคิดว่าคำเลือกแล้ว ถ้ารับคำไม่ได้ที่เป็นแบบนี้ก็ต่างคนต่างเลือกทางเดินของตัวเองไป” คำจะเป็นคนเด็ดขาดด้วยเวลาที่คำกลับมาที่บ้านหลังจากไปประชุมที่ต่าง ๆ คำก็จะกลับไปเล่าให้สามีฟังทุกอย่าง เพราะถ้าสามีไม่เข้าใจจะเป็นปัญหา ดังนั้นเราต้องเล่าให้เขาฟังว่าสิ่งที่เราไปทำมันคืออะไร เหมือนเราต้องให้การศึกษากับสามีด้วย ไม่ใช่เรารับการศึกษาเพียงแค่นั้นคนเดียว สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านมองเห็นงานที่เราทำคือก่อนที่ได้หมู่บ้านมานั้น คำเขียนโครงการของงบประมาณและเป็นคนไปยื่นหนังสือทำเรื่องขอหมู่บ้าน และเป็นแกนนำในชุมชน นำเด็ก ๆ ไปแสดงละครโดยที่มีสื่อมะขามป้อมเป็นผู้พาไปแสดง แล้วก็ได้งบประมาณสร้างหมู่บ้านมา เวลาผู้ที่สนับสนุนเรามา เขาก็จะถามว่าคำไปทำอะไรบ้าง แล้วได้ประโยชน์อะไรบ้าง เขาก็จะมาคุยด้วย บางครั้งคำก็ขอเอาสามีเข้าไปร่วมฟังประชุมด้วยเพื่อให้เขาได้เห็นที่เราทำงานเพื่อชุมชน เพื่ออนาคตของเรา เพื่อสังคมด้วย บางครั้งเวลาที่จะไปประชุมเขาก็เตือนเราก็มึเพราะบางทีก็ลืมเหมือนกัน บางทีคำก็นึกเสียดายที่ดึงคนในชุมชนให้ทำงานเพื่อสังคมแบบคำไม่ได้ มีผู้หญิงบางคนสามีเขาไม่ให้ไป ที่เสียดายเพราะการอ่านการเขียนของเขาค่อนข้างดีกว่าคำ แต่ถ้าเราได้พิสูจน์ให้เขาเห็นครั้งสองครั้ง ต่อก็คิดว่าไม่มีปัญหาอะไรอีก

บางเดือนคำไม่ได้อยู่บ้านเลย อยู่บ้านแค่ 7-8 วัน ที่เหลือออกไปข้างนอกไปประชุม บางทีสามีก็บ่นบ้างนิดหน่อย เพราะต่อไปถ้าเราเรียนสูงขึ้นเราก็จะสอนลูก ๆ ของเราได้ เวลาที่ออกไปสู่โลกภายนอกทำให้มีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น ทนผู้ทันคนมากขึ้น “เป้าหมายตอนนี้ไม่ได้ทำแค่เพื่อ

ตัวเองคนเดียวแล้ว แต่อยากเป็นตัวอย่างให้ลูก ให้คนในชุมชนด้วย” และคาดหวังว่าลูกคนใดคนหนึ่งจะต้องสืบทอดแม่ สืบทอดในสิ่งที่แม่ทำด้วย

ถ้าย้อนไปเมื่อประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา เราก็จะมองเห็นได้ชัดว่ามีอะไรบางอย่างที่เขาไม่เปิดเผยให้ผู้หญิงได้รู้เกี่ยวกับเรื่องโลกภายนอก อย่างเช่น การมีส่วนร่วม การมีการประชุม เขาก็จะไม่เสนอให้ผู้หญิงเป็นตัวแทนไป “เพราะเขาเชื่อว่า ผู้หญิงเป็นแม่ แม่จะต้องตามหลังพ่อหรือผู้ชาย คือผู้หญิงจะต้องตามหลังสามีเท่านั้น ถ้าเปรียบกับดวงอาทิตย์ ผู้หญิงจะเหมือนผู้ที่ยังไม่สว่าง เป็นสิ่งที่สอนต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย” เวลาที่แต่งงาน ผู้ชายก็จะเป็นผู้นำครอบครัวทันที เป็นภาพค่อนข้างชัดเจน อย่างเช่น เวลาที่มีอะไรผิด ผู้ชายก็จะเป็นฝ่ายถูกตลอด ที่เป็นแบบนี้อาจเป็นเพราะเขายึดผู้ชายเป็นหลัก แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีแบบนี้แล้ว คำคิดว่าถึงเราจะเป็นผู้หญิงแต่ถ้าเรามีความคิดที่ถูกต้อง และมีความกล้าตัดสินใจทำอะไรลงไป ถึงจะเป็นผู้หญิงก็คิดว่าผู้ชายหลายคนก็ได้ ผู้ชายบางคนคิดไม่ทันเราก็มี คนที่คิดแบบเดิม ๆ จะอายุประมาณ 40 ขึ้นไป คนสมัยใหม่ก็จะไม่ค่อยคิดแบบนั้นแล้ว แต่ก็มีบ้างมีส่วนน้อย

พวกผู้ชายในหมู่บ้านก็บอกเมียว่าอย่าไปเอาอย่างผู้หญิงแบบค่านี้นะ แต่ก็ไม่เยอะเป็นส่วนน้อย เขาไม่ชอบที่คำเป็นคนนำสามี แต่เพื่อนคำที่เป็นเมียผู้ชายคนนั้นเวลาที่เขามีปัญหาเขาจะมาปรึกษาคำทุกเรื่อง แต่โดยรวม ๆ คนส่วนใหญ่ก็จะยอมรับคำ เพราะคำทำงานให้ชุมชนทำประโยชน์ให้ชุมชน ก็ไม่ได้ทำในเรื่องเสียหาย เมื่อก่อนกลุ่มผู้หญิงไม่ค่อยมีความร่วมมือกับชุมชนเท่าไร หลังจากคำได้เรียนกฎหมาย คำก็เริ่มมาคุยกับคนในชุมชน แรก ๆ จะคุยในกลุ่มย่อยก่อน เวลาที่ผู้หญิงทอผ้าปักผ้าก็จะไปคุยด้วยกัน เล่าเรื่องกันไปเรียนมาให้ฟัง เพื่อนก็จะไปคุยกับอีกกลุ่มหนึ่ง ก็แบ่ง ๆ กันค่อยขยายกลุ่มที่คุยกัน นี่กลายเป็นจุดเริ่มของการรวมกลุ่มกัน ผู้หญิงที่เข้าร่วมทั้งหมด 30 กว่าคน ก็ไม่ได้ทุกหลังคาเรือน บางคนก็ไม่ได้เข้าร่วมเพราะเขาก็ยังอยู่ใน

โอวาทสามีอยู่ แต่ก็มีการไปคุยแบบไม่ได้เป็นทางการกับเขาอยู่เหมือนกัน เขาก็บอกว่าไม่อยากมีเรื่องกันกับสามีเลยไม่เข้าร่วม สามีเขาบอกว่าคนที่รู้เรื่องกฎหมายก็ไม่ได้อยู่บ้านไม่ได้ทำมาหากิน มัวแต่ไปประชุมนั่นนี่ เสียเวลา ทำมาหากิน เคยไปอบรมผู้หญิงในหมู่บ้านด้วย คนที่ไม่ได้ร่วมบางคนก็มาฟังด้วยเหมือนกัน ถ้าเป็นเรื่องกฎหมายก็จะมีทนายความมาเป็นวิทยากร ส่วนใหญ่เขาก็จะพูดทุกเรื่อง ทั้งสัญญาชาติ เรื่องสิทธิ คดีต่างๆ ฯลฯ “เรื่องกฎหมายนั้นเปรียบเสมือนอาวุธอันหนึ่งที่นอกเหนือจากเรื่องภาษา” เวลาที่ชาวบ้านโดนจับเรื่องคดีใดคดีหนึ่งก็จะมีเรื่องข้อหาต่างๆ ตามมา อย่างตอนที่คำโดนจับปี 2547 ก็โดน 2 คดี คือ ข้อหาบุกรุกทำลายป่าและคดีข้ามเขต ตอนนั้นกำลังยื่นเรื่องพาสปอร์ต ก็ได้ปีนั้นเลยเหมือนกัน ตัวคำก็รอดไปเรื่องข้อหาข้ามเขต แต่เพื่อน ๆ ไม่รอด ตอนนั้นต้องให้ทนาย 8 คนประกันแล้ว รอลงอาญา 2 ปี

ตั้งหมู่บ้านใหม่

ก่อนที่ชาวดาราอาจจะถูกจับเราไม่รู้จักโลกภายนอกเลย ก็อยู่ของเราไปกินอยู่กันเฉพาะในชนเผ่า จุดเปลี่ยนก็มาจากตอนที่ถูกจับ คนข้างนอกก็เข้ามารู้จักเรา ชาวบ้านจะไว้ใจกลุ่มมะขามป้อมเกือบทุกอย่าง ถ้าไม่ผ่านกลุ่มนี้ ชาวบ้านจะไม่กล้าตัดสินใจ เพราะเราไม่รู้ว่ามันเสี่ยงหรือไม่ กลุ่มมะขามป้อมจะอยู่ที่เชียงดาว มีทั้งคนที่นั่นและคนที่อื่น เป็นคนช่วยกันกรองให้เรา แต่ก่อนที่จะไว้ใจกันได้ก็ต้องใช้เวลาเหมือนกัน หน่วยงานอื่นๆ ก็เข้ามาสมทบตอนที่เรารสร้างหมู่บ้าน

การจับกุมทั้ง 3 ครั้ง ทำให้หลายหน่วยงานยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ เนื่องจากเป็นประเด็นในด้านสิทธิมนุษยชน คณะทำงานแก้ไขปัญหาคความยากจนด้านที่ดิน ภายใต้ศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภายใต้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ศจพ.) นำโดย พล.อ.สุรินทร์ พิกุลทอง ประธานอนุกรรมการฯ ได้นำคณะทำงานลงพื้นที่หมู่บ้าน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินให้กับชาวบ้าน ขั้นตอนมีการสำรวจแนวเขตที่ดินก่อนว่าพื้นที่ใดอยู่ในเขตป่าสงวน พื้นที่ใดอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินและมีจำนวนเนื้อที่เท่าไร และต้องสำรวจว่าชาวบ้านอาศัยอยู่ตรงส่วนไหน มีพื้นที่ทำกินตรงไหน เนื้อที่เท่าไร แล้วก็สำรวจข้อมูลพื้นฐานของชาวบ้านทั้งหมด ทั้งจำนวนประชากร การประกอบอาชีพแล้วนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำลงในแผนที่ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างได้ผลได้มีการตั้งคณะทำงานในพื้นที่ขึ้นมาหนึ่งคณะ โดยให้มีคณะกรรมการที่ประกอบด้วยหลายส่วน เช่น นายอำเภอ อบต. ป่าไม้ ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนชาวบ้าน รวมทั้งองค์กรภาคประชาชน โดยมีหลักในการปฏิบัติงานก็คือ จะทำอย่างไรให้ชาวบ้านอยู่ได้อย่างมั่นคง และส่วนราชการอยู่ได้ และไม่ต้องเคลือบแคลงใจต่อกันอีก จนกระทั่งชุมชนได้รับการช่วยเหลือให้ใช้ที่ดินเพื่อสร้างบ้านได้

คำเล่าว่าตอนที่เราเคลื่อนย้ายหมู่บ้านจากที่เก่าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2551-2552 ชาวบ้านก็นั่งคุยกันทั้งหมู่บ้านหลายรอบ กลุ่มที่นำมีลุงแสน และคณะกรรมการร่วม ที่คำบอกว่าคำเป็นแกนนำนั้นก็คือนั่นเป็นคณะกรรมการกลุ่มหนึ่งร่วมกันสร้างหมู่บ้าน ทุกๆ อย่างที่จะทำในเรื่องการตั้งหมู่บ้านใหม่ ก็ต้องปรึกษากันกับคณะกรรมการ กรรมการจะมีเป็นชุด คณะกรรมการชุดที่หนึ่งประสานกับทนาย ชุดที่สองจะประชุมในชุมชนและระหว่างชุมชน คำเป็นกรรมการชุดที่หนึ่งประสานงานกับภายนอก

ตอนที่เขามาจับนั้นเป็นปี 2547 หลังจากที่เรากลับมาก็มาคุยกัน จากนั้นก็ทำหนังสือยื่นขอให้เรามีที่อยู่อาศัย ทางป่าไม้บอกว่า ถึงเขาจะเป็นหน่วยงานป่าไม้ก็ให้ไม่ได้ บังเอิญที่เราทำกินในปัจจุบันนี้เป็นที่ทำกินของอีกหมู่บ้านหนึ่ง แต่หมู่บ้านเราเช่าที่ของเขามาก่อน เดิมเป็นพื้นที่ทำไร่ของชาวกะเหรี่ยง ต่อมามีคนพื้นเมืองเข้ามาจับจองและซื้อที่ดินต่อจากชาวกะเหรี่ยง

เพื่อทำการเกษตร แล้วพวกคณะกรรมการก็ไปคุยกับเจ้าของที่ ว่าถ้าเราจะให้ค่าไปถางป่าให้เขา เขาจะให้เราไหม เขาจะว่าอย่างไรบ้าง เพราะในหมู่บ้านเรานั้นมีปัญหามาตลอด เจ้าของเขาก็เห็นใจก็เลยให้ที่ จากนั้นพวกคณะกรรมการก็ไปคุยกับหน่วยงานป่าไม้ว่าได้ที่แล้ว แล้วให้พวกเขามาดูแลทำเรื่องจัดตั้งหมู่บ้าน เราจะได้ไม่ต้องมากังวลอีกว่าใครจะมาจับเราก็มมีการทำแผนที่ การวางระบบของชุมชนโดยไม่ต้องผ่านป่าไม้ก็ได้ แต่ให้หน่วยงานป่าไม้มาลงหลัก สปก. ให้เรา แต่เป็นหลักรวมมีทั้งหมด 5 หลักคือให้หน่วยงานมารับรองให้ แต่ภายในนั้นชาวบ้านจัดการกันเอง ก็ยากเหมือนกันกว่าจะลงตัว ทีแรกก็คิดว่าจะจับฉลากว่าใครจะอยู่พื้นที่ตรงไหน แต่สุดท้ายก็คุยกันว่าใครจะอยู่กับญาติกันตรงไหนก็ให้อยู่ หมู่บ้านนี้ไม่มีพ่อหลวง พ่อหลวงจะเป็นคนพื้นเมือง เวลาที่ทางศูนย์กลางเขาจะมาติดต่อก็จะมาติดต่อกับกรรมการของหมู่บ้าน ตอนนั้นค่าช่วยเรื่องการระดมทุนเรื่องค่าจ้างในการถางพื้นที่ และค่าจะเป็นคนหนึ่งที่ร่วมในการแสดงเพื่อหางบประมาณในการสร้างหมู่บ้าน แล้วไปยื่นหนังสือขอที่สถาบันพระปกเกล้าก็ได้มาส่วนหนึ่งแต่ยังไม่พอ มีการทอดผ้าป่า ที่คุยปรึกษากันมีทั้งพี่เลี้ยงและคณะกรรมการชุมชน ช่วงนั้นจะมีหลายองค์กร เช่น โครงการพัฒนาพื้นที่สูง (UHDP) อิมเปค (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย) มูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) รวบรวมเงินทั้งหมดได้ 700,000 กว่าบาท การแสดงได้ประมาณ 600,000 กว่าบาท รายได้ส่วนใหญ่ได้จากการแสดงและทอดผ้าป่า การแสดงก็แสดงในกรุงเทพฯ แล้วแต่ใครบริจาคมากน้อยแค่ไหน โดยเราเป็นคนแสดงค่าเป็นคนร้องเพลงของชนเผ่า ลุงคำจะเป็นคนเล่นดนตรี (ดิ่ง)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้เข้ามาสนับสนุนเรื่องการรวมกลุ่ม ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ สํารวจข้อมูลกับหลายหน่วยงาน ประสานความร่วมมือทั้งป่าไม้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มูลนิธิสื่อพื้นบ้าน ศูนย์พิทักษ์และฟื้นฟูสิทธิชุมชนท้องถิ่น ศูนย์ปฏิบัติการร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนบนพื้นที่สูง

หาที่ดินให้สร้างบ้าน แล้วเสนอให้ชาวบ้านทำโครงการขอความช่วยเหลือเรื่อง การปลูกสร้างบ้านตามโครงการบ้านมั่นคงชนบท ทำโครงการไม่นานก็ได้รับการอนุมัติเป็นจำนวนเงิน 4,625,000 บาท งบประมาณจำนวน 2,816,000 บาท จำนวนครอบครัวที่ได้รับความช่วยเหลือ 71 หลังคาเรือน หลังละ 32,000 บาท ในเนื้อที่ครอบครัวละ 64 ตารางวา รวมที่ดินของทั้งหมดบ้าน 36 ไร่ ที่เหลือเป็นงบบริหารจัดการและสาธารณูปโภค มีเงื่อนไขว่าต้องเป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ชาวบ้านจึงได้เริ่มวางแผนกันถึงกระบวนการสร้างบ้าน มีการคัดเลือกคณะกรรมการขึ้นกันเองในชุมชน โดยแยกออกเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ตั้งแต่หน้าที่ควบคุมดูแลงบประมาณ ฝ่ายจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ ฝ่ายประสานงาน ฯลฯ จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่กระบวนการสร้างบ้าน การสร้างบ้านทำแบบขอแรงกัน และแยกกันทำงานอย่างชัดเจน ตั้งแต่การปรับที่ดิน ตรงไหนพอปรับได้ด้วยมือลงมือทำทันที ส่วนรื้อถอนเพื่อสร้างใหม่ ส่วนขึ้นโครงสร้างบ้านเป็นหลัง ๆ ไปจนเสร็จ ส่วนรอบบริเวณบ้านของทุกครัวเรือนก็แบ่งเป็นที่ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ (ไก่, หมู) ไว้เป็นอาหารในครอบครัว

คำและชาวบ้านในหมู่บ้านของคำก็ได้จัดดำเนินการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้านให้กับกลุ่มต่าง ๆ เช่นกัน โดยได้ร่วมกับสี่มะขามป้อม กลุ่มมะขามป้อมรู้จักตั้งแต่ปี 2547 ตอนที่จะสร้างหมู่บ้าน และตอนนั้นคำก็เป็นครูในหมู่บ้านใหม่ ๆ สอนเด็ก ๆ ร้องเพลงของชนเผ่า ก่อนแสดงคำจะนำเด็กนักเรียนไปซ้อมการแสดงที่สำนักงานของกลุ่มมะขามป้อมการแสดงจะมีพวกรำดาบ รำกระบอง รำของกลุ่มแม่บ้าน รำของเด็ก มีการร้องเพลง การแสดงกายกรรมของเด็ก คนที่สอนกายกรรมเป็นฝรั่งที่ประสานกันกับกลุ่มมะขามป้อม การแสดงจะแล้วแต่คิดว่าคิดกันอย่างไร ถ้าแสดงในหมู่บ้านและมีเวลาก็จะแสดงให้ทั้ง 5 ชุด แต่ถ้ามีเวลาน้อยก็จะร้องเพลงต้อนรับ และแสดงกายกรรม เงินที่ได้มานอกจากแบ่งให้กับคนที่แสดงด้วยกันแล้วจะแบ่งเข้ากลุ่มของหมู่บ้านด้วย รายได้จากการแสดงผู้ใหญ่จะได้คนละ 100 บาท เด็กจะได้

50 บาทต่อครั้ง แต่ถ้าเป็นการแสดงข้างนอกส่วนมากจะนำเข้าเป็นเงินกลุ่มของส่วนรวม ที่จะใช้จ่ายก็จะเป็นค่าเดินทาง ค่าอาหาร เป็นต้น เงินที่ได้เข้ามาในหมู่บ้านก็จะใช้จ่ายในพิธีกรรม งานส่วนรวมหรือพิธีกรรมของหมู่บ้าน

ในการจัดการแสดงให้กับกลุ่มนักเรียนโรงเรียนนานาชาติจากกรุงเทพฯ กลุ่มหนึ่ง มีชุมชนบ้านปางแดงนอกเป็นเวทีการแสดง เริ่มด้วยการแนะนำตัวและการต้อนรับด้วยการร้องเพลงภาษาดาราอางของกลุ่มเด็กผู้หญิงในชุดดารາอางที่โบสถ์คริสต์ เนื้อเพลงมีใจความว่า “ผู้หญิงอายุสี่สิบแล้วไม่ต้องเศร้าหมอง ให้เรียนหนังสือ ไม่ได้แต่งงานก็ไม่มีไร” หลังจากนั้นก็นำกลุ่มมาที่ตลาดขายสินค้าชนเผ่าที่มีชาวบ้านนางานฝีมือมาขาย ซึ่งคำในชุดชนเผ่าจะเป็นคนกล่าวแนะนำหมู่บ้าน แล้วเดินไปที่บ้านของลุงแสนซึ่งเป็นคนตั้งหมู่บ้าน มีการตีมน้ำชาของดารາอางในกระบอกไม้ไผ่ ดาราอางเคยมีชื่อเสียงในการปลูกชาและส่งออกไปขายต่างประเทศตั้งแต่สมัยอยู่พม่า ในช่วงนี้จะมีการแสดง เช่น การร้องเพลงดารາอาง มีคำเป็นคนร้องเพลงและลุงแสนเป็นคนตีฉิ่ง การแสดงรำดาบของกลุ่มผู้ชาย และแวะเยี่ยมชมการสาธิตการทอผ้า การแสดงชุดสุดท้ายจัดแสดงที่พื้นที่ป่าชุมชนหรือพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านใกล้กับถังเก็บน้ำของชุมชน ได้แก่ การแสดงกายกรรมของเด็กหญิงและเด็กชายที่มีการปรับประยุกต์มาจากประวัติของการกำเนิดของชนเผ่าดารາอาง ในการแสดงชุดนี้มีผู้แสดงเป็นเด็กหญิง 9 คน และเด็กชาย 3 คน ใช้ห่วงยางใส่เอวที่ใช้ออกกำลังกาย แสดงท่ากายกรรมในการม้วนตัว และเรื่องราวของการถูกจับที่สอดคล้องกับการกำเนิดของดารາอาง และสื่อแสดงถึงสถานการณ์ที่ดารາอางถูกจับ ในช่วงจบของการแสดงที่ใช้เวลาประมาณ 15 นาที เด็ก ๆ ออกมาเข้าแถวเรียงหนึ่งสลับกับการม้วนตัวพร้อมกับพูดเป็นจังหวะว่า “เราเป็นคน...เราเป็นดารາอาง...ช่วยเราด้วย”

คำเล่าว่าครั้งแรกที่ได้ยินเรื่องกำเนิดชาวดารາอาง ลุงเป็นคนเล่าให้ฟังชาวดารາอางเชื่อว่าตัวเองเป็นลูกหลานนางหยอเงิน ตำนานเล่าว่าพระสุธน

กับนางหยอยเงินจะอยู่กันคนละเมือง และมีนายพรานจับนางได้ตอนที่นางหยอยเงินไปอาบน้ำ นายพรานก็คิดว่านางหยอยเงินจะทำเงินทำทองให้เขาได้ เลยจับนางไปขายให้กับพระสุธนซึ่งอยู่อีกเมืองหนึ่ง ต่อมาพ่อของพระสุธนก็ฝันว่ามีอะไรบางอย่างดึงใส่ออกจากห้อง คนที่ทำนายก็ใส่ร้ายนาง บอกว่าเป็นเพราะนางหยอยเงินเข้ามาอยู่ในเมืองนี้ พ่อของพระสุธนก็ให้คนเอานางหยอยเงินไปเผาในกองไฟ เมื่อคนมัดนางหยอยเงินไว้เตรียมจะเผาในกองไฟ พ่อแม่ของพระสุธนเห็น และรู้ว่านางหยอยเงินไม่เคยทำผิด ตอนที่นายพรานจับนางหยอยเงิน พรานก็เก็บปีกนางไว้ และนำไปให้แม่ของพระสุธน และบอกว่าถ้าให้ปีกกับนางเมื่อไรนางก็จะบินกลับสวรรค์ทันที แม่ของพระสุธนจึงนำปีกให้นาง แล้วนางก็บินกลับสวรรค์ หลังจากนั้นพระสุธนก็อยู่ไม่มีความสุขตามหานางหยอยเงินไปทั่ว สุดท้ายก็ไปเจอบนสวรรค์ และบอกว่าต่อจากนี้ไปจะไม่ให้ใครมาทำร้ายหรือรังแกนางอีก ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ผู้หญิงดาราอาจทุกคนต้องสวมห่วงหวายไว้ที่รอบเอวที่เรียกว่า “หน่องว่อง” เพื่อระลึกถึงนางฟ้าหยอยเงินตลอดเวลาแม้แต่ในเวลานอน บ้างก็ทำเป็นห่วงหวายลวงกแกะลาย หรือใช้เส้นหวายเล็ก ๆ ย้อมสีดกเป็นลาย บางคนก็ใช้โลหะสีเงินลักษณะเหมือนแผ่นสังกะสีนำมาตัดเป็นแถบยาวตอกลาย และขดเป็นวงสวมใส่ปนกัน เชื่อกันว่า การสวมหน่องว่องจะทำให้เกิดความสุขเมื่อตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ หากถอดออกจะทำให้สิ่งไม่เป็นมงคลเข้าครอบงำ

บทบาทภายในและภายนอกชุมชน

ในหมู่บ้านจะมีการประชุมเดือนละครั้ง ส่วนมากตอนนี้ผู้หญิงจะเป็นคนเสนอความคิดเห็นมากกว่า พ่อบ้านจะมาเป็นส่วนน้อย ส่วนมากก็จะพูดหลายเรื่องทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมก็นำมาพูดกัน เวลาประชุมของหมู่บ้านคำก็จะเสนอความคิดเห็นพูดคุยอะไรกับชาวบ้านบ้าง แต่ถ้าประชุมแบบมีคณะกรรมการในเรื่องของสิทธิ คำจะเป็นคนที่พูดตลอด

เพราะชาวบ้านในชุมชนจะไม่ค่อยเข้าใจเรื่องสิทธิ คำจะเป็นตัวแทนของชาวบ้าน ให้ข้อมูลและเป็นล่ามให้ผู้สูงอายุเป็นภาษาดาราอาก และคณะกรรมการก็จะมาจากข้างนอก คำเปรียบเสมือนตัวเชื่อมระหว่างข้างนอกกับชุมชน มองเห็นปัญหาของชุมชน และมีภาพความฝันของชุมชน คนอื่นก็ร่วมฝันกับเราและอยากให้ชุมชนเป็นอย่างนั้น เด็ก ๆ เยาวชนถ้าเราไม่ได้คุยเรื่องการค้าประเวณีหรือการค้ามนุษย์เขาก็อยากออกจากชุมชน แต่พอคุยเรื่องนั้นเขาก็คิดว่าการอยู่ในชุมชนจะปลอดภัยกว่า เรื่องยาเสพติดก็มีส่วนหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นพวกวัยรุ่น ชุมชนนี้ตั้งมาตั้งแต่ ปี 2552 แต่ก็ยังเป็นกลุ่มกันอยู่เพราะสู้ปัญหาไปด้วยกัน เคยเสนอในที่ประชุมอยากให้มีการศึกษาแบบขยายโอกาสถึง ม.3 มีโครงการศึกษานอกระบบมาสอน เด็กจะได้ไม่ต้องเร่งรีบไปเรียนนอกชุมชน เพราะถ้าเด็กเรียนหรือไม่เรียนก็ยังอยู่ในการดูแลของผู้ปกครองอยู่ในชุมชนนั้นจะมีถึงแค่ชั้น ป.6 ส่วนมากเด็กผู้หญิงจะไปเรียนต่อนอกชุมชน ส่วนเด็กผู้ชายจะบวชเรียน

ที่มารู้จักกับกลุ่มสตรี เพราะตอนแรกไปร่วมอบรมเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายที่โครงการพื้นที่สูง (UHDP) และศูนย์ช่วยเหลือด้านกฎหมายแก่ชาวไทยภูเขาที่ทำงานกับสตรีชนเผ่า แล้วก็อบรมเรื่องการเรียนรู้เรื่องกฎหมาย แล้วก็รู้จักกับอิมเปคด้วย มีกรรมการของอิมเปคช่วยดูแลตอนที่โดนกักขัง และให้ไปพักที่อิมเปคก่อนกลับบ้าน และได้เข้าร่วมอบรมอาสาสมัครสตรีด้านกฎหมายเพื่อผู้หญิงที่ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ องค์กรที่คำเกี่ยวข้องคือ องค์กรด้านกฎหมาย องค์กรด้านสิทธิมนุษยชน เรื่องบทบาทหญิงชาย เรื่องรากชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการร่วมของชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการของเครือข่ายดารอาก การที่คำได้เรียนกฎหมายทำให้สามารถช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ภาษากับการเปิดออกสู่โลกภายนอกของผู้หญิง

เมื่อถามคำถามว่าอยากจะบอกอะไรกับคนอ่าน เกี่ยวกับผู้หญิงดาราอาง เกี่ยวกับประสบการณ์การไม่ได้รับความเป็นธรรมในชีวิตตั้งแต่เด็ก มีครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน

คำตอบว่ามีสามเรื่องที่ยอยากจะบอก เรื่องแรก ผู้หญิงกับการเป็นผู้นำทางศาสนา ด้วยความที่เราไม่ใช่คนไทยทำให้ไม่มีสิทธิ์หลายอย่าง ความเป็นผู้หญิงยังไม่ได้รับการยอมรับในเรื่องความเป็นผู้นำของชุมชน อยากให้ผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำได้เช่นกัน เพราะต่อไปถ้าเหลือแต่ผู้หญิงแล้วจะทำอย่างไร ถ้าไม่มีผู้หญิงที่รู้เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีแล้วใครจะเป็นคนที่ทำต่อไป อยากให้มีทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่สามารถทำหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ ถ้าเป็นผู้นำทางการผู้หญิงยังมีโอกาส แต่ถ้าเป็นผู้นำทางศาสนาที่ไม่รู้จะเป็นไปได้หรือเปล่า ผู้ชายสมัยนี้ไม่ค่อยที่จะสนใจเรื่องการเข้าวัดเข้าวา ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงในเรื่องการยอมรับก็กลัวเหมือนกันว่าจะไม่มีการยอมรับ จริง ๆ ก็น่าจะเป็นได้เพียงแต่ยังไม่เคยมีมาก่อน ถ้าผู้หญิงเป็นผู้นำทางศาสนา จะต้องทำหน้าที่ในวัด แล้วผู้ที่บวชเรียนก็มีแต่เด็กผู้ชายไม่มีผู้หญิง สองปีที่ผ่านมาก็มีการบวชชีของผู้หญิง แต่ไม่ได้เป็นศาสนาที่ชาวดาราอางนิยม ที่พูดนั้นคืออยากให้ผู้หญิงมีบทบาทเหมือนกับที่ผู้ชายมีอยู่ เรื่องพิธีกรรมในวัดนั้นผู้หญิงก็ท่องเที่ยวได้ แต่ผู้หญิงจะไม่ได้เรียนตัวหนังสือที่เป็นตัวธรรมของชาวดาราอางที่ใช้ตัวหนังสือไทใหญ่แต่อ่านเป็นภาษาดาราอาง ถ้าอ่านภาษาไทยออกก็จะอ่านตัวหนังสือเป็นภาษาดาราอางได้ ภาษาแบบนี้ยังไม่มีใครสอนให้ ที่ผู้ชายอ่านได้เพราะว่ามีครูบวชเรียน พระก็จะสอนให้ ตอนนี้เป็นพระที่เป็นชาวดาราอางที่อยู่เ็นวัดมี 2 องค์อ่านภาษาดาราอางได้บ้าง ถ้าพระไม่สามารถสวดมนต์เป็นภาษาดาราอาง ก็จะมีหนานหรือน้อย (ผู้ชายที่เคยบวชเป็นพระหรือเณร) ที่สามารถอ่านหนังสือดาราอางมาสวดแทนด้วยบทสวดมนต์ของภาษาดาราอาง ความจริงคนที่เป็็นหนานน่าจะมาสอนพวกผู้หญิงชาวดาราอางให้

อ่านภาษาตัวเองได้ แต่ที่ผ่านมานั้นยังไม่เคยมีใครสอน พวกผู้หญิงก็มีการตั้งกลุ่มสตรีหรือกลุ่มแม่บ้าน คนในชุมชนที่เป็นผู้หญิงจะเป็นสมาชิก บ้างก็ไม่ได้เป็นก็มี กิจกรรมก็จะมีการย้อมสีผ้า การปักลาย เรื่องการเรียนหนังสือของผู้หญิงก็ยังไม่เคยมีการคุยกันในกลุ่มผู้หญิง คำคิดว่าการที่ผู้หญิงสามารถอ่านหนังสือดาราร่างได้นั้นจะทำให้เข้าถึงอะไรต่างๆ ได้ อย่างการทำบุญบ้านใหม่ต้องเชิญพระหรือไม่ก็ไม่ต้องเชิญหนานมาทำพิธีให้ แต่คำคิดว่าต่อไปถ้าไม่มีพระไม่มีหนาน ผู้หญิงก็น่าจะเป็นคนทำพิธีได้เช่นกัน อย่างเช่นดาราร่างมีความเชื่อว่าถ้าคนที่ตายแล้วมีความทุกข์ทรมาน ก็จะมีบทสวดภาษาดาราร่าง ที่พูดถึงว่าเวลาที่เรากำหนดให้เขาด้วยสิ่งใดจะให้ผลอย่างนั้น จะมีอยู่ในตำราของชาวดาราร่างซึ่งมีคนบันทึกไว้

ผู้ชายจะเป็นคนทำพิธีทางศาสนา เช่น พิธีเข้าพรรษา สงกรานต์ ปิดประตูเมือง ดาราร่างจะมีการเทศน์ธรรมในบ้าน ถ้าที่บ้านคำ ก็จะเป็นพ่อของคำเป็นคนทำ พ่อก็จะบอกว่าให้ทำอะไรบ้าง ถ้าพ่อไม่อยู่แม่ก็จะปรึกษานานหรือน้อยว่าจะต้องเตรียมอะไรบ้าง บางบ้านถ้าอยากรู้ว่าทำบุญอะไรมาบ้างแล้วก็จะใส่กรอบติดไว้ข้างนอก เราไปบูชา (บูชา) นิทานที่เล่าเป็นเรื่อง ๆ เป็นเรื่องพระพุทธรูปเจ้าก่อนที่จะเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำความดี เรื่องการทำบาป ทำความผิด ซึ่งจะเชื่อมโยงกับศาสนา เวลาไปบูชาจากหนาน ก็จะได้เป็นกระดาษมาชิ้นหนึ่งที่หนานเป็นคนพิมพ์มา จะมีคนพิมพ์ไว้ที่วัด แล้วเราก็จะถามว่าเรื่องอะไรบ้างที่เราจะเอามาบูชา เป็นเล่มก็มีเป็นแผ่นก็มี แต่ละเล่มหรือแต่ละแผ่นก็จะเป็นเรื่องหนึ่ง แต่ละเรื่องก็ไม่เหมือนกัน เวลาที่เราจะทำบุญเรื่องอะไรเราก็จะเลือกเรื่องที่เกี่ยวข้องเรื่องนั้น ๆ เมื่อบูชาเสร็จเราก็จะมาแต่งธรรมในบ้านทำบุญต่อ ถ้าไม่มีพระก็จะให้หนานหรือน้อยมาทำ แต่ละปีจะไม่กำหนดแล้วแต่เราอยากจะทำบุญอะไรก็ครั้งก็ได้ เมื่อได้เป็นเล่มเราก็จะเย็บผ้าให้เป็นปกแล้วไว้ที่หิ้งพระ เมื่อทำบุญเสร็จแต่ละปีก็จะเก็บไว้บนหิ้งที่มีพระพุทธรูป คำมีอยู่ทั้งหมด 37 เล่ม แม่บูชาไว้ให้เรา เวลาที่แม่ไปบูชามานั้นแม่ก็จะเลือกเรื่อง อย่างเช่น

แม่ฝันว่าพ่อที่ตายไปแล้วมารังควานมาขอกินก็แล้วแต่ว่าเราจะทำบุญด้วยอะไร ถ้าบ้านใครไม่มีต้องไปขอ布施จากพระที่วัด ไปจัดพิธีที่บ้านแล้วนำไปคืนพระได้ ตอนไป布施แล้วแต่จะทำบุญจำนวนเท่าไร เวลาไปก็จะมีดอกไม้ ธูปเทียน ไปขอ布施ที่พระ พระก็จะเทศน์ธรรมเราก็จะรับธรรมแล้วเราก็จะบอกว่าเราจะทำพิธีตอนไหน เวลาไหนบ้าง ถ้าจะทำบุญบ้านไม่ต้องเลือก ไม่ต้องดูว่าจะทำตอนไหนอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะเป็นสิ่งที่ดีให้กับบ้านที่เราอยู่ทำให้บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ส่วนใหญ่ก็จะทำกันบ่อย ๆ

ที่อยากให้ผู้หญิงอ่านหนังสือออกเพื่อทำบุญกันที่บ้านก็ได้ ไม่ต้องไปถึงวัด ไม่ได้ถึงขนาดให้ผู้หญิงไปเทศน์เป็นอาจารย์ในวัด แต่เพื่อสอนลูกหลานเองได้ ถ้าแม่มีความรู้แม่ก็จะสอนลูกต่อ ที่ผ่านมาใครจะอ่านได้ต้องบวชเรียนใช้เวลาหลายปีทีเดียวถึงจะอ่านได้

คำสนใจเรื่องภาษา คิดว่าการอ่านภาษาได้เป็นการเปิดออกสู่โลกกว้างได้ คือเราอยากสอนเรื่องราวในหนังสือธรรมะให้ลูกหลานได้รู้ว่าศีลธรรมเป็นอย่างไรบ้าง เหมือนเราเล่านิทานที่เป็นเรื่องจริงให้ลูก ๆ ฟัง เป็นการสอนลูกให้เดินในทางที่ดี ถ้าเด็กและเยาวชนอ่านหนังสือธรรมะได้น่าจะช่วยให้เด็กสมัยนี้ได้ซึมซับธรรมะที่อยู่ในหนังสือไม่ให้เกิดหลงทำผิด และทำให้เด็กกลัวการกระทำสิ่งไม่ดี เพราะที่โรงเรียนเขาไม่ได้สอนนิทานเหล่านี้ โรงเรียนที่ใกล้ที่สุดตอนนี้คือโรงเรียนบ้านปางแดง อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร ในโรงเรียนมีหลายชาติพันธุ์ มีอาข่า ปกาเกอะญอ มีชาวราอองเยอะที่สุด

สรุปได้ว่าปัญหาตอนนี้คือเรื่องภาษา ถ้าผู้หญิงดารอาองรู้ภาษาธรรมและภาษาไทย ก็จะทำให้สามารถเปิดมุมมองให้กับผู้หญิงกว้างขึ้น สามารถที่จะสั่งสอน และสืบทอดศีลธรรมความดีต่าง ๆ สู่ลูกหลานได้ นอกจากนั้น การอ่านออกเขียนได้ภาษาไทย ถ้าเราอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้เวลาไปติดต่อราชการก็จะลำบากเหมือนกัน มีอยู่ครั้งหนึ่ง我去ประชุมกับอาจารย์ คำอยากจะ

ร้องให้เพราะเขาให้เขียนเบิกค่าเดินทางด้วยลายมือตัวเองไม่อย่างนั้นไม่ได้ค่าเดินทาง ค่าเขียนได้แต่ชื่อตัวเอง ค่าเลยขอให้อาจารย์เขียนให้แล้วค่าก็ลอกมาเขียนใหม่ คำอ่านได้แต่ถ้าให้เขียนเองจะเขียนข้ามมาก

กระบวนการต่อสู้เรื่องสัญชาติ

เรื่องที่สอง สิทธิการได้สัญชาติไทย เด็กเกิดในไทยแต่เจ้าหน้าที่รัฐเขียนว่าเกิดในพม่า และไม่มีเอกสารในการพิสูจน์สิทธิ ทำให้การต่อสู้หลายครั้งไม่ได้ ทั้งที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายยืนยันว่าเกิดในไทย อย่างลูกชายของพี่สาวคำ ตอนนี้อายุได้ 19 ปีแล้ว ทำงานที่ลำพูน เขายังเป็นบัตรสีชมพู เพราะตอนที่กรอกใบสำรวจนั้นเขากรอกผิดพลาด เขาเกิดที่บ้านนอแล แต่ในใบสำรวจกลายเป็นว่าเขาเกิดที่พม่า ซึ่งเกิดขึ้นนานมาแล้ว ไปยื่นเรื่องร้องเรียนอะไรก็ไม่ได้ เคยไปทำเรื่องแก้แล้วก็แก้ไม่ได้ พ.ศ. ที่เข้ามากับ พ.ศ. ที่เกิดนั้นเขาไม่ได้เขียนที่บ้านนอแล เขาเขียนแค่ตอนที่อยู่ที่เชียงดาว เขาเกิดปี พ.ศ.2538 แล้วเข้ามา พ.ศ.2537 ซึ่งเป็นหลังกฎเกณฑ์ ถ้าเราจะทำจะต้องเสียเงินมากเหมือนกัน การใช้จ่ายค่ายื่นเรื่องที่กองตรวจคนเข้าเมืองจริง ๆ ก็ 5,000 บาท แต่ค่าจ้างประมาณประมาณ 10,000 กว่าไปยื่นเรื่อง ทั้งค่าเดินทาง ค่าอาหาร เพราะเราไปครั้งเดียวไม่ใช่ว่าจะได้เลย ในการต่อสู้เรื่องสัญชาติมีองค์กรจากภายนอกมาให้การสนับสนุน ตอนนั้นค่าไถ่ประมาณจากโครงการในองค์กร UHDP ตอนนี้อยู่ติดหนี้ 7,000 กว่าบาท ที่แรกก็คิดว่าที่ทางโครงการให้ นั้นจะพอแต่พอไม่พอก็ต้องไปกู้เงินจากข้างนอกมาอีกอย่างน้อย 7,000-8,000 บาท แต่อย่างน้อยเราก็มีสิทธิที่จะแปลงสัญชาติได้ในอนาคต

ตอนนี้ที่บ้านนอแลมีโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านแล้ว ที่บ้านนอแลจะติดกับพม่า ตอนนี้อยู่กันยังไม่รั้วกันยังเดินข้ามกันไปมาได้ อย่างคนที่อยู่ฝั่งโน้นถ้าเขาคลอดที่โรงพยาบาลฝั่งคนไทยและได้รับการแจ้งเกิดเขาก็จะได้บัตรคนไทยเหมือนกัน เด็กก็จะได้ 7 ทวี แม่ของคำเป็น

ต่างด้าวเข้าเมืองโดยไม่ชอบกฎหมาย เป็นบัตรสีชมพูหมายเลข 6 คำก็เป็นบัตรหมายเลข 6 แต่เข้าเมืองโดยถูกกฎหมาย ลูกของคำจะได้เลข 7 ถ้าคำเป็นเลข 7 ลูกก็จะเป็นหมายเลข 8 เมื่อคำเป็นเลข 6 ถ้าเปลี่ยนเป็นพาสปอร์ตก็จะกลายเป็นหมายเลข 8 ในปัจจุบันคำจะเป็นเลข 8 เพราะคำทำเป็นพาสปอร์ตเข้าเมืองโดยถูกกฎหมาย ขั้นตอนการทำก็จะยื่นเรื่องที่อำเภอทางอำเภอก็จะส่งไปที่กระทรวงและจะมีการสืบสวนหลักฐานต่างๆ ตามมาแม่จะอยู่ในประเทศไทยได้ชั่วคราว และทุกๆ 10 ปีจะต้องไปต่อบัตรใหม่ตอนนี้คำกำลังทำเรื่องขอสัญชาติไทยให้กับลูก เนื่องจากลูกของคำเกิดในประเทศไทย เสียค่าใช้จ่ายในการติดต่อไปมากเหมือนกัน แต่ก็ยังไม่ได้หวังว่าถ้าลูกได้สัญชาติไทยก็จะได้รับโอกาสหลายๆ อย่างเท่าเทียมกับเด็กอื่นๆ ที่มีสัญชาติไทย

คนจากพม่าที่เข้ามาอยู่กันในเมืองใหม่จะเป็นบัตรสีชมพู อันที่จริงต่ำกว่าพาสปอร์ตแต่พวกเขาได้งานทำ เขาได้เปรียบกว่าเรา เขาไปขออนุญาตเข้ามาเพื่อทำงาน แต่อย่างคำที่มีพาสปอร์ตต่างด้าว ที่แรกเขาบอกว่าถ้าอยู่ที่นี้ 5 ปีก็เปลี่ยนสัญชาติเป็นคนไทยได้ แต่คำอยู่มา 10 ปีแล้วยังไม่ได้สัญชาติไทยเลย ตอนที่เคยมีปัญหาเรื่องการทำงานนายจ้างให้ไปคุยเองที่ศาลากลาง ทางเจ้าหน้าที่ก็บอกว่าถ้าทำงานจะต้องได้เงินเดือน เดือนละ 30,000 บาทและต้องโอนผ่านบัญชีธนาคารด้วย แต่ที่นี้เงินที่ได้มาจริงๆ ได้แค่ 3,000 บาทต่อเดือนเอง เพราะไม่เช่นนั้น นายจ้างจะต้องเสียภาษีปีละ 200,000 บาท ก็เลยไม่ได้ทำงาน ถ้าเป็นบัตรสีชมพูนั้นนายจ้างเสียภาษีแค่ 5,000 บาทเท่านั้น มีการกีดกันโดยเอารายได้มาเป็นตัวกำหนด จะมีคนถือพาสปอร์ตเยอะมาก และทำงานก็ไม่ได้ ยังเป็นปัญหากันอยู่ตอนนี้ ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมได้พาสปอร์ตแต่อยากได้บัตรสีชมพูแทน และทำให้ชาวบ้านต้องรับจ้างนอกกฎหมายอย่างเดียว คำเคยถามทนายเรื่องคนที่มียบัตรพาสปอร์ตว่าจะมีโอกาสได้สัญชาติไทยอีกไหม ทนายบอกว่าก็ยากพอสมควรต้องรอจนกว่ากฎหมายเปลี่ยนถึงจะได้

คำคิดว่าคนที่ได้สัญชาติกับคนที่ไม่ได้สัญชาตินั้นต่างกันราวฟ้ากับดิน คนมีสัญชาติจะทำงานที่ไหนก็ได้หมด การรับสิทธิรักษาพยาบาลก็สะดวกกว่า มีสิทธิทุกชนิด การยอมรับเรื่องการเป็นผู้นำก็ทำได้หมด สิทธิการเลือกตั้งเราก็จะมีสิทธิ ถ้าไม่มีบัตรคนไทยไม่มีสิทธิเป็นผู้นำทางการ แต่มีสิทธิไปโรงเรียนหรือโรงพยาบาลได้เหมือนชาวบ้านทั่วไป เวลาเราไปโรงพยาบาลต้องไปโรงพยาบาลที่เราขึ้นสิทธิถ้าไปโรงพยาบาลอื่นเราจะต้องจ่ายเงินเอง ตอนนี้อ้ายทะเขียนบ้านเรียบร้อยแล้ว แต่เรื่องบัตรทองนั้นเราก็กังขังไม่ได้

อีกเรื่องที่สำคัญก็คือเรื่องการรวมกลุ่มอาเซียนต่อไปมันจะเกิดอะไรขึ้นกับคนที่ถือพาสปอร์ตบ้าง เขาจะไล่ไปไหม แต่ถ้าเรามีพาสปอร์ตเราก็น่าจะไปไหน ๆ ได้ ไปทำงานประเทศอื่นก็ได้ แต่ที่นี้เราก็ไม่ได้ในเรื่องภาษาอีก ภาษาพม่าก็ไม่ได้ เขมร เวียดนาม เราก็คงพูดไม่ได้เลยสักภาษา ที่นี้ก็เหลือแต่ภาษาไทยที่พูดได้แต่ก็มีพาสปอร์ตทำงานที่ไหนเขาก็ไม่รับ ซึ่งเหมือนเขาให้ความหวังแล้วก็หยุดมันไว้ เหมือนเป็นความหวังที่เลื่อนลอย แต่ก็ยังหวังอยู่ ตอนที่ทนายและพลเอกสุรินทร์เข้ามาในชุมชน คำเสนอว่าถ้าเป็นไปได้คำอยากให้เราช่วยแก้ปัญหาเรื่องชาวบ้านให้มีที่ทำกินและเรื่องสัญชาติ ถ้ารวมกลุ่มอาเซียนแล้วก็ไม่ว่าจะกระทบกับพวกเราที่ยังไม่มีสัญชาติอย่างไรบ้างก็เป็นห่วงเรื่องเหล่านี้อยู่

ในยุคที่รัฐทุกรัฐขีดเส้นแบ่งพื้นที่ แบ่งมนุษย์ แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ส่วน ๆ ทำให้ประชาชนที่เคยไปมาหาสู่กันเป็นที่ป็นน้องกันด้วยพรมแดนเดียวกันของวัฒนธรรมถูกแยกออกจากกัน ต่อมารัฐก็ได้ออกกฎหมายขีดเส้นแบ่งให้ประชาชนอยู่ภายใต้การคุ้มครองของตนเพื่อการเอื้อประโยชน์ของสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ แก่ประชาชนพลเมืองของตน แต่ยังคงมีประชาชนอีกจำนวนหนึ่งบนผืนแผ่นดินนี้ที่ดำเนินวิถีชีวิตมานานับสิบปี หรือร้อยปี แต่ต้องตกสำรวจ ไม่มีสถานะใด ๆ เลยในรัฐไทย อิทธิพลความคิดด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ผลพวงจากกระแสโลกาภิวัตน์ผลักดันให้รัฐสร้างกลไกใหม่ ๆ เพื่อ

แก้ปัญหาสถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองและคนไทยแต่ไร้สัญชาติ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากดำรงชีวิตบนผืนแผ่นดินไทยมายาวนาน ให้มีสถานะที่ชัดเจนเพื่อให้ได้รับการปกป้องคุ้มครองทางกฎหมายที่เท่าเทียม แต่กลไกหนึ่งของระบบราชการที่ต้องกำหนดสถานภาพประชาชนกลับไม่ทำงาน หรือทำงานอย่างล่าช้าและไม่เท่าเทียม

แม้จะมีกฎหมายทั้งกฎหมายฉบับปรับปรุงใหม่ 2535 ที่ผ่านโดยสภาผู้แทนราษฎรออกเป็นพระราชบัญญัติและกฎหมายที่ออกโดยฝ่ายบริหาร (ประกาศคณะรัฐมนตรี) เปิดช่องทางให้บุคคลสามารถหรือปรับสถานะเป็นสัญชาติไทย ทั้งโดยอัตโนมัติและการยื่นคำร้องได้ถึง 4 ช่องทางคือ (1) เกิดในขณะที่บิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นคนสัญชาติไทย (2) เกิดในขณะที่มารดาเป็นคนสัญชาติไทย (3) เกิดในประเทศไทยก่อนวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2535 จากบิดาและมารดาซึ่งเกิดในประเทศไทย และ (4) เกิดในประเทศไทยในขณะที่บิดาและมารดาถือใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าว แต่จนถึงบัดนี้ สถานะชาวไทยภูเขาก็ยังคงเป็นเช่นเดิม มีใช่คนต่างด้าว มีใช่คนไทย แม้จะพยายามเข้ายื่นคำร้องตามระเบียบการปกครอง แต่ก็ยากที่จะผ่านกระบวนการเหล่านั้นเพื่อมาสู่การเป็นคนไทย มีบัตรประชาชน ดังเช่นคนพื้นราบอื่นๆ ได้ เพราะนอกจากระเบียบการอันยุ่งยากแล้ว ยังมีค่าธรรมเนียมอื่นๆ ที่เจ้าหน้าที่รัฐเรียกร้อง

ปัญหาความไร้สัญชาติของบุคคลธรรมดาในประเทศไทย ยังคงเป็นปัญหาสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่ร้ายแรงอยู่มากในสังคมไทย เนื่องจากยังมีจำนวนคนไร้สัญชาติในประเทศไทยจำนวนมาก แม้ว่าประเทศไทยจะได้ออมรับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนมาตั้งแต่ พ.ศ.2490 ซึ่งยอมรับในข้อ 15 ว่า “บุคคลมีสิทธิในการถือสัญชาติ การถอนสัญชาติโดยพลการ หรือการปฏิเสธสิทธิที่จะเปลี่ยนสัญชาติของบุคคลใดนั้นจะกระทำมิได้” หรือแม้ว่าประเทศไทยจะเป็นภาคีของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิ

ทางการเมืองและสิทธิทางแพ่ง ค.ศ.1966 ซึ่งข้อ 14 ยอมรับว่า “เด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับสัญชาติ” ก็ตาม (วรรณนิศา, 2556)

การมีที่ดินทำกิน

เรื่องที่สาม การมีที่ทำกิน ปัจจุบันนี้ถึงเรามีเกษตรหลังบ้านก็แค่ให้เราเอาชีวิตรอดไปวัน ๆ แต่รุ่นลูกรุ่นหลานเขาจะอยู่กันอย่างไร จะทำกินกันอย่างไร ดังนั้น เรื่องที่ทำกินกับสัญชาติจะสำคัญมาก เพราะเมื่อได้สัญชาติต่อไปก็จะได้ในเรื่องการศึกษา และเรื่องสวัสดิการอื่น ๆ ถ้าเราได้สัญชาติแล้วเราอาจจะหาที่ทำกินได้อยู่แต่จะไม่ใช่ในรูปแบบชุมชน จะเป็นของใครของมัน คิดคิดว่าถ้าไม่มีที่ทำกินอนาคตจะเป็นเหมือนบ้านจัดสรร จะมีแต่คนแก่อยู่ในบ้าน คนใช้แรงงานก็จะไปทำงานกันที่อื่น ลูกหลานก็จะไปอยู่ต่างจังหวัดหมดไปเป็นแรงงานในเมือง หากเรามีที่ทำกินพอลูกหลานจบก็จะมีที่ทำกินอยู่ปลูกพืชผักปลูกข้าวกินเองได้ คิดว่าการมีที่ดินทำกินจะทำให้คนดาราอร่ามรุ่นต่อ ๆ ไปสามารถอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้

บทสรุป

การต่อสู้ของผู้หญิงดาราอร่ามในสองเรื่อง คือ เรื่องแรกเป็นการต่อสู้เรื่องสัญชาติ ซึ่งเป็นการต่อสู้กับรัฐในเรื่องของความพลัดถิ่น ความไร้สัญชาติ และเรื่องที่สอง การต่อสู้กับกรอบจารีตประเพณีของดาราอร่ามเกี่ยวกับผู้หญิงที่จำกัดบทบาทหน้าที่และวิถีปฏิบัติของผู้หญิงไว้ภายใต้จารีต ซึ่งเป็นการต่อสู้กับวิธีคิดในชุมชน

การต่อสู้ในเรื่องแรกซึ่งเป็นการต่อสู้เรื่องสัญชาติคนพลัดถิ่น ไร้สัญชาติกับกระบวนการยุติธรรมของรัฐ เปิดเผยให้เห็นชีวิตพลัดถิ่นของคำ นายอนวล

หญิงชาวคาราอองหรือที่เรียกกันว่าปะหล่อง ซึ่งมีพ่อแม่เป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ในประเทศพม่าที่อพยพหนีภัยจากสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง ภายในประเทศระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กับกองทัพพม่า เข้ามาอยู่ในพื้นที่ ชายแดนของประเทศไทย เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านส่วนหนึ่งอยู่ในพม่า ทำให้ คำซึ่งเกิดในพื้นที่ส่วนที่อยู่ในพม่าต้องกลายเป็นคนต่างด้าว ไร้สิทธิและ สัญชาติไทย สะท้อนให้เห็นถึงการกำหนดเส้นพรมแดนที่ตายตัว และการ เกิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการซ้อนทับของพื้นที่และ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ และนำไปสู่ประเด็นปัญหา ในการเข้าถึงความยุติธรรมจากกระบวนการทำงานของรัฐ

ปางแดง

คือบทเรียนของกระบวนการยุติธรรมกับส่วนราชการ

บทเรียนและสิ่งที่ทุกคนได้รับตลอดระยะเวลาที่ร่วมกันต่อสู้มานานนับ 20 ปีที่บ้านปางแดง เป็นบทเรียนที่มีความหมายสำหรับชาวคาราออง ไม่ว่าจะ เป็นเด็กเล็กจนถึงผู้ใหญ่ เป็นบทเรียนเรื่องการต่อสู้เรื่องสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิของความเป็นคน คนซึ่งมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่ทุกคน จะต้องมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะมีความแตกต่าง เรื่อง เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม โดยให้ยึดหลักเรื่องของสิทธิชุมชน ในรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ.2540 และ 2550 ในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2550 ซึ่งกล่าวไว้ในมาตรา 66 และ 67 คือ สิทธิชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ทั้งในเรื่องสิทธิ ในเรื่องการจัดการ และการใช้ประโยชน์ฐานทรัพยากร และการดึงเอา ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชนเผ่ามาปรับใช้ในวิถีชีวิตให้อยู่อย่างมั่นคงและ ยั่งยืน นอกจากนี้ เมื่อปี พ.ศ.2546 ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีของอนุสัญญา ว่าด้วยการปฏิบัติและเลือกขจัดทางเชื้อชาติโดยทุกรูปแบบ แต่ในสายตาของ ภาครัฐยังคงมองชาวเขาหรือชนเผ่า ด้วยสายตาและความคิดที่มีอคติอยู่เสมอ

โดยมักจะมองแบบเหมารวมว่าชนเผ่าค้ายาเสพติด เป็นตัวการในการตัดไม้ทำลายป่า เป็นสาเหตุของการเกิดหมอกควัน หรือมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ทั้ง ๆ ที่ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากผลของนโยบายในการพัฒนาประเทศ

ในกรณีของปางแดงที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ส่วนหนึ่งมาจากการไม่รู้กฎหมายและภาษาไทย แต่หลังจากมีโอกาสรู้จักกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ และได้รับความรู้ โดยเฉพาะในด้านกฎหมายและสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นต้นทุนที่ทำให้ คำ นายนวล ผู้หญิงดาราอาจคนหนึ่งได้กลายเป็นแกนนำของชุมชน สามารถประสานงานกับภายนอกได้อย่างมั่นใจ และร่วมกับชาวบ้านในชุมชนตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้นมาได้

กรณีที่เกิดขึ้นนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะที่บ้านปางแดงหรือเฉพาะที่เชียงดาว แต่ยังมีอีกหลาย ๆ พื้นที่ในเชียงใหม่และในประเทศไทย ซึ่งควรมีการจัดระเบียบและจัดการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่ากันใหม่เหมือนกับการแก้ไขปัญหาบ้านปางแดง โดยให้ทุกภาคส่วนมาร่วมในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

การหลุดพ้น

จากกรอบจารีตประเพณีที่กำหนดความเป็นหญิง

การต่อสู้เรื่องที่สอง เป็นการต่อสู้กับกรอบจารีตประเพณีของดาราอาจเกี่ยวกับผู้หญิงที่จำกัดบทบาทหน้าที่และวิถีปฏิบัติของผู้หญิงไว้ภายใต้จารีตซึ่งเป็นการต่อสู้กับวิถีคิดในชุมชน

คำ นายนวล เป็นตัวอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่ต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมจากจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่ให้ความสำคัญกับชายเป็นใหญ่ ภายใต้อาชีพของผู้หญิงในอุดมคติที่จะต้องเป็นคนดูแลครอบครัว อยู่ในชุมชน เชื้อฟ่งสามี รักนวลสงวนตัว แต่จากประสบการณ์ตรง

ในชีวิตแต่งงานที่ผ่านมาของตนเองและของผู้เป็นแม่ ทำให้คำตัดสินใจส่วนตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธนาการ และกลายมาเป็นผู้กำหนดชีวิตของตัวเอง อย่างเป็นอิสระ

เหตุการณ์จากการถูกจับในข้อหาบุกรุกป่าทำให้คำก้าวออกจากพื้นที่ในบ้านหรือพื้นที่ครัวเรือนออกมาสู่สังคมภายนอก จนทำให้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากคนบางกลุ่มในชุมชนที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงที่แตกต่างออกไปจากจารีตแบบเดิม กระทั่งมีผู้ชายบางคนที่บอกว่าสามีปล่อยให้ภรรยาไปแบบนั้นได้อย่างไร แต่คำกลับไม่สนใจ และยืนยันว่าได้เลือกแล้ว หากไม่ยอมรับก็คงต่างคนต่างเลือกทางเดินของตัวเองไป เพราะมีคำสอนที่มีมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายว่าผู้หญิงจะต้องตามหลังสามีเท่านั้น และ “ถ้าเปรียบกับดวงอาทิตย์ ผู้หญิงจะเหมือนผู้ที่ยังไม่สว่าง” มีบางคนในหมู่บ้านบอกว่า “ถ้าเขาเลือกผู้นำ เขาไม่เลือกคนที่ตาบอด เขาจะเลือกคนที่เป็นผู้ชายที่อ่านออกเขียนได้” เพราะผู้หญิงไม่มีโอกาสในการเรียนหนังสือ เหมือนกับผู้ชาย การได้เตียงของคำต่อข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่บอกว่า “ผู้หญิงเป็นเหมือนไก่ตัวเมีย ถึงจะขันอย่างไรก็ยังไม่สว่าง” ว่า “ไม่มีไก่ตัวเมียที่ขันได้หรอก แต่ถ้าชุมชนไม่มีไก่ตัวเมียบอกก็ขันไปไม่ได้เหมือนกันที่จะสร้างหมู่บ้านได้ไม่เห็นมีไก่แจ้ตัวไหนที่จะขันแล้วได้หมู่บ้านเลย” สะท้อนให้เห็นถึงความคิดในการหลุดกรอบจารีตประเพณีที่กำหนดความเป็นหญิงที่ฝังรากอยู่ในจารีตประเพณีของชนเผ่า อย่างไรก็ตาม คำยังคงมีความรู้สึกที่ “ไม่ดี” เมื่อคำเลิกกันกับสามีแล้วก็แต่งงานใหม่ เพราะยายเคยทำ “เป็นแบบอย่าง” ตั้งแต่ตายายตอนที่ยายอายุได้ 30 ก็ไม่แต่งงานอีกเลย ทำให้เห็นว่าภาพของ “ผู้หญิงดี” และ “ผู้หญิงไม่ดี” ยังคงกำหนดความคิดและการกระทำบางอย่างของผู้หญิงอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าเธอจะมีความพยายามไปให้พ้นจากพันธนาการ เหมือนกับแม่ที่คำพูดถึงว่า “อยากจะหนีแต่ก็หนีไม่พ้นอยากจะหนีก็หนีไม่รอด” การเป็นผู้กระทำการของผู้หญิงจึงเป็นการกระทำ

ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของสังคม ที่อาจกล่าวได้ว่าไม่ได้ถูกกำหนดหรือถูกครอบงำมาจากภายนอกเท่านั้น แต่เป็นวิถีคิดที่แฝงฝังอยู่ภายในตัวของเธอเอง แต่โครงสร้างดังกล่าวก็ไม่สามารถครอบงำได้อย่างเบ็ดเสร็จสิ้นเชิงตลอดเวลา

เงื่อนไผ่

ในการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิง

คำได้เสนอเงื่อนไผ่ในการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิง ที่เธอเองใช้เป็นต้นทุนในการต่อรองคือ การเรียนรู้เรื่องกฎหมาย เพราะคำมองว่าการไม่รู้กฎหมายมีส่วนที่ทำให้ถูกจับในข้อหาต่างๆ กฎหมายเปรียบเสมือนอาวุธอันหนึ่งที่นอกเหนือจากเรื่องภาษา การเรียนรู้เรื่องภาษา ทั้งภาษาไทยที่ใช้สำหรับการติดต่อราชการ และภาษาทางศาสนาที่ทำให้สามารถเปิดมุมมองให้กับผู้หญิงกว้างขึ้น สามารถที่จะสั่งสอนและสืบทอดศีลธรรมความดีต่างๆ สู้ลูกหลานได้ และในฐานะผู้หญิงชาติพันธุ์ สิ่งสำคัญคือสิทธิการได้สัญชาติไทยเพื่อการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ และการมีที่ดินทำกินแค่พอเพียงเพื่อพึ่งตัวเองได้ ให้ลูกหลานที่เรียนจบมีที่ทำกินปลูกพืชผักปลูกข้าวกินเองได้ ข้อเสนอของคำสอดคล้องกับเนื้อหาสำคัญที่ระบุไว้ใน “อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ” หรือ CEDAW ที่เน้นความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย การไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง และเป็นพันธสัญญาที่รัฐต้องดำเนินการ

การไม่ได้รับความเป็นธรรมในกรณีของปางแดง ส่วนหนึ่งมาจากการไม่รู้กฎหมายและภาษาไทย เงื่อนไผ่ที่ทำให้คำ นายนวล ผู้หญิงดาราอาจคนหนึ่งได้กลายเป็นแกนนำของชุมชน สามารถประสานงานกับภายนอกได้อย่างมั่นใจ และร่วมกับชาวบ้านในชุมชนตั้งหมู่บ้านใหม่ขึ้นมาได้ เกิดขึ้น

หลังจากมีโอกาสรู้จักกับหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ และได้รับความรู้ โดยเฉพาะในด้านกฎหมายและสิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ การได้รับการอบรมในด้านสิทธิสตรีทำให้คำได้รับการตอกย้ำให้เกิดความมั่นใจและเชื่อมั่นในบทบาทของผู้หญิงที่ไม่ติดอยู่กับกรอบจารีตประเพณี เนื่องจากคำเองมีประสบการณ์จากชีวิตของตนเองตั้งแต่วัยเด็ก จากการเห็นประสบการณ์ชีวิตของผู้เป็นแม่และยาย และประสบการณ์ตรงในชีวิตของตนเอง การได้รับการอบรมเกี่ยวกับสิทธิและบทบาทสตรีจากหลายหน่วยงาน ช่วยตอกย้ำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การต่อสู้ในสองเรื่อง คือ การต่อสู้เรื่องสัญชาติ และการต่อสู้กับกรอบจารีตประเพณีของดารอาจเกี่ยวกับผู้หญิง ที่จำกัดผู้หญิงไว้ภายใต้กรอบของบ้าน มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การออกมาต่อสู้เรื่องสัญชาติก็คือการออกสู่พื้นที่สาธารณะของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับจากชุมชนมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องต่อสู้กับวิถีคิดของชุมชนด้วย การที่ผู้หญิงได้รับการยอมรับจากชุมชนจึงเป็นผลมาจากการต่อสู้กับวิถีคิดของชุมชนและพัฒนาขึ้นมาจนได้รับการยอมรับจากชุมชน นอกจากนี้ กรณีของคำยังสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงไม่ได้ตกเป็นเพียงเหยื่อของกรอบนโยบาย กฎหมายของรัฐ และกรอบจารีตประเพณี แต่มีศักยภาพในฐานะการเป็น “ผู้กระทำการ” ที่อยู่ภายใต้โครงกรอบของสังคม ทั้งการถูกรวบงำจากภายนอก และจากวิถีคิดที่แฝงฝังอยู่ในตัวของเธอเอง

บรรณานุกรม

จันทร์นา ธนะวัฒน์นางศ์ และคณะ. รายงานโครงการวิจัย “แนวทางและกลไกการแก้ไข ปัญหาของความทับซ้อน/กำกวมระหว่างคนไร้รัฐกับแรงงานต่างด้าว สัญชาติลาว : กรณีศึกษาพื้นที่อำเภอบุญทวีกร จังหวัดอุบลราชธานี”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2553.

วรรณนิศา สกุณณี. “ปัญหาคนไร้รัฐไร้สัญชาติ.” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://sd-group1.blogspot.com/2013/01/53242421.html> (24 มีนาคม 2556).

วาสนา ละอองปลิว. **ความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวदारอั้งในอำเภอเชียงดาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

สถานีข่าวประชาธรรม. วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2551. “ชาวปางแดงยันความบริสุทธิ์ปฏิเสธ ใช้อารูกป่าสงวน.” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.prachatham.com/detail.htm?code=n3_11032008_01 (15 กันยายน 2556).

องค์การบริหารส่วนตำบลม่อนปิ่น. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.monpin.go.th/travel.php?data=5> (5 มีนาคม 2556).

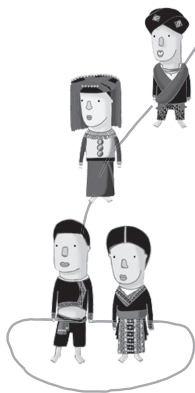
“**เฟีย ศรีสมบัติ**”
กับการมีส่วนร่วม
ทางการเมืองท้องถิ่น
เรื่องเล่า ประสบการณ์ กับ
การเข้าถึงความยุติธรรม
ของผู้หญิงเมือง

พูนสุข ชันธาโรจน์ / เลขานุการกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

ชีวิตของเพย ศรีสมบัติ

เป็นการสื่อสารเรื่องเล่าจากประสบการณ์ของผู้หญิงเมืองที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งหนึ่ง เรื่องของเพยจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจแก่นแกนของปัญหาอุปสรรคการก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมืองและมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงชาติพันธุ์ ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าการ “เข้าไม่ถึง” พื้นที่การมีส่วนร่วมการเมืองท้องถิ่น อันเนื่องมาจากอคติต่างๆ ที่ร่ายล้อมชีวิตผู้หญิงเมืองอยู่อย่างยากจะหลุดพ้น ไม่ว่าจะอคติต่อความเป็นผู้หญิง อคติที่แฝงมากับประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมซึ่งยังคงฝังอยู่ในวิถีคิดของคนในสังคมเมือง อคติต่อความเป็นชาติพันธุ์ของสังคมไทย เหล่านี้ล้วนเป็นปราการกั้นไม่ให้เกิดการปฏิบัติต่อผู้หญิงอย่างเป็นธรรมในสังคม ทำให้ผู้หญิงเมืองไม่สามารถเข้าถึง “ความยุติธรรม” ได้

งานเขียนชิ้นนี้จะเสนอมุมหลังชีวิตที่ต้องดิ้นรนเพื่อปากท้อง ประสบการณ์ความไม่เป็นธรรมต่างๆ ที่เพย ถูกคนในครอบครัวและคนในชุมชนกระทำ การไม่ยอมแพ้และลุกขึ้นต่อสู้ การดิ้นรนให้ได้มาซึ่งตำแหน่งทางการเมืองของเพย เพื่อนำให้ผู้อ่านเห็นว่าโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมกระทำกับผู้หญิงอย่างไร ผู้หญิงหนึ่งคนใช้เวลาบ่มเพาะตัวตนและสะสม “ต้นทุน” มาอย่างไร จึงสามารถเปลี่ยนสถานะตนเองจากผู้ถูกกระทำมาเป็นผู้กระทำการ สามารถเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาความไม่ยุติธรรมในชีวิต

ที่มาแฝงมากับอำนาจรัฐ ชุมชน และจารีตประเพณีดั้งเดิมได้ กระทั่งได้ก้าวเข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเพิกกล่าวว่าเป็นเครื่องเบิกทางที่จะนำผู้หญิงเขียนไปสู่ “ความยุติธรรม” ได้มีเสรีภาพและความเสมอภาคที่สมเหตุสมผล มีโอกาสได้ใช้ความรู้ของผู้หญิงในการออกจากรายการนโยบาย การจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรอย่างแท้จริง

เข้าใจวิถีเขียน เฝยเป็นเขียน

เพยเกิดและเติบโตอยู่ในสังคมวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ “เขียน” หรือ “อิวเขียน” หรือที่คนอื่นเรียกกันในชื่อ “เย้า”¹ เป็นหนึ่งในชาติพันธุ์บนที่สูงที่ตั้งชุมชนกระจายอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย และพบได้ในบริเวณรอยต่อกับประเทศลาว เวียดนาม พม่า และจีน เขียนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาจมีอายุเก่าแก่เท่ากับกลุ่มชาวฮั่นหรือชาวจีน มีถิ่นกำเนิดอยู่บริเวณหุบเขาลุ่มแม่น้ำเหลือง (หวงเหอ) ทางตอนเหนือของประเทศไทยเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ต่อมาได้ถูกกวาดล้างโดยจักรพรรดิหวงตี้และเหยียนตี้ เขียนส่วนที่เหลือจากการกวาดล้างได้อพยพลงทางใต้ของจีน ได้ถูกรุกรานจากภัยทางการเมืองอีกหลายต่อหลายครั้งโดยเฉพาะในรอบหนึ่งร้อยปีของราชวงศ์หมิง เมื่อถูกกดดันและถูกปราบปรามอย่างรุนแรง เขียนส่วนหนึ่งจึงอพยพไปยังมณฑลกุ้ยโจวและยูนนาน อีกส่วนได้อพยพเข้าไปในประเทศเวียดนาม ลาว และต่อมายังประเทศไทย (ประสิทธิ์ ลิปิรีชา ยรรยง ตระการธำรง และ วิสุทธิ์ เหล็กสมบุญ 2547 : 4-5)

¹ “เขียน” หรือ “อิวเขียน” ในภาษาเขียนแปลว่าคนหรือมนุษย์ ส่วนคำว่า “เย้า” นั้นอาจมาจากภาษาจีน ซึ่งตอนหลังคนส่วนใหญ่ที่เป็นเจ้าของประเทศในแถบนี้กับชาวตะวันตกใช้คำว่า “เย้า” เรียกกลุ่มชาติพันธุ์นี้มาตลอด (ประสิทธิ์ ลิปิรีชา ยรรยง ตระการธำรง วิสุทธิ์ เหล็กสมบุญ 2547 : 1)

เพยเล่าประวัติศาสตร์เมียนบ้านปางค่าจากรายงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เมื่อครั้งมาสัมภาษณ์เพยเกี่ยวกับเรื่องลายผ้าเมียนว่า เริ่มขึ้นในรัชสมัยของ เจ้าอนันตวรฤทธิเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรมหาราชวงษาธิบดี เจ้านครน่าน ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะนั้นบริเวณทิศเหนือของจังหวัดน่านเขตติดต่อกับจังหวัดหลวงน้ำทา ประเทศลาว มีชาวเมียนและชาวม้งอาศัยอยู่ประมาณสามหมื่นคน มีหัวหน้าชาวเมียนเป็นนักรบที่สำคัญคือ นายจันควร แซ่ตั้ง (แซ่เติน) เป็นบุคคลที่ไปมาติดต่อกับเจ้านครน่านอยู่เสมอจนเกิดความสนิทสนมชิดชอบ อาศัยซึ่งกันและกัน เจ้านครน่านในขณะนั้นจึงชวนนายจันควรและลูกบ้านอยู่ ณ ที่นั้น นายจันควรและลูกบ้านอยู่ได้ไม่นานเนื่องจากเห็นว่าพื้นที่คับแคบไม่พอกับจำนวนประชากร จึงได้เข้าเฝ้าเจ้านครน่านและขอซื้อที่ดินบนภูเขา (ที่ราบหุบเขา) ในบริเวณอำเภอเมือง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา สันเขาตอยจี ตลอดไปจนถึงขุนน้ำลาว (เชิงคำ-เทิง) เชียงของและแยกลงมาทางใต้ ดอยน้ำโม่ ดอยผาจิก ผาลม จนจรดเขตอำเภอเชียงม่วน เป็นเงินแห่ง 1,000 ตาง (1 ตางเท่ากับ 150 แห่ง บรรทุกม้า 1 ตัว ตางได้ 150 แห่ง หนึ่งแห่งราคา 3,000 บาท) เท่ากับ 150,000 แห่ง เป็นเงินทั้งหมด 450,000,000 บาท (สี่ร้อยห้าสิบล้านบาทในขณะนั้น) ให้กับเจ้านครน่านพร้อมกับขออิทธิสิทธิ์และอำนาจโดยส่งนายสิ่วยเพย นำเครื่องบรรณาการและนอแรด 1 คู่ที่สวยงาม พร้อมกับงาช้างอีกจำนวนหนึ่งให้กับเจ้านครน่าน เจ้านครน่านเห็นว่านายจันควรเป็นผู้นำที่เข้มแข็งและซื่อสัตย์ต่อพระองค์ ดังนั้นเจ้านครน่านจึงมีบัญชาออกสารตราตั้งให้นายจันควร แซ่ตั้ง เป็น “พญาศิริ ศรีสมบัตติ” (บนดอยจะเรียกพญาตั้งจันควร) ครอบครองพื้นที่ดังกล่าวทั้งหมด ตลอดจนมีอำนาจตัดสินชำระคดีความทุกอย่างและให้ส่งส่วยราชบรรณาการแต่เจ้านครน่านปีละครั้ง

เมื่อพญาศรี ศรีสมบัติ นำลูกบ้านชาวเมียนและชาวม้ง เข้ามาในเขตน่านหมดแล้ว จึงไปตั้งบ้านศูนย์กลางอยู่ที่ดอยผาซ่างน้อย (อยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอปางป๋อปัจจุบัน) เป็นเวลา 44 ปี คือราว ๆ พ.ศ.2443 พญาศรี ศรีสมบัติ จึงได้ย้ายจากดอยผาซ่างน้อยมาอยู่ที่ดอยภูลังกา

พ.ศ.2468 พญาศรี ศรีสมบัติ ได้เสียชีวิตลง (ณ บ้านปางหมู่ในปัจจุบัน) ลูกบ้านจึงพากันแต่งตั้งนายโวนลิน แซ่เต็น บุตรชายพญาศรี ศรีสมบัติ ปกครองชาวเมียนและชาวม้งต่อมา ในนาม “พญาท้าวหล้า ศรีสมบัติ” โดยแบ่งเขตการปกครองดังนี้

หมู่ 1 บ้านภูลังกา บ้านดอยจี บ้านห้วยตองและบ้านปางค่า

หมู่ 2 บ้านสวนยาหลวง บ้านน้ำปุก และบ้านน้ำรัก

ต่อมา พ.ศ.2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยยุบเลิกตำแหน่ง “พญา” เปลี่ยนมาเป็น “กำนัน” แทน แบ่งเขตการปกครองเป็นตำบล คือ ตำบลยอดกับตำบลผาซ่างน้อย โดยถือสันดอยจีและการไหลของลำน้ำเป็นเขตแบ่งโดยธรรมชาติ คือ น้ำที่ไหลจากสันเขาไปทางบ้านยอดเป็นตำบลยอด น้ำที่ไหลทางตะวันตกทั้งหมดถือว่าเป็นตำบลผาซ่างน้อย โดยถือจากจุดเหนือของตำบลดอยจีจนจรดดอยผาซ่างน้อย อำเภอเชียงม่วนเป็นเขตการปกครองโดยมีนายฟูเจียม ศรีสมบัติ บุตรชายคนที่สี่ของพญาท้าวหล้า ศรีสมบัติ เป็นกำนันคนแรกของชาวเมียนและม้ง นายฟูเจียมอยู่ในตำแหน่งกำนันได้สองปี จึงให้พี่ชายคือ นายเลาสาร ศรีสมบัติ เป็นกำนันแทนต่อมา

พ.ศ.2509-2516 บริเวณที่เป็นที่ตั้งของชาวเมียนและชาวม้ง ถูกคอมมิวนิสต์รุกรานทางฝ่ายปกครอง อำเภอปางไม่สามารถขึ้นมาดูแลได้ จึงยกตำบลยอดให้กับจังหวัดน่านไปตามคำสั่งของคณะปฏิวัติใน พ.ศ.2515

พ.ศ.2511 คอมมิวนิสต์ได้เข้ามารุกราน เหตุการณ์ไม่สงบลุกลามใหญ่โต ทำให้หมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลผาซางน้อยเกิดความไม่สงบสุข ทางราชการ จึงได้อพยพไปอยู่หมู่บ้านในจังหวัดใกล้เคียง เช่น ลำปาง น่าน กำแพงเพชร จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ราษฎรไม่สามารถตั้งเป็นหมู่บ้านได้

พ.ศ.2513 เหตุการณ์ยังรุนแรง มีการสู้รบระหว่างทหาร ตำรวจ ตระเวนชายแดนกับพวกคอมมิวนิสต์ ราษฎรจึงได้อพยพไปที่บ้านหนองบัว บ้านแฮะ และบ้านดอนไชย อำเภอปง จังหวัดพะเยา

กระทั่ง พ.ศ.2518 เมื่อเหตุการณ์ดีขึ้นแล้ว ราษฎรที่ได้อพยพไปจึง กลับมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่งที่บ้านใหม่ปางค่า และมีการตั้งชื่อหมู่บ้าน ขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “บ้านใหม่ปางค่า” (ทรงพันธ์ วรรณมาศ 2552 : 95-100)

เพียเล่าว่า ชาวเมียนมีความเชื่อซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่าง ความเชื่อเรื่องเทพ ลิงศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติกับบรรพบุรุษ และความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิเต๋า ชาวเมียนเชื่อในความมั่นคงและความปลอดภัย ของมนุษย์ทั้งในขณะที่มีชีวิตและเมื่อตายไปแล้วล้วนขึ้นอยู่กับเทพเจ้า

โดยทั่วไปเมียนจะถือว่ากลุ่มเครือญาติมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะความเป็นเครือญาติเป็นระบบสวัสดิการขั้นพื้นฐานของทุกคนในชุมชน ทุกชีวิตต้องเชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกันตั้งแต่เกิดจนตาย เมียนจะมีการลำดับ ญาติโดยให้ความสำคัญกับญาติใกล้ (เขียนฟัด) หรือญาติร่วมสายเลือดที่ต้อง รับผิดชอบสืบบรรพบุรุษร่วมกันชาวเมียนจะถือเป็นที่พึ่งแรก ถัดจากญาติใกล้ ก็จะทำให้ความสำคัญกับญาติห่าง ๆ (เขียนง) ซึ่งเป็นผู้มีบรรพบุรุษร่วมสายเลือด เดียวกันมาช่วงหนึ่งต่อมาได้แยกสาแหรกไป แม้จะถือแซ่เดียวกันแต่มี สืบบรรพบุรุษ (จำพินเจี้ยว) ต่างกัน ถือเป็นที่พึ่งถัดมา ถัดจากนี้ก็คือญาติ ทางการแต่งงาน (ซึ่งจามั่วต๋อย) ญาติร่วมหมู่บ้าน (ไต้จั้งจ่วงหลงเมียน หมั่วต๋อย) และญาติร่วมเผ่า (เมียมั่วต๋อย) ถือเป็นที่พึ่งสุดท้าย

เมียนมีผู้ปกครองหรือหัวหน้าหมู่บ้าน (ตัวเมียน ล่างโก่ หรือล่างเจียว) ซึ่งอาจเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชการหรือไม่ก็ได้ เพยเล่าว่า โดยทั่วไปหัวหน้าหมู่บ้านจะเป็นผู้ที่มาจากกลุ่มแซ่สกุลที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน หรืออาจเป็นผู้นำในการอพยพมาตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ก็ได้ ดั้งเห็นได้จากเมียนที่ตั้งถิ่นฐาน ณ บ้านปางค่าปัจจุบันก็ให้การนับถือผู้คนในสกุล “ศรีสมบัติ” ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพญาศรี ศรีสมบัติ โดยหลักแล้วผู้นำที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรม และคณะผู้อาวุโส ในชนเผ่า จะเป็นผู้ชายทำหน้าที่ปกครองดูแลความสงบเรียบร้อย ออกกฎระเบียบ ตัดสินคดีความ และเป็นตัวแทนของชุมชนในการติดต่อกับสังคมภายนอกโดยปราศจากผู้หญิงเข้ามาเกี่ยวข้อง

ชีวิตลุ่มๆ ดอนๆ

ของเพย ศรีสมบัติ

เพยมีท่าทีกระตือรือร้นเมื่อได้เล่าถึงประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เมียนสังคมวัฒนธรรมเมียน โดยเฉพาะเมื่อมาถึงเรื่องเล่าของบรรพบุรุษต้นตระกูล “ศรีสมบัติ” ที่เธอภาคภูมิใจ ทว่าต้องมาสะดุดลงเมื่อเพยย้อนเล่าถึงชีวิตวัยเยาว์ที่ยากลำบากของเธอ ชีวิตที่ถูก “ญาติไกล” รังแกและหมิ่นแคลนมากกว่าจะการโอบอุ้มช่วยเหลือ

เพยในวัย 55 ปี เล่าเรื่องราวในช่วงชีวิตที่ผ่านมาของเธอว่า มีพี่น้องทั้งหมด 5 คน ชื่อ “เพย” ตั้งตามคำแปลในภาษาเมียนว่าสี่หรือคนที่สี่ อีกคำแปลในภาษาจีนจะแปลว่าหญิงซึ่งเกิดในเดือนน้ำค้างที่บริสุทธิ์ เพยเกิดขึ้นในตระกูลที่สืบเชื้อสายจากพญาศรี ศรีสมบัติ ผู้นำชาวเมียนและชาวม้งอพยพจาก จังหวัดน่าน มาอยู่ที่ดอยภูลังกา (พื้นที่หมู่บ้านปางค่า จังหวัดพะเยา ปัจจุบัน) ช่วงชีวิตวัยเด็ก เพยเล่าว่าเธอรูสึกว่าตนเองเป็น

คนโชคไม่ดีที่ได้เกิดและเติบโตท่ามกลางครอบครัวเมียนที่มีชื่อเสียงกว้างขวาง มีสมบัติ มีฐานะดี พ่อของเพยเป็นลูกชายคนโตเพียงคนเดียวในบรรดาพี่น้อง 12 คน แต่โชคร้ายที่ต้องประสบอุบัติเหตุปืนลั่นใส่ขาจนทำให้พ่อขาพิการ จากเดิมที่พ่อเป็นหน้าเป็นตาของบ้าน เป็นความหวังของบ้าน ก็กลายเป็นที่รังเกียจของญาติใกล้ เพราะเมียนมีความเชื่อว่าการมีคนพิการในบ้าน เป็นเรื่องอัปมงคล

เพยเล่าต่อไปว่า เธอกำพร้าแม่ตั้งแต่อายุได้ 1 ขวบ หลังจากแม่เสียชีวิตความสัมพันธ์กับพ่อ ปู่ (เล่าตา) และญาติพี่น้องยังคงดำเนินไปได้ด้วยดี กระทั่งพ่อและปู่เล็กเสียชีวิตในเวลาห่างกันไม่นาน ชีวิตของเพย และพี่ชายกลับตกอยู่ในสถานการณ์ยากลำบาก ชีวิตที่กำพร้าพ่อแม่ในบ้าน หลังใหญ่ทำให้เพยและพี่ชายเผชิญหน้ากับความไม่ยุติธรรมครั้งแรกในชีวิต ทั้งคู่ถูกตราหน้าเป็น “ตัวชวย” ไม่สามารถทำประโยชน์หรือเป็นที่เชิดหน้าชูตาให้วงศ์ตระกูลได้ เพยและพี่ชายถูกขับให้ไปอยู่คอกเลี้ยงหมูข้างบ้าน โดยไม่ให้มีทรัพย์สินใดๆ ติดตัว นับว่าต้องการให้เพยและพี่ชายทนรับสภาพไม่ได้จนต้องย้ายออกไปจากครอบครัว ต่อมาชาวบ้านเริ่มซุบซิบนิทานว่าอาๆ ไม่ดูแลเพยและพี่ชาย ทั้งที่เป็นสายเลือดของพระยาศิริ ศรีสมบัติ เหมือนกัน อาๆ จึงเกิดความละอายให้เพยและพี่ชายกลับมาอยู่ข้างบ้าน ทำไร่ทำสวนด้วยกัน โดยไม่เคยให้ค่าตอบแทนใดๆ แลกกับการให้ข้าวกินไปวันๆ เท่านั้น ในที่สุดพี่ชายทนสภาพนี้ไม่ได้จึงตัดสินใจพาเพยไปตายเอาดาบหน้า

ตอนพ่อกับปู่เสีย ไม่มีใครคอยคุ้มครองดูแลพวกเราแล้ว สมบัติของปู่ที่ควรได้เป็นของพ่อในฐานะลูกชายคนโตของตระกูลตกไปอยู่กับอาๆ หมด ส่วนที่กับพี่ชายถูกให้ไปอยู่คอกหมูข้างบ้าน ไม่มีสมบัติอะไรติดตัวเลย ย่าแบ่งเงินแท่งและเครื่องแต่งกายให้อาผู้หญิง อีกส่วนเขาเอาไปแบ่งให้ลูกชายบุญธรรม ที่ทำกินที่ไหนมีเขาให้อา

หมดเลย เขาบอกว่าเราเป็นลูกกำพร้าไม่ได้มีอะไรที่ขีดหน้าชูตา วงศ์ตระกูล ทำอะไรก็ได้ พี่ชายที่บอกว่าพวกเขาทำกับเราเกินไป พวกเขาไม่ยุติธรรมกับเรา ทั้งๆ ที่เราก็คือเป็นเลือดเนื้อเชื้อไข ของตระกูลศรีสมบัติเหมือนกัน มาตอนหลังนี้เองอาผู้หญิงคนหนึ่ง คืนเงินครึ่งแท่งให้พี่ชายและแบ่งกำไรเงินให้พี่เท่านั้นเอง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

ประมาณปี 2511 พี่ชายของเพยอาสาไปเป็นอาสาสมัครเพื่อสู้กับ คอมมิวนิสต์ที่เข้ามาในพื้นที่ภูลังกา จึงให้พี่น้องผู้หญิงรวมถึงเพยย้ายมาตั้ง ถิ่นฐานที่บ้านห้วยอ่วมในจังหวัดพะเยา จับจองพื้นที่ทำไร่ ปลูกข้าว ต่อมา หน่วยงานราชการมีคำสั่งให้ชาวบ้านที่อยู่กระจัดกระจายมาอยู่รวมกันในพื้นที่ หมู่บ้านปางค่า เพยได้กลับมาสร้างบ้านใกล้ๆ กับบ้านย่าและอาๆ อีกครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างเพยกับญาติเป็นไปอย่างกระต่อนกระแต่น ไม่นานนัก พี่ชายก็ตัดสินใจกลับไปสมัครเป็นอาสาสมัครอีกครั้ง และพาครอบครัวย้ายไป อยู่บ้านพักในค่ายทหารด้วยกัน เพยใช้ชีวิตอยู่ในค่ายทหาร วังเล่น กินนอน คลุกคลีอยู่กับเด็กผู้ชายในค่าย จนวันหนึ่งตำรวจชายแดนคนหนึ่งมาพบเข้า จึงบอกกับพี่ชายว่า บริเวณค่ายทหารไม่ควรให้น้องซึ่งเป็นเด็กผู้หญิงมาวังเล่น คลุกคลีกับเด็กผู้ชาย และนายทหารหนุ่มๆ

วันหนึ่งพี่แอบเอาปืนของพี่ชายมาเล่น พอโดนจับได้ พี่ชายก็ ตีพี่จนหลังลาย หัวหน้าตำรวจชายแดนที่เราเรียกเขาว่าครู ก็เข้ามา บอกให้พี่ชายหยุดตี ถามว่าทำไมให้น้องมาเล่นในค่ายทหารไม่ให้น้อง อยู่แถวบ้าน พี่ก็บอกว่าอยู่บ้านไม่ได้ ที่บ้านมียากับอา ถ้าเราอยู่ พวกเราก็ถูกเขารังแกทุบตี เลยให้น้องมาอยู่ด้วยกันบนค่าย ครูถามว่าพวกเรามีพ่อแม่ไหม ก็บอกว่าไม่มี ครูรู้อย่างนี้เลยทำเรื่อง ส่งให้พี่ไปเรียนที่ศึกษาสงเคราะห์ที่เชียงราย พอไปสอบตอนนั้น สิบขวบที่โรงเรียนเขาให้พี่อยู่ชั้น ป.2 (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์ เดือนธันวาคม 2555)

เพยเข้ารับการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-4 ที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์แม่จัน จังหวัดเชียงราย กำลังอยู่ในช่วงอ่านออกเขียนได้ก็ต้องหยุดเรียนกะทันหันเพื่อออกมาช่วยพี่ชายทำงานหาเงินไปจ่ายเงินกู้และดอกเบี้ยที่กู้มาเพื่อชดใช้ค่าปิ่นของทางราชการซึ่งถูกไฟไหม้ไปพร้อมกับบ้าน และชดใช้ค่าเสียหายที่ทำบ้านอาไฟไหม้ โดยเพยเล่าว่าเรื่องทั้งหมดเกิดจากลูกของอาผู้ชายคนหนึ่งก่อไฟทำกับข้าวกับเพย แล้วไฟลามไปติดหญ้าคามุงหลังคาจนไฟลามไหม้บ้าน แต่กลายเป็นเพยถูกใส่ร้ายว่าเธอเป็นต้นเหตุ เสียงของเพยดังไม่พอให้ใครได้ยินความจริง จากเหตุการณ์นี้เพยและพี่ชายถือเป็นมรสุมชีวิตอีกครั้งหลังจากที่ต้องกำพร้าพ่อแม่ พวกเขาต้องทำไร่อย่างหนักเป็นเวลาถึง 2 ปีเพื่อหาเงินมาชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมดและปลดหนี้

ช่วงเดือนเมษายน เราก่อพื้นทำกับข้าวแล้วไฟลามขึ้นไปติดคาไฟเลยไหม้ พอไฟไหม้เราก็นึกได้ถึงคำพี่สั่งว่า พี่จะไปไร่อย่าเข้าไปเล่นในห้องเพราะมีปืนอยู่เลยไม่กล้าเข้าไปใกล้ ไฟไหม้ทุกอย่างวอดหมด ตอนนั้นถือเป็นมรสุมอีกครั้งของชีวิตที่กับพี่ชาย เราโดนอาแท้ๆ ปรบเงินเพราะเขาหาว่าพี่เป็นต้นเหตุทำข้าวของเขาเสียหาย ทั้งที่จริง ๆ พี่ไม่ได้ทำแต่ลูกเขาเป็นคนทำ เขาไม่ฟังเรา เขาไม่ให้ความยุติธรรมกับเรา พี่ชายก็โดนทางการปรับเพราะทำให้ทรัพย์สินราชการเสียหาย เขามาจับพี่ชายพี่เข้าคุก แต่ครุมาช่วยขอร้องไว้ครุออกเงินค่าปรับแทนไปก่อน สมัยนั้นหกพันเป็นเงินเยอะมาก ส่วนอาพี่เขาจะเอาหมิ่นหนึ่ง แต่ปู่กำนันบอกว่าเกินไป ให้จ่ายสองพันพอ สรุปเราก็จ่ายให้สองพันกับข้าวอีกยุงฉางหนึ่ง พี่ต้องช่วยพี่ชายทำไร่ ปลูกงา ขยายข้าวโพดถึงสองปีกว่าจะปลดหนี้ได้ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

เมื่ออายุ 15 ปี เพยได้รับการอุปการะจากปู่เล็กและได้ย้ายมาใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ กับย่าเล็ก (ภรรยาคนที่ 2 ของปู่เล็กซึ่งเป็นชาวจีน) เพยได้รับ

การเติมเต็มความรักจากทั้งปู่เล็กและย่าเล็ก คดีชีวิตหลายอย่างของเพยได้รับการยอมรับจากบุคคลทั้งสอง เพยพูดย้ำเสมอว่าความอดทนอดกลั้น ความเข้มแข็ง อ่อนน้อมแต่ไม่อ่อนแอ ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคชีวิต ความมานะบากบั่น การทะนงในศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูลล้วนเป็นสิ่งที่ปู่เล็กพร่ำสอนเสมอมา ที่สำคัญที่สุดปู่เล็กสอนให้เพยรู้จัก “สังคมที่ยุติธรรม” ที่มีความเท่าเทียมและให้โอกาสสำหรับทุกคนในสังคม ส่วนย่าเล็กก็ส่งเพยเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าจนได้เป็นอาชีพติดตัว เมื่อปู่เล็กเสียชีวิต ย่าเล็กให้เพยกลับมาอยู่กับพี่ชายที่ค้าขายเพราะทราบดีว่าเพยเป็นที่รังเกียจของลูก ๆ ตนเอง เนื่องจากมีภาพจำว่าเพยเป็นชาวเขา เป็นผู้อพยพ มีสถานะด้อยกว่า

ตอนไปอยู่กับปู่เล็กชีวิตพีดีขึ้น ปู่เล็กกับย่าเล็กเอ็นดูพี่มาก อบรมสั่งสอน ส่งเรียนเย็บผ้า คอยอบรมสั่งสอน ประคับประคอง เราตลอด เราไม่มีพ่อแม่สอนเพราะฉะนั้นเราต้องไปอาศัยพ่อแม่ของคนอื่น ปู่สอนว่าอย่าไปยอมใครในเรื่องที่ไม่ถูกต้อง อย่าไปกลัว เราไม่ใช่คนไม่มีตระกูล เรามีศักดิ์ศรี มันเลยทำให้เรารู้สึกว่าเราไม่น้อยหน้าใคร เราต้องเอาชนะคำหมิ่นคน ต้องกล้าหาญ ต้องหมั่นมานะและอดทน ปู่เล็กสอนให้พี่รู้จักสังคมที่เป็นธรรม เขาชอบยกตัวอย่างเรื่องความยากจนกับความมั่งมี ปู่เล็กจะสอนว่าความยากจนกับความมั่งมีมันแบ่งแยกกันไม่ได้ ฉะนั้นทุกคนจึงเป็นไปตามวิถีกรรมของชีวิต คนทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่ากัน ให้เคารพซึ่งกันและกัน ให้มองทุกคนจากฐานความเป็นคน อย่าคิดว่าเราจนแล้วคนร่ำรวยมาขู่เรา เราไม่ต้องยอม เรามีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับคนรวย เพราะคนรวยก็เป็นคน คนจนก็คือคน กินข้าวสารเม็ดเดียวกัน (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

หลังกลับจากกรุงเทพฯ เพยมาเปิดร้านเย็บผ้าและพบรักกับสามีซึ่งเป็นทหารรับจ้างในค่านั้น ทั้งคู่แต่งงานกัน และแยกออกมาจากบ้านพี่ชาย

สร้างตั้งครอบครัวของตนเองโดยขอแบ่งซื้อที่ดินจากลูกพี่ลูกน้อง (ลูกของปู่สอง) ในราคา 1,500 บาท ได้เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ มีลูกด้วยกัน 4 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 2 คน แม้จะอยู่บ้านของตนเองแต่เพยและสามีก็ต้องอยู่ด้วยความคับข้องใจเพราะบ้านใกล้เรือนเคียงนั้นคือบ้านของพี่น้องซึ่งพากันรังเกียจเดียดฉันท์ เพยถูกกลั่นแกล้งต่างๆ นานา เช่น ถูกเอาขยะมาวางหน้าบ้าน นำซากสัตว์ตายมาไว้หน้าบ้าน กล่าวร้ายว่าไปขโมยถุงยังชีพขโมยข้าวจากโรงสี เพยรู้ดีว่าสิ่งเหล่านี้คือการแสดงการไม่ยอมรับและต้องการขับไล่ไม่ให้ครอบครัวเธออาศัยบริเวณนั้น เพยไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่ठाโถมเธอคิด เธอวางแผน และปรึกษากับสามีตัดสินใจพาลูกๆ ย้ายมาสร้างบ้านอยู่กันเองเพียงลำพังในที่ที่ห่างไกลจากญาติพี่น้อง

นึกย้อนไปตอนนั้นก็ยังไม่รู้ว่าเราผ่านมันมาได้ยังไง พวกพี่ลำบากกันมาก ยังมีลูกยิ่งลำบาก พอแต่งงานเสร็จพวกเราแยกมาอยู่กันเอง พวกพี่ไปไร่กลับมาก็เห็นเขาเอาขยะมาเทตรงหลังบ้าน พี่ชายะก็ไหลเข้าบ้าน เอาซากไก่มาโยนไว้หน้าบ้านเรา พี่บอกว่าแบบนี้ทนไม่ไหว เราไปบอกเขาก็ทะเลาะกัน เขาบอกที่แถวนั้นเป็นที่ทิ้งขยะ แต่ที่เลอะเทอะเป็นเพราะไก่เขี่ย หมูเขี่ย เขาไม่ได้ทำ มีช่วงหนึ่งแฟนไปสมัครเป็นอาสาสมัคร พี่อยู่บ้านคนเดียว ทำไร่นี้เวลาทหารเขาเอาของมาแจกเขาก็เอาใส่ถุงสีเขียวของทหารมาก็กล่าวหาว่าแฟนไปขโมยของเขามา มาจับแฟนไป พี่ต้องไปขอให้หัวหน้าตำรวจตระเวนชายแดนช่วย เขาบอกว่าของพวกนี้ผมเป็นคนในท้องจะจับเขาทำไม เขาก็ปล่อยเรา พอเริ่มหาเก็บได้ พี่ไปซื้อที่ข้างๆ ทำโรงสี เขาก็กล่าวหาว่าพวกพี่ไปขโมยข้าวเขาก็ก ไปให้ใครที่ไหนไม่รู้มาบอกว่าพวกพี่เป็นคนสั่งให้ขโมย เราคิดว่าถูกรังแกมาก ๆ ทนไม่ไหว ปู่เล็กเคยสอนว่าถ้าเราถูกรังแกต้องพิสูจน์ตัวเอง พี่เลยทำให้เขาพิสูจน์ เขาก็บอกว่ามีพยาน มีหลักฐาน พี่ไม่มีเงินเลยไปยืมเงินตำรวจตระเวนชายแดนมา 500 บาท พากำนันกับ

ผู้ช่วยกำนันเหมารถไปที่เรือนจำพะเยา ไปถามคนนั่นแหละพูดว่า สามีฉันเป็นคนบอกให้เธอไปขโมยข้าวหรือแล้วก็อัดเทปไว้ เธอไม่กล้าตอบ สุดท้ายมาขอว่าไม่ต้องเอาเรื่องเขาได้ไหม สามีพี่ไม่เอาเรื่อง ก็ปล่อยเขาไป แต่พี่ไม่ยอมบอกกำนันซึ่งมีศักดิ์เป็นอาของพี่ว่าต้องจัดการพิสูจน์ให้คนอื่นเห็นว่าพี่บริสุทธิ์ กำนันเลยบอกว่า ถ้าอย่างนั้นก็มาคุยกัน เขาให้พ่อเขามาคุยแทน แต่พ่อเขาไม่ใช่คนหาเรื่องเรา ลูกเขาต่างหากเป็นคนหาเรื่อง เราทำอะไรไม่ได้เลยยอมความ แล้วให้เขาไปประกาศว่าเราไม่ใช่ขโมย ล้างชื่อเสียงของเรา สุดท้ายแฟนเลยบอกไม่ต้องไปทะเลาะต่อความกับเขาเขาไม่ต้องการให้เราอยู่ใกล้ พี่เลยมาขอแบ่งซื้อที่จากลูกชายปู่สอง 1,500 บาท แยกมาหาอยู่หากินกันเอง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์ เดือนธันวาคม 2555)

ชีวิตนอก “บ้าน” :

ชีวิตในดินแดนแห่งโอกาสของเพย

เพยและสามีช่วยกันทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ข้าวพันธุ์พื้นเมืองและไร่ข้าวโพดบนพื้นที่กว่า 15 ไร่ ชีวิตพอเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ดีไม่ลำบาก แต่ก็ไม่ถึงกับสุขสบาย ไร่นี้สิ้น ปัญหาเกี่ยวกับญาติพี่น้องก็โถมเข้ามาเป็นระยะ ๆ แต่ด้วยคำสอนของปู่เล็กที่เห็นว่าสายสัมพันธ์ทางเครือญาติของเมียเป็นสิ่งที่ดีไม่ขาด ทุกชีวิตต้องเชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกันไปจนตาย จึงทำให้เพยคิดไปข้างหน้าว่าหากครอบครัวของเพยต้องอยู่ในวังวนของปัญหาไม่เป็นที่ยอมรับของญาติพี่น้องเช่นนี้คงลำบาก ในอนาคตอาจถูกรังแกได้อีกเรื่อย ๆ ประกอบกับขณะนั้นครอบครัวเพยเริ่มเผชิญกับปัญหาหนี้สินเนื่องจากต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นและราคาพืชผลการเกษตรไม่เป็นใจเข้าวันหนึ่งระหว่างทำไร่ข้าวโพด เพยได้ฟังรายการข่าวทางวิทยุของกรม

ประชาสัมพันธ มีปรีชา ทพยโสภาก เป็นผู้ประกาศแจ้งว่ามีงานต่างประเทศแนะนำ เพยเห็นว่าตนเองมีพื้นฐานทางภาษา² อยู่แล้ว จึงตัดสินใจทิ้งครอบครัวไปทำงานเป็นแม่บ้านที่ฮ่องกง ที่เพยเรียกว่า “ดินแดนแห่งโอกาส” หวังปลดหนี้ในปี 2531 โดยกู้เงินนอกระบบเพื่อส่งตัวเองไปทำงานที่ฮ่องกง ทั้งหมด 50,000 บาท และเอาไร่ข้าวโพดไปจำนำกับม้งได้เงินอีก 15,000 บาท โดยมีสัญญากันว่าหากม้งขายผลผลิตจากไร่เพยได้ 20,000 บาท ในปีเพาะปลูกนั้น ปีต่อไปจะเช่าไร่ของเพยต่อ แต่ถ้าขายไม่ได้ 20,000 บาท ปีต่อไปเพยต้องให้ม้งทำไร่ของเพยโดยไม่คิดค่าเช่า โชคร้ายที่ผลผลิตในปีนั้นขายได้เพียง 13,000 บาท เพยจึงต้องให้ม้งทำไร่ต่อในปีหน้าโดยไม่คิดค่าเช่า

การเข้ากรุงเทพฯ เพื่อไปสมัครงานไม่ได้ราบรื่นอย่างที่คิด ผู้หญิง 3 คนพูดภาษาไทยไม่ชัด เวลาอยู่ด้วยกันก็คุยกันในภาษาที่แปลกหู ดูรูปลักษณะภายนอกแม้จะมีเส้นผมสีดำแต่ก็รูปร่างหน้าตาไม่เหมือนคนไทย ท่าทางเก๋ๆ กังๆ เพราะไม่คุ้นชินกับเมืองหลวง และยังบอกกับเจ้าหน้าที่ (คนไทย) ของบริษัทจัดหางานว่าพวกเธอเป็น “ชาวเขา” ยิ่งทำให้เพยและเพื่อนๆ ไม่ได้รับการต้อนรับที่ดี เพราะเจ้าหน้าที่มีภาพจำ “ชาวเขา” ว่าเป็นต้นตอของภัยต่างๆ ทั้งในแง่ความมั่นคง ผู้ก่อการร้าย ผู้อพยพ พวกปลุก-สูบฝิ่น ยาจนสกปรก ไม่มีความรู้ ผลที่ตามมาคือ เพยและเพื่อนๆ ถูกจับไปขังไว้ในห้องน้ำ โดยไม่มีความผิด

เราคิดว่าทำไมชีวิตเราลำบาก วันหนึ่งไปทำงานที่ไร่เปิดวิทยุฟังข่าวกรมโงงเช้าของปรีชา ทพยโสภาก ได้ยินเขาบอกว่าถ้าอยากมีชีวิตที่ดีขึ้นลงไปสมัครทำงานต่างประเทศดูใหม่ ก็คุยกับแฟนว่า ตราบใดที่เรายังอยู่แบบนี้เขาก็ไม่หยุดหาเรื่องเราหรอก เราจะต้อง

² ภาษาเมียนเป็นภาษาตระกูลจีน-ทิเบต คำศัพท์ที่ใช้มีความใกล้เคียงกับภาษาจีนกวางตุ้ง (ณัฐวี ทศธู และวีระพงศ์ มีสถาน, 2540)

หาทางไปให้ได้ดี ตอนนี้นี่สินจากที่กู้เงินมาทำอะไรก็เริ่มมาก ทำไร่
 หน้ำก็รก ข้าวโพดก็ขายไม่ได้ราคา สุดท้ายแพนก็ยอมให้ไป
 ตอนนั้นมีเงินติดตัว 5,000 บาท ลงไปกรุงเทพฯ ครั้งแรกกับเพื่อน
 3 คน พอไปถึงหน้าบริษัท เจ้าหน้าที่ถามเราเสียงแข็งว่าจะไปไหน
 ที่บอกว่าจะมาสมัครงาน จะไปเป็นแม่บ้านที่ฮ่องกง เขาถามว่าพวกพี่
 มาจากไหน พวกพี่ก็ตอบไปตรง ๆ ว่าเราเป็นชาวเขา เขาก็ถามว่า
 เป็นชาวเขาทำไมพูดภาษาไทยชัด เขียนภาษาไทยเป็นหรือเปล่า
 ถ้าเขียนเป็นก็ไปกรอกใบสมัครไว้ กรอกเสร็จก็เอาบัตรประชาชนให้
 เขาถ่ายเอกสาร ทีนี้เวลาคุยกัน 3 คน พวกพี่จะพูดภาษาเมียน
 พุดไปพูดมาเขาก็เอาพวกเราไปขังไว้ในห้องน้ำเพราะคิดว่าเราอาจ
 จะเป็นคนไม่ดี พวกเราเป็นชาวเขาไม่น่าไว้ใจ พอผู้จัดการมา
 เขาให้คนไปพาพวกเราออกจากห้องน้ำแล้วคุยกัน เขามองเราตั้งแต่
 หัวจรดเท้า ถามว่าเรามาจากไหน ก็เล่าให้เขาฟังว่าเราเป็นชาวเขา
 เผ่าเมี่ยน มีเชื้อสายจีน มาจากพะเยา เขาลองพูดภาษาจีนกับพี่
 พี่ก็ตอบภาษาจีนกับเขา แล้วเขาคงเห็นว่าเราพูดได้ อ่านออก
 เขียนได้ เขาเลยนัดวันให้ไปเรียนภาษา ให้วางเงินมัดจำ 5,000 บาท
 เท่ากับที่เอาเงินมา จากนั้นให้ไปทำพาสปอร์ต 1,000 บาท ไปเรียน
 ภาษา 1,500 บาท ซื้อหนังสือ ค่ารถรวมแล้ว 2,000 กว่าบาท
 ระหว่างที่พวกเรารอพาสปอร์ตผู้จัดการบริษัทเห็นว่าอยู่ที่นี้พวกเรา
 ขยันเลยหานายให้ได้เร็วแล้วพี่ก็ไปฮ่องกง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์
 เดือนธันวาคม 2555)

ระหว่างทำงานที่ฮ่องกง เพยส่งเงินกลับบ้านทุกเดือน ๆ ละ 12,000 บาท
 ขณะที่สามีที่อยู่บ้านก็ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงลูก จัดสรรเงินที่เพยส่งมาไปใช้หนี้
 เก็บไว้เป็นทุนการศึกษาลูก ๆ ทั้ง 4 คน ซึ่งรถ ส่วนที่เหลือก็นำมาสร้างบ้าน
 ไม่สักซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน เพยเล่าว่าเธอไปทำงานที่ฮ่องกงถึง 2 ครั้ง
 ครั้งแรก 2 ปี ครั้งที่สอง 4 ปี รวม 6 ปี กระทั่งปี 2539 เพยตัดสินใจกลับบ้านมา

อยู่บ้านเพราะเจ้านายย้ายไปอยู่ประเทศแคนาดาและเพย์ไม่สามารถติดตามไปได้

หลัก ๆ ที่เริ่มตั้งตัวได้คือสิ่งที่หาได้จากฮ่องกง พี่ไปอยู่กับนายสองครั้ง ครั้งแรกไปสองปีแล้วกลับมา อีกครั้งไปอยู่นานสี่ปี พอนายผู้ชายจะย้ายไปอยู่แคนาดา นายผู้หญิงขอให้พี่ไปตามไปด้วยแต่ทำเรื่องไม่ผ่าน เพราะสัมภาษณ์แล้วนายผู้หญิงเป็นแม่บ้าน ไม่มีงานที่มั่นคง เขาเลยไม่ให้ครอบครัวนี้มีคนติดตาม นายเลยไปฝากพี่ไว้กับน้องสาวนายผู้หญิง อยู่ได้พักหนึ่งพี่ก็กลับ ก็ซื้อรถได้ปลูกบ้านได้ ทุกอย่างเราทำได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของเรา ไม่ได้พึ่งพาใคร (เพย์ ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

การได้ไปต่างประเทศทำให้เพย์ได้โอกาส ได้รู้เห็น มากกว่าผู้หญิงอื่น ๆ ในชุมชน เพย์ได้รู้จักคำว่า “สิทธิมนุษยชน” เป็นครั้งแรก และได้รู้ว่ากฎหมายมีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตประจำวันอย่างไร การต้องไปขายแรงงานอยู่ต่างแดนสอนให้เพย์รู้ว่ากฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้เธอไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง เพย์ได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมกลุ่มช่วยเหลือสตรีที่ไปทำงานในฮ่องกง และร่วมกับองค์การออกซ์แฟม (Oxfam) ในฮ่องกง³ ทำกิจกรรมรณรงค์ เดินขบวน ให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิแรงงานหญิงที่เข้ามาทำงานในฮ่องกงในวันแรงงาน เช่น เรื่องวันหยุด ค่าประกันสุขภาพ เงินชดเชยต่าง ๆ เป็นต้น เพย์ได้ร่วมทำงานกับสหภาพแรงงานเพื่อช่วยเหลือแรงงานหญิงที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายจ้าง มีการระดมทุนเพื่อช่วยเหลือเด็กและผู้ด้อยโอกาส ในช่วงเวลานั้นเพย์ได้ร่วมกับแรงงานไทยในฮ่องกงตั้งกองผ้าป่ารวบรวมเงินส่งมาทำกิจกรรมในหมู่บ้านของเธอได้เป็นจำนวนมาก และเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้ภาพผู้หญิงที่ก้าวออกจากหมู่บ้านไปขายตัวอยู่ฮ่องกงเปลี่ยนไปเป็นผู้หญิงเก่ง ผู้หญิงแกร่ง ที่ทำประโยชน์ให้ชุมชนได้

³ NGOs ระหว่างประเทศเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับความยากจนและความไม่เป็นธรรม

เพยเล่าว่าก่อนไปฮ่องกงเธอเป็นผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่งที่ไม่ยอมแพ้กับโชคชะตา เป็นผู้หญิงที่ต่อสู้เพื่อครอบครัวและความไม่ยุติธรรมต่าง ๆ ถูกคนสังคมเมียนโดยเฉพาญาติใกล้ดูหมิ่นดูแคลน แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนหลังกลับจากฮ่องกงคือ เมื่อเพยสามารถพึ่งพาตัวเองทางเศรษฐกิจได้ เธอได้รับการยอมรับจากเครือข่ายรวมถึงคนในชุมชนมากขึ้น เมื่อผ่านพ้นวิกฤตความเข้าใจของคนในชุมชนมาได้ เพยรู้สึกว่าการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจเปรียบเสมือนใบเบิกทางที่ช่วยหนุนเสริมให้เธอมีอำนาจที่จะกำหนดความเป็นไปของตนเองได้ เธออยู่เหนือผู้หญิงอีกหลาย ๆ คน ที่ยังต้องพึ่งพาพ่อและสามี ไม่สามารถข้ามพ้นกับดัก “เพราะเป็นผู้หญิง ฉันจึงทำแบบนี้ไม่ดี ทำแบบนี้ไม่ได้” เพยมีกำลังใจที่จะทำงานมากขึ้น

อยู่ที่โน่นพี่เข้าร่วมกับสหภาพฯ มีทั้งฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย เราทำงานด้วยกัน ช่วยเหลือแรงงานหญิง พอถึงวันแรงงานที่เราจะออกมาเดินขบวน ธรณรงค์ให้ความรู้กับแรงงานหญิงเกี่ยวกับเรื่องสิทธิ ค่าจ้าง วันหยุด ค่าชดเชยต่าง ๆ พอพี่เริ่มมีเครือข่าย พี่ก็ตั้งกองผ้าป่ารวบรวมเงินส่งมาให้ที่หมู่บ้านทำกิจกรรม ชาวบ้านเริ่มมองพี่เปลี่ยนไป เรื่องลบว่าเราไปขายตัวค่อย ๆ หายไป บางทีก็คิดนะผู้ชายออกไปขายแรงงานไม่เคยถูกมองว่าออกไปขายตัวจะไปไหนไกลบ้านไม่เคยต้องกังวลว่าภรรยาจะเป็นยังไง กว่าเราจะได้รับการยอมรับแต่ละทีต้องแลกอะไรมากมาย เราต้องทนเจ็บปวดอยู่ในใจ แต่ก็ไม่เคยท้อ พี่ก็กลับคิดว่าต้องทำให้เขาเห็นว่าเรามาฮ่องกง มาทำอะไร แล้วเราทำอะไรได้แค่ไหน เลยตั้งกองผ้าป่าช่วยกันหลายคน เสร็จแล้วก็รวบรวมเงินส่งให้ที่หมู่บ้านเอาไปทำกิจกรรม เขาถึงเชื่อว่ามีงานการดี ๆ ทำ เราผ่านพ้นวิกฤตตรงนี้ไปได้ทำให้พี่รู้สึกว่ามีข้อเหนือกว่าผู้หญิงอื่น ๆ ที่มัวแต่กลัวว่าฉันเป็นผู้หญิง ทำแบบนี้ไม่ดี ทำแบบนี้ไม่ได้ แล้วก็ตั้งมานั่งทน

ทุกข์กับชีวิต พี่คิดว่าเราพึ่งพาตัวเองได้ไม่ต้องกลัวอะไร อันนี้ทำให้เรารู้สึกมีกำลังใจขึ้นและกล้าเผชิญหน้ากับปัญหาอะไรมากขึ้น และสามารถช่วยคนอื่น ๆ ได้ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

เพยเริ่มมีเครือข่ายจากการทำงานมากขึ้นเป็นลำดับ เธอได้รับเลือกจากคนในชุมชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนต่าง ๆ ให้เข้ามาทำงานพัฒนาชุมชนและมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น เช่น เป็นที่ปรึกษาให้สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท./IMPECT) เป็นคณะทำงานเครือข่ายสตรีชนเผ่าแห่งประเทศไทย ร่วมงานกับศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์⁴ เคยร่วมโครงการพัฒนาศักยภาพสตรีชนเผ่าเข้าสู่ธรรมรัฐท้องถิ่น ร่วมโครงการเขียนรายงานอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) เป็นกรรมการสมาคมศูนย์การศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา รวมถึงได้ระดมทุนจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศมาจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพสตรี อบรมสิทธิของประชาชนให้คนในชุมชนตลอดเวลา ในปี 2552 เพยได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ ในชุมชน เช่น เป็นประธานศูนย์ผลิตภัณฑ์ชาวเขา ประธานสหกรณ์การเกษตรโครงการหลวงบึงคำ จำกัด และได้รับคำชักชวนจากเจ้าหน้าที่สมาคม IMPECT และผู้ประสานงานเครือข่ายสตรีชนเผ่าฯ ให้เข้าโครงการฝึกอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือของประเทศไทย รุ่นที่ 7 ณ ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีชาวบ้านสนับสนุนให้เพยลงสมัครรับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่เพยไม่ได้รับการเลือกตั้งในครั้งนั้น จึงได้มาเป็นที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งหนึ่งแทน พร้อม ๆ กับได้เริ่มเห็นปัญหาอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ

⁴ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปัจจุบัน

พอลกลับมาจากฮ่องกงก็เริ่มทำงานพัฒนามากขึ้นเรื่อย ๆ เราทำอยู่ที่หนึ่งเวลาออกไปประชุมสัมมนาเราก็ได้เจอคนจากอีกที่หนึ่งแล้วเขาก็ชวนเราไปช่วยงาน ได้รู้จักคนมากขึ้น ได้เปิดโลกตัวเองมากขึ้น ชาวบ้านเห็นเราเป็นคนรู้เยอะ มีความสามารถ เขาบอกให้เราไปสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้าน ที่นี้สมัครไปแล้วไม่ได้ มีผู้ใหญ่คนหนึ่งก็ญาติ ๆ กันนี่แหละเสนอให้พี่ไปเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แต่ที่เขาให้พี่ทำคือ ให้เราไปทำความสะอาดหอบประชุม ไปทำความสะอาดบ้าน กำนัน จัดสถานที่สำหรับไกล่เกลี่ยหากเกิดข้อพิพาท แลกกับสวัสดิการการรักษาพยาบาลของลูก ๆ พี่ไกรธมาก โอ้โฮ! ผู้หญิงเราทำอะไรได้ตั้งหลายอย่าง ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดูดีมาก แต่จะให้พี่ไปทำอะไรไม่ต่างจากภารโรง พี่เลยไล่เขาออกจากบ้าน พี่บอกว่าเนี่ยเธออย่าเอาไส้เดือนมาหลอกไก่ ไก่ตัวนี้จะกินอนาคอนดำให้ดู ประตูดูยี่ ให้รีบไปเสีย เพราะพี่โดนรังแกมาตลอด พี่ไม่มีพ่อแม่ที่จะมาปกป้อง พี่โดนนักการเมือง ข้าราชการรถล้นแก๊งหมายเอาชีวิตไม่รู้กี่ครั้งต่อกี่ครั้ง เลยคิดว่าอยากช่วยคน ตัวเองพยายามทำงานพัฒนาให้มาก คิดว่าจะทำยังไงให้ชาวบ้านรู้กฎหมาย เราพยายามผลักดันให้คนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ตรงจุดนี้ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

ประมาณปี 2554 สามิเพยล้มป่วยเป็นอัมพฤกษ์ เพยต้องปรับตัวครั้งใหญ่และต้องเป็นหัวหน้าครอบครัวเต็มตัว ช่วงปีแรกที่สามิล้มป่วยเพยต้องรับภาระงานที่ไร่เพียงลำพัง ตัดสินใจจัดการปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง เพยเล่าว่าเธอยังคงต้องทำงานบ้าน ดูแลสามิ เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ทำงานในฐานะ ส.อบต. ควบคู่กับงานพัฒนาต่างๆ แต่ภาระงานที่ต้องออกนอกพื้นที่หรือต้องไปพักค้างแรมที่อื่นจำเป็นต้องหยุดไปก่อน

ประวัติชีวิตและโลกนอกร้านของเพย ทำให้เห็นถึงกระบวนการสร้างตัวตนของเพยดังจะเห็นว่า การไม่ได้รับความเป็นธรรมจากญาติพี่น้อง จนต้องออกจากบ้านไปหาเลี้ยงตัวเองเพียงลำพังกับพี่ชาย มีพี่ชายเป็นคนสอน เติบโตในค่ายทหาร ได้รับอุปการะและอบรมสั่งสอนจากปู่เล็กให้เป็นคนกล้าหาญ เข้มแข็ง อดทน รักในเกียรติยศศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูล เหล่านี้ล้วนเป็นอุดมการณ์แบบปิตาธิปไตยที่แฝงฝังอยู่ในตัวตนของเพย เมื่อเพยเลือกให้ชุดอุดมการณ์นี้ในการต่อสู้เพื่อให้เข้าถึงความเป็นธรรม เพยจึงมีความแตกต่างจากผู้หญิงเมียน คนอื่น นอกจากนี้ ยังได้เห็นว่าความเป็นผู้หญิงของเพยเคลื่อนไหวไปตามบริบทและเปลี่ยนไปตามช่วงวัยของชีวิต ตั้งแต่เล็กจนโตประสบการณ์ชีวิตสอนให้เพยหยิบใช้ชุดอุดมการณ์ในการต่อสู้หรือต่อรองกับความไม่ยุติธรรมด้วยวิธีการที่ต่างกัน ในวัยเด็กเพยอาจสยบยอมให้กับอำนาจที่ไม่เป็นธรรมในครอบครัว แต่เมื่อโตขึ้นเพยเริ่มเข้าหาตัวเอง เข้าหาอำนาจที่เหนือกว่า เช่น เข้าไปอยู่ในค่ายทหาร ให้ทหารช่วยเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาในครอบครัว และใช้อำนาจกฎหมายในการจัดการเมื่อถูกกลั่นแกล้งโดยไร้เหตุผล

ขณะที่การก้าวข้ามกรอบประเพณีดั้งเดิมโดยการออกจากปริมณฑลที่เชื่อว่าเป็นของผู้หญิงหรือ “บ้าน” และออกไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนนอกร้าน ด้วยการเข้าไปใช้ชีวิตในปริมณฑลของผู้ชายหรือที่สาธารณะ⁵ ก็ได้กำหนด

⁵ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) นำมาสู่โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผู้ชายอยู่ในฐานะได้เปรียบ เกิดการแบ่งประเภทของงานและงานบ้าน พื้นที่หรือปริมณฑลสำหรับผู้ชายผู้หญิง รวมถึงเป้าหมายของการใช้ชีวิตอย่างเป็นทางการซึ่งแยกออกจากกัน 2 ชั่ว ได้แก่ พื้นที่อาณาบริเวณภายในบ้านเป็นส่วนของผู้หญิง (Woman's place is at home) มีเป้าหมายของการใช้ชีวิตอยู่ที่ครอบครัว ดังนั้นอุดมการณ์ความเป็นแม่บ้าน (Ideology of Domesticity) จึงถูกสร้างและจำกัดบทบาทผู้หญิงให้อยู่ภายในโลกของครอบครัว ส่วนอาณาบริเวณสำหรับผู้ชาย ก็คือที่นอกร้านหรือที่สาธารณะ (Man place is in public) มีเป้าหมายการใช้ชีวิตอยู่ที่งานและการประสบความสำเร็จในชีวิตการงาน

ตัวตนอีกรูปแบบหนึ่งของเพยขึ้นมาพร้อม ๆ กับการวางเป้าหมายการใช้ชีวิตที่ไม่หยุดเพียงแค่ครอบครัวตนเอง แต่ยังหวังถึงการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและความอยู่ดีกินดีของผู้คนในชุมชนที่เธออยู่อาศัยด้วย

เรื่องราวส่วนหนึ่งของเพยได้ทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติของเมียนเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับบทบาททางเพศสภาพภายในครอบครัวและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองและเวทีสาธารณะของผู้หญิง ขณะที่ปัจจัยทางวัฒนธรรมบางประการก็มักตอกย้ำบทบาทหลักของผู้หญิงในฐานะที่เป็นเมียและแม่

เข้าใจความเป็นผู้หญิงเมียน เพยเป็นผู้หญิงเมียน (ที่ไม่ดี)

หากเปรียบเทียบเพยกับผู้หญิงเมียนคนอื่น ๆ จะเห็นความแตกต่างอยู่มากทั้งวิถีคิด คติพุด และการแสดงออก ประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาสอนให้เพยรู้จักการต่อสู้ ต่อรอง กับบริบทแวดล้อมเสมอ เพย กล่าวหาว่าหากเธอไม่กล้าทำต่างออกไป ไม่กล้าทำสิ่งที่เธอเชื่อว่าถูกต้องแต่ไม่ถูกใจคนอื่น เพยจะไม่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาชีวิตและขึ้นมาเดินนำคนในชุมชนได้ เพยอาจยังคงเป็นผู้หญิงที่มีสถานภาพต่ำต้อยในสังคมเมียน ไร้อำนาจต่อรองใด ๆ

ตั้งแต่เล็กเพยเห็นว่า ผู้ชายมีหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในครอบครัว ตอนปู้ยังมีชีวิต ปู้เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจต่อชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคนในบ้านและแม่ของเพยซึ่งเป็นลูกสะใภ้ หัวหน้าครอบครัวต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อการหาเลี้ยงครอบครัว ผู้หญิงมีหน้าที่ต้องทำงานหนักทั้งในบ้านและในไร่ ต้องอยู่ภายใต้ความคุ้มครองดูแลของผู้ชาย และต้องอุทิศตัวต่อสามีและลูก

เพียงเล่าว่าตามที่ปฏิบัติกันมาผู้หญิงเมียนจะเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ได้ สิทธิทรัพย์ต่าง ๆ อำนาจการจัดการ การตัดสินใจเป็นของสามี เพื่อนของเธอคนหนึ่งเมื่อเลิกกับสามีแล้ว ไม่เหลืออะไรนอกจากเสื้อผ้า 1 ชุด ที่ติดตัวมาเท่านั้น การประกอบอาชีพผู้หญิงจะเป็นหลักในการลงแรงภาคการเกษตร (ปลูกข้าว ข้าวโพด) แต่ไม่สามารถครอบครอง ถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ ไม่ว่าจะมีความรู้ความสามารถก็สามารถแสดงออกได้ นอกจากจะอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี หรือผู้ชายเท่านั้น

วิถีปฏิบัติทั่วไปของชาติพันธุ์เมียนจะยกให้บ้านเป็นพื้นที่หลักของผู้หญิง ดังนั้น “ผู้หญิงที่ดี” ต้องมีคุณสมบัติ เช่น ต้องอยู่บ้านเฝ้าเวียง ไม่อยู่กับผู้ชายสองต่อสอง ทำกับข้าว ทำความสะอาดบ้าน เลี้ยงสัตว์ ที่สำคัญต้องเย็บและปักผ้าเป็น หากหญิงคนใดเย็บผ้าไม่เป็นจะเป็นแม่ศรีเรือนไม่ได้ เพราะผู้หญิงเมียนมีหน้าที่สำคัญในการดูแลเครื่องนุ่งห่มของสมาชิกในครอบครัว ผู้หญิงที่ออกนอกบ้านกลายเป็นคนแหกกฎ

อย่าสอนว่าผู้หญิงที่ดีต้องอย่าต่อปากต่อคำ ต้องอดทน ต้องไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ต้องดูแลบ้านให้สะอาด ดูแลอาหารการกิน ดูแลเครื่องนุ่งห่มให้กับครอบครัว อย่าย่ากับพี่ตลอดว่าผู้หญิงเรา การที่จะก้าวออกไปนอกบ้านประตูบ้านมันเตี้ยออกไปง่าย แต่ถ้าจะก้าวกลับเข้ามาประตูบ้านมันสูง อย่าริอาจ เราตีความได้ว่าผู้หญิงจะออกไปทำอะไรนอกบ้านเป็นเรื่องง่ายตาย แต่เราก้าวทำออกไปพ้นประตูมันก็ได้ละ แต่สิ่งที่ไปเผชิญโลกภายนอกอาจทำให้ผู้หญิงเสื่อมเสียชื่อเสียง ทีนี้พอจะกลับเข้าบ้าน เข้าวงศ์ตระกูลอีกมันลำบาก ดังนั้น ผู้หญิงอยู่บ้านอย่าริอาจก้าวออกไปนอกบ้านอย่าแหกกฎบ้าน ถ้าเราออกไปข้างนอกไปรับอะไรต่อมิอะไรมา จะนำความไม่สงบสุขเข้ามาในบ้าน ไม่เป็นมงคล (เพ็ญ ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

เพยเล่าว่าโดยทั่วไป เมียนใช้การสืบสายสกุลฝ่ายพ่อ ให้ความสำคัญถือและสืบเชื้อสายทางฝ่ายสามี รวมทั้งผีบรรพบุรุษของสามีด้วย ผู้หญิงถือเป็นของต่างสกุล หากมีครอบครัวแล้วต้องออกเรือนไปอยู่กับครอบครัวของสามี ต้องมีความอดทน เพื่อให้ครอบครัวอยู่รอดและมีความสุขต่อไปในอนาคต เมื่อหญิงเข้ามาอยู่กับชายหลังการแต่งงานแล้วก็ต้องนับถือญาติทางสามีและนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายสามี แต่ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ยังใช้แซ่ของตนอยู่ตลอดไป ลูกที่เกิดมาจะต้องใช้แซ่ของบิดาและต้องนับถือผีบรรพบุรุษของบิดา ทรัพย์สิน มรดกของพ่อจะตกทอดถึงลูกชาย ส่วนหญิงที่แต่งงานแล้วจะกลับมาอยู่กับบิดามารดาของตนหรือนับถือผีบรรพบุรุษร่วมกันไม่ได้เลยทุกกรณี เมื่อแต่งงานแล้วผู้หญิงคือสมบัติของผู้ชาย⁶ ผู้ชายมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและหาเลี้ยงครอบครัว หญิงที่แต่งงานแล้วเข้าบรรพบุรุษของฝ่ายชายถือว่าเป็นแรงงานของครอบครัวนั้น

สำหรับการแต่งงานในลักษณะให้ผู้ชายแต่งงานเข้าบรรพบุรุษหญิงไปอาศัยอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิงและสืบสกุลของฝ่าย เรียกว่า “การขึ้นเขย” เพยเล่าว่าการแต่งงานเข้าบรรพบุรุษหญิงจะเกิดขึ้นได้ 3 กรณี คือเมื่อฝ่ายหญิงไม่มีผู้สืบสกุลหรือมีลูกชายแต่ไม่แข็งแรง เมื่อฝ่ายหญิงวันไม่ยอมเข้าบรรพบุรุษอื่นและเมื่อฝ่ายชายมีฐานะยากจนหรือกำพร้าไม่มีพ่อแม่ญาติพี่น้องมาทำพิธีให้ จำเป็นต้องอาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายตามกฎหมายของเมียน ฝ่ายหญิงจะต้องทำพิธีรับฝ่ายชายให้เข้ามาอยู่ในฐานะของผู้เข้ามาอยู่ในกลุ่มเครือญาติย่อยของฝ่ายหญิง เรียกว่า “เปียะ ล่าง เหวอ” โดยหลังจากที่ได้ผ่านพิธีกรรมแล้ว ฝ่ายชายจะได้รับการจารึกชื่อในเอกสารของตระกูล เรียกว่า “จ่าพินดาน” มีสิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเครือญาติย่อยนั้น ๆ และต้องเข้ามาเป็นแรงงานให้ฝ่ายหญิง

⁶ บันทึกลงของนักพัฒนาระบุไว้ว่าหากมีความจำเป็นต้องทำงานร่วมกับผู้หญิงเมียน นอกจากการติดต่อผ่านผู้นำของหมู่บ้านกลุ่มต่าง ๆ แล้ว จำเป็นต้องติดต่อขออนุญาตหัวหน้าครัวเรือนหรือสามีของผู้หญิงคนนั้นเสียก่อนที่จะไปเจรจากับผู้หญิงคนนั้นโดยตรง (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ 2555 : 16)

ครอบครัวของเพยจัดอยู่ในกลุ่มแต่งงานช้าบรรพบุรุษหญิง เพราะสามีเธอ กำพร้าพ่อแม่ มีแต่ญาติห่าง ๆ ที่ไม่เคยได้ให้ความช่วยเหลือดูแลกัน เพยขอให้ สามีแต่งงานช้าบรรพบุรุษของเธอเพราะคิดว่าหากแต่งงานช้าฝ่ายชาย ตนเองและ สามีจะกลายเป็นแรงงานของญาติห่าง ๆ ผลผลิตที่เก็บหาได้ทั้งหมดต้องตก เป็นของญาติ ซึ่งเธอเห็นว่าไม่ถูกต้อง นอกจากนี้ ยังเห็นว่าตระกูลของเพย เป็นตระกูลที่มีชื่อเสียงกว้างขวาง สืบเชื้อสายจากพญาศรี ศรีสมบัติน ผู้นำ คนสำคัญในสังคมชาติพันธุ์เมียน จึงอยากใช้สกุลชื่อนี้ให้ได้เป็นเกียรติยศ คักดีศรีสืบต่อไป

ครอบครัวที่แต่งงานช้าที่บ้าน เรียกว่าขึ้นเขย เพราะสามีกำพร้า พ่อแม่ มีแต่ญาติห่าง ๆ ที่เราคิดว่าถ้าเราแต่งงานไปอยู่ฝั่งเค้า ผลผลิตที่ได้จากการทำไร่ทำสวนต้องตกเป็นของพวกเขาทั้งหมด ซึ่งเราคิดว่าไม่ถูกต้องเพราะเขาไม่เคยมาดูแล ช่วยเหลือในยามที่เรา ตกยากเลย พี่น้องเขาน่าจะมีเงินมีอะไรของพ่อแม่เนี่ยยังยึดไว้ ไม่ยอมให้ อีกอย่างนามสกุลเราก็เป็นที่รู้จัก เป็นนามสกุลที่ได้รับ มาจากเจ้านครน่าน พี่ก็อยากให้ลูกหลานได้ใช้นามสกุล และ ภาคภูมิใจในเกียรติยศคักดีศรีของตระกูลเรา (เพย ศรีสมบัติน สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

เพราะเพยเป็นผู้หญิงที่มีบทบาทนอกบ้านอย่างชัดเจน “ผู้หญิงที่ดี” ตามที่ผู้หญิงเมียนทุกคนได้รับการอบรมขัดเกลาามาจึงดูห่างไกลจากตัวเพย และส่งผลกระทบต่อเพยและครอบครัวเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเมื่อครั้งที่เพย ตัดสินใจเดินทางไกลไปทำงานที่ฮ่องกง แม้เพยจะมองว่านั่นคือโอกาสให้เธอ ได้เจอโลกกว้าง ได้เรียนรู้ และแสวงหาประสบการณ์นอกบ้าน แต่เพยต้อง เผชิญกับข่าวคราวเสื่อมเสียของตนเอง ข้อกล่าวหาว่าเพยไปขายบริการ ตกอับไม่มีที่ดินทำกินเนื่องจากการประกาศเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ส่งผลกระทบต่อทุกคนในครอบครัวโดยเฉพาะกับสภาพจิตใจลูก ๆ เพยเล่าว่าลูกของเธอ

ไม่กล้าไปโรงเรียนเพราะเพื่อนล้อ แม้กระทั่งครูก็ขูขบนินทา เพยได้แต่ปลอมให้ทุกคนอดทน เวลาไปทำงานกับสหภาพแรงงานแม่บ้านแห่งเอเชีย รณรงค์ร่วมกับฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย หรือไปทำงานรณรงค์กับรัฐบาลฮ่องกง เพยจะส่งรูปมาให้ที่บ้านดู และบอกให้ลูกเอาภาพที่ส่งมาไปให้ครูและเพื่อนๆ ดูเพื่อบอกเล่าว่าแม่ของตนไปทำอะไร บางครั้งใช้วิธีการสื่อสาร อัดเทปแทนการเขียนจดหมายเล่าเรื่องต่าง ๆ ส่งไปรษณีย์มาให้สามีและลูกเปิดฟัง เหตุการณ์ที่ทำให้เพยได้รับการยอมรับมากขึ้นจากคนในชุมชนก็คือการรวบรวมเงินผ้าป่าส่งมาให้หมู่บ้านได้ถึง 50,000 บาท

ถ้าเราย้อนกลับไปดูเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ผู้หญิงชนเผ่าเมียนที่ จะออกมาทำงานเรื่องสังคม ช่วยเหลือคนในชุมชน แทบไม่มีทางออกไปเลย วัฒนธรรมประเพณีชนเผ่าแทบไม่มีพื้นที่ให้ผู้หญิงเดินลำหน้าผู้ชายไป ประเพณีบอกว่าผู้หญิงต้องเดินอยู่ข้างหลังแล้ว ผลักดันให้สามีเป็นคนออกหน้าออกตา การที่เพยออกมาทำงานชุมชนทำให้ครอบครัวและสามีได้รับผลกระทบเช่นกัน สามีถูกมองว่าเป็นช่างเท้าหลังของภรรยา กระทั่งไปถึงลูก ๆ ด้วยว่า ถ้าจะมีใครแต่งงานกับลูกชาย ลูกสาวบ้านนี้ จะถูกมองว่าแม่ของพวกเขาไม่ได้เป็นผู้หญิงที่อยู่ในกรอบจารีตประเพณี (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์ เดือนธันวาคม 2555)

ตอนอยู่ฮ่องกงที่ส่งภาพถ่ายมาให้ครอบครัวดูว่าอย่าไปเชื่ออย่าไปฟังเสียงคนอื่นเขา สิ่งที่เราได้ยินมาให้เข้าหูซ้ายออกหูขวา ที่อัดเทปมาคุยกับลูก จะโทรศัพท์ต่อนั้นบ้านเรายังไม่มี ที่บ้านก็จะซื้อเครื่องเล่นเทปไว้เปิดฟังเสียงเรา แฟนที่เด็ดมาก เวลาได้เทปส่งมาแต่ละครั้ง แกจะเอาเครื่องเล่นไปเปิดดั่งๆ ที่ข้างหน้าต่างให้ชาวบ้านได้ยินว่าเราพูดอะไร ส่วนรูปถ่ายที่ส่งมาให้ เขาก็จะเอาไปแปะเต็มผนังเลย ชาวบ้านก็ค่อยๆ รู้กันมากขึ้นว่าเราไปทำอะไรอยู่ที่ฮ่องกง การอยู่ไกลตรงนี้เรื่องความร่วมมือของคนในครอบครัวเป็น

เพราะอันหนึ่งที่ทำให้พวกเราเข้าใจกัน ช่วยเหลือกัน และที่สำคัญ
ตัวเราก็ต้องซื้อสัตย์กับตัวเองด้วย (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือน
ธันวาคม 2555)

ในฐานะแม่ เพยสำนึกในตนตลอดเวลาว่าเธอเติบโตขึ้นท่ามกลางความ
ไม่เป็นธรรม เธอเป็นผู้ถูกกระทำมาก่อน เพยจึงเลือกที่จะอบรมสั่งสอน
ลูกผู้หญิงและลูกผู้ชายให้เติบโตขึ้นด้วยความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของ
ตนเอง คำสอนของปู่ย่าตายายเรื่องใดที่เห็นว่าเป็นการกดขี่ทางเพศหรือผลิต
ซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในบ้านเพยจะไม่สอน เพยบอกลูก ๆ เสมอว่า
ภาระงานที่สามารถช่วยเหลือกันได้ต้องช่วยกันทำ ไม่บอกปิดว่าสิ่งนั้นคือ
งานของผู้หญิง สิ่งนี้คืองานของผู้ชาย แต่งานใดที่ผู้หญิงทำไม่ได้เนื่องจาก
ความแตกต่างทางสรีระต้องให้เป็นหน้าที่ของลูกชาย เพยกล่าวว่า “ผู้หญิง
ที่ดี” ไม่จำเป็นต้องอยู่บ้านเฝ้าเวียง แต่ควรเป็นคนมีจิตใจงาม มีเมตตา
ต้องกล้าปกป้องสิทธิของตัวเอง

พีได้รับความไม่เป็นธรรมมาเยอะ พอมีลูกก็คิดไว้แล้วว่าต้อง
รักลูกให้เท่ากัน ต้องให้ลูกได้ทำงานทุกอย่างไม่ว่าหญิงหรือชาย
จะไม่ให้บังคับกัน สมัยก่อนพีไม่รู้จักว่าอะไรคือความเสมอภาค
เท่าเทียม แต่คิดว่าตัวเองต้องสอนลูก บอกลูกชายว่าน้องเป็นผู้หญิง
ร่างกายไม่แข็งแรงเท่า อันไหนน้องยกหนักไม่ได้ ก็ให้น้องไปทำ
อย่างอื่นแทนนะ อันไหนที่น้องช่วยได้ก็ให้ช่วยกันทำ ส่วนลูกชายพี
ก็บอกว่าไม่ต้องอายว่าเป็นงานผู้หญิง หัดให้เขาทำกับข้าว ซักผ้า
ทำงานบ้าน พวกเขาดูแลกันได้เราก็ไม่ห่วง ส่วนลูกสาวเราก็บอก
เขาว่าโตไปก็ให้ออกไปเรียนรู้ชีวิต หาประสบการณ์ ไม่จำเป็นต้อง
อยู่บ้านเฝ้าเวียงเหมือนที่ปู่ย่าตายายสอนมา แม่ขอแค่เป็นคนดี
มีเมตตา และกล้าปกป้องสิทธิของตัวเองก็พอ (เพย ศรีสมบัติ
สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

ปัจจัยทางวัฒนธรรมและการอุดมการณ์ “ผู้หญิงที่ดี” เป็นเครื่องตอกย้ำบทบาทหลักของผู้หญิงในฐานะที่เป็นเมียและแม่ให้จำกัดอยู่ในพื้นที่ของบ้านและครอบครัว ผู้หญิงเมียนที่ขบถต่อประเพณีปฏิบัติดั้งเดิมจะถูกประณามในฐานะที่เธอไม่น้อมรับกับบทบาททางเพศที่บรรพบุรุษสร้าง ผู้หญิงจะถูกตีฉันทินทา กล่าวร้าย สังคมจะบีบบังคับให้เธอต้องทำตามที่วัฒนธรรมกำหนดด้วยวิธีต่าง ๆ ผลร้ายที่ผู้หญิงจะได้รับนอกจากจะส่งผลโดยตรงต่อสภาพจิตใจของเธอแล้ว ยังทำให้ผู้หญิงต้องเผชิญกับการถูกละเมิดสิทธิในหลาย ๆ ด้าน ตลอดจนถูกละเลยสิทธิในการตัดสินใจดำเนินชีวิตของตนเอง และเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากยิ่งขึ้น

ตัวอย่างของเพยเป็นภาพสะท้อนต่อสภาวะการณ์เช่นนี้ได้เป็นอย่างดี เมื่อวิถีชีวิตเพยเดินสวนทางกับประเพณีปฏิบัติที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ออกมาเป็นผู้นำ คำตัดสินแรกๆ ที่เธอได้รับจากสังคมวัฒนธรรมเมียน คือ “เป็นผู้หญิงไม่ดี” เพยไม่จำนนต่อคำกล่าวหานี้ เธอจึงสามารถพิสูจน์ตัวเอง ทำให้สังคมได้ตระหนักในคุณค่าของผู้หญิงในอีกแง่มุมหนึ่งที่ต่างออกไปจากที่วัฒนธรรมกำหนด นอกจากเพยจะเป็นตัวอย่างให้ผู้หญิงได้เห็น ว่า ผู้หญิงมีสิทธิในการกำหนดความเป็นไปของตนเองได้แล้ว เพยยังส่งต่ออุดมการณ์เหล่านี้ไปยังลูก ๆ ด้วยการไม่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในครอบครัวด้วย

ชีวิตและอุปสรรค

ในการเมืองท้องถิ่น อุปสรรคในการเข้าถึงความยุติธรรม

ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้หญิงจะก้าวมาเป็นผู้นำ ถ้าเราย้อนกลับไปดูเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ผู้หญิงชนเผ่าเมียนที่จะออกมาทำงานเรื่องสังคม ช่วยเหลือคนในชุมชน แทบไม่มีทางออกไปได้เลย วัฒนธรรมประเพณีชนเผ่าแทบไม่มีพื้นที่ให้ผู้หญิงเดินล้ำหน้า

ผู้ชายไป ประเพณีบอกว่าผู้หญิงต้องเดินอยู่ข้างหลังแล้วผลักดันให้สามีเป็นคนออกหน้าออกตา (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์ เดือนธันวาคม 2555)

เพยเล่าย้อนไปถึงเวลาที่เธอตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.อบต. แห่งหนึ่งว่าเธอมีความเชื่อว่าการได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นคำตอบหนึ่งของการ “เข้าถึง” ความยุติธรรมของเธอ และผู้หญิงเมียนทุกคน เพราะนี่คือโอกาสที่จะทำให้เพยหลุดพ้นจากคำว่าอ่อนแอ ได้เข้มแข็งขึ้น ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนบ้านให้เธอได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างอบอุ่น ทั้งยังเป็นโอกาสในการเข้าถึงพื้นที่แห่งการใช้อำนาจตัดสินใจ พื้นที่แห่งการร่วมวางนโยบายพัฒนาปากท้อง พัฒนาคุณภาพชีวิตที่ผู้หญิงจะได้เข้าไปร่วมกำหนดได้เอง และพื้นที่แห่งการตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหาร (ผู้ชาย) เพยเล่าว่าไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้หญิงจะยึดหยัดในพื้นที่ทางการเมือง (อย่างเป็นทางการ) ได้โดยไม่มีอุปสรรค ผู้หญิงในชุมชนหลายคนที่มีบุคลิกคล้ายเพย ต้องจำนนต่ออำนาจชายเป็นใหญ่ในเวทีการเมือง ยอมถอนตัวหรือย้ายออกนอกพื้นที่ก็มี

ผู้หญิงเมียนเราจะเข้ามาทำงานการเมืองนี้เรื่องลำบากมาก เราต้องต่อสู้กับอคติของผู้ชายและสิ่งที่คุณผู้ชายคิดว่า เพราะเราเป็นผู้หญิงเราจึงไม่รู้ ผู้นำชายใน อบต. พูดกันบ่อยๆ ว่าอย่าไปเชื่อผู้หญิง อย่าฟังสิ่งที่พูด อย่าไปฟังแค่เสียงของผู้หญิงคนเดียว ผู้หญิงเรามักถูกหลอกใช้ประโยชน์ให้ไปทำเรื่องไม่ถูกต้อง เพราะเขาคิดว่าเราไม่รู้ นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงหลายคนที่มีลักษณะคล้ายๆ พี่ ต้องถอยออกจากการทำงานชุมชนและการเมืองท้องถิ่น ผู้หญิงพวกนั้นบอกว่าไม่สู้แบบพี่ ตอนนีเขานี้ออกไปจากชุมชนไปอยู่กับสามีที่กรุงเทพฯ แล้ว บางคนพอได้เข้ามาทำงาน อยู่ๆ ไปก็มาบ่นให้ฟังว่าไม่ไหวแล้วที่เพย ขอแค่สมัยเดียวพอ แต่พี่เห็นว่า

ไม่ได้ ถ้าเราไม่เข้าไปตรงนี้เราก็จะไม่ไปไหนซะที มัวแต่ต้องทำตามสิ่งที่เขาวางไว้ ไม่ได้กำหนดเอง ผู้หญิงเราก็ไม่ได้ประโยชน์ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

ก่อนหน้าที่จะได้รับเลือกเป็น ส.อบต. เพยมีประสบการณ์จากการทำงานพัฒนาชุมชนมานานกว่าทศวรรษโดยไม่มีตำแหน่งใด ๆ นอกจากตำแหน่งผู้นำอย่างไม่เป็นทางการที่เธอเรียกตัวเองว่าเป็น “ผู้นำสมัครเล่น” เพยคิดเสมอก่อนตัดสินใจลงสมัคร ส.อบต. ว่าการที่เธอจะมีตำแหน่งชัดเจนอาจเป็นข้อจำกัดในการทำงานของเธอ เพราะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและอาจได้รับแรงกดดันจากสภาองค์กรบริหารส่วนตำบล แต่เมื่อเห็นว่าการเมืองอาจมีข้อดีมากกว่านั้น เพยจึงตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.อบต. ในที่สุด

ที่เป็นผู้นำสมัครเล่นมานาน ชาวบ้านหลายคน พวกผู้หญิงด้วยกันก็บอกให้พี่ไปสมัคร อบต. พี่คิดอยู่นาน เพราะรู้ว่าถ้ามีตำแหน่งพวกนี้จะทำให้เราต้องอยู่ในกฎ ในระเบียบ ตอนนั้นคิดว่าตัวตนเราจะหายไปไหนนะ จะทำอะไรได้แค่ไหน แต่พอมาคิดทบทวนว่าการเมืองจะให้อะไรเราบ้าง อย่างแรกเลยเราจะได้เข้มแข็งเพื่ออยู่กับคนในชุมชนด้วยความอบอุ่นเหมือนที่เราได้รับความไว้วางใจจากเขา ที่สำคัญเราอยากเข้ามาปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน เลยตัดสินใจลงสมัคร เพื่อว่าจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์สามารถดึงบมาช่วยชาวบ้านเราได้มากขึ้น

ในการลงสมัครเลือกตั้งเป็น ส.อบต. ครั้งแรก เมื่อปี 2548 เพยเน้นหาเสียงกับกลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มแม่บ้านในพื้นที่เป็นหลัก เพยสอบตกเพราะถูกโกงการเลือกตั้ง

ตอนที่พี่สมัครเป็น ส.อบต. สมัยแรก ปรากฏว่าผลการนับคะแนนของพี่แพ้ฝ่ายตรงข้ามไป 5 คะแนน ตอนแรกก็ไม่คิดอะไร แต่แรกก็แปลกใจเพราะหลังประกาศผลการเลือกตั้งมีกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อนแม่บ้านพากันมาร่วมดีใจกับเราในฐานะที่ได้เป็น ส.อบต. พี่ก็บอกพวกเขาไปว่า ไม่ใช่ พี่ไม่ได้ถูกเลือก พอบอกพวกเขาไปแบบนี้ปรากฏว่ากลุ่มผู้สูงอายุและเพื่อนแม่บ้านก็พากันตกใจ ทุกคนพูดเสียงเดียวกันว่า อ้าว! เพยได้เลือกไม่ใช่หรือ จากนั้นก็เล่าให้พี่ฟังว่าใครบ้างที่เลือกเพย ศรีสมบัติ พี่ขงใจจึงได้ถามผู้สูงอายุเหล่านั้นไปว่าตายายเลือกผู้สมัครหมายเลขอะไรไป ถึงได้รู้ว่าพวกเขาเลือกกากบาทคิดเลข ทำความไปก่อนหน้านั้นได้เลยรู้ว่า มีผู้นำชุมชนคนหนึ่งมาบอกผู้สูงอายุว่าหากต้องการเลือกเพยให้กากบาทหมายเลขนั้นะ ซึ่งไม่ใช่หมายเลขประจำตัวของพี่ ผู้สูงอายุเขาก็ถามกลับไปนะว่า หมายเลขที่ติดอยู่ข้างรูปเพยคือเลข 2 ทำไมต้องเลือกเลขอื่น ผู้นำคนนั้นตอบว่า เป็นเพราะราชการเรียงลำดับให้ผู้สมัครทั้ง 3 คน ตามเพศ ถึงเพยจะได้หมายเลขประจำตัวคือเลข 2 แต่ในการสมัครนี้มีผู้ชาย 2 คน ผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 2 คนต้องได้หมายเลข 1 และ 2 ส่วนเพยเป็นผู้หญิงคนเดียวต้องได้หมายเลขประจำตัวเป็นเลข 3 กลุ่มผู้สูงอายุ 45 คน ยืนยันกับพี่ว่าได้ยินผู้นำบอกอย่างนั้นจริง ๆ พอได้ยินประกาศอย่างเป็นทางการว่าหมายเลข 1 และ 3 ได้รับเลือกให้เป็น ส.อบต. เลยพากันมาแสดงความยินดีกับพี่ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

ผลจากการเลือกตั้งในปี 2548 ไม่ได้ทำให้เพยทำงานพัฒนาชุมชนน้อยลง กระทั่งปี 2552 เพยสมัครรับเลือกตั้งอีกครั้ง ในครั้งนี้เพยขยายฐานเสียงในพื้นที่ให้กว้างกว่าครั้งก่อน โดยเน้นหาเสียงในกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้ชาย ในที่สุดเพยได้รับเลือกให้เป็น ส.อบต. แต่กว่าจะได้มาซึ่งตำแหน่งนั้น เพยต้องต่อสู้กับนานาวิธีที่กีดกันเพยออกจากกระบวนการ

สมัคร เช่น การขอรับรองให้ถอนตัว การข่มขู่คนรอบข้าง กล่าวหาว่าครอบครัวของเพยเกี่ยวข้องกับการค้าไม้ทำลายป่า เป็นต้น

บางคนเขามายกฟ้องว่าอย่าสมัครเลย ให้ไปทำอย่างอื่นดีกว่า บางคนก็ไปพูดถึงพี่กับกลุ่มแม่บ้านหรือผู้หญิงคนอื่น ๆ ว่าอย่าไปเลือกเพยเพราะเพยเป็นคนหัวหมอ มีการสั่งห้ามไม่ให้กลุ่มแม่บ้านเลือกพี่มาเป็นผู้นำเพราะเขาหาว่าพี่เป็นเมียของคนตัดไม้ทำลายป่า เขาบอกพี่ว่าฉันก็ชอบเธอนะ แต่พี่ฉันบอกว่าเธอเป็นคนรู้มากไป อีกอย่างพี่เธอก็เป็นคนตัดไม้ทำลายป่า กลุ่มผู้ชายก็ไปพูดกันว่าอย่าให้เมียเธอมาอยู่กับพี่นะ เดี่ยวเมียเธอจะแข็งข้อ จะเป็นคนหัวหมอแบบเพย (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

ชีวิต ณ อบต. แห่งหนึ่งของเพย

ชีวิตในพื้นที่การเมืองท้องถิ่นของเพยเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อกันยายน 2552 อบต. ที่เพยเป็นสมาชิกอยู่จัดเป็น อบต. ขนาดเล็ก คือมีเกณฑ์ระดับรายได้ไม่รวมเงินอุดหนุนต่ำกว่า 6 ล้านบาท (สำนักงานการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออนไลน์ 2553) มีจำนวน 830 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 4,273 คน จำแนกได้เป็นจำนวนเด็กแรกเกิดถึง 6 ปี 486 คน สตรีตั้งครรภ์ 59 คน สตรีอายุ 35 ปีขึ้นไป 930 คน ผู้สูงอายุ 302 คน ผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง 53 คน ผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ 6 คน และผู้พิการ 59 คน แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 หมู่บ้าน (ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย ออนไลน์ 2556) โครงสร้าง อบต. ประกอบด้วยนายก อบต. ที่มาจากการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่น 1 คน และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 14 คน ซึ่งเลือกตั้งขึ้นจากประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจาก 7 หมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน ในเขต อบต. ในจำนวนสมาชิก

ทั้ง 14 คนนี้ เป็นผู้หญิงเพียง 2 คนเท่านั้นคือ เพย และ ส.อบต. ที่ได้รับเลือกจากหมู่ที่ 5 คิดเป็นร้อยละ 13 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดในสภาฯ

เพยไม่รู้ว่่าอนาคต 4 ปี จากนี้จะเป็นอย่างไร ไม่รู้ว่่าการเป็นผู้หญิงส่วนน้อย 1 ใน 2 คนของสภาฯ จะส่งผลต่อการทำงานของเธออย่างไร ในวันที่มีคำสั่งแต่งตั้งเพยรับรู้ว่านี่คือความสำเร็จอีกก้าวหนึ่งของเธอ เพราะก่อนหน้านี้ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้นำมักเป็นคนมีฐานะมากกว่าคนที่มีความรู้ เพยเล่าว่่าชาวบ้านเชื่อคนมีฐานะคือผู้ที่มีทรัพย์สินมากพอแล้ว ดังนั้นเขาจะไม่ข้อง ที่สำคัญผลการเลือกตั้งครั้งนี้จะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้ผู้หญิงคนอื่นๆ ได้เห็นว่าผู้หญิงสามารถเข้าไปทำงานการเมืองได้

ตอนนั้นไม่ได้คิดเลยว่าหลังจากนั้นจะเป็นยังไง วันที่เราได้รับเลือกตั้งเป็นวันที่ภูมิใจ พี่มองว่่าสำหรับผู้หญิงชนเผ่าอย่างเราเพียงแค่ว่าทำให้ชุมชนเห็นและยอมรับผู้หญิง มีคนลงคะแนนให้เราเข้าไปทำงานการเมืองก็ถือเป็นข้อได้เปรียบแล้ว ชาวบ้านแถวนี้เขาเลือกผู้นำจากคนที่มีฐานะ ไม่ชอบผู้นำที่มีความเป็นกลาง กล้าตัดสินใจมีความรู้ พี่เคยถามเขาว่าทำไมไม่เลือกคนอื่น คนที่เราเห็นว่าเค้ามีความคิดเป็นกลาง กล้าตัดสินใจ ทำไมไม่เลือก ทำไมเวลายกมือเรามักยกให้กับคนที่มีฐานะมากกว่า คำตอบของเขาคือ เขามองว่่าคนที่มีฐานะเขาจะไม่ฮุบเงิน ไม่ข้องเพราะเขามีพอแล้ว ถ้าเลือกคนไม่มีฐานะมาเดี๋ยวจะรับแขกไม่ได้ กลัวจะไปโกงส่วนอื่น พี่ยอมมามองตัวเอง พี่ก็ไม่ได้ร่ำรวยอะไร การที่ได้รับเลือกเข้ามานี้ก็แสดงว่่าเขาเห็นว่าเรามีความสามารถจริง ๆ ถือว่่าตัวพี่จะเป็นตัวอย่างให้ผู้หญิงคนอื่นเห็นว่าผู้หญิงเราสามารถทำงานการเมืองได้ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

การเป็นผู้หญิง (ส่วนน้อย) ในสภาฯ กลับกลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เพยไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมและมีส่วนร่วมทางการเมือง

ได้อย่างเต็มที่ ความมุ่งหวังแต่เดิมที่เคยมีก่อนได้รับการเลือกตั้งว่าจะเข้ามาปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานในชุมชน เข้ามากำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนในเรื่องปากท้อง ชีวิตความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาต่าง ๆ ให้ดีขึ้น กลับถูกกีดกัน เพยรู้ดีที่ว่าตัวตนของเพย ค่อย ๆ ถูกลบเลือนลงโดยกลุ่มผลประโยชน์ในสภาฯ

ผู้หญิงที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจเข้ามาทำงานให้ชุมชน สุดท้ายจะถูกสภาพแวดล้อมชายเป็นใหญ่กลืนไปหมด ถ้าผู้หญิงเราไม่ยอมปรับตัวจะทำงานร่วมกับผู้ชายไม่ได้ ตอนแรกพีคิดไว้เลยว่าฉันจะเข้าไปปรับตรงนั้น ตรงนี้ ยากเข้าไปดูแลปัญหาปากท้องประชาชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะคิดว่าเราจะเอียงด่อนทางความคิด สุดท้ายเราต้องปรับตัวเอง หากทางอยู่กับเขาให้ได้ จะทำอย่างไรให้ไม่ถูกกีดกันนี้เราต้องคิด เราเป็นเหมือนแกะดำ มันอยู่ยาก ไปไหนก็ถูกสังเกต ไปไหนก็ถูกจับจ้อง ยกตัวอย่างง่าย ๆ ในการอบรม ผู้หญิงเกี่ยวกับการเมืองแต่ละครั้ง อบรมร้อยละคนก็หายไปเป็นผู้สนับสนุนให้ผู้ชายเสียหายหมด ผู้หญิงไม่สนับสนุนผู้หญิงด้วยกัน ให้ก้าวไปมีอำนาจในการปกครอง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือน พฤศจิกายน 2555)

ในช่วงแรกของการทำงานสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เพยได้ยื่นคำกล่าวหนึ่งในทำนองว่า ผู้หญิงจะมาทำลายบรรยากาศการทำงานของสภาฯ จากผู้นำชายบางคน เพยรู้ดีว่าตนเองแทบไม่ได้รับการยอมรับ และแทบไม่มีผู้รับฟังความคิดเห็นในการประชุมแต่ละครั้ง เป็นเวลานานถึง 2 ปี ที่เพยรู้ดีว่าตนเอง “โดดเดี่ยว” เพยเล่าว่าถึงแม้ ส.อบต. บางคน จะเห็นด้วยกับความคิดของเธอ แต่ไม่มีใครกล้าสนับสนุนอย่างเปิดเผย เพยต้องปรับตัวเอง หาวิธีการเพื่อใช้ต่อสู้กับอคติต่าง ๆ นานา ที่ติดมากับความเป็นผู้หญิงของเธอ เพยเล่าว่าเธอต้องปรับตัวจากที่เป็นคนตั้งหน้าตั้งตา

ทำงาน ไม่สนใจคำติฉินนินทา ก็เริ่มแสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ การทำงานของผู้อื่นมากขึ้น เริ่มตอบโต้ในสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้อง เริ่มใช้ความรู้ ด้านกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการชี้แจงเหตุและผล พร้อม ๆ กับลงมือ ทำงานอย่างแข็งขันเพื่อพิสูจน์ให้สมาชิกสภาฯ และชาวบ้านได้เห็นศักยภาพ ของเธอ

เข้าไปทำงานช่วงแรก ๆ ได้ยินผู้ชายคุยกันว่าผู้หญิงจะมาทำลาย บรรยายากศของสภาฯ ที่ได้เขาไปว่าคุณเป็นสมาชิก เป็นผู้บริหาร คุณคาดหวังจากเสียงหนึ่งเสียง ไม่ว่าจะหญิงหรือชายก็มีหนึ่งเสียง เท่ากัน คุณจะฟังเหตุผลหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่ไม่ควรพูดว่าผู้หญิง คนเดียวจะทำให้เสียบรรยายากศ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือน พฤศจิกายน 2555)

เวลาเราแสดงความคิดเห็นอะไรออกไป เราคิดว่าเป็นประโยชน์ ต่อพี่น้องประชาชน แต่ไม่มีใครฟังเสียงเรา ถึงบางคนก็เห็นด้วยกับ ความคิดของเรา ก็ยังไม่กล้าบอกว่าตัวเองสนับสนุนพี่กับที่ประชุม พี่ถามว่าทำไมพวกเราไม่สนับสนุนพี่ ไม่ส่งเสริมคำพูดของพี่ทั้งที่ ประโยชน์ก็ได้ร่วมกัน พอหลงหลังเวทีเขาเลยมากระซิบบอกว่า บอกตรง ๆ นะผมเข้าใจพี่หมด แต่ผมไม่กล้าพูดในเวที พี่เริ่มมองว่า ทำไมสมาชิกเขาไม่เชื่อเรา มานั่งคิดก็เห็นว่าคนส่วนมากที่ลงเป็น สมาชิกไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย พอลงไปเขาจะฟังปลัดฯ ฟังนายกฯ หมด กลายเป็นว่าไปปรับใช้นายกฯ ไม่ใช่ไปปรับใช้ประชาชน ฉะนั้น คนที่รู้กฎหมายอย่างพี่เข้าไปเลยเป็นเหมือนแกะดำ ถ้าเราไม่รู้จักใช้ วิธีการแก้เกม เราก็จะถูกโดดเดี่ยว สองปีแรกพี่ยังตามเกมไม่ทัน พี่รู้สึกโดดเดี่ยวนะ พี่ต้องทำงานอย่างแข็งขัน แล้วเราต้องเรียนรู้ ให้เท่าทันเล่น์กลต่าง ๆ มันทำให้พี่ต้องเปลี่ยนตัวเองจากที่ไม่ค่อยพูด เราก็ทำงานของเราไป ก็เริ่มเถียง เริ่มวิจารณ์การทำงานของคนอื่น

มากขึ้น ใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการทำงานมากขึ้น
(เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

เพยเล่าว่าเธอถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองหลายครั้ง โดยเฉพาะในพื้นที่สภา เพยถูกกีดกันไม่ให้เป็นประธานสภา เพราะสมาชิกบางคนเกรงว่าหากเพยซึ่งเป็นผู้ที่เข้าใจเรื่องการใช้อำนาจ และเข้าใจกฎหมาย ได้ขึ้นมาเป็นประธานสภา พวกเขาจะไม่สามารถแสวงผลประโยชน์ได้ ถึงแม้เพยจะไม่ได้อยู่ในตำแหน่งประธานสภา แต่เพยก็ยังคงทำหน้าที่ตรวจสอบควบคุมการบริหาร อบต. ของฝ่ายบริหารอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในเรื่องการให้ความเห็นชอบงบประมาณรายจ่ายประจำปีที่มาจากภาษีของประชาชน จนบางครั้งสร้างความไม่พอใจให้สมาชิก อบต. คนอื่น ๆ และทำให้เพยถูกข่มขู่จากนายช่างและผู้นำใน อบต. กรณีที่เธอถามถึงความไม่ถูกต้องในการจัดซื้อจัดจ้างงานก่อสร้าง บำรุงรักษาถนน

ผู้นำหรือสมาชิกบางคนเขาจะมาพูดใส่หน้าในที่ประชุมว่า นี้นะจะบอกให้ อยู่ ๆ เธอสู่มสู่มห้าไปคุยกับผู้รับเหมา ไม่รู้หรือว่า ผู้รับเหมาเขามีอิทธิพล เกิดวันหนึ่งเขาไปทำอะไรเธอกกลางถนน เธอก็ไม่รู้หรือกว่าใครทำ ที่ได้ยินแบบนี้มันก็โกรธ พี่คิดว่าเราไม่ได้ทำอะไร ทำไม่การปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนกลายเป็นว่า เราถูกข่มขู่ พี่เคยพูดในที่ประชุมวันนั้นว่า ฉันไม่ใช่ผู้มีอำนาจ ไม่มีอิทธิพล แต่สิ่งที่ฉันทำอยู่กฎหมายเขาเปิดโอกาสให้ฉันได้ทำหน้าที่ชาวบ้านทุกคน (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

เพยยอมรับว่าการเป็นผู้หญิงในสภา บางครั้งต้องหลบหลีกหลบตาให้กับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพยเล่าว่าเพราะเป็นผู้หญิงจึงไม่มีอำนาจต่อรองกับสมาชิกส่วนใหญ่ เพยรู้สึกกดดัน คับข้องใจเสมอเมื่อต้องรับรู้ในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่ทำอะไรไม่ได้ เพยเกรงว่าตนจะติดร่างแหไปด้วยทั้งที่เธอไม่เคยมีส่วนร่วมสิ่งเหล่านี้ทำให้เพยรู้สึกหวาดระแวง และรู้สึกว่าสภา ไม่ใช่ที่ที่ปลอดภัย

สำหรับเพย ประกอบกับการมีเครือข่ายดีเป็นผู้นำใน อบต. ฝ่ายปกครองหลายระดับทั้งนักการเมืองและข้าราชการก็มีสายสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันในเครือข่าย ยิ่งสร้างความไม่สบายใจให้เพยมากขึ้น ทุกครั้งที่เห็นความไม่โปร่งใสโดยคนนามสกุลเดียวกัน ทำให้เพยรู้สึกกระอักกระอ่วนใจที่ต้องให้ความช่วยเหลือ แต่เพื่อให้งานนั้นผ่านไปได้โดยที่เพยไม่ตกเป็นเป้าหมายของการโจมตีจากสมาชิกสภาฯ และพี่น้อง เพยเล่าว่าเธอต้องรวบรวมความกล้าในตัวต่อรองกับอำนาจในสภาฯ นี้ด้วยการแสดงเจตจำนงชัดเจนว่าเพื่อความยุติธรรม หากสภาฯ ได้ ผู้นำ หรือสมาชิกสภาฯ บางคนได้ เธอต้องได้ด้วย แล้วเธอจะยอมปล่อยผ่านเฉพาะเรื่องที่พิจารณาแล้วเห็นว่าไม่กระทบผลประโยชน์ของชาวบ้านร้ายแรงเท่านั้น เพื่อแลกกับผลประโยชน์ที่เพยต้องการทำให้ชุมชนในโอกาสต่อไป

เวลาเราเข้าไปเหมือนกับว่าเราต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองจากเดิมที่เราไม่ชอบข้อโกงของเขา แต่เขาทำให้เราต้องยอมรับ มันทำให้พี่กดดัน เวลาเมื่อไรเกิดขึ้นไม่ชอบมาพากล เรารู้ เราเห็น ก็กังวลว่าฉันไม่เคยมีส่วนร่วมเลยแล้วฉันจะติดร่างแหไปด้วยไหม เมื่อก่อนพี่ไม่เคยหวาดระแวงนะ พอเข้าไปแล้วกลายเป็นคนขี้ระแวงขึ้นมาหลายเลย รู้สึกไม่ปลอดภัยหลาย ๆ เรื่อง ยิ่งเรามีญาติเป็นผู้นำแถมเห็นว่าเขาทำเรื่องไม่ถูกต้องอยู่ในสภาฯ พี่ยังไม่สบายใจ คนอื่นเราปล่อยได้ ทำไม่คนของเราไม่ปล่อย ใจเราก็ลำเอียงคิดถึงญาติ คิดถึงสายเลือดมากกว่าที่จะคิดถึงภาษีของแผ่นดิน มันลำบากใจอย่างนี้ แต่ในสภาฯ พี่ต้องรับผิดชอบทำหน้าที่ ส.อบต. เต็มที่ ซักฟอก ตรวจสอบอย่างเข้มข้น นอกสภาฯ พี่ก็ต้องเข้าไปตักเตือนเขาบ้างในฐานะพี่สาว (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

บางทีเราก็ต้องตามให้ทันเหลี่ยมของเขา ถึงจะไม่ถูกต้อง ชาวสะอาดแต่ก็เพื่อประโยชน์ที่สำคัญกว่า ที่พูดในสภาฯ ตลอดว่า ถ้าจะให้ยุติธรรมกับฉัน ฉันให้ประโยชน์คุณได้ ฉันไม่ฟ้องคุณ ตรงไหนนิด ๆ หน่อย ๆ ฉันให้คุณผ่าน แต่เวลาที่ฉันต้องการ ประโยชน์เพื่อลงที่ประชาชนคุณต้องให้ฉันนะ กว่าที่ที่จะดึงงบประมาณมาทำประโยชน์ให้ประชาชนได้แต่ละครั้งนี่ต้องใช้พลัง ความคิด พลังความรู้ และความกล้าหาญมากเลย กว่าเราจะได้อะไร จากข้างในออกมาให้ประชาชนนี้ เขาเรียกว่าใช้แรงสุดเหวี่ยงเลย ถึงจะเหวี่ยงกลับมาได้ (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

เพยเล่าว่าผู้หญิงชาติพันธุ์ที่ก้าวไปทำงานการเมืองอาจกลายเป็นที่ ระบายอารมณ์ของผู้ชาย หลายครั้งเพยและผู้หญิงคนอื่น ๆ ต้องตกเป็นเหยื่อ การคุกคามทางเพศถูกใช้วาจา ถ้อยคำ น้ำเสียง และแสดงท่าทางที่ทำให้เพย รู้สึกอับอายเวลาต้องออกไปประชุมร่วมกับสมาชิกชายภายนอก บางครั้ง ถูกสังคมชูปชิบนิทาวว่าเพยแอบไปคบชู้ผู้ชายโดยเอาเรื่องงานมาบังหน้า โชคดีที่สามีและลูกเข้าใจสิ่งที่เพยทำครอบครัวจึงไม่มีปัญหา เพยเชื่อว่าสิ่งนี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงชาติพันธุ์ไม่ยอมเข้ามาทำงานการเมืองหรือ ทำงานในพื้นที่สาธารณะ เพราะประเพณีปฏิบัติถือกันว่าผู้หญิงออกไป ข้างนอกกับผู้ชายที่ไม่ใช่สามี ไม่เหมาะสม เป็นผู้หญิงไม่ดี เพยต้องปรับ ทัศนคติกับผู้หญิงเหล่านั้นว่าหากไม่หลุดพ้นจากอำนาจเหนือของความเป็น ชายที่ครอบงำผู้หญิงอยู่ ผู้หญิงจะไม่มีโอกาสได้ออกมาขึ้นแถวหน้า และ ไม่สามารถหาความมั่นคงให้ตนเองได้ ต้องเป็นผู้รอรับคำสั่งอย่างเดียว

ผู้หญิงเรามีข้อจำกัดในการทำงานนอกสถานที่ เวลาต้องออกไป ประชุมกับผู้ชายเขาชอบหยอกล้อ พูดแซวเชิงขู่สาว พูดสองแง่ สองง่ามทำให้เรารู้สึกอับอาย ถ้าเราไม่เล่นด้วยก็ว่าเราไปต่าง ๆ

นานา หว่าว่าเพยเป็นผู้หญิงไม่ดีบ้างละ ไปนิทนากันว่าพีค布什แต่
 เองงานมาบังหน้า ไปพูดกับสามีที่ว่า เมียเธอนี่นะ เดียวนี้เจริญใหญ่
 รดมารับส่งไม่ช้าคัน ไปคุยกันในวงเหล้าว่า ระวังอย่าให้เมียแก
 ไปตามผู้หญิงคนนี้นะ มันหัวแข็งเดี๋ยวจะคุมเมียไม่อยู่ พอผู้ชาย
 พูดแบบนี้เลยทำให้ผู้หญิงหรือแม่บ้านที่ต้องมาประชุมกันไม่ให้
 ความร่วมมือมาประชุม เพราะสามีไม่อนุญาต พี่ต้องใช้เวลาก่อน
 เพื่อบอกให้ผู้หญิงกลุ่มนี้รู้ว่าสามีเราเขาอยู่กับเราไม่ได้ตลอดชีวิต
 พ่อแม่เลี้ยงให้กำเนิดเราที่ไม่สามารถปกป้องเราได้ตลอดชีวิต ฉะนั้น
 ถ้าเราจะยืนได้เมื่อไร สำคัญคือเราต้องก้าวข้ามเส้นผมตรงนี้ แต่ให้
 ถึงภูเขาแล้วเราจะมั่นคง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน
 2555)

สิ่งที่เพยได้รับจากการเข้าไปเป็น ส.อบต. ถือเป็นบทเรียนที่หาไม่ได้
 จากสถาบันหรือตำราใด ๆ เพยทุ่มเทชีวิตให้กับการทำงานอย่างหนัก
 เพยอาจรู้สึกเหนื่อยและท้อกับการทำงานหลายครั้ง แต่สิ่งที่ทำให้เพยต้อง
 เดินต่อไปเป็นเพราะเธอเห็นว่างานภาคประชาชน รวมถึงเรื่องสิทธิมนุษยชน
 สิทธิของผู้หญิงเป็นเรื่องที่ต้องต่อสู้จะหยุดไม่ได้ การมีตำแหน่งอยู่ในสภา
 แม้จะเต็มไปด้วยเงื่อนไขและทำให้เพยรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจต่อรองลดลง
 เพยยังคงมุ่งมั่นใช้ตำแหน่งและพื้นที่ในสภาฯ ในการทำงานเพื่อชุมชนให้
 คุ่มค่าที่สุด แต่ในอนาคตเพยกลับคิดว่าพื้นที่ตรงนี้ไม่ใช่ที่ที่เหมาะสมกับเธอ
 เธอตัดสินใจว่าจะไม่ลงสมัครเป็น ส.อบต. อีกในสมัยหน้า เพราะอยากทำงาน
 ข้างเคื่อนนอกสภาฯ ซึ่งมีความอิสระมากกว่า และสามีขอร้องให้หยุดงาน
 การเมืองท้องถิ่นเพราะเกรงเรื่องความปลอดภัย แม้ชาวบ้านหลายคน
 จะขอร้องให้เธอลงสมัครรับเลือกเป็น ส.อบต. อีกครั้ง แต่เพยยังไม่รับปาก

พี่คิดว่าตอนนี้คนในชุมชนยังไม่รู้เรื่องสิทธิ ผู้หญิงยังไม่รู้ว่าอะไร
 คือสิทธิของพวกเขา ไม่รู้ว่าควรจะทำปกป้องสิทธิของตนเอง

อย่างไร เพราะยังกลัวอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย โครงสร้างสังคม วัฒนธรรมก็ยังคงคลุมเรื่องสิทธิของผู้หญิง แม้จะบอกว่าเปิดแล้ว แต่ในทางปฏิบัติไม่เป็นอย่างนั้น การได้เข้ามาทำงานตรงนี้ก็ เป็นโอกาสดีให้เราทำอะไรหลาย ๆ อย่าง แต่ถ้าหมดสมัยนี้ไปที่ก็ คิดว่าคงจะไม่สมัครอีก มีหลายเรื่องที่ทำให้รู้สึกว่าเราไม่ชอบ ก่อนหน้ามาเป็น ส.อบต. พี่รู้สึกว่ามีอำนาจมากกว่านะ เวลา จะต่อรองอะไรรู้สึกมีคนฟังมากกว่า พอมาเป็น ส.อบต. กลายเป็น รู้สึกว่าอำนาจต่อรองเราลดลง พี่ถือว่าพี่ลงสมัครครั้งนี้เพราะพี่ อยากรู้เรื่องการเมือง ตอนนี้ได้รู้แล้วต่อไปขอไปทำงานส่งเสริม นอกสภาฯ ดีกว่า กลุ่มแม่บ้านหรือแม่แต่ชาวบ้านจากชุมชน ใกล้เคียงเขามาขอให้พี่ลงอีกสมัยหน้า พี่บอกว่าดูก่อนแล้วกันนะ เพราะฉันไม่อยากจะ เป็น ส.อบต. แล้ว มันไม่มีอำนาจในการบริหาร จัดการงบประมาณ ถ้าจะลงจริง ๆ คงจะลงรองนายกฯ แต่ก็ต้อง ดูอีกทีว่าคนที่เขาสมัครเป็นนายกฯ ต้องการคนมีคุณภาพแบบเรา หรือเปล่า (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนพฤศจิกายน 2555)

สามีเคยบอกให้เราหยุดทำงานการเมืองท้องถิ่นเพราะเป็นห่วง เรื่องความปลอดภัย ยกตัวอย่าง เมื่อครั้งไปเป็นประธานกองทุน พัฒนาบทบาทสตรีของอำเภอ เราต้องการเน้นให้เห็นว่าผู้หญิง สมัยใหม่มีศักยภาพทำอะไรได้หลายอย่าง จึงได้เขียนป้าย ประชาสัมพันธ์ในลักษณะเสริมพลังอำนาจให้ผู้หญิงด้วยการเพิ่ม คำว่า “ศักยภาพสตรี” ลงไปในป้าย กลายเป็นว่ามีคำสั่งให้ปลดป้าย นั้นลง แล้วก่อนเลิกงานมีคนมากระซิบบอกเราว่าอย่าขับรถกลับไป ทางเดิมเพราะอาจมีคนลอบทำร้าย เลยทำให้เราต้องขับรถอ้อมถึง 15 กิโลเมตร กว่าจะกลับถึงบ้าน นี่คือนิสัยที่พี่น้องทำกับเราแต่สามี เราไม่ยอมให้มีปัญหา เขารู้ว่าบางทีงานของเราไปขัดผลประโยชน์ กับผู้มีอำนาจ เขาพยายามบอกกับเราว่าตอนนี้เขาป่วย ทำงาน

หาเลี้ยงครอบครัวไม่ได้เหมือนเมื่อก่อน ถ้าเราเป็นอะไรไปอีกคน
ครอบครัวจะลำบาก (เพย ศรีสมบัติ กล่าวในเวที Increasing a
woman's role in politics and leadership เดือนพฤษภาคม 2556)

เรื่องเล่าประสบการณ์การทำงานการเมืองท้องถิ่นของเพย ศรีสมบัติ สะท้อนปัญหาอุปสรรคและการไม่ได้รับความเป็นธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ในพื้นที่การเมืองท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน เพยทำให้เห็นว่าผู้หญิงที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่การเมืองต้องเผชิญกับการถูกสภาพแวดล้อมชายเป็นใหญ่กลืนกลาย ความเป็นตัวตนบางด้าน ทำให้อำนาจในการต่อรองของตนเองลดลง เกิดความรู้สึกหวาดระแวง รู้สึกไม่ปลอดภัย รู้สึกอึดอัดคับข้องใจ ต้องตกเป็นเหยื่อการคุกคามทางเพศ และถูกตราหน้าว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี เป็นผู้หญิงที่ไม่ยึดประเพณีปฏิบัติของเมียนมาที่ต้องไม่ออกมาเดินนำหน้าผู้ชาย เพยต้องต่อสู้กับมายาคติทางเพศที่แฝงฝังอยู่ในบริบทรอบตัวเธอ เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเป็นผู้หญิงไม่ใช่ข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง ผู้หญิงมีสิทธิในการใช้มุมมองของผู้หญิงในการออกแบบนโยบาย จัดสรรงบประมาณและทรัพยากรในท้องถิ่นได้

ชีวิตและความหวังในอนาคต

หลังจากครบวาระ 4 ปี วันนี้ของเพยไม่มีตำแหน่ง ส.อบต. พวงท้ายเพยวางมือจากพื้นที่ทางการเมืองของการเมืองท้องถิ่น ผันตัวเองมาเคลื่อนไหวอยู่นอกสภาฯ เป็นผู้อยู่เบื้องหลังให้การส่งเสริม สนับสนุน ผู้หญิงในหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ลงสมัครรับเลือกตั้งเข้าไปทำงานในสภาฯ เพยช่วยวางแผนการรณรงค์หาเสียงให้กับผู้หญิง โดยให้ชูนโยบายเกี่ยวกับปากท้อง ชีวิตความเป็นอยู่ ไม่เน้นนโยบายที่เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มผลประโยชน์ในสภาฯ

ในสภาฯ มันอึดอัด ที่พูดไม่สบายปาก คิดว่ามาเคลื่อนไหวข้างนอกสบายกว่า พยายามให้ผู้หญิงเข้าไปอยู่ในสภาฯ อะไรๆ ในความเห็นของผู้หญิงควรจะมีส่วนร่วมให้มากกว่านั้นไม่ว่าจะเป็นในสภาฯ หรือนอกสภาฯ ที่หวังว่าอยากขอผู้หญิงคนนึงเพื่อเข้าไปในสภาฯ เกี่ยวกับเรื่องของปากท้อง ความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อมของประชาชน เรื่องไร่เรื่องสวน เรื่องที่อยู่อาศัย ทุกวันนี้มีการเมืองผู้ชายหาเสียงแต่เรื่องสร้างนั่น สร้างนี่ จะมีแต่นโยบายประเภทน้ำไหลไฟสว่างทั้งนั้นเลย นโยบายพวกนี้เรารู้กันว่าเป็นการเอื้อผลประโยชน์ให้กลุ่มเขาเอง (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนตุลาคม 2556)

เพยยังมีความสุขกับการทำงานเพื่อชุมชนและสังคม แม้สามีจะล้มป่วยและภาวะรับผิดชอบของเธอจะมากขึ้น ความโล่งใจจากประชาชน การได้ทำงานการเมืองท้องถิ่นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้คนในชุมชน และความต้องการชนะใจตนเองให้หลุดพ้นจากคำว่าแพ้ เป็นเสมือนแรงขับให้เพยยืนหยัดในจุดนี้ เพย กล่าวว่าแม้จะสิ้นสุดตำแหน่ง ส.อบต. แล้วแต่ตนเองจะไม่หยุดทำงานด้านสิทธิมนุษยชน เพยต้องการให้เรื่องราวชีวิตของเธอเป็นบทเรียนให้ผู้หญิงคนอื่น ๆ ได้ลุกขึ้นมาก้าวข้ามโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ปกคลุมสิทธิผู้หญิงอยู่ ผู้หญิงต้องออกมาทำในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

ชีวิตที่ถือเป็นบทเรียนหรืออุทาหรณ์ให้กับผู้หญิงคนอื่น ๆ ให้ตัวพี่ได้เป็นกำลังใจให้เขาว่าใครก็ได้ถ้ารู้อย่างนี้ต้องอดทนและมุ่งมั่น เราไม่รู้ว่าความเป็นธรรมคืออะไร แต่เราต้องรู้ว่าอะไรคือความถูกต้อง ความถูกต้องนี้สำคัญมากกว่าความยุติธรรม คำว่า “ความยุติธรรม” เป็นคำพูดที่พูดแล้วมันรื่นหูนะ แต่พี่ว่าอะไรที่ถูกต้องแต่ไม่ถูกใจผู้อื่น อันนี้แหละคือเป็นความยุติธรรม ฉะนั้น

ถ้าเราจะพูดคำวาเพื่อให้เกิดถูกต้อง มันก็คล้ายๆ ที่เราพูดว่า เพื่อให้มันยุติธรรม คือเราไม่เบียดเบียนตัวเอง เราไม่เบียดเบียนผู้อื่น เราปฏิบัติต่อกันและกันอย่างเป็นเสมอภาค (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนธันวาคม 2555)

เพยเห็นว่าผู้หญิงก็มีความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองในสังคม ทว่าปัจจุบันผู้หญิงยังไม่รู้ว่าตนเองมีสิทธิอย่างไร ไม่รู้ว่าตนเองสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ทางนโยบายได้ ไม่เข้าใจว่าควรจะทำอย่างไรเพื่อปกป้องสิทธิของตนอย่างไร เพยอยากให้ผู้หญิงรู้ข้อกฎหมาย อยากให้ผู้หญิงมีเครือข่าย เพยอยากให้ผู้หญิงรู้เท่าทันสิ่งที่ครอบงำชีวิตผู้หญิงอยู่ ที่สำคัญเพยกล่าวว่า หากผู้หญิงเรียกร้องเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตัวผู้หญิงเองต้องสลัดตัวให้หลุดจาก “ความเป็นผู้หญิง” ในกรอบประเพณีดั้งเดิม เพื่อให้ตนเองได้มีเสรีภาพที่เสมอภาคกับคนทุกเพศอย่างแท้จริง

เมื่อเราเรียกร้องเรื่องของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงหรือการตัดสินใจในเรื่องของการเมือง ผู้หญิงเองต้องให้หลุดออกจากความเป็นผู้หญิง อย่าไปอ้างความอ่อนแอตัวเอง อย่าไปอ้างว่าเป็นผู้หญิงแล้วทำไม่ได้ จะทำผิดต่อตระกูล บรรพบุรุษจะสาปแช่ง ถ้าพูดไปแล้วเรานี้เข้มแข็งกว่าผู้ชาย และเราละเอียดอ่อนกว่า เพราะฉะนั้นตัวเองต้องหลุดจากความเป็นผู้หญิง เพื่อให้เท่าเทียมกับผู้ชาย นี่แหละคือเราจะได้ความเป็นธรรมจากตัวนี้ แต่ถ้าเราล้มแล้วทำอะไรนี้ ผู้ชายนี้เห็นจุดอ่อนของผู้หญิง มาทำอะไรแบบนี้ เธอเป็นผู้หญิงนะ ไปดูโครงการไม่ได้ ไปนี้ไม่ได้ เป็นตรงนี้ได้ เป็นตรงนั้นไม่ได้ ผู้หญิงให้นั่งอยู่ตรงนี้นั้นไม่ใช่ ตัวเราเองต้องรู้จักใช้สิทธิของเรา สิทธิความเท่าเทียม เมื่อเราได้สิทธิความเท่าเทียมแล้วนี้ ความเป็นธรรมมันก็จะเกิดขึ้น ความถูกต้องมันก็จะเกิดขึ้น (เพย ศรีสมบัติ สัมภาษณ์เดือนตุลาคม 2556)

ข้อค้นพบและบทสรุป

จากเรื่องเล่าประสบการณ์การเข้าถึงความยุติธรรมของเพย

โครงสร้างอำนาจแบบปิตาธิปไตยในสังคมเมียนมีระบบของชนเผ่าจะกีดกันผู้หญิงออกจากพื้นที่ทางการเมือง และเปิดพื้นที่ให้อำนาจในการปกครอง การตัดสินใจ การวางกฎกติกา รวมถึงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันต่าง ๆ ตกอยู่ในมือของผู้ชายเกือบเบ็ดเสร็จ ผู้ชายมีบทบาทในการเป็นผู้นำทั้งผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ผู้อาวุโสประจำชนเผ่า และเป็นตัวแทนของชุมชนในการติดต่อกับสังคมภายนอก ขณะที่ผู้หญิงถูกจำกัดบทบาทไว้เพียงในบ้าน ไม่ได้รับอนุญาตให้แสดงออกหรือตัดสินใจในเรื่องใหญ่โตเกี่ยวกับความเป็นไปของสมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชน เมียนให้ความสำคัญกับครอบครัวและเครือญาติเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าครอบครัวเป็นพื้นที่แห่งการร้อยรัดสายสัมพันธ์ของสมาชิกเข้าไว้ด้วยกันและเป็นแหล่งสวัสดิการพื้นฐานที่ดีที่สุด ผู้เป็นพ่มีหน้าที่ในการปกครอง ดูแลสารทุกข์สุกดิบ ตัดสินความขัดแย้งของคนในบ้าน และให้ความเป็นธรรม

บ้านที่ไม่มีพ่อเป็นเหมือนบ้านที่ขาดผู้มีอำนาจคุมกฎ เพยและพี่ชายถูกกลั่นแกล้ง กีดกันไม่ให้มีสิทธิในทรัพย์สินสมบัติที่พึงได้ ถูกขบไล่ และประทับตราว่าเป็นพี่น้องที่กาลกิณีต่อวงศ์ตระกูล การไม่จำนนต่อสถานการณ์ที่บีบคั้นและกดทับความเป็นคนของสองพี่น้อง ผลักพวกเขาออกจากญาติใกล้และพาตัวเองเข้าหาอำนาจเหนือกว่าที่สามารถคุ้มครองพวกเขาได้ เช่น ทหาร ค่ายทหาร ปู่เล็ก เป็นต้น

เพยต่างจากผู้หญิงเมียนทั่วไปตรงที่เธอใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ เพยได้รับการถ่ายทอดและซึมซับอุดมการณ์ความเป็นชายเข้าไว้ในตัวและขอใช้อุดมการณ์ความเป็นชายในการต่อสู้ต่อรองกับความไม่ยุติธรรมในชีวิตอยู่ตลอดเวลา เช่น ความเข้มแข็ง อดทนอดกลั้น รักในเกียรติยศของวงศ์ตระกูล ศักดิ์ศรี และความถูกต้องเป็นธรรม

จะเห็นว่าประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยเด็กและช่วงเปลี่ยนผ่านจากวัยรุ่นไปสู่ผู้ใหญ่ ได้กลายเป็นต้นทุนและเป็นเป้าหมายระบบคิดและสร้างตัวตนของผู้หญิงในเส้นทางการเมืองได้ การโยยหาความถูกต้องเป็นธรรมอันเป็นผลจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากครอบครัวเครือญาติเป็นแรงขับสำคัญที่ทำให้เพยมีความต้องการกำหนดความเป็นไปของชีวิตตนเอง เพยเลือกขบถต่อ “ความเป็นผู้หญิงที่ดี” ตามประเพณีปฏิบัติของเมียชนด้วยออกไปใช้ชีวิตนอกพื้นที่ “ความเป็นเมียชน” ทว่าพื้นที่นอกชุมชนเมียชนอย่างพื้นที่ของสังคมไทยกลับซ้อนทับความเป็นคนของเพย มองเพยเป็นของ “ชาวเขา” ที่มาพร้อมกับวาทกรรมสร้างภาพให้ชาวเขาเป็นต้นตอของภัยต่างๆ ทั้งในแง่ความมั่นคง ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของผู้ก่อการร้ายผู้อพยพ หญิงขายบริการ พวกปลุกผีเน่ ไม่มีที่ดินทำกิน และในแง่ผลกระทบต่อธรรมชาติในฐานะที่ทำให้ไร่เลื่อนลอยและตัดไม้ทำลายป่า อคติทางชาติพันธุ์ที่สะสมมานานทำให้มองภาพของชาวเขาอย่างตายตัว ในฐานะเป็นคนอื่นและเป็นภัยฝังลึกอยู่ในสังคมไทย ผลที่ตามมาคือชาวเขามักถูกกักกันต่าง ๆ นานา ทั้งในแง่ของสิทธิความเป็นพลเมือง สิทธิในการตั้งถิ่นฐาน และสิทธิในการจัดการทรัพยากร

การไปทำงานเป็นแม่บ้านที่ห้องงเปิดโอกาสให้เพยได้มีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายแรงงานชาติต่างๆ ที่เข้ามาทำงานในห้องง เครือข่ายทางสังคมนี้เองที่เป็นตัวช่วยเสริมอำนาจในตัวเพยให้มีมากขึ้น ให้เพยรู้จักการเรียกร้องสิทธิโดยใช้เครื่องมือทางกฎหมาย รู้จักรูปแบบวิธีการในการต่อรองกับอำนาจ เช่น การรวมตัวเป็นเครือข่าย การเดินขบวน การเข้าร่วมรณรงค์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ต้องการขับเคลื่อนในโอกาสพิเศษต่างๆ เป็นต้น เครือข่ายทางสังคมมีส่วนสำคัญที่ช่วยระดมทรัพยากรทำให้เพยสามารถนำเงินไปสมทบกองผ้าป่าเข้าหมู่บ้านได้เป็นจำนวนมาก สำหรับเพยผ้าป่ากองแรกก็นำส่งไปยังหมู่บ้านมีความหมายต่อชีวิตเธอมาก ผ้าป่าเปรียบได้กับ “ใบเบิกทาง” เป็นสัญลักษณ์แห่งการบพิศุจน์ตัวตนของเธอต่อสมาชิกในหมู่บ้านว่า

เธอเป็นผู้หญิงที่พึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และเป็นผู้หญิงที่ไม่ละทิ้งต่อชุมชน การพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงรู้สึกถึงการมีตัวตน มีอำนาจ มีความมั่นใจ มีความพร้อมหรือไม่กังวลใจต่อการเปิดรับและเรียนรู้ประสบการณ์ “นอกบ้าน” ได้มากกว่าผู้หญิงที่มีภาวะพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากสามี และกลายเป็นต้นทุนต่อความสามารถของเพยในการลงสมัครรับเลือกตั้งเข้าดำรงตำแหน่งในองค์การทางการเมืองในโอกาสต่อมาด้วย เพราะความสามารถในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงเชื่อมโยงสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการมีตัวตนและอำนาจของพวกเขาเอง

เรื่องราวของเพยชี้ให้เห็นว่า กว่าที่ผู้หญิงจะก้าวข้าม “ความเป็นหญิง” ที่สังคมกำหนดเพื่อขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งผู้นำทางสังคมในมิติต่าง ๆ ต้องเผชิญหน้ากับร่องรอยทัศนคติความเชื่อของสังคมชายเป็นใหญ่อยู่เสมอ การเป็นผู้หญิงที่ผิดแบบแผนไปจากการเป็นเมียและแม่ตามที่วัฒนธรรมเมียนกำหนดทำให้เพยถูกกลไกทางสังคมลงโทษด้วยการประณาม ตีฉินนินทา กล่าวร้ายในทางลบ ส่งผลต่อสภาพจิตใจของเธอและครอบครัวเป็นอย่างมาก หากเพยไม่มีทุนทางสังคมที่มากพอหรือจำนวนต่อ “ความเป็นหญิง” ตามจารีตย่อมไม่มีเพยในทุกวันนี้ ชีวิตที่ผิดแบบแผนของเพยได้ทำให้สังคมเมียนตระหนักในคุณค่าของผู้หญิงเมียนในอีกแง่มุมหนึ่ง ทั้งยังเป็นตัวอย่างให้ผู้หญิงเมียนคนอื่น ๆ ในชุมชนเห็นว่าควรละเว้นประเพณีปฏิบัติบางอย่างที่เป็นการเลือกปฏิบัติกับผู้หญิง เช่น ห้ามออกนอกบ้าน ห้ามทำงานกับผู้ชาย ไม่ใช่เรื่องผิดและผู้หญิงมีสิทธิในการกำหนดความเป็นไปของตนเองได้

ประสบการณ์ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในชีวิต การได้รับการศึกษาอ่าน (ภาษาราชการ) ออก เขียน (ภาษาราชการ) ได้ เครือข่ายทางสังคมที่เพยได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ การได้รู้จักกับประเด็นว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และการได้รับการฝึกอบรมกฎหมาย เป็นต้นทุนสำคัญที่เพยใช้นำตัวเองเข้าหาอำนาจ

ในการจัดสรรทรัพยากรอย่างถูกต้องเป็นธรรมในพื้นที่การเมืองท้องถิ่น เมื่อได้รับเลือกให้เป็น ส.อบต. อุปสรรคจากการทำงานการเมืองของเพยสะท้อนให้เห็นความยากลำบากของผู้หญิงเมียนในพื้นที่สาธารณะหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่า ผู้หญิงต้องเผชิญกับปัญหาถูกสหภาพแวล้อมของผู้ชายกลืนกลายจนต้องสูญเสียความเป็นตัวตนไป ทำให้ผู้หญิงรู้สึกขาดอำนาจในการต่อรอง รู้สึกหวาดระแวง ไม่ปลอดภัย ยิ่งหากมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับผู้นำในเวทีการเมืองด้วยแล้วยิ่งทำให้ผู้หญิงรู้สึกอึดอัดคับข้องใจ จำเป็นต้องยอมรับการคอร์รัปชัน และผู้หญิงอาจตกเป็นเหยื่อการคุกคามทางเพศจากเพื่อนร่วมงานชาย จนในที่สุดอาจเป็นเหตุทำให้ผู้หญิงไม่อยากทำงานการเมืองท้องถิ่น เมื่อเผชิญกับการกีดกันอย่างเป็นระบบจากถนนแห่งอำนาจแบบดั้งเดิม เพยไม่ได้ยอมให้กับความยากลำบากเหล่านี้ เพยเลือกเสริมอำนาจให้กับตนเองและชุมชนผ่านทางโครงสร้างทางเลือก เช่น ผันตัวเองไปทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน เลือกใช้พื้นที่อย่างไม่เป็นทางการนอกภายนอกสภา ในการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาชุมชนแทน

ในท้ายที่สุด สำหรับเพย “การเข้าถึงความยุติธรรม” เปรียบได้กับ “การเข้าถึงความถูกต้อง” ดังที่เพย กล่าวว่า “เมื่อมีความถูกต้อง เมื่อนั้นความเป็นธรรมจะตามมา” ดังนั้น สิ่งที่เพยพยายามทะลุผ่านนาอานาอารมณ์ความรู้สึกและปรับเปลี่ยนตัวเองจากผู้ถูกระทำมาเป็นผู้กระทำในแต่ละช่วงชีวิตของเธอจนกระทั่งเข้ามาเป็น ส.อบต. (แม้จะเรียบเรียงได้มีก็หน้ากระดาษ) คือการต่อสู้ของผู้หญิงเมียนและพยายามแสวงหาความถูกต้อง (จากญาติใกล้ จากอดีตทางชาติพันธุ์และอดีตต่อความเป็นผู้หญิง จากประเพณีปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม และจากรัฐ) มาตลอดชีวิต การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นอาจเพียงโอกาสหนึ่งที่เพยจะได้นำความถูกต้องมาสู่ตนเองและกระจายไปยังคนอื่น ๆ ในฐานะพลเมืองที่มีเสรีภาพและเสมอภาค

ข้อเสนอแนะ

เรื่องราวของเพียนำไปสู่การสร้างความตระหนักในการมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของผู้หญิงชาติพันธุ์ซึ่งอาจทำได้หลายวิธี ผู้เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุน ส่งเสริม รวมถึงร่วมขจัดสิ่งกีดขวางต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงชาติพันธุ์ เช่น

1) การให้การศึกษ การส่งเสริมความเชี่ยวชาญของผู้หญิงชาติพันธุ์ ในด้านการเมือง การให้ทุนสนับสนุนและช่วยเหลือในการหาเสียงให้กับผู้หญิงชาติพันธุ์ที่สมควรรับเลือกตั้งในตำแหน่งผู้นำท้องถิ่น

2) จัดให้มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการควบคุมและตรวจสอบผู้นำชายในชุมชนไม่ใช่อำนาจในทางที่ผิดกับผู้หญิง เป็นต้น

3) รัฐหรือผู้เกี่ยวข้องต้องไม่ยินยอมให้ผู้หญิงอยู่ภายใต้การจัดการตามวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อชีวิตผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงได้หลุดพ้นจากการเลือกปฏิบัติและเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีสิทธิตัดสินใจเลือกดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

4) ให้มีมาตรการชั่วคราวพิเศษ มาตรการชั่วคราวพิเศษหมายถึงขั้นตอนที่รัฐบาล สถาบันการศึกษา บริษัทธุรกิจและหน่วยงานอื่นๆ จะจัดการเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งเพศหรือความแตกต่างทางชาติพันธุ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป้าหมายของมาตรการชั่วคราวพิเศษคือเพื่อให้ผู้หญิงและผู้ชายมีโอกาสที่เสมอภาคกันในการแข่งขันในตำแหน่งทางการเมืองหรือตำแหน่งอื่นที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ

5) โครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่นทำให้ผู้ชายเข้าไปมีบทบาทเป็นผู้นำทางการเมือง โดยที่ภาครัฐยังไม่ได้คำนึงถึงการสร้างโอกาสและการเข้าถึงความเป็นผู้นำทางการเมืองของผู้หญิงหรือผู้หญิงชาติพันธุ์ ดังนั้นฝ่ายนิติบัญญัติของรัฐ ควรคำนึงถึงโอกาส สัดส่วนที่เหมาะสมและความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในการมีส่วนร่วมทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ควรตระหนักว่าสัดส่วน

ผู้หญิงที่น้อยเกินไป อาจส่งผลต่อการแบ่งแยกผู้หญิงให้เป็นเพียงสัญลักษณ์ อยู่ในตำแหน่งที่เป็นชายขอบ หรือเป็นการสร้างคนกลุ่มใหญ่ที่สำคัญในการขยายการเข้าถึงอำนาจทางการเมืองให้กับผู้หญิง

6) ตามที่ประเทศไทยได้เป็นรัฐภาคีโดยการภาคยานุวัติในอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบตั้งแต่ พ.ศ.2528 และพิธีสารเลือกรับอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบตั้งแต่ พ.ศ.2543 ส่งผลให้ประเทศไทยมีพันธกิจในการสร้างมาตรการและกฎหมายต่าง ๆ เพื่อจัดการเลือกปฏิบัติทุกรูปแบบต่อผู้หญิง ในข้อ 7 ของอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) ระบุว่ารัฐภาคีจะใช้มาตรการที่เหมาะสมทุกประการเพื่อขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในด้านที่เกี่ยวกับการเมืองและทั่ว ๆ ไปของประเทศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะให้ประกันแก่สตรีภายใต้เงื่อนไขแห่งความเสมอภาคกับบุรุษซึ่งสิทธิที่จะเข้าร่วมในการวางนโยบายของรัฐและดำเนินการตามนโยบายนั้น และในการรับตำแหน่งราชการและปฏิบัติหน้าที่ราชการในทุก ๆ ระดับของรัฐบาล (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ 2548 : 34) ดังนั้นรัฐจึงมีหน้าที่ต่อการเสริมสร้างสิทธิของผู้หญิงในการมีส่วนร่วมการวางนโยบายของรัฐบาลทุกระดับ โดยจะต้องทบทวนกฎหมายและปรับแก้กฎหมายที่ไม่ตอบสนองต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงทุกระดับทั้งนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ในระดับประเทศและท้องถิ่น เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง และกลุ่มกฎหมายการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ให้สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศ ที่สำคัญต้องคำนึงถึงโอกาสและสัดส่วนที่เหมาะสมและประกันสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงในทางปฏิบัติอย่างจริงจังและเป็นได้จริง

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. **เข้า**. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2555.

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. **หลักกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไปเกี่ยวกับ
สนธิสัญญา ด้านสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดีย สแควร์,
2548.

ประสิทธิ์ ลิปิรีชา ยรรยง ตระการอำรง และวิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์. **เขียน หลากหลายชีวิต
จากชนเขาสู่เมือง**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

ณัฐวิ ทศรัฐ และวีระพงศ์ มีสถาน. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ เมียน (เข้า)**. สถาบันวิจัย
ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท, 2540.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. **รายงานการวิจัยเรื่อง “แม่ลายผ้าปักเมียน (เข้า) ในจังหวัด
เชียงรายและพะเยา”**. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2552.

ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย. ข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลผาช้างน้อย [ออนไลน์],
สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2556 จาก <http://phayao.kapook.com/%E0%B8%9B%E0%B8%87/%E0%B8%9C%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A2>.

สำนักงานการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (สกถ.). **รายงานฉบับ
สมบูรณ์การประมวลผลการประเมินเป้าหมายมาตรฐานการจัดบริการสาธารณะ
ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ขนาดเล็ก ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2553
[ออนไลน์], สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2556 จาก [http://www.dloc.opm.go.th/
Upload/Attachment/2837_972.pdf](http://www.dloc.opm.go.th/Upload/Attachment/2837_972.pdf).**

ผู้หญิง
ปกากะญอ
กับอุปสรรคในการเข้าถึง
บริการสุขภาพของรัฐ :
กรณีศึกษาประสบการณ์ชีวิตของ
“หน่อแอริ ทุ้งเมืองทอง”

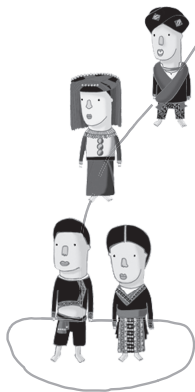
มลิวัดย์ เสนางษ์ / นักวิจัย

ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

บทนำ

แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายการให้บริการสุขภาพที่ทั่วถึงกับคนทุกกลุ่มทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น และทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านนโยบายเกี่ยวกับสวัสดิการด้านสุขภาพ ได้แก่ นโยบายบัตรทอง การตั้งโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพในระดับตำบล รวมถึงนโยบายการส่งเสริมอนามัยเจริญพันธุ์ โดยมีการตั้งสำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ ภายใต้สังกัดกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขขึ้นในปี พ.ศ.2540 เพื่อทำงานด้านการผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับอนามัยการเจริญพันธุ์ และสนับสนุนการส่งเสริมอนามัยการเจริญพันธุ์ตามมาตรฐาน รวมทั้งผลักดันให้มีนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับอนามัยการเจริญพันธุ์

แต่ทว่า สิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากประสบการณ์ในชีวิตของผู้หญิงปกากะญออย่างหน่อแอรि พุงเมืองทอง และผู้หญิงปกากะญอคนอื่นๆ ในหมู่บ้านห้วยอีค่าง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ กลับให้ภาพอีกด้านหนึ่งที่แตกต่างจากข้อกำหนดอันเป็นมาตรฐานสากลของการคุมครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ในด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐ หน่อแอริ และผู้หญิงปกากะญอจำนวนมากยังประสบปัญหาเรื่องการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ หน่อแอริเกือบจะเสียชีวิตจากการคลอดลูกทั้งสองคน เนื่องจากเข้าไม่ถึงความรู้เรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ และต้องแบกรับความกังวลใจในการคุมกำเนิดที่ไม่

สอดคล้องกับความต้องการและไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ รวมถึงมีความยุ่งยากลำบากใจในการตัดสินใจที่จะเข้ารับบริการสุขภาพของรัฐบางอย่าง เช่น การตรวจคัดกรองมะเร็งปากมดลูก การตรวจภายใน นอกจากนี้ผู้หญิงบางคนในชุมชนแม้จะมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้นกับระบบอนามัยเจริญพันธุ์ของตนเอง ก็ไม่ยอมไปรับการรักษา จนตัวเองต้องเสียชีวิต อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิมได้อบรมสั่งสอนว่าอวัยวะเพศของผู้หญิงเป็น “ของสงวน” ที่ไม่ควรให้ใครเห็น นอกจากสามีของตัวเอง และการพูดถึงอวัยวะเพศของผู้หญิงเป็นเรื่องน่าอาย สกปรก จึงไม่ควรนำมาพูดคุยกัน แม้จะเกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วยของตนเอง ดังนั้นผู้หญิงปกากะญอจึงไม่ได้ตระหนักถึงสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเอง นอกจากนี้ เมื่อพวกเขาต้องเข้าไปขอรับบริการสุขภาพจากสถานบริการสุขภาพของรัฐก็มีความยากลำบาก และไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควร อันเนื่องมาจากอคติทางชาติพันธุ์ที่แฝงฝังอยู่ในวิถีคิดของรัฐ ผู้หญิงปกากะญอจึงต้องเผชิญกับอุปสรรคทั้งจากวัฒนธรรมดั้งเดิมและจากอคติทางชาติพันธุ์ในการให้บริการสุขภาพของรัฐในการเข้าถึงการมีสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ที่ดี

ในงานศึกษาเรื่องนี้จะนำเสนอเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของหน่อแฉริทุ่งเมืองทอง เพื่อแสดงให้เห็นว่าหน่อแฉริเผชิญกับความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐด้านอนามัยเจริญพันธุ์อย่างไรบ้าง เจ็อนไขและปัจจัยอะไรที่ทำให้หน่อแฉริเข้าไม่ถึงบริการสุขภาพของรัฐด้านอนามัยเจริญพันธุ์ และหน่อแฉริใช้ยุทธวิธีอะไรในการต่อสู้ต่อรองหรือต่อต้านกับความไม่เป็นธรรมดังกล่าว เพื่อให้ตนเองสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ได้

หน่อแอริเป็นคนปกากะญอ

“ปกากะญอ” (Pgaz K' Nyau) เป็นคำเรียกกลุ่มวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ซึ่งในเอกสารของทางราชการไทยเรียกว่า กะเหรี่ยงสกอร์ ส่วนคนไทยภาคเหนือและคนไทใหญ่เรียกว่า “ยาง” หรือ “ยางกะเลอ” กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (Karen) จัดเป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาในกลุ่มตระกูลทิเบต-จีน โดยสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มวัฒนธรรมย่อยๆ ได้แก่ กะเหรี่ยงสกอร์ (Sgaw Karen) กะเหรี่ยงโปว์ (Pow Karen) ตองสู (Thaungthu ซึ่งเรียกตัวเองว่า พาโอ) และคยา (Kayah) คนกะเหรี่ยงมีประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นมาจากเทือกเขาทางตะวันออกของประเทศพม่า ก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูงแถบภาคเหนือ และกระจายตัวไปตามจังหวัดในภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย ปัจจุบันมีคนกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ สุโขทัย กำแพงเพชร แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุพรรณบุรี และ อุทัยธานี (ศรีนทิพย์ หมั่นทรัพย์ 2543)

หน่อแอริเรียกตัวเองว่า “ปกากะญอ” ซึ่งมีความหมายว่า “มนุษย์ที่ใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายอยู่ตามธรรมชาติ กับป่า” เพราะคำว่า “ปกากะญอ” มาจากคำว่า “ปก่า” ซึ่งแปลว่า ป่า ผสมกับคำว่า “กะญอ” ที่แปลว่า มนุษย์ ตั้งแต่เกิดมาหน่อแอริจำได้ว่าปู่ย่าหรือคนสมัยก่อนก็เรียกตัวเองว่า “ปกากะญอ” ไม่ได้เรียกตัวเองว่า “กะเหรี่ยง” อย่างเช่นที่คนข้างนอกใช้ ดังนั้นคำว่า “กะเหรี่ยง” หรือ “ยาง” จึงถือว่าเป็นคำในเชิงดูถูก ล้อเลียน และมีนัยทางลบ ในงานศึกษาชิ้นนี้จึงใช้คำว่า “ปกากะญอ” ตามที่หน่อแอริได้นิยามตัวเอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนปกากะญอ นอกจากนี้คำว่า “ปกากะญอ” ก็เป็นคำที่ใช้เพื่อตอบโต้กับการถูกนิยามว่าเป็น “ชาวเขา” ซึ่งมีภาพลักษณ์ในด้านลบต่างๆ ได้แก่ เป็นกลุ่มคนที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ ตัดไม้ทำลายป่าเพราะทำไร่

เลื่อนลอย และเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปลุกผีและการค้ายาเสพติด อดีตลักษณะของปกากะญอที่ถูกผลิตสร้างขึ้นใหม่โดยนักวิชาการ นักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ นักพัฒนาองค์กร เอกชนและคนปกากะญอ จึงแสดงถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมของคนรักป่า พึ่งพาอาศัยดูแลป่าและระบบนิเวศด้วยความยำเกรงอ่อนน้อม (วินัย บุญลือ 2545)

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยได้จัดวางตำแหน่งแห่งที่ของคนปกากะญอ เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยบนที่สูงกลุ่มอื่นๆ คือ มีสถานะเป็น “คนอื่น” (the other) และไม่ใช่คนไทยหรือพลเมืองไทยอย่างสมบูรณ์ เหมือนคนไทยพื้นราบ ดังนั้นรัฐจึงต้องเข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลงและควบคุมให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนพื้นที่สูง ซึ่งถูกเรียกว่า “ชาวเขา” กลายเป็นคนไทย ผ่านนโยบายการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้สัญชาติไทยและการขึ้นทะเบียนสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง การส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์ทดแทน การปลุกผี การเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ และการสร้างถนนหนทาง ดังนั้น “ชาวเขา” จึงกลายมาเป็นกลุ่มประชากรพิเศษในการพัฒนาของรัฐ ประเทศไทยได้เริ่มขยายบทบาทเข้ามาจัดการกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2502 เมื่อรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา เพื่อทำหน้าที่กำกับดูแลนโยบายระดับชาติของกลุ่มชาวเขา โดยเฉพาะการพัฒนาชาวเขาของประเทศไทยมีความแตกต่างไปจากประชากรกลุ่มอื่นหรือพลเมืองของประเทศ กล่าวคือ มักเน้นไปที่การควบคุม กีดกัน และเลือกปฏิบัติ เนื่องจากรัฐยังมีมุมมองว่าชาวเขาเป็นผู้สร้างปัญหาใหญ่ๆ ให้กับรัฐชาติไทย ได้แก่ ปัญหาเรื่องความมั่นคง ปัญหาการทำลายป่า ภายใต้วาทกรรม “การทำไร่เลื่อนลอย” และปัญหายาเสพติด (นงเยาว์ เนาวรัตน์ 2555)

ภาพประทับใจ

ที่ระบบสุขภาพของรัฐและสังคมไทยมีต่อ “ชาวเขา”

ในด้านการให้บริการสุขภาพของรัฐนั้น ระบบการแพทย์สมัยใหม่และการสาธารณสุขของไทยได้เข้ามาสร้างความเป็นอื่นให้กับความรู้ในการรักษาแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย โดยการแพทย์สมัยใหม่ได้สถาปนาความจริงชุดใหม่ว่าด้วยสุขภาพและความเจ็บป่วยที่ส่งผลกระทบต่อความคิดและความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติและชาติพันธุ์ ดังนั้นอำนาจของความรู้แพทย์สมัยใหม่จึงไม่ได้มีบทบาทในการรักษาเยียวยาความเจ็บป่วยเท่านั้น แต่อำนาจดังกล่าวยังได้สร้างอคติทางชาติพันธุ์ขึ้นมา ซึ่งนำไปสู่ความคิดเรื่องการควบคุมเผ่าพันธุ์ที่สกรปรกและไม่ใช่พันธุ์ดี (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ มาลี สิทธิเกรียงไกร 2547) วิธีคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในนโยบายการให้บริการด้านการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดสำหรับกลุ่มประชากรพิเศษอย่างกลุ่มชาวเขาในพื้นที่สูง ซึ่งถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนที่ 6¹-7² ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530-2539 และเป็นแผนงานหลักอย่างหนึ่งของสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สวท.) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 เป็นต้นมา³

ยิ่งไปกว่านั้น การแพทย์และการสาธารณสุขของไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของระบอบรัฐและเป็นตัวแทนของความเป็นไทยที่มีอำนาจเหนือชาติพันธุ์อื่น ๆ การเข้ามารับบริการสาธารณสุขจะเกี่ยวข้องกับการแสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตน เพื่อให้เข้าถึงทรัพยากรบางอย่าง และอัตลักษณ์ที่จะทำให้เข้าถึงการเข้ารับบริการสาธารณสุขของรัฐไทยได้ นอกจากนี้จะเกี่ยวข้องกับความเป็น

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=88>

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=89>

³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน http://www.ppat.or.th/th/about_milestone

พลเมืองแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการแสดงความเป็นไทยที่ทันสมัย กล่าวคือ สามารถพูด เขียน หรือสื่อสารภาษาไทยกลางได้ แต่งกายแบบคนไทย ไม่ใช่ แต่งกายแบบชูดชนเผ่าดั้งเดิม หรือพูดภาษาชนเผ่าของตัวเอง ดังนั้นเมื่อ กลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้แสดงอัตลักษณ์ของความเป็นไทย แม้ว่าพวกเขาหรือ เธอจะมีบัตรประชาชน ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันความเป็นพลเมืองไทยก็ตาม แต่พวกเขาหรือเธอก็ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร หรือการได้รับการรักษา เยียวยาอาการเจ็บป่วยได้อย่างเต็มที่ เพราะการเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ ในสถานบริการสุขภาพของรัฐ อันเป็นผลมาจากอคติทางชาติพันธุ์นั่นเอง

การแพทย์สมัยใหม่ในฐานะสถาบันการควบคุมทางสังคม จึงมักถูก วิพากษ์ว่าเป็นเครื่องมือของอำนาจ และการแพทย์สมัยใหม่ของไทยก็ได้ถูก ทำให้มีสัญชาติไทยและดำรงอยู่ในขอบเขตเส้นแบ่งพรมแดนของชาติพันธุ์ อย่างเคร่งครัด (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และมาลี สิทธิเกรียงไกร 2547) ดังนั้นเมื่อคนปกากะญอเข้าไปรับบริการสุขภาพของรัฐ พวกเขาจึงต้อง เผชิญกับการเลือกปฏิบัติรูปแบบต่าง ๆ จากบุคลากรทางการแพทย์ เพราะ คนปกากะญอไม่สามารถแสดงอัตลักษณ์ของความเป็นไทยได้อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะในกรณีของผู้หญิงปกากะญอที่เป็นรุ่นอายุสี่สิบปีขึ้นไป พวกเขา ก็ต้องเผชิญกับปัญหามากกว่าผู้ชายสองชั้นเมื่อเข้าไปรับบริการสุขภาพของ รัฐ เนื่องจากพวกเขาสื่อสารไทยไม่ได้แต่งชุดชนเผ่าที่ดูสกปรก ไม่มีสุขอนามัย ที่ดี และไม่ได้เรียนหนังสือ

หมู่บ้านห้วยอีค่าง

กับโครงการพัฒนา “ชาวเขา”

หน่อแอรี่ ทุ่งเมืองทอง เกิด เติบโต และใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านห้วยอีค่าง มาเป็นเวลา 38 ปี⁴ ครอบครัวของยายอพยพมาจากบ้านทุ่งหลวง ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกัน เมื่อครั้งที่เกิดโรคระบาดขึ้น และญาติพี่น้องของยาย เสียชีวิตติดต่อกันสามคน ยายจึงตัดสินใจพาลูก ๆ ย้ายเข้ามาอยู่บ้านห้วยอีค่าง ยายและแม่ถือเป็นกลุ่มที่สองที่ย้ายเข้ามาที่นี่ ภายหลังจากที่ครอบครัว “ฮือไซ” เข้ามาตั้งหมู่บ้านแล้ว บ้านห้วยอีค่างเป็นหมู่บ้านชาวปกากะญอ ตั้งอยู่บนดอยสูง ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 45 กิโลเมตร เส้นทางสัญจรค่อนข้าง ขรุขระ ทำให้การเดินทางไปมาระหว่างหมู่บ้านและตัวอำเภอยากลำบาก ทุกทีทุกเล

ในอดีตบริเวณของหมู่บ้านห้วยอีค่างเคยเป็นที่อยู่อาศัยของคนลัวะ มาก่อน ภายหลังกินลัวะได้ย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ ทั้งชาววัดเก่า และเครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้เป็นหลักฐาน ต่อมาชาวปกากะญอจากดอยแม่ฮ่อคอง จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เริ่มแรกนั้นชาวบ้าน ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาวจากดอย “ปู่ปอเตาะ” จนถึงห้วยอีค่าง มีชื่อว่าบ้าน “เดลอพะทอ” หรือบ้านยาว ในขณะที่นั้นบ้านห้วยอีค่างกับบ้านทุ่งหลวง ยังเป็นหมู่บ้านเดียวกัน มีประมาณ 20 หลังคาเรือน ต่อมาเกิดโรคระบาดขึ้น มีผู้คนล้มตาย จึงมีการอพยพโยกย้ายชุมชน ส่วนหนึ่งย้ายขึ้นทางเหนือ ตั้งเป็นชุมชนบ้านห้วยอีค่างในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งย้ายลงไปทางใต้เป็นชุมชน บ้านทุ่งหลวง จึงมีการแยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 นับแต่นั้นเป็นต้นมา หมู่บ้านห้วยอีค่างในปัจจุบันนี้มีอายุมากกว่า 100 ปี โดยมีหลักฐานแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานเป็นไม้ผลที่ปลูกในบริเวณหมู่บ้านเช่น ต้นมะขาม ต้นขนุน และ หมู่บ้านนี้ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อปี พ.ศ.2438

⁴ หน่อแอรี่ ทุ่งเมืองทอง เกิดวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2518

หมู่บ้านห้วยอีค่างมีระบบการปกครองสองระบบ คือ การปกครองแบบดั้งเดิม ซึ่งมี “ฮือโซ” เป็นผู้นำทางพิธีกรรม ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีที่มีการสืบต่อกันผ่านผู้ชายมาตามสายตระกูล และการปกครองแบบทางการ ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำในการประสานงานกับทางการ และนำนโยบายจากส่วนกลางมาดำเนินการในชุมชน การคัดเลือกผู้ใหญ่บ้าน แต่เดิมให้คนในชุมชนเลือกเอง โดยในยุคแรกๆ จะพิจารณาจากความสามารถในการสื่อสาร “ภาษาเมือง” หรือภาษาถิ่นภาคเหนือและภาษาไทย ปัจจุบันผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตามแม้จะมีระบบการปกครองสองระบบ แต่การจะขึ้นมาเป็นผู้นำของชุมชนได้ทั้งในสองระบบยังเป็นสิทธิของผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่สามารถที่จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำได้ เพราะมีความเชื่อดั้งเดิมว่าถ้าผู้หญิงขึ้นมาเป็นผู้นำจะเกิดอาเพศขึ้นในชุมชน⁵

แม้จะมีระบบการปกครองสองระบบในหมู่บ้าน แต่บทบาทและหน้าที่ของผู้นำทั้งสองระบบไม่มีความขัดแย้งกัน เพราะ “ฮือโซ” จะมีสถานะที่สูงกว่าผู้ใหญ่บ้านหรือ “พ่อหลวง” เนื่องจากชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟัง “ฮือโซ” ในฐานะผู้นำทางพิธีกรรมและผู้นำทางจิตวิญญาณมากกว่าเมื่อเกิดเหตุร้าย เช่น การได้เสียกันของหนุ่มสาวก่อนแต่งงาน การลักขโมยหรือการทะเลาะวิวาท ชาวบ้านจะไปขอให้ “ฮือโซ” เป็นผู้ตัดสิน ปรับโทษหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ นอกจากนี้กลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นผู้ชายทั้งหมด ซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็น “ผู้รู้” ทางด้านประเพณีพิธีกรรมก็สามารถให้คำปรึกษาในการแก้ปัญหาต่างๆ ร่วมกับ “ฮือโซ” ได้ ส่วนผู้ใหญ่บ้านนั้น

⁵ เมื่อครั้งที่หน่อแอรี่จะมารับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และตอนที่เธอลงสมัครสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พวกรุ่นผู้หญิง โดยเฉพาะรุ่นแม่ๆ ต่างก็คัดค้านการขึ้นมาเป็นผู้นำของหน่อแอรี่ เพราะในวัฒนธรรมปกากะญอเชื่อว่าผู้หญิงไม่ควรขึ้นมาเป็นผู้นำ เพราะจะทำให้เกิดเหตุร้ายหรือเกิดอาเพศในชุมชนได้ แต่เมื่อหน่อแอรี่ทำงานจริงๆ ก็ไม่มีเหตุร้ายหรือเรื่องอาเพศเกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ตอนหลังการยอมรับบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้นำมีมากขึ้น และผู้หญิงคนอื่นๆ ในสังคมก็กล้าที่จะออกมามีบทบาทในชุมชนมากขึ้นเช่นกัน ปัจจุบันน้องสาวของหน่อแอรี่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

มีหน้าที่เพียงนำนโยบายของรัฐมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบ หรือช่วยติดต่อประสานงานระหว่างชาวบ้านกับทางการ เช่น กรณีการขอบัตรประจำตัวประชาชนหรือกรณีที่ซื้อตกหล่นจากทะเบียนบ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องเข้าไปช่วยติดต่อทางอำเภอให้กับชาวบ้าน

ปัจจุบันชาวปกากะญอบ้านห้วยอีค่างได้รับสัญชาติไทยและมีบัตรประชาชนทุกคน ยกเว้นคนที่ย้ายเข้ามาจากที่อื่น ซึ่งไม่สามารถจะพิสูจน์สิทธิในการเกิดบนแผ่นดินไทยได้ ก็จะไม่ได้รับสัญชาติไทยและไม่มีบัตรประชาชน อย่างกรณียายพะลา ซึ่งเป็นหมอลำแยะ อายุ 76 ปี เป็นบุคคลที่รายชื่อตกหล่นในทะเบียนบ้าน เดิมนั้นยายอาศัยอยู่ที่อำเภอจอมทอง หลังจากแต่งงาน สามีซึ่งเป็นคนบ้านห้วยอีค่างจึงพาย้ายมาอยู่ที่นี้ แต่ยายไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านของสามี เพราะว่ายาก่อนทะเบียนบ้านเป็นแผ่นดินเดียว และจะเขียนรายชื่อต่อกันเป็นแถว ถ้าหากมีคนย้ายเข้ามาเพิ่มทีหลังก็จะมีพื้นที่สำหรับเขียนชื่อเพิ่ม ความจริงแล้วต้องไปขอแยกทะเบียนบ้านใหม่ แต่สมัยนั้น ผู้ใหญ่บ้านไม่ได้จัดการให้ และยายเองก็เกรงใจที่ต้องไปขอคนอื่นให้เป็นธุระเรื่องนี้ อีกทั้งยายไม่อยากเดินทางออกไปติดต่อกับทางการ ยายจึงไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของสามี ทำให้ยายไม่ได้รับสิทธิใดๆ ในการเข้าถึงบริการของรัฐ โดยเฉพาะสิทธิในการรับการรักษาพยาบาล

โครงการพระธรรมจาริกก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2508 โดยกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดศรีโสดา เชียงดอยสุเทพ โดยมีจุดประสงค์เพื่อจะนำคำสอนธรรมของพุทธศาสนามาเผยแผ่ให้ชาวเขาได้นับถือ มีการนิมนต์พระภิกษุที่เป็นพระธรรมจาริกมาประจำที่หมู่บ้าน ชาวเขาบนพื้นที่สูง โดยได้สร้างอาคารพระธรรมจาริกไว้ในหมู่บ้านต่างๆ นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการสงเคราะห์ชาวเขาในรูปแบบต่างๆ เช่น การสอนหนังสือให้เด็กชาวเขา ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนชาย โดยให้ไปบวชเป็นเณรเพื่อศึกษาความรู้ทางธรรมและ

ความรู้สามัญ (วินัย บุญลือ 2545 : 59) เมื่อหน่อแอรียายุประมาณ 5-6 ขวบ ก็มีโอกาสได้เรียนหนังสือภาษาไทยในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการของพระธรรมจาริก สมัยนั้นในหมู่บ้านจะเปิดสอนเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จากนั้นเด็ก ๆ ต้องไปเข้าเรียนต่อชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ที่โรงเรียนบ้านห้วยตอง ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านห้วยอีค่างประมาณ 2-3 กิโลเมตร สมัยที่หน่อแอรียังเด็ก ทุกคนต้องเดินไปโรงเรียน เพราะไม่มีรถโดยสาร แม้แต่รถจักรยานยนต์ก็ยังไม่ มี ส่วนใหญ่เด็กผู้ชายจะมีโอกาสได้ไปเรียนต่อ เพราะเด็กผู้หญิงต้องอยู่บ้านช่วยพ่อแม่เลี้ยงน้อง ๆ และดูแลบ้าน หน่อแอรียจึงเป็นเด็กผู้หญิงคนแรกในหมู่บ้านที่ได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนบ้านห้วยตองจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ในช่วงปี พ.ศ.2521-2522 พระธรรมจาริกเข้ามาที่หมู่บ้านห้วยอีค่าง ซึ่งพระที่ขึ้นมาได้ชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกันสร้างโรงเรียน เพราะเห็นว่า ชาวเขายังไม่พัฒนา อ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ พระจึงต้องการเข้ามาช่วยสอนเด็ก ๆ ในชุมชนให้สามารถอ่านออกเขียนได้ และสอนธรรมะให้ชาวบ้าน การเข้ามาของพระธรรมจาริกส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อของคนปกากะญอบ้านห้วยอีค่าง แต่เดิมนั้นชาวบ้านยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม คือการนับถือผีบ้านผีเรือน ซึ่งผีบ้าน หมายถึง ผีเจ้าที่ที่คอยปกป้องหมู่บ้าน ส่วนผีเรือนคือผีบรรพบุรุษ ซึ่งคอยปกป้องรักษาลูกหลาน ผู้สืบตระกูลของตน (สุรียา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์ 2538)

เมื่อพระธรรมจาริกเข้ามา ชาวปกากะญอส่วนใหญ่ก็หันไปนับถือพุทธศาสนา โดยได้ทำพิธีกรรมที่เรียกว่า การตัดผีบรรพชน คนปกากะญอที่เชื่อในศาสนาดั้งเดิมจะมีพิธีที่เรียกว่า “เออะ-แซม” หรือจะมีการ “เออะ-บักะ” อันเป็นพิธีเลี้ยงผีบรรพชน ซึ่งเป็นผีบรรพชนทางฝ่ายแม่ เพราะคนปกากะญอที่นับถือศาสนาดั้งเดิมจะนับถือผีฝ่ายผู้หญิง ดังนั้นผู้หญิงจึงมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีบรรพชน ในพิธีกรรมการตัดผีจะต้องมีการฆ่า

“เทาะไขทิ” และ “ขอไขทิ” หรือ หมูและไก่ ที่เลี้ยงไว้สำหรับทำพิธีไหว้ผีบรรพชนโดยเฉพาะ และทำลายหิ้ง/เตาไฟที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงวิญญาณบรรพชน เมื่อหันมานับถือพุทธศาสนาแล้ว ทุกวันพระชาวปกากะญอจะไปทำบุญที่วัด ไปฟังเทศน์ และปฏิบัติศัลยกรรมตามหลักพุทธศาสนา เมื่อหน่อแอรมีอายุ 14 ปี ย้ายกับแม่ก็เปลี่ยนจากศาสนาดั้งเดิมมาเป็นนับถือพุทธศาสนา เพราะว่าการทำพิธี “เออะ-แซม” หรือพิธีไหว้ผีบรรพชนมีขั้นตอนที่ยุ่งยากลำบาก การทำพิธีนี้จะต้องให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวฝ่ายแม่มาเข้าร่วมให้ครบ และถ้าหากเกิดข้อผิดพลาดในระหว่างทำพิธี จะต้องเริ่มทำพิธีใหม่ และบางครั้งก็อาจจะส่งผลร้ายกับคนในครอบครัวด้วย แม้ว่าจะตัดพิธีไหว้ผีบรรพชนออกไป แต่ความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอื่น ๆ ก็ยังรักษาไว้จนปัจจุบัน เช่น ยังมีการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำผีไฟ พิธีกรรมขึ้นปีใหม่แบบดั้งเดิม ซึ่ง “ฮือโซ” จะเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ปัจจุบันชาวบ้านห้วยอีค่างส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนา มีไม่กี่ครอบครัวที่ยังนับถือผีบรรพชน และมีเพียงสี่ครอบครัวที่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นคนที่ย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น เช่น หมู่บ้านทุ่งหลวง

โครงการหลวงเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของคนปกากะญอบ้านห้วยอีค่าง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง บ้านห้วยตอง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ได้ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ.2522 เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวเขา โดยส่งเสริมให้ชาวเขาช่วยเหลือตัวเองด้วยการปลูกพืชที่มีประโยชน์ สามารถหารายได้เลี้ยงครอบครัวและมีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เมื่อโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์เพื่อหารายได้มาเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพที่พึ่งพาธรรมชาติ มาเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งพึ่งพาปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่าง ๆ ในการเพาะปลูก

โครงการหลวงได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชผัก ผลไม้ และดอกไม้เมืองหนาวในหมู่บ้านห้วยอีค่างเช่นกัน อาทิ สลัด กระเทียมต้น พลับ สาดี บัวย ดอกเบญจมาศ ดอกคาร์เนชั่น ในตอนแรกนั้นทางโครงการหลวงจะเป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากชาวบ้าน ซึ่งเป็นสมาชิกของโครงการส่งเสริมการปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์ แต่ต่อมาโครงการหลวงรับซื้อน้อยลง โดยจะคัดเลือกเฉพาะผลผลิตเกรดเอหรือผลผลิตที่มีคุณภาพดีเท่านั้น ทำให้ผลผลิตที่เหลือชาวบ้านไม่ได้ขาย ชาวบ้านจึงต้องลงไปหาตลาดเองในตัวเมืองเชียงใหม่ที่สามารถรับซื้อผลผลิตได้หลากหลายมาตรฐาน

หน่อแอริเล่าว่าในสมัยยายและแม่ ไม่มีการปลูกพืชพาณิชย์ มีเฉพาะปลูกไว้กินเองในไร่ในนา อาชีพหลักของพ่อแม่ก็คือปลูกข้าว สมัยนั้นยังทำไร่หมุนเวียนอย่างเดียว ยังไม่ได้บุกเบิกที่นา ทำให้ได้ข้าวไม่เพียงพอจะเลี้ยงดูลูกทั้งหมดแก่คน บางครั้งจึงต้องมีการเก็บหาของป่าไปขายให้กับ “คนเมือง” หรือคนไทยวนที่อยู่พื้นราบเพื่อเป็นรายได้เสริม แต่สมัยที่พ่อแม่เป็นผู้ใหญ่บ้าน โครงการหลวงก็ได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชผักผลไม้ และดอกไม้เมืองหนาว อีกทั้งมีการส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยเคมี อย่างปุ๋ยยูเรีย หน่อแอริเล่าประสบการณ์ที่เห็นปุ๋ยยูเรียเป็นครั้งแรกว่ามีครั้งหนึ่งพ่อกับปุ๋ยยูเรียขึ้นมาไว้ที่บ้าน เพื่อจะเอาไปแจกจ่ายคนที่ปลูกผักให้โครงการหลวง หน่อแอริและพี่ๆ ไม่เคยรู้จักปุ๋ยยูเรียมาก่อน คิดว่าเป็นน้ำตาล เพราะมีลักษณะเป็นเกล็ดขาวใสคล้ายกัน จึงแอบเอามาชิม เพราะคิดว่าพ่อเอาน้ำตาลมา แต่มันไม่ใช่ เมื่อมาถึงรุ่นของพี่สาวและหน่อแอริเอง ชาวบ้านหันมาปลูกดอกไม้และพืชผักเมืองหนาวของโครงการหลวงมากขึ้น คนที่ปลูกพืชให้โครงการหลวงต้องสมัครเป็นสมาชิกของโครงการหลวงก่อน ทางโครงการหลวงจึงจะรับซื้อผลผลิต ต่อมาเมื่อโครงการหลวงรับซื้อผลผลิตน้อยลงและคัดเอาเฉพาะผลผลิตที่มีคุณภาพดี พี่สาวก็ออกไปติดต่อกับพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเอง

การเดินทางเข้ามาติดต่อกับพ่อค้าแม่ค้าในเมือง เป็นโอกาสให้ผู้หญิงปกากะญอ อย่างเช่นพี่สาวคนโตของหน่อแอรี่ได้ออกมาเรียนรู้อีกภายนอก และกลายเป็นคนหารายได้เข้าครอบครัว อีกทั้งสามารถผันตัวเองมารับซื้อดอกไม้จากคนในชุมชนเพื่อเอาลงไปขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าในเชียงใหม่ หน่อแอรี่เองก็ปลูกดอกไม้เมืองหนาวไว้เป็นรายได้เสริมของครอบครัว เมื่อทำนาทำไร่เสร็จ หน่อแอรี่และสามีก็จะปลูกดอกไม้ส่งขายให้กับพี่สาว ขณะเดียวกันก็ปลูกผักขายให้โครงการหลวงด้วย บางครั้งถ้าหากมีฐานะที่จะต้องเข้ามาประชุมกับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ในตัวเมืองเชียงใหม่ หน่อแอรี่ก็ได้อาศัยรถส่งดอกไม้ของพี่สาวเข้ามาในเมือง หรือบางครั้งก็อาศัยกลับขึ้นไปที่บ้าน เพราะการเดินทางจากหมู่บ้านมายังตัวอำเภอค่อนข้างลำบาก เนื่องจากมีรถโดยสารเพียงคันเดียว

ในช่วงปี พ.ศ.2534-2535 รัฐได้มีการประกาศนโยบายอนุรักษ์ป่าหรือการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติในพื้นที่ป่าทั่วประเทศ หมู่บ้านห้วยอีค่าง ก็ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่เขตป่าสงวนลุ่มน้ำวาง และนโยบายดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และการทำมาหากินของคนปกากะญอในหมู่บ้านอย่างยิ่ง เพราะรัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ทำกินกว่าครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปเพาะปลูกและเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ ดังนั้นจึงมีชาวบ้านห้วยอีค่างที่ยังเข้าไปทำไร่ทำสวนหรือเก็บหาของป่าในพื้นที่ดังกล่าวถูกจับในข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่าอยู่เป็นประจำ หน่อแอรี่เป็นแกนนำผู้หญิงคนหนึ่งในการรณรงค์เคลื่อนไหวเรื่องการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยได้ร่วมต่อสู้กับพี่น้องปกากะญอในลุ่มน้ำวางมาตั้งแต่อายุ 25 ปี เพื่อเรียกร้องให้ชุมชนมีสิทธิในดูแลและจัดการป่าไม้ รวมถึงที่ดินทำกินของตนเอง หน่อแอรี่ต้องการให้คนในชุมชนหันกลับมาใช้ชีวิตที่พึ่งพาตัวเองมากขึ้น โดยเฉพาะการพึ่งพาตัวเองด้านอาหาร คือการหาอยู่หากินจากพืชผักที่ปลูกไว้ในไร่ในนา หรือเข้าไปเก็บหาจากป่าและลำห้วยใกล้บ้าน แทนที่จะไปซื้อหาจากตลาดภายนอก อีกทั้ง

กระตุ้นให้ชาวบ้านหันกลับมาช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้และไม่บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น เพื่อพิสูจน์ให้คนภายนอกเห็นว่าคนปกากะญออยู่ร่วมกับป่าได้ ถ้ายึดถือภูมิปัญญาดั้งเดิมในการรักษาป่า

ชีวิตวัยเยาว์

และการประกอบสร้างความเป็นหญิงของหน่อแเอริ

แต่เดิมยายของหน่อแเอริอยู่บ้านทุ่งหลวง เมื่อเกิดโรคระบาดขึ้น ยายจึงพาลูก ๆ อพยพมาอยู่บ้านห้วยอีค่าง ซึ่งถือเป็นกลุ่มที่สองที่อพยพเข้ามา หลังจากครอบครัวของ “ฮีโซ” ตั้งหมู่บ้านแล้ว ยายมีลูกสาวทั้งหมดห้าคน แม่ของหน่อแเอริเป็นลูกสาวคนโต ยายมีที่นาและวัวควายจำนวนมาก แต่สามีของยายเสียไปตั้งแต่ยังสาว ในครอบครัวจึงไม่มีแรงงานผู้ชายช่วยทำนาทำไร่ เมื่อแม่ของหน่อแเอริอายุ 14 ปี จึงแต่งงานกับพ่อซึ่งเป็นคนจากหมู่บ้านหนองเต่า เพื่อจะได้มีแรงงานผู้ชายมาช่วยครอบครัวทำงาน และตั้งแต่จำความได้ หน่อแเอริกี้เห็นน้ำ ๆ ช่วยยายทำนา ไถนาเอง ซึ่งถือเป็นงานหนักที่ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นคนทำ

เมื่อพ่อแต่งงานเข้ามาอยู่กับครอบครัวของแม่ที่บ้านห้วยอีค่างไม่นาน พ่อก็ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 (2524-2528) เพราะพ่อสามารถสื่อสารภาษาเมืองและภาษาไทยได้ ในช่วงที่พ่อได้เป็นผู้ใหญ่บ้านนั้น พ่อได้ช่วยให้ชาวบ้านที่รายชื่อตกหล่นในทะเบียนบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ได้มีบัตรประชาชนและมีสัญชาติไทย เรื่องราวความมีน้ำใจและความเสียสละของพ่อในฐานะที่เป็นผู้นำหมู่บ้านได้สร้างความภูมิใจและแรงบันดาลใจที่จะเป็นผู้นำเหมือนพ่อให้กับหน่อแเอริในวัยเยาว์ หน่อแเอริเล่าว่า

“พ่อเป็นคนที่มีน้ำใจ เป็นพ่อหลวงเนีย พ่อไม่เก็บเงินชาวบ้าน
แม้แต่บาทเดียว ช่วงนั้นเนียคนในหมู่บ้านไม่มีชื่อ รุนป่า ๆ เนียไม่มี

ชื่อ พ่อก็ไปทำออกมาให้หมดเลย...เขาก็ไปทำกัน ได้กันทุกคน พี่ก็ถามว่าพ่อเก็บตังค์พวกพี่ไหม เค้กก็บอกว่าไม่เก็บแม่แต่บาทเดียว เขาก็รู้สึกว่ามันน่าภูมิใจที่พ่อทำแบบนี้เป็นตัวอย่างให้เรา”

หน่อแอริมี่พี่น้อง 9 คน หน่อแอริมี่เป็นลูกคนที่สี่ และเป็นลูกสาวคนเดียวในครอบครัว ณ ช่วงเวลานั้น ที่ได้เรียนหนังสือ เนื่องจากพ่อเป็นผู้นำชุมชน มีโอกาสออกไปติดต่อกับทางราชการและบุคคลภายนอก พ่อจึงเห็นความสำคัญของการศึกษา และอยากให้ลูก ๆ ได้เรียนหนังสือ แต่ว่าพี่สาวคนโตต้องช่วยงานแม่ ทำให้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ทั้ง ๆ ที่พี่สาวอยากจะเรียนหนังสือมาก ซึ่งต่างจากพี่ชายสองคนที่มีโอกาสได้เรียนแต่ไม่ตั้งใจเรียน และเรียนหนังสือไม่จบ ส่วนหน่อแอริมี่เป็นเด็กฉลาด พุดเก่ง เมื่อโตขึ้น พ่อจึงอยากให้เรียนหนังสือ

หน่อแอริมี่เป็นนักเรียนที่ตั้งใจและเรียนหนังสือเก่ง ทำให้พ่อและยายอยากส่งเสริมให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น แต่เมื่ออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พ่อก็เสียชีวิตกะทันหัน ทำให้ฐานะที่บ้านมีความลำบากมากขึ้น และหน่อแอริมี่เกือบจะต้องหยุดเรียน เพราะไม่มีใครช่วยแม่เลี้ยงน้อง ๆ นอกจากนี้ สามีมของน้าก็ไม่ส่งเสริมผู้หญิงให้ได้เรียนหนังสือ เพราะคิดว่าผู้หญิงเรียนไปก็ไม่ได้อะไรก็ไม่พ้นไปปลูกข้าว อยู่บ้าน แต่เนื่องจากว่ายายเป็นคนที่มีความคิดสมัยใหม่ในเรื่องการศึกษา ยายอยากให้หลานทั้งผู้หญิงผู้ชายได้เรียนหนังสือ ยายจึงพูดเสมอว่า

“การเรียนไม่ใช่สิ่งที่ผิด เราเรียนเนีย บางครั้งถ้าเราไปที่ไหนก็อ่านออกเขียนได้ แม้เราจะไม่ได้เป็นครูเป็นหมอ...ถ้าอ่านออกเขียนได้มันก็ดี คนอื่นจะได้ไม่ต้องมาโกงเรา” ยายจึงเป็นคนเดียวในครอบครัวที่สนับสนุนและส่งเสริมให้หน่อแอริมี่ได้เรียนต่อไป

เมื่อหน่อแอรียีนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ด้วยผลการเรียนที่ดี ซึ่งถือเป็นผู้หญิงคนแรกในหมู่บ้านห้วยอีค่างที่เรียนจบระดับประถมศึกษา ครูคนหนึ่งของโรงเรียนห้วยตองและย้ายจึงอยากให้นำหน่อแอรียีนไปเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนบ้านกาดวิทยาคม อยู่ห่างจากหมู่บ้านห้วยอีค่างประมาณ 45 กิโลเมตร สมัยนั้นยังไม่มีรถโดยสารประจำทาง ทำให้เด็กที่ลงไปเรียนที่นั่นจะต้องไปพักที่โรงเรียน แต่เนื่องจากว่าเมื่อก่อนยังไม่มีเด็กสาวคนใดได้ออกจากหมู่บ้านไปเรียนต่อที่โรงเรียนบ้านกาดฯ กลุ่มผู้อาวุโส (ผู้ชาย) ในหมู่บ้านจึงห้ามปรามไม่ให้ย้ายส่งหน่อแอรียีนไปเรียนต่อ เพราะกลัวว่าหน่อแอรียีนจะไปโดนคนพันราบหลอกหรือจุดไปเป็นภรรยา หน่อแอรียีนรู้สึกเสียใจมากที่ไม่ได้เรียนต่อ ขณะเดียวกันตัวเองก็กลัวเช่นเดียวกันในสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ห้ามปราม หน่อแอรียีนจึงไม่ได้เรียนต่อ อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุผลที่ว่าหน่อแอรียีนสามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ หน่อแอรียีนได้มาทำงานเป็นผู้ช่วยสอนเด็ก ๆ ในหมู่บ้านที่ศูนย์เด็กเล็ก ซึ่งตั้งโดยพระธรรมจาริก โดยมีวัตถุประสงค์ให้เด็ก ๆ บนพื้นที่สูงห่างไกลมีโอกาสได้เรียนรู้ภาษาไทย ก่อนที่จะไปเข้าโรงเรียน

หน่อแอรียีน

เป็นผู้หญิงปกากะญอที่ทะเล่ถูกรอบ

หน่อแอรียีนต้องมาอยู่กับยายตั้งแต่อายุประมาณ 3 ขวบ เพราะที่บ้านมีพี่น้องหลายคน พ่อแม่เลี้ยงดูไม่ไหว ยายซึ่งอาศัยอยู่กับน้ำสาวคนเล็ก จึงรับมาอยู่ด้วย ดังนั้นยายจึงเป็นผู้ที่คอยอบรมสั่งสอนความเป็นผู้หญิงปกากะญอที่ดีให้กับหน่อแอรียีนตลอดมา ยายสอนว่าผู้หญิงปกากะญอจะต้องทอผ้าเป็น ถ้าผู้หญิงคนไหนทอผ้าไม่เป็น จะไม่มีพ่อแม่ผู้ชายคนใดอยากได้เป็นลูกสะใภ้ เพราะสมัยก่อนผู้หญิงปกากะญอที่จะแต่งงานต้องทอเสื้อผ้าให้พ่อแม่ผู้ชายและทอเสื้อผ้าสำหรับเจ้าบ่าวเอง หน่อแอรียีน

ได้ฝึกทอผ้ามาตั้งแต่เด็กและได้เรียนรู้วิธีการย้อมผ้าจากเปลือกไม้จากยาย นอกจากนี้หน่อแอรียะจะต้องช่วยทำงานบ้าน เลี้ยงน้อง และ**คุณสมบัติอีกประการของผู้หญิงปกากะญอที่ดีคือจะต้องซื่อสัตย์ พูดจาเรียบร้อย อ่อนหวาน ทำกับข้าวเป็น และสงบเสงี่ยม** แต่ดูเหมือนว่าเมื่อหน่อแอรียะเติบโตขึ้นมา จะไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะตั้งแต่เด็ก ๆ หน่อแอรียะก็มีคนตั้งฉายาให้ว่า “ตัวเกร” หรือ “ตาแห่วไหล” ฉายานี้มาจากบิცი ซึ่งเป็นญาติผู้พี่ ที่เป็นเพื่อนสนิทคนหนึ่ง บิციเล่าว่าตอนเด็ก ๆ หน่อแอรียะไม่เคยยอมให้เด็กผู้ชาย คนไหนมารังแกตัวเอง ครั้งหนึ่งหน่อแอรียะและบิციไปขอลูกผู้ชายคนหนึ่ง ช่วยตักน้ำในบ่อให้ เพราะตักกันไม่ได้ เด็กผู้ชายคนนั้นบอกให้ทั้งสองหลับตา แล้วจะตักน้ำให้ แล้วก็แอบถ่ายปัสสาวะลงไปใ้ในกระบอกน้ำ หน่อแอรียะได้กลิ่น เลยรู้ว่าเป็นฉี่ จึงช่วยกันกับบิციจัดการเด็กผู้ชายคนนั้น และเมื่อเป็นสาว อายุ 15-16 ปี คนในชุมชนโดยเฉพาะพวกผู้ชายก็มองว่าหน่อแอรียะเป็น “คนพูดมาก ปากไม่ติ ไม่เกรงกลัวใคร” เนื่องจากมักจะมีเรื่องทะเลาะกับพวกผู้ชายในชุมชนจนต้องฟ้องร้องกันในหมู่บ้านอยู่หลายครั้ง เพราะสมัยก่อนเมื่อมีเหตุทะเลาะวิวาทกัน ชาวบ้านจะไปตี “กะโหลก” ไม้ไผ่ เพื่อฟ้องร้องกับผู้อาวุโส (ผู้ชาย) ในชุมชนให้ช่วยตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ หน่อแอรียะเป็นหญิงสาวที่มีเรื่องฟ้องร้องกับผู้ชายในชุมชนมากที่สุดในรุ่นเดียวกัน มีอยู่ครั้งหนึ่ง เพื่อนสาวถูกผู้ชายคนหนึ่งลวนลาม ตอนที่ไปตักน้ำ เมื่อหน่อแอรียะรู้เรื่อง จึงไปเล่าเรื่องนี้ให้คนอื่นฟังว่าผู้ชายคนนั้นทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่ถูกต้อง จึงทำให้มีเรื่องฟ้องร้องผู้อาวุโสในชุมชน ในสมัยก่อนนั้นผู้หญิงไม่กล้าพูด ถ้าผู้หญิงพูดมากจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนช่างนินทา และจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ดังนั้นผู้หญิงปกากะญอส่วนใหญ่จึงไม่กล้าพูดอะไร เมื่อเกิดปัญหากับตัวเอง โดยเฉพาะกรณีที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ เพราะกลัวจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ถ้าถูกมองเป็นผู้หญิงไม่ดี ก็ไม่มีใครอยากจะทำางานด้วย แต่หน่อแอรียะไม่ยอมเงียบ

“เราต้องพูดอย่างเนี้ย แล้วเราก็เรียกประชุม เพราะว่าพาดิ มงคลเอง ก็เป็นผู้หลักผู้ใหญ่คนหนึ่งที่คอยสนับสนุนให้เกิดความ สามัคคี เมื่อตอนนั้นนะพาดิมงคลถามเราว่าใครทำอะไร พี่บอกว่า ผู้ชายคนนี้เป็นคนไม่ดี พี่หนะพูดคนเดียวนะ มีผู้หญิงคนอื่นที่ โตกว่าพี่ แต่ไม่กล้าพูดหนะ...ตอนนั้นอายุประมาณสิบหก ยังเป็น เด็กอยู่ ที่บอกว่าไม่ดี ไม่ดียังไง ผู้ชายคนนี้ทำเลย ถ้านิสัยไม่ดี บอกซิเรื่องอะไร เขาเนี้ยจะยินดีชดใช้ค่าเสียหายหนึ่งตัว เราก็บอกว่าเขา เอามือไปจับผู้หญิงคนนั้น แต่เราก็พูดแบบไม่มีหลักฐานอะไรใหม่ เราก็เลยไปดึงผู้หญิงคนนั้นออกมา มาเป็นพยานให้หน่อยซิ ผู้หญิง คนนั้นก็บอกว่าใช่ ที่เราไปตักน้ำเนี้ย เธอเอามือมาทำแบบนี้ ผู้ชาย คนนั้นก็ไม่ได้พูดอะไรเลยนะ”

เมื่อมีปัญหาแบบนี้ขึ้น แมกกับยายก็จะตักเตือนสั่งสอนหน่อแฉวีให้เป็น ผู้หญิงที่ดีให้อยู่ในกรอบ เพราะการที่ผู้หญิงไปถกเถียงกับผู้ชายแบบนั้น เป็นสิ่งไม่ดี ต้องเก็บไว้ แต่หน่อแฉวีไม่อยู่ในกรอบ และไม่ยอมเก็บไว้ หน่อแฉวี คิดว่าความถูกต้องสำหรับผู้ที่ถูกละเมิดเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าความเชื่อดั้งเดิม ที่ถือปฏิบัติกันมา หน่อแฉวีจึงต้องทะเลาะรอบของผู้หญิงที่กำหนดโดย วัฒนธรรมดังกล่าว เพื่อสู้กับความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายในสังคม ปกาเกอญอ เพื่อเป็นตัวอย่งให้กับผู้หญิงรุ่นหลัง ๆ

“ที่กับพี่บิคินี่ต้องออกมาต่อสู้กันสองคน แต่จากนั้นมา ไม่เห็น มีใครกลัวผู้ชายเลยเนาะ ถ้าไม่ใช่พี่กับพี่บิคิสองคนนี่ก็ ไอ้อเขากลับ ผู้ชายกันใหญ่เลยนะ พอรุ่นหลังมานี้ ผู้หญิงก็ ใจเ็ง ใจหมา ก็เรียกไป ไม่เห็นมีใครว่าอะไรเลย เมื่อก่อนเราเรียกไม่ได้เลยนะ”

การออกเดินทาง

สู่โลกภายนอกในวัยสาว

เมื่ออายุประมาณ 16-17 ปี หน่อแอรก็ตัดสินใจออกจากหมู่บ้านครั้งแรก เพื่อเดินทางไปทำงานเป็นแม่บ้านที่กรุงเทพฯ เพราะในช่วงนั้นที่บ้านมีข้าวไม่พอกิน และไม่มีเงินจะซื้อข้าว ช่วงนั้นฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวค่อนข้างลำบาก เพราะไม่มีใครช่วยแม่ทำอะไรทำนา เนื่องจากพี่สาวและพี่ชายก็แต่งงานแยกออกไปสร้างครอบครัวของตัวเอง คนรู้จักจากบ้านภาคจึงมาชักชวนหน่อแอรให้ไปทำงานเป็นแม่บ้านที่กรุงเทพฯ โดยให้สัญญาว่าจะซื้อข้าวให้แม่และยายล่องหน้า หน่อแอรจึงตัดสินใจไปทำงานอยู่ที่นั่น แม้ว่ายายและแม่จะคัดค้านอย่างหนัก เพราะกลัวว่าหน่อแอรจะถูกหลอกไปขายตัวที่กรุงเทพฯ หน่อแอรทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 2 ปี ขณะเดียวกันก็มีโอกาสเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ จากนั้นจึงกลับมาแต่งงานและอยู่ที่บ้านตามคำขอร้องของยายและแม่

การเดินทางออกนอกหมู่บ้าน เป็นโอกาสให้หน่อแอรได้ไปเรียนรู้โลกกว้าง โดยเฉพาะได้รู้จักการใช้ชีวิตทันสมัย สะดวกสบายของคนกรุงเทพฯ ได้มีโอกาสเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (แม้ว่าจะไม่ได้รับใบประกาศรับรองวุฒิการศึกษา เพราะขาดสอบครั้งสุดท้าย เนื่องจากต้องกลับบ้านมาแต่งงานเสียก่อน) และการได้ฝึกใช้ภาษาไทยกลาง จนพูดได้คล่องแคล่ว ทำให้หน่อแอรมีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น สามารถพึ่งพาตัวเองทางด้านเศรษฐกิจได้ และเมื่อกลับมาอยู่ที่บ้านก็กล้าที่จะเจรจาพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้ามาในหมู่บ้าน หน่อแอรเล่าว่า

“มีครั้งหนึ่งที่ป่าไม้เข้ามาในพื้นที่ และบอกว่าเราทำลายพื้นที่
ในป่าเยอะมาก เขาก็มากันเต็มรถสองสามคัน ก็ไม่เห็นใคร
พูดอะไรนะ ชาวบ้านก็ยืนกันเยอะมากเลย ทีนี้พี่ก็เดินขึ้นไป

แต่ก็ไม่ใช่ว่าพี่เก่งอะไรหรอก พี่ก็บอกว่าพอที่จะไปชี้จุดได้ใหม่ว่า พวกเราทำลายป่าที่ไหนบ้าง พอเขาจะไปที่ให้ผู้หญิงไปคุมเจ้าหน้าที่ป่าไม้หนึ่งคนผู้หญิงต้องไปคุมห้าคน พอไปจริง ๆ ไปชี้จุดเนี่ย ถ่ายภาพออกมามันกว้างใช้ใหม่ แต่ไปดูพื้นที่จริง ๆ พื้นที่ที่เขาไปถ่ายมันแคบนิดเดียว เขาบอกว่าไม่ใช่ที่นี่ ไม่ใช่ที่นี่แล้วที่ไหน ก็เลยเดินขึ้นไปบนดอยเรื่อย ๆ จนขึ้นไม่ไหว ก็ไม่เห็นมีอะไร เขามากันเต็มหมู่บ้าน

อย่างเนี่ย เขาก็พูดกันว่า เอ๊ะ ผู้ชายก็เป็นผู้นำมาเยอะไม่เห็นผู้ชายกล่าอย่างนี้เลย แต่ทำไมผู้หญิงนี่ก็กล้าเนาะที่ไปคุยกับเจ้าหน้าที่อะไรได้”

ผู้หญิงที่ไปทำงานกรุงเทพฯ

เป็นผู้หญิงไม่ดี พ่อสามีจึงไม่ยอมรับ

ทว่า การเดินทางออกนอกหมู่บ้านไปหาประสบการณ์ของผู้หญิงสาว ปกาเกอญอก็มีราคาที่จะต้องจ่าย เพราะในช่วงนั้นผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน โดยเฉพาะไปกรุงเทพฯ มักจะถูกเหมารวมว่ามา “ขายตัว” หรือ ไม่เช่นนั้นก็ต้องตกเป็นภรรยาของผู้ชายในเมืองกรุงไป ด้วยเหตุนี้ หน่อแอรี่ ซึ่งเป็นผู้หญิงคนแรกในหมู่บ้านที่ออกมาทำงานกรุงเทพฯ จึงถูกมองว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” ดังนั้นเมื่อต้องการจะแต่งงานกับหน่อแอรี่ พ่อของซิจจึงห้ามปรามไม่ให้ลูกชายแต่งงานด้วย แต่ซิจก็ไม่เชื่อฟังและสุดท้ายก็ตัดสินใจแต่งงานกัน

“เขาก็คิดว่าพี่ไปมีอะไรกับคนกรุงเทพฯ เขาก็เลยมีอคติ คิดว่าไปทำงานที่กรุงเทพฯ ไปเป็นเมียเขาที่กรุงเทพฯ แล้วก็มาแต่งงานกับลูกชายเขา แต่คนก็พูดกันเยอะ เพราะว่าเป็นผู้หญิงคนแรก

ที่ออกไป ไปไกลขนาดนั้น ทีนี้เขาก็พูดกัน ตอนกลับมาใหม่ ๆ พี่ก็
ไม่รู้ นะ เขาคุยกันนะ ยายก็ไม่สบายใจ...เขาพูดกันว่าไปติดเอดส์
อะไรพวกนี้ แต่ที่กรุงเทพฯ เนี่ย ถ้าเราไปเจอกับคนที่ดี ก็ไม่เป็นไร...
เราก็บอกเขาว่าไม่ได้ทำอะไร เราก็ให้เขาพูดไป สมมุติว่าถ้าเขาพูด
ไม่ไหวเขาก็หยุดนั่นแหละ... **พี่ก็มีความมั่นใจในตัวเองสูงนะ**
แต่ก็ช่างมันเถอะ ชีวิตของเรา เราเลือกเองได้ พี่ก็ไม่สนใจ
แต่คนที่ไม่สบายใจคือ แม่กับยาย พี่ก็ไม่เป็นไร แล้วชิตเองก็ไม่เป็นไร...
พอมีลูกสาวคนโตนี้ คือน้องหนึ่งหนะ พ่อของชิตก็บอกว่าไม่ใช่
ลูกสาวของชิต หน้าตาไม่เหมือนชิตเลย ตอนเป็นเด็กเขาบอกอย่างนั้น
ยังหาเรื่องพี่อยู่นะ”

โดยปกติพิธีแต่งงานของคนปกากะญอจะต้องจัดงานแต่งงาน 2 วัน
และจัดพิธีแต่งงานสองฝ่าย คือวันแรกจะจัดที่บ้านเจ้าสาว และวันที่สอง
จะไปจัดงานที่บ้านเจ้าบ่าว แต่สำหรับพิธีแต่งงานของหน่อแอรวิ จัดขึ้นที่บ้าน
เจ้าสาวคนเดียว บ้านเจ้าบ่าวไม่ยอมจัดพิธีแต่งงานให้ เพราะพ่อของเจ้าบ่าว
ไม่ยอมรับลูกสะใภ้คนนี้ หน่อแอรวิจึงแต่งงาน โดยไม่มีสินสอดจากฝ่ายเจ้าบ่าว
ซึ่งส่งผลให้ลูกสาวไม่มีสิทธิได้รับสินสอดในการแต่งงานด้วย เพราะในความ
เชื่อของคนปกากะญอ ถ้าลูกสาวแต่งงาน ห้ามเรียกสินสอดมากกว่าแม่
เมื่อหน่อแอรวิไม่ได้รับสินสอด ลูกสาวจึงไม่มีสิทธิได้สินสอดเช่นกัน

โดยปกติพิธีแต่งงานของคนปกากะญอจะเลี้ยงหนึ่งคืน สองวัน
วันแรกจะเป็นการประกอบพิธีกรรมและเลี้ยงแขก ตอนกลางคืนของวันแรก
จะต้องทำพิธีเกี่ยวกับการเริ่มต้นการ “เอาะ แซ” พิธีกรรมนี้เรียกว่า
“ขอเกาะเก” คือการนับถือผี คี้นั้นจะมีการต้มไก่คู่หนึ่ง แล้วก็จะให้เด็ก
สองคนป้อนข้าวให้กับเจ้าสาวเจ้าบ่าว ผ่านจากคีนนี้ผู้ชายก็จะมาสืบเชื้อสาย
ของผู้หญิง พอรุ่งเช้าก็จะมีพิธีฉลองเหมือนกัน พอตอนเย็นวันที่สอง
ก็จะส่งเจ้าบ่าวมาบ้านเจ้าสาว คีนแรกนั้น เจ้าบ่าวจะนอนบ้านอื่น ถ้าเป็น

คนต่างหมู่บ้าน ก็จะไม่นอนบ้านพ่อสื่อ พอตกเย็นวันที่สอง ก็จะให้เจ้าบ่าวไปบ้านเจ้าสาวเพื่อไปเปลี่ยนชุด ผู้หญิงก็เตรียมเสื้อให้เจ้าบ่าว คือหนึ่ง “เชกวอ” เสื้อผู้ชายสีแดง กางเกงลินินสีดำ เสื้อขาวแขนยาวไว้ใส่กับ “เชกวอ” และผ้าคาดหัวสีแดง พอเสร็จจากพิธีในเย็นวันนั้น ก็ส่งคนที่มาส่งเจ้าบ่าวแต่งงาน เรียกว่า “เซ่พากวา” กลับบ้าน จากนั้นเจ้าบ่าวก็มาพบกับข้าวให้ฝ่ายหญิง แล้วก็มากินข้าวร่วมกัน เสร็จแล้วก็กลับไปบ้านพ่อสื่ออีกที ค่าของวันที่สองเจ้าสาวจะต้องเปลี่ยนชุดจากชุดขาวมาเป็นชุดแม่บ้าน หรือ “เซชู” (เสื้อดำของแม่บ้าน) เช่นกัน พอถึงเวลากลางคืนก็จะส่งเจ้าบ่าวเข้าหอ แต่พิธีแต่งงานของหน่อแอรเป็นการแต่งงานฝ่ายเดียว คือจะเลี้ยงฉลองฝ่ายเจ้าสาวฝ่ายเดียว ของทุกอย่างในการทำพิธีแต่งงานหน่อแอรจะเป็นคนซื้อทั้งหมด เช่น หมู ส่วนฝ่ายเจ้าบ่าวไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เพราะไม่ได้จัดพิธี งานแต่งงานของหน่อแอรจัดวันเดียว มีการฆ่าหมูเลี้ยงแขก ขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเช่นไหว้ “ฟาทอเมไซ” คือข้าวที่ยังไม่มีใครกิน เราต้องเช่นไหว้ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือเรา พอกินเลี้ยงช่วงเช้าเสร็จ ตอนเย็นฝ่ายเจ้าบ่าวก็มาเปลี่ยนเสื้อที่บ้านเจ้าสาว เมื่อเปลี่ยนเสร็จ ก็กลับไปบ้านของเจ้าบ่าว ตอนกลางคืนก็มาส่งเข้าหอ เป็นวันเดียว แล้วรุ่งเช้าของวันที่สอง ยังมีหัวหมูเหลืออยู่ ซึ่งต้องเก็บหัวหมูเอาไว้ที่บ้านสี่เหลี่ยมที่ทำขึ้นชั่วคราว แล้วก็ห้อยหัวหมูไว้ ตอนดึกคืนแรกจะต้องต้มหัวหมู พอรุ่งเช้า จะต้องให้คนในชุมชนมากินข้าวร่วมกัน อีกรอบ...แล้วที่สำคัญนะ ในคืนส่งตัวเข้าหอ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าถ้าไม่นอนด้วยกัน ผีเนี่ยจะนอนกับเมียของเธอ อันนี้มันเป็นเรื่องเล่ากันนะ อันนี้เขาส่งเสริมให้จะมีลูกเร็ว ๆ เขาก็รู้กัน ถ้าเธอไม่นอนกับสามีคืนแรก ผีจะนอนกับเธอก่อน ชอบไม่ชอบก็ตามนะ แบบนี้ดูเหมือนจะเป็นการบังคับผู้หญิง เพราะเมื่อก่อนผู้หญิงปกากะญอจะถูกคลุมถุงชน จึงต้องมีการบังคับให้นอนกับสามี ถ้าผู้หญิงไม่ยอมนอนกับสามี สามีจะอ้างเรื่องนี้ มันทำให้ได้ผล เพราะว่าคนปกากะญอจะเชื่อเกี่ยวกับผีอย่างมาก หลังจากแต่งงานเสร็จแล้วหนึ่งสัปดาห์ ผู้หญิงต้องกลับไปบ้านสามีเพื่อทำพิธี “มาปาก่า”

ซึ่งหมายถึง การทำให้ผิวเมียเป็นผู้ใหญ่ เป็นพิธีที่ลูกสะใภ้จะต้องต้มเหล้าให้กับพ่อแม่สามี พอทำพิธี “มาปกา” เสร็จ รุ่งเช้าก็ต้องเรียกแขกมาที่บ้าน ฝ่ายชาย ฝ่ายพ่อแม่ผู้ชายจะเสียไก่หนึ่งคู่ผูกข้อมือให้ลูกสะใภ้ ใครที่มีฐานะหน่อยก็จะให้เสื้อให้ผ้าห่มกับลูกสะใภ้ คนปกาเกาะจะบอกว่าการแต่งงาน คนที่มีลูกชายต้องเอาสมบัติออก คนที่มีลูกสาวถือว่าได้สมบัติเข้า แต่หน่อแอรี้ตั้งข้อสังเกตว่าในการแต่งงานผู้หญิงปกาเกาะจะจ่ายเงินจำนวนมากผู้ชายเสียเฉพาะเสื้อผ้า ผ้าห่ม แต่ผู้หญิงต้องเสียหมู เสียอะไรมากมาย

อย่างไรก็ตาม หน่อแอรี้ก็ได้ต่อสู้และพิสูจน์ให้พ่อแม่เห็นความดีของตนเองมาหลายปี เพราะพ่อแม่มีที่ดิน ก็มักจะมาขอเงินกับซีและหน่อแอรี้ อยู่บ่อยๆ ไม่กล้าไปขอลูกๆ และสะใภ้คนอื่น อีกทั้งเมื่อหน่อแอรี้มีลูกชายคนที่สอง พ่อสามีก็แวะเวียนมาหาหลานชายอยู่เป็นประจำ เพราะว่าชอบหลานชาย ส่วนลูกสาวคนโตของเธอนั้น ตอนแรกที่คลอดออกมาพ่อแม่ยังไม่ยอมรับว่าเป็นหลาน เพราะคิดว่าอาจจะเป็ลูกของคนกรุงเทพฯ แต่เมื่อหลานสาวโตขึ้น ก็เห็นว่าหน้าตาของลูกสาวคนแรกละม้ายคล้ายสามีและพ่อแม่สามีมาก

การทำงานเพื่อชุมชน และการเรียนรู้เรื่องสิทธิผู้หญิง

วัฒนธรรมปกาเกาะจะมีการแบ่งแยกพื้นที่ของผู้หญิงและพื้นที่ของผู้ชายอย่างชัดเจน พื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ในครัวเรือนเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงจะต้องรับผิดชอบดูแล ส่วนพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ที่ผู้ชายจะต้องมีบทบาทหน้าที่ ดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะสอนว่า “โพหมื่อลาเดือ” “โพควาเวลาเบลาะ” ซึ่งแปลว่า “ผู้หญิงนี่จะเป็นสิ่งมีชีวิตในบ้าน และผู้ชายเป็นสิ่งมีชีวิตนอกบ้าน” คำว่า “เดือ” ในภาษาปกาเกาะจะ หมายถึง บ้าน

ส่วนคำว่า “เบลละ” หมายความว่า ศูนย์การเรียนรู้ หรือจริง ๆ แล้วหมายถึง สถานที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ในอดีตนั้นพวก “ผู้รู้” ที่เป็นผู้ชายจะไปถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ชายที่ “เบลละ” ส่วนผู้หญิงนั้นห้ามขึ้นไปทีเบลละ⁶ หน่อแอริอธิบายว่าในสังคมปกาเกอะญอ ผู้ชายจะได้ออกไปเผชิญกับภายนอกอยู่แล้ว ทำให้ผู้ชายพูดภาษาไทยได้ก่อน เขียนหนังสือได้ก่อน ผู้หญิงนั้นจะอยู่แต่ในชุมชน การออกไปข้างนอกของผู้ชายแต่ละครั้ง มันทำให้รู้สึกว่าคุณชายแข็งแกร่งขึ้นเรื่อย ๆ สังคมภายนอกจึงเป็นสังคมผู้ชาย ส่วนผู้หญิงนี้ไม่มีบทบาทในสังคม

ดังนั้นการที่หน่อแอริได้ออกไปเผชิญกับสังคมภายนอกมาแล้วจากการไปทำงานที่กรุงเทพฯ จึงทำให้เธอพูดภาษาไทยได้และเขียนหนังสือได้ดีขึ้น ได้ไปติดต่อกับคนภายนอก ซึ่งส่งผลให้หน่อแอริสามารถมีบทบาทในสังคม โดยเฉพาะเมื่อหน่อแอริสามารถเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้ามาในหมู่บ้านได้สำเร็จ เป็นตัวแทนสตรีในการเคลื่อนไหวเรื่อง พ.ร.บ. ป่าชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ชายและชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเห็นศักยภาพของหน่อแอริในการทำงานเพื่อชุมชน ทำให้ได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวแทนหมู่บ้านในส่วนของกลุ่มสตรี/แม่บ้านอยู่เรื่อยมา เพื่อออกไปฝึกอบรมหรือประชุมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องการส่งเสริมวัฒนธรรมและสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง เรื่องสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเรื่อง “เจนเดอร์” (Gender) และสิทธิสตรี นี่จึงเป็นโอกาสให้หน่อแอริได้ออกไปสร้างความแข็งแกร่งหรือเสริมสร้างพลังให้กับตัวเองในการที่จะมีบทบาทในสังคมมากขึ้น และสามารถ

⁶ เนื่องจากมีเรื่องเล่าว่าเขาให้ผู้หญิงไปเฝ้าหรือไปอยู่ใน “เบลละ” เพื่อไปแลกเปลี่ยนความรู้ วันนั้นผู้หญิงมีการพูดคุยกันไม่ลงตัว เกิดการทะเลาะกัน แล้วมีการฆ่ากันตายใน “เบลละ” ตั้งแต่นั้นมาผู้ชายไม่ให้ผู้หญิงขึ้นไปใน “เบลละ” นี่เป็นเรื่องจริงสมัยก่อน เคยให้ผู้ชายไปเฝ้า “เบลละ” กันสามเดือน ผู้ชายนี้พูดคุยกันถูกคอ ทำให้มีความรู้เพิ่มขึ้น แต่ผู้หญิงอยู่แค่สามวันก็ฆ่ากันตายใน “เบลละ” ไม่รู้คุยกันเรื่องอะไรถึงไม่ลงตัว อีกครั้งหนึ่งมีการแสดงใน “เบลละ” ด้วย คือผู้หญิงผู้ชายรำคาบด้วยกัน แล้วผู้หญิงพลังมือเกือบฆ่าผู้ชาย ไปตัดมวยผม ตั้งแต่นั้นมาผู้ชายก็ไม่ไว้มวยผมนั้น

นำความรู้จากภายนอกกลับมาช่วยพัฒนาชุมชนและส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงปกากะญอต่อไป

นอกจากหน่อแอรียะมีศักยภาพที่จะเป็นผู้นำสตรีในชุมชนได้แล้ว การที่สามีสับสนุนให้หน่อแอรียะออกมาทำงานชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่เปิดโอกาสให้หน่อแอรียะได้ออกมามีบทบาททางสังคมอย่างเต็มที่ โดยสามียะช่วยรับภาระหลักในการดูแลลูกทั้งสองคนและงานในไร่ในสวน รวมถึงการทำงานบ้านด้วย แต่เมื่อออกมาประชุมบ่อยๆ แม่ก็มักจะต่อว่าหน่อแอรียะว่าไม่ค่อยดูแลบ้าน ดูแลครอบครัว ไม่ช่วยสามียะทำงาน และบางครั้งเพื่อนๆ ผู้หญิงในชุมชนก็มักจะกระแนะกระเหนาะว่าเธอและสามียะลับบทบาทหน้าที่กัน สามียะทำหน้าที่ผู้หญิง ส่วนหน่อแอรียะทำหน้าที่ผู้ชาย นอกจากนี้บางครั้งลูกชายก็พูดจาล้อเลียนว่า

“คอยดูนะเวลาเค้าทำงาน แม่จะต้องออกไปประชุมทุกที แม่เลยไม่ค่อยได้ทำงานที่บ้าน”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหน่อแอรียะจะไม่ค่อยได้ช่วยเหลืองานบ้าน หรืองานในไร่ในนาอย่างเต็มที่เหมือนผู้หญิงปกากะญอทั่วไป แต่ก็ช่วยหารายได้มาให้ครอบครัว เพราะทุกครั้งได้ออกมาประชุมหรืออบรม หน่อแอรียะก็จะนำผ้าพันคอ ผ้าขี้ริ้ว ย่าม เสื้อผู้หญิง และเสื้อผู้ชายที่ตัวเองและกลุ่มทอผ้าในชุมชนช่วยกันทอมาขายอยู่เสมอ จนกระทั่งหน่อแอรียะสามารถผันตัวเองมาเป็นแม่ค้าขายผ้าปกากะญอ และหาตลาดหรือผู้รับซื้อจากภายนอกชุมชนได้ เพราะการได้ออกมาพบปะผู้คนภายนอกชุมชน ทำให้หน่อแอรียะสร้างเครือข่ายในการค้าผ้าปกากะญอได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากการมีเครือข่ายการทำงานด้านผู้หญิง และการส่งเสริมวัฒนธรรมและสิทธิชนเผ่าปกากะญอ

ความรู้และการมีเครือข่าย ส่งเสริมอำนาจให้กับหน่อแอริ

หน่อแอริเริ่มออกมาฝึกอบรมครั้งแรกกับสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า สมาคมอิมเปค (Inter Mountain Peoples Education and Culture in Thailand-IMPECT Association) ในการฝึกอบรมครั้งนั้น หน่อแอริได้เรียนรู้เรื่องบทบาทหญิงชายหรือ “เจนเดอร์” และความเสมอภาคระหว่างเพศเป็นครั้งแรก และเป็นครั้งแรกเช่นกันที่หน่อแอริเห็นและตระหนักว่าในวัฒนธรรมปกากะญอ นั้นมีความรุนแรงหรือการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง ซึ่งที่ผ่านมานั่นหน่อแอริไม่เคยมองเห็น และแม้จะมีประสบการณ์การถูกกระทำ ความรุนแรงในเชิงวัฒนธรรมและการเลือกปฏิบัติอันเนื่องมาจากความเป็นผู้หญิงมาหลายครั้ง อย่างเช่น การถูกห้ามไม่ให้เรียนต่อ การถูกมองเป็นผู้หญิงไม่ดี เมื่อออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน หรือการถูกคัดค้านไม่ให้ขึ้นมาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หน่อแอริก็ไม่สามารถอธิบายประสบการณ์เหล่านี้ว่าเป็นความรุนแรงหรือการถูกเลือกปฏิบัติบนฐานเพศภาวะ จนกระทั่งได้มาฝึกอบรมกับอิมเปค หน่อแอริจึงมองเห็นความรุนแรงและอคติทางเพศที่แฝงฝังอยู่ในวัฒนธรรมของตนเอง หลังจากนั้นหน่อแอริก็เข้าร่วมฝึกอบรมกับอิมเปคหลายครั้ง ในประเด็นเรื่องสิทธิผู้หญิงและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง รวมถึงการฟื้นฟูวัฒนธรรมปกากะญอ โดยเฉพาะความรู้เรื่องการทอผ้าของผู้หญิง หน่อแอริเองได้รับการยอมรับว่าเป็น “ผู้รู้” ด้านการทอผ้าในชุมชนเลยทีเดียว นอกจากนี้หน่อแอริและผู้นำสตรีชนเผ่าคนอื่น ๆ ได้แก่ ปกากะญอ ม้ง เมี่ยน ลahu ลีซู ละเวือ่ ไทใหญ่ อาข่า คะฉิ่น ก็ได้รวมตัวกันก่อตั้งเครือข่ายสตรีชนเผ่าขึ้นเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงชนเผ่า โดยผ่านการพัฒนาศักยภาพและความเป็นผู้นำให้กับผู้หญิงชนเผ่า และสร้างองค์ความรู้ของผู้หญิงชนเผ่าผ่านงานวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่สำคัญ อาทิ เรื่องบทบาทของผู้หญิงชนเผ่าในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นต้น ในช่วงที่ให้สัมภาษณ์ปี พ.ศ.2555 หน่อแอรีย ก็ดำรงตำแหน่งเป็นประธานเครือข่ายสตรีชนเผ่าฯ

ต่อมาหน่อแอรียได้เข้ารับการอบรมเรื่องความรู้กฎหมายเบื้องต้นและสิทธิสตรีเพิ่มเติมภายใต้โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบท 17 จังหวัดภาคเหนือ ซึ่งจัดโดยศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน่อแอรียเป็นอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงฯ รุ่นที่ 6 และได้รับความรู้มากมายเกี่ยวกับกฎหมายเรื่องสิทธิสตรี เช่น กฎหมายครอบครัว กฎหมายข่มขืน กฎหมายความรุนแรงในครอบครัว รวมทั้งได้ไปศึกษาดูงานองค์กรต่างๆ ที่ทำงานด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิ และพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำและการพูดในที่สาธารณะมากขึ้น ทำให้มีความมั่นใจและพร้อมที่จะลงสมัครการเมืองท้องถิ่นอีกครั้ง หลังจากสอบตกจากการลงสมัครสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมาแล้วสมัยหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ.2548 อย่างไรก็ตามการนำความรู้กฎหมายต่างๆ ที่ได้เรียนรู้อมาใช้และมาเผยแพร่ให้คนในชุมชน ก็ยังเป็นเรื่องที่ยาก เพราะกฎหมายบางอย่างขัดต่อความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของคนปกากะญอ เช่น กฎหมายข่มขืนที่กำหนดว่าต่อไปการข่มขืนภรรยาก็เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย เมื่อหน่อแอรียบอกเรื่องนี้ให้สามีรู้ สามีไม่ยอมรับ เพราะการที่สามีจะมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาเมื่อใดก็ได้ นั่นเป็นสิทธิของผู้ชาย ซึ่งถูกบอกถูกสอนมาในสังคมปกากะญอ

“พอดอกมาสู่ศูนย์สตรี...มันมีกฎหมายข่มขืนที่แก้แล้วบอกว่าห้ามข่มขืนผู้อื่นและภรรยาของตน ก็มาเล่าให้สามี ก็บอกว่าถ้าภรรยาไม่ยอมก็มีเพศสัมพันธ์กับสามีเนี่ย ภรรยาก็สามารถทำได้ เพราะว่ากฎหมายมันออกมาแล้ว ถ้าสามีข่มขืนภรรยาเนี่ย ภรรยาสามารถฟ้องสามีได้อย่างนี้นะ สามีพี่ก็ไม่ไหนะ บอกว่าออกไปแล้ว มาพูดอย่างนี้ คนที่ไหนในโลกนี้มาพูดอย่างนี้ สามีข่มขืนภรรยา มันผิดกฎหมาย มันมีหรือ คำว่าบอกว่ามันไม่ใช่สังคมเค้า”

เมื่อหน่อแอรี่ได้เรียนรู้เรื่องกฎหมายต่างๆ เกี่ยวกับประเด็นสิทธิสตรี และสิทธิมนุษยชนและเทคนิคในการหาเสียงเลือกตั้ง ตลอดจนจนสะสมประสบการณ์การทำงานในชุมชน อีกทั้งได้สร้างกลุ่มผู้หญิงขึ้นมาในชุมชนขึ้น และมีเครือข่ายผู้หญิงจากภายนอก ทำให้ได้รับแรงสนับสนุนมากขึ้นในการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน (ส.อบต.) เมื่อปี พ.ศ.2551 หน่อแอรี่จึงได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งครั้งนั้น **และเป็นผู้หญิงปกากะญอคนแรกที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน** แต่การเข้าไปทำงานในระบบของอบต. ก็เป็นอุปสรรคในการทำงานพัฒนาผู้หญิงในชุมชน เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องการใช้งบประมาณ การมีพรรคพวกในอบต. กอปรกับ ปลัดอบต. ในสมัยนั้น ไม่สนใจประเด็นการส่งเสริมสิทธิและการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงมากนัก แผนงานของผู้หญิงในอบต.แม่วิน จึงไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร หน่อแอรี่รู้สึกว่าการทำงานในฐานะสมาชิกอบต. นั้น ยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่หลายอย่างหากต้องการจะเข้าไปเปลี่ยนแปลงนโยบายให้เน้นเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้หญิง

กล่าวโดยสรุป จากประสบการณ์ชีวิตในวัยเด็ก จนกระทั่งออกมาทำงานในชุมชนของหน่อแอรี่ ทุ่งเมืองทอง แม้เธอจะถูกหลอหลอมให้อยู่ในกรอบของความเป็นหญิงในสังคมปกากะญอผ่านการอบรมเลี้ยงดูของแม่และยาย ให้เป็นผู้หญิงที่ดี ซึ่งต้องอยู่กับบ้าน ดูแลลูกและสามี รู้จักทอผ้า ทำงานบ้าน พุดจาสงบเสียมและเรียบร้อย และถูกจำกัดสิทธิและโอกาสในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การเป็นผู้นำ หรือการออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน แต่หน่อแอรี่ก็พยายามดิ้นพ่าง ต่อต้าน และ/หรือต่อสู้ต่อรอกับวัฒนธรรมดั้งเดิมจนสามารถออกมามีบทบาททางการเมืองในชุมชนและปรับเปลี่ยนบทบาททางเพศภาวะในครอบครัวได้ อีกทั้งสามารถออกมาแสวงหาความรู้ และพัฒนาตัวเองผ่านการฝึกอบรมหรือการประชุมกับองค์กรและหน่วยงานภายนอก การสร้างเครือข่ายในการทำงานเรื่องผู้หญิง ตลอดจนสามารถสร้างเครือข่ายในการค้าผ้าปกากะญอ

จากประสบการณ์ที่เจ็บป่วยอย่างหนักหลังการคลอดลูกทั้งสองคน และประสบการณ์เกี่ยวกับอาการผิดปกติบริเวณปากมดลูก ทำให้หน่อแอริตระหนักว่าเรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงเป็นเรื่องสำคัญ แต่ที่ผ่านมาผู้หญิงปกากะเทาะญอส่วนใหญ่ยังไม่ให้ความสำคัญกับอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเอง ในขณะที่เดียวกันก็ยังไม่ถึงบริการสุขภาพด้านนี้อย่างแท้จริง หน่อแอริมองว่าแม้ว่าตัวเองจะสามารถออกมาเรียกร้องสิทธิทางสังคมและทางการเมืองให้กับผู้หญิงชนเผ่ามาตลอดเวลาหลายปี แต่เมื่อต้องพูดถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเอง หน่อแอรិพบว่ามีความยุ่งยากลำบากใจมากกว่าหลายเท่า เพราะเรื่องสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่งและเกี่ยวข้องกับหลายปัจจัย ทั้งปัจจัยด้านระบบการให้บริการสุขภาพของรัฐเองและปัจจัยด้านวัฒนธรรมความเชื่อของปกากะเทาะญอ ดังนั้นหน่อแอริจึงตัดสินใจว่าต่อไปจะต้องสร้างความตระหนักเรื่องสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์ให้กับผู้หญิงปกากะเทาะญอ หน่อแอริจะอย่างไร และจะต้องเผชิญกับอะไรบ้าง

อุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพ ของรัฐด้านอนามัยการเจริญพันธุ์

สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เป็นหน่วยงานส่วนกลางของรัฐที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2540 เพื่อทำงานด้านการผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับอนามัยการเจริญพันธุ์ และสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพอนามัยการเจริญพันธุ์ตามมาตรฐาน รวมทั้งผลักดันให้มีนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับอนามัยการเจริญพันธุ์ โดยยึดมั่นในคำประกาศนโยบายอนามัยการเจริญพันธุ์ของกระทรวงสาธารณสุขเมื่อวันประชากรโลก วันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2540 ว่า

“คนไทยทุกคนทั้งชายและหญิง ทุกกลุ่มอายุจะต้องมีอนามัย
การเจริญพันธุ์ที่ดี”

สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์ฯ ได้ให้นิยามความหมายของ “การอนามัย
เจริญพันธุ์” ว่าหมายถึง “สุขภาพที่เกี่ยวกับกระบวนการและการทำหน้าที่ของ
ระบบการเจริญพันธุ์ของมนุษย์ตลอดช่วงชีวิต” ด้วยเหตุนี้ประเด็นการทำงาน
ของสำนักอนามัยการเจริญพันธุ์จึงครอบคลุมเรื่องต่างๆ ที่ว่าด้วยสุขภาพ
ซึ่งสัมพันธ์กับกระบวนการและการทำหน้าที่ของระบบการเจริญพันธุ์ของ
มนุษย์ตลอดช่วงชีวิต ได้แก่ การวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก
โรคเอดส์ มะเร็งระบบสืบพันธุ์ โรคติดต่อในระบบสืบพันธุ์ การแท้งและ
ภาวะแทรกซ้อน ภาวะการมีบุตรยาก อนามัยวัยรุ่น เพศศึกษา รวมถึงภาวะ
หลังวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุ⁷

จากประสบการณ์ของยาย แม่ และหน่อแอรि ผู้หญิงปกากะญอ
บ้านห้วยอีค่างมีโอกาสน้อยมากในการเข้าถึงการมีอนามัยเจริญพันธุ์ที่ดี
โดยเฉพาะในรุ่นของยายและแม่ ซึ่งยังไม่มีสถานีนามัยที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน
หากเจ็บป่วย ต้องเดินกันเป็นวันๆ ลงไปโรงพยาบาลที่ตัวอำเภอสันป่าตอง
เพราะในสมัยนั้นอำเภอแม่วางยังไม่ได้ตั้งขึ้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอ
สันป่าตอง เมื่อยายและแม่เจ็บป่วย หน่อแอริจึงไม่เคยเห็นยายและแม่ไป
หาหมอ หรือไปตรวจสุขภาพ แต่จะไปหา “ผู้รู้” หรือหมอพื้นบ้านในชุมชนแทน
นอกจากนี้ยายและแม่ก็ไม่เคยได้รับการวางแผนครอบครัว เพราะในสมัยนั้น
อนามัยก็ไม่มี และสมาคมวางแผนแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
(สวท.) ยังไม่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว แม่จึง
มีลูกติดๆ กัน 9 คน ทำให้แม่ไม่ได้พักฟื้นร่างกายอย่างเต็มที่ และบางครั้ง
แม่ไม่สามารถ “อยู่ไฟ” ได้จนครบกำหนด เพราะต้องออกไปทำงานในไร่
ในนา หากหยุดงานนานๆ ลูกๆ ก็จะไม่มีข้าวกิน อย่างแม่เวลาไปไร่ไปนา

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://rh.anamai.moph.go.th/vision.html>

ก็ข้างหน้าแบกลูก ข้างหลังแบก “ก้วย” หรือตะกร้าไม้ไผ่สานสำหรับใส่อาหารใส่สิ่งของต่าง ๆ ไปด้วย นอกจากนี้แม่ยังทำคลอดน้องชายคนสุดท้ายของตัวเอง ตัดสายสะดือเอง เพราะตอนที่คลอดนั้น แม่ออกไปทำงานในไร่คนเดียว ไม่มีใครไปเรียกหมอตำแยให้ เมื่อถึงตอนเย็น แม่ก็อุ้มน้องกลับมาบ้าน เมื่อครั้งที่พ่อเสียชีวิต น้องชายคนสุดท้ายอยู่ได้สามเดือน หลังจากพ่อเสียชีวิต แม่ก็ไม่แต่งงานใหม่

เมื่อถึงรุ่นอายุของพี่สาวและหน่อแอรี่ อนามัยก็เข้ามาและสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย⁸ ก็เข้ามา ทำให้มีการวางแผนครอบครัวเกิดขึ้นในกลุ่มผู้หญิงปกากะญอ บ้านห้วยอีค่าง ตั้งแต่วรุ่นพี่สาวและรุ่นหน่อแอรี่ลงมา เพราะมีหมออนามัยและหมอเคลื่อนที่เข้ามาให้ความรู้ว่ามีลูกมากจะยากจน มีลูกเยอะจะไม่สามารถเลี้ยงลูกได้ เขาก็เอาภาพให้ดูเปรียบเทียบคนที่มีลูกเยอะ ลูกไม่สมบูรณ์ ไม่แข็งแรง คนที่มีลูกน้อย ลูกจะแข็งแรง สมบูรณ์ จะได้เรียนหนังสือ แล้วทางสวท. ก็ร่วมมือกับโครงการหลวงมาฝังเข็มคุมกำเนิดให้ฟรี ถ้าหากผู้หญิงคนไหนมาฝังเข็ม ก็จะได้เงินด้วยคนละ 200 บาท รุ่นของพี่สาวมีคนมาฝังกันหลายคน ที่นี้ชาวบ้านก็อยากไปฝังเข็มกัน ไปกัน 50-60 คน มีผู้หญิงสนใจจำนวนมาก เพราะว่าการฝังเข็มมีอายุการคุมกำเนิดค่อนข้างยาวคือ 5 ปี ช่วงแรกโครงการหลวงไม่จำกัดจำนวนคน ไม่จำกัดอายุ รอบที่สองหน่อแอรี่ไปฝังเข็มด้วย เพราะพี่สาวบอกว่าได้ผลดี แต่รอบที่สาม โครงการหลวงจำกัดจำนวนคนเหลือเพียง 30-40 คนเท่านั้น แต่ก็ยังมีเงินแจกให้ และก็ให้เกลือไอโอดีนด้วย รุ่นที่สามที่โครงการหลวงมาฝังเข็มให้ ทางนั้นไม่ได้มาเอาออกให้ หน่อแอรี่และผู้หญิงรุ่นนั้นจึงต้องไปเอาออกที่โรงพยาบาลแม่วาง เมื่อไปที่โรงพยาบาลแม่วาง

⁸ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 สมาคมฯ แบ่งงานโครงการออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ โครงการหลัก โครงการเริ่ม และโครงการสนับสนุน โครงการหลักคือ ลดอัตราการเพิ่มประชากร และโครงการที่มุ่งเข้าหากลุ่มเป้าหมายพิเศษ ได้แก่ โครงการชาวเขา โครงการผู้อพยพพลัดถิ่น โครงการเยาวชน กำพร้าและยากจน (http://www.papat.or.th/th/about_milestone)

เขาก็บ่นว่าเขาไม่ชำนาญเรื่องฝังเข็ม ต่อไปขอให้พวกเราไม่ต้องไปฝังเข็มอีก เขาไม่ใช่คนฝังให้ เขาก็อาจจะเอาออกไม่ได้ แต่พวกเราไม่รู้จะทำอย่างไร

ตอนแรกนั้น อนามัยตั้งอยู่ที่บ้านห้วยตอง แต่ต่อมาย้ายไปตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า และปัจจุบันได้รับการยกระดับเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ (รพ.สต.) หนองเต่า จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพหนองเต่าแสดงให้เห็นว่าในเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์นั้น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพแห่งนี้จะเน้น 3 ประเด็น ได้แก่ การวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก การตรวจคัดกรองมะเร็งปากมดลูก เนื่องจากว่าอำเภอแม่วงนี้ถือว่ามีหญิงตั้งครรภ์มากที่สุดอำเภอหนึ่งในเชียงใหม่ มีการวางแผนครอบครัวมากที่สุด รวมถึงมีปัญหาเรื่องหญิงตั้งครรภ์อายุน้อยกว่าเกณฑ์ จากเกณฑ์ปกติคือ 20 ปี แต่ที่นี่แต่งงานกันในช่วงอายุ 15-18 ปี และเมื่อแต่งงานก็ไม่มีการวางแผนครอบครัว และโดยทางสาธารณสุขถือว่าแม่อายุน้อยนี้เป็นกลุ่มเสี่ยงในการเป็นมะเร็งปากมดลูก เพราะมีการเสียดสีบริเวณปากมดลูกเมื่อมีเพศสัมพันธ์ตั้งแต่อายุยังน้อย

แม้ว่าจะมีอนามัยหนองเต่าในยุคแรก ๆ ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านห้วยอีค่างประมาณ 5-6 กิโลเมตร แต่ผู้หญิงก็ไม่ค่อยมีโอกาสได้เข้าไปรับการปรึกษา หรือขอคำปรึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ของตนเอง เพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่สามารถเดินทางไปอนามัยเองได้ ต้องขอให้ผู้ชายขับรถไปส่ง ดังนั้นเมื่อมีปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ เช่น การตรวจครรภ์ การคลอด ผู้หญิงจึงพึ่งพาหมอต้าแยมในชุมชนเป็นหลัก อีกประการหนึ่งวัฒนธรรมปกากะญอดั้งเดิมที่กำหนดเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีของผู้หญิงก็มีส่วนอย่างมากในการทำให้ผู้หญิงปกากะญอไม่ตระหนักถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของตนเอง และกล้าตัดสินใจเรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ด้วยตัวเอง หน่อแอรและผู้หญิงบ้านห้วยอีค่างจึงต้องเจอปัญหาอุปสรรคมากมาย เมื่อต้องการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐในเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ ดังนี้

1. การเข้าไม่ถึงบริการสุขภาพของรัฐ เนื่องมาจากความห่างไกลระหว่างหมู่บ้านและสถานบริการสุขภาพ หมู่บ้านห้วยอีค่างตั้งอยู่บนดอยสูง การเดินทางจากห้วยอีค่างมาถึงตัวโรงพยาบาลแม่วาง ระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร แต่เส้นทางค่อนข้างยากลำบาก เพราะถนนหนทางขรุขระมาก และมีรถโดยสารเพียงหนึ่งคันจากหมู่บ้านลงมาถึงตัวจังหวัด แต่สมัยก่อนชาวบ้านเดินเท้าลัดเลาะทางดอยทางป่าลงมาด้วยความยากลำบาก ซึ่งต้องใช้เวลาเป็นวัน ๆ เพราะไม่มีทางถนน ดังนั้นในรุ่นของแม่และรุ่นของหน่อแอรินั้น เมื่อผู้หญิงส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะคลอดลูก จึงไม่ค่อยมีใครลงมารักษาที่โรงพยาบาล เว้นเสียแต่ว่าผู้หญิงคนนั้นจะมีอาการเจ็บป่วยในช่วงที่ตั้งครรภ์ การมาคลอดที่โรงพยาบาลจะปลอดภัยมากกว่า

“ทีนี้บางครั้งเราไปคลอดที่โรงพยาบาลเนี่ย ถนนไม่ดี ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเกิดลูกระหว่างทาง แล้วผู้หญิงที่จะไปคลอดที่โรงพยาบาลจะต้องเอาหมอต่ำแยมมาด้วยทุกครั้ง เป็นการป้องกัน ถ้าพี่จำได้มีคนหนึ่ง จะถึงโรงพยาบาลอยู่แล้ว ไปเกิดที่ถนนตรงหน้าโรงพยาบาล บางคนนี่ก็เกิดตรงที่ลงดอยโค้ง ๆ ทางมันไม่ดี มันทำให้บางครั้ง ถ้าสุขภาพของเรา ถ้าร่างกายเราไม่พร้อม มันมีความเป็นไปได้สูงว่าผู้หญิงเราถ้าคลอดลูกจะเสียเลือด จะหน้ามืด เวียนหัวมาก ถ้าเราไม่เอาหมอต่ำแยมไปด้วยนะ แล้วก็ผู้หญิงที่เกี่ยวกับการเป่าคาถาจะต้องเอามาด้วยนะ ปกาเกอญอเนาะ ไม่นั้นจะไม่รอดนะ หมอต่ำแยมบางคนก็สามารถเป่าคาถาได้ เป่าให้ละลายก่อนเลือด...หมอต่ำแยมก็จะทำคลอด ตัดสะดือให้...จริง ๆ เนี่ยบางคนก็ไม่ได้ไปโรงพยาบาล กลับบ้านเลย ถ้าสมมติว่าไปเกินครึ่งทาง ก็ไปต่อ บางคนก็กลับไปที่บ้าน ก็มีหลายคนนะ เหมือนกับพี่ถ้าจะให้พี่ไปโรงพยาบาล ตอนที่ปวดท้องที่จะคลอด พี่ก็ไปไม่ถึง”

นอกจากเรื่องระยะทางแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนเตียง สำหรับผู้หญิงที่ไปรอลคลอด ดังนั้นผู้หญิงส่วนใหญ่จึงรอลคลอดอยู่ที่บ้าน เพราะบางกรณีที่ปวดท้องจะคลอด แต่ยังไม่ถึงเวลา เมื่อไปถึงโรงพยาบาล แล้วหมอตระกูลว่าปากมดลูกยังไม่เปิด ยังไม่คลอดตอนนี้ ก็จะทำให้กลับบ้านไปก่อน ผู้หญิงที่กลับบ้านแล้ว ก็จะไม่มาหาหม่อีก เพราะต้องเสียเวลา เดินทางไกล เสียค่าใช้จ่ายเพิ่ม เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีรายได้มากนัก

ปัจจุบันแม้ว่าจะมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพหนองเต่า ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านห้วยอีค่างประมาณ 5-6 กิโลเมตร แต่ที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพหนองเต่าก็ยังขาดแคลนอุปกรณ์และบุคลากรทางการแพทย์ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาเย็บเย็บ เช่น ห้องตรวจภายในเพื่อคัดกรองมะเร็งปากมดลูก เป็นห้องตรวจชั่วคราวที่เอาห้องเครื่องเสียง และห้องทำงาน ซึ่งค่อนข้างแคบ และไม่สามารถปิดประตูได้ ทำให้ผู้หญิงที่ไปรับการตรวจรู้สึกไม่ปลอดภัยและไม่สบายใจ เพราะคนที่เดินผ่านไปมา สามารถมองเห็นเข้ามาได้

2. ปัญหาจากการได้รับบริการสาธารณสุขในพื้นที่อย่างหนึ่งคือการขาดการให้ข้อมูลด้านสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์อย่างรอบด้านและเป็นประโยชน์ต่อผู้หญิง จากประสบการณ์ของหน่อเอริ หน่อเอริไม่รู้เรื่องการวางแผนครอบครัวเลย ทำให้มีลูกติดกัน และทำให้ร่างกายไม่ได้ฟื้นตัวเต็มที่ จึงล้มป่วย จนเกือบเสียชีวิต หลังจากมีลูกคนที่สอง ดังนั้นจึงตัดสินใจไม่มีลูกคนที่สาม ซึ่งตอนแรกตั้งใจว่าจะอยากจะมีลูก 3 คน ตามความเชื่อของคนปกากะญอ

“ช่วงนั้นมือนามัยแล้ว แต่การวางแผนครอบครัวไม่เข้มข้น เหมือนกับที่เราู้บ้าง รู้เล็ก ๆ น้อย ๆ...ก็เวลาฉีดวัคซีนตั้งครรภ์ พอตั้งครรภ์เนี่ย เราก็ไปฝากครรภ์ แต่ว่าให้วางแผนครอบครัวเนี่ย ไม่ได้บอกว่าคนนี่ต้องทิ้งระยะห่างอย่างนี้ ๆ ไม่มี แม้กระทั่งหม่อ

ที่จะไปสัมภาษณ์เนี่ย ลูกก็ติดกันปีละคน ก็ทำให้พี่ไม่ตั้งตัวเนาะ
ไม่คิดว่าลูกจะติดง่าย ไซ้ใหม่...การใช้ยาคุมหรือยาฉีดก็มีโอกาส
พลาดได้มาก โดยเฉพาะหากนับวันไม่ถูกต้อง ซึ่งก็มักเกิดขึ้นบ่อย ๆ
กับผู้หญิงปกากะญอ เพราะผู้หญิงบางคน โดยเฉพาะรุ่นที่มีอายุ
มากกว่า 40 ปีจะอ่านภาษาไทยไม่ออก ก็ทำให้นับวันไม่ถูกต้อง”

จริงๆ แล้ว หน่อแอราก็คิดว่าอยากจะมีลูก 3 คน ตามความเชื่อ
ดั้งเดิมของปกากะญอ แต่แม่และสามีบอกว่าหน่อแอรึคลอดลูกลำบาก
ไม่ต้องมีอีก ลูกสองคนก็มีทั้งลูกชายและลูกสาวแล้ว แต่ถ้าหากว่ามี
เฉพาะลูกชาย หน่อแอรึก็มีความจำเป็นที่จะต้องมี 3 คนให้ได้ เพราะว่า
คนปกากะญอเชื่อว่าลูกสาวต้องอยู่กับแม่ ถ้าจะให้แม่อยู่กับลูกสะใภ้
ก็จะลำบาก ถ้าแม่อายุเยอะขึ้น อาจจะขึ้นบน แม่จะไม่สนิทกับลูกสะใภ้ ถ้าเป็น
ลูกสาว แม่ก็ไปไม่ได้ คนปกากะญอจะต้องมีลูกสาวให้ได้ เขาเชื่ออย่างนี้
หน่อแอรึก็คิดเช่นเดียวกัน ถ้าหากลูก 2 คนไม่มีลูกสาว หน่อแอรึคิดว่า
ต้องเอา 3 คนให้ได้ แม้ว่าจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพก็ต้องเอาอีกคนหนึ่ง
เพราะอาจจะเป็นผู้หญิงก็ได้

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวของหน่อแอรึ ทั้งสามี แม่ พี่สาวน้องสาว
และเพื่อนสนิทต่างยืนยันว่าไม่อยากให้หน่อแอรึมีลูกอีกคน เพราะคนใน
รุ่นเดียวกันก็มีลูกสองหรือสามคน และที่สำคัญ เมื่อหน่อแอรึคลอดลูกชาย
คนที่สอง และมีอาการครรภ์เป็นพิษอย่างรุนแรง จนต้องนำตัวส่งโรงพยาบาล
แม่วาง ทุกคนจึงกลัวว่าหน่อแอรึจะเสียชีวิต เพราะในหมู่บ้านห้วยอีค่าง
เคยมีกรณีแม่คลอดลูก แล้วป่วยต้องเข้าโรงพยาบาล และแม่ก็เสียชีวิต
หน่อแอรึเองก็เริ่มมีความกังวลมาตั้งแต่ตอนคลอดลูกสาวคนแรก

“ถ้าคลอดลูกแล้วตายไป ลูกจะอยู่กับใคร จะเอาลูกคนที่สอง
ดีไหม แต่ยังไม่ทันไร สีหน้าเดือนก็ท้องอีกแล้ว ตอนท้องก็กังวลว่า
จะเป็นเหมือนท้องแรกไหม ไม่สบายอีกไหม ไปฝากท้องกับหมอ

แต่ถ้าไปคลอดโรงพยาบาลไม่ทัน ตอนท้องก็เป็นเหมือนคนปกติใจไปไหนมาไหนได้ คนที่สองนี้ไม่มีอาการแพ้เลยนะ อยู่ๆ ก็ทำไมเจ็ดแปดเดือนแล้วประจำเดือนไม่มา มันผิดปกติ จะมีลูกอีกไหม ก็ไปตรวจดู มันก็ใช่ เค็บอกว่าบางคนเวลาตั้งครรภ์ จะแพ้ท้องเวียนหัว อาเจียน พี่ไม่เป็น คนที่สองก็กังวลว่าถ้าสมมติพี่ตาย แล้วพ่อไปเอาเมียใหม่ใครจะดูแลลูกใหม่ เพราะว่ามันเคยมีอยู่คนหนึ่ง คลอดลูกเสร็จ ลูกเกิดมาได้สองวัน แม่ก็ตาย พ่อก็ไม่เอาลูก ไปเอาเมียใหม่ ก็ทิ้งลูกผู้หญิงสามคนไปเลย”

3. ปัญหาเรื่องการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของรัฐกับผู้หญิงปกากะญอ จากที่ได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ จะพบว่าผู้หญิงกับผู้ชายปกากะญอมีความยากลำบากในการเข้าถึงบริการสุขภาพที่แตกต่างกัน เพราะนอกจากผู้หญิงจะขับรถไม่เป็น ยังมีปัญหาในการสื่อสารภาษาไทยกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพราะผู้หญิงในช่วงวัยตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ไม่ได้เรียนหนังสือและไม่ได้เดินทางออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน ในขณะที่ผู้ชายในช่วงวัยเดียวกันได้ออกมาต่อติดสื่อสารกับคนภายนอกหมู่บ้าน จึงสามารถสื่อสารภาษาไทยได้ จากกรณีดังกล่าวจึงทำให้ผู้หญิงในช่วงวัยดังกล่าวมีปัญหาเรื่องการสื่อสารภาษาไทยกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของรัฐ ยกตัวอย่าง

“พ่อไปถึงโรงพยาบาล ผู้ชายก็สื่อสารได้ ผู้หญิงสื่อสารไม่ได้ อันนี้เป็นความลำบากมากเลย ถ้าผู้หญิงไป จะต้องไปรอคิวใช้เข็มช็อตที่หมอเรียกนี้ไม่ตรงกับชื่อเขา ทำให้คนที่รอคิวก็รอๆ รออยู่ตรงนั้น พี่ไปโรงพยาบาลเมื่อสองสามวันที่แล้ว ออกมา เอ๊ะน้องคนนั้น เขาอยู่ก่อนที่ เรียกยังงี้ก็ไม่ไปสักที พี่เลยบอกว่าถ้าเรียกชื่อกี้ให้เรียกนามสกุลด้วยซิ บางคนชื่อมันเหมือนกันเยอะไง ถ้าชื่อเป็นคนเมืองก็เอานามสกุลด้วย แต่เขาเรียกชื่อพี่ไม่ถูกนะ

เอริบ่าง หน่อแอบ่าง พี่ที่โมโห บอกว่าเรียกนามสกุลด้วยดี เมื่อก่อน มียายคนหนึ่งหนะไปโรงพยาบาล อยู่ที่บ้านชื่อติปิอ แต่ในบัตร ประชาชนเขียนว่า “ติปิ” ยายนี่รอดตั้งครึ่งวันหนะ เขาบอก คนที่ไป ส่งยายก็ไม่รู้ภาษาไทยอีก เขาเรียกหน่อติปิๆ อยู่อย่างนั้น จนสุดท้าย เขาเห็นคนนี่มาแต่เช้าแล้ว เลยไปดู ยายเพิ่งจะรู้ชื่อตัวเองตอน หกสิบหนะ ใครจะไปรู้ว่าชื่อติปิ ลูกก็ไม่รู้ว่าแม่ชื่อติปิ”

หรือตัวอย่างของการไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ ทำให้ผู้หญิง ปกาเกอะญอไม่เข้าใจว่าจะดูแลตัวเองในการรักษาโรคนั้นอย่างไร เพราะ ฟังคำแนะนำในการดูแลสุขภาพจากหมอไม่รู้เรื่อง

“มีพี่คนหนึ่งเป็นเบาหวานไปหาหมอ หมอบอกให้ไปกินผลไม้ ไซ้ใหม่ แล้วเขาก็กลับมาบอกว่าหมอให้ไปกิน “พอดอกไม้” เขาก็ว่า “พอดอกไม้” นี่มันคืออะไร พี่ก็บอกว่าดอกไม้ที่เขาไปขายไง กินดี เขาบอกว่า “พอดอกไม้” ไร “พอ” มันก็คือดอกไม้ พี่ก็บอกว่าพี่สาว มีชายอยู่ ไปกินเลย กินเยอะๆ เลย เราก็ไม่รู้จะไรมันคือ “พอดอกไม้” (แล้วไปรูได้ไง) เขาก็มีรูปไป เขาบอก มันมีรูปผลไม้ มังคุดอะไรเนี่ย เขาก็บอกว่ามันรูปแบบนี้ๆ นะ เราท์ อ้อ ผลไม้ เราท์คิดว่า “พอดอกไม้””

จะเห็นได้ว่าปัญหาเรื่องการสื่อสารภาษาไทยไม่ได้ของผู้หญิง ปกาเกอะญอ มีผลทำให้ผู้หญิงขาดโอกาสได้รับบริการสุขภาพจากรัฐ อีกทั้ง ยังมีผลต่อการดูแลสุขภาพของตัวเองอย่างถูกต้อง

4. ปัญหาเรื่องอคติทางชาติพันธุ์ของเจ้าหน้าที่ และการเลือกปฏิบัติ ต่อผู้หญิงชาติพันธุ์ในประเด็นนี้หน่อแอริมองว่า การให้บริการสุขภาพของรัฐ สำหรับผู้หญิงปกาเกอะญอมีการเลือกปฏิบัติจากอคติทางชาติพันธุ์ หน่อแอรเองก็เคยประสบกับอคติที่มีต่อคนชนเผ่าเช่นเดียวกัน เมื่อครั้งที่ไป

รับการรักษาในโรงพยาบาลของอำเภอ ซึ่งในวันนั้นหน่อแอรี้แต่งกายชุดปกากะญอ และแกล้งทำเป็นฟังภาษาไทยไม่ได้

“ในการพูดจา บางครั้งนี่พวกบ้า ๆ แม่ ๆ ไป บางครั้งฟังคำเมืองไม่ออก แต่เขาบอกว่าหมอนี้พูดไม่ดีกับเขา มาบ่นให้เขา ขนาดพินี้ฟังภาษาไทยรู้เรื่อง แต่พินี้แกล้งทำเป็นฟังไม่รู้เรื่อง เขาก็บ่น แต่เขาไม่บ่นตอนที่ให้พินี้เซ็นชื่อ เขาเห็นพินี้เซ็นลายเซ็น เขาไม่บ่นนะ ตอนไม่เห็นพินี้เซ็นชื่อ เขาบ่นว่า “ตัว ตัวฮู้ก้อ ตัวยังมาสกปรกจะอี” เขาบ่นกับพินี้”

ประสบการณ์ของหน่อแอรี้ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการให้บริการสุขภาพของรัฐนั้น แฝงไปด้วยอคติทางชาติพันธุ์ เพราะการให้บริการสาธารณสุขของรัฐเป็นเครื่องมือของการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทย เมื่อผู้หญิงปกากะญอไม่ได้แสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทย คือพูดภาษาไทยไม่ได้ แต่งกายชุดชนเผ่า เป็น “ชาวเขา” ที่ดูสกปรก ไม่มีสุขอนามัยที่ดี มีลูกมาก และไม่มีการศึกษา พวกเขาจึงไม่ได้รับการเอาใจใส่ในการให้บริการสุขภาพที่เหมาะสมจากบุคลากรทางการแพทย์ ในประเด็นเรื่องการแพทย์สมัยใหม่กับความเป็นชาติพันธุ์นั้น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และราตรี ปิ่นแก้ว เสนอว่าการแพทย์สมัยใหม่และระบบบริการทางการแพทย์ของรัฐเวชกรรมนั้นเป็นการแพทย์สัญชาติไทย เป็นสิทธิประโยชน์สำหรับคนสัญชาติไทยด้วยกัน ถึงแม้คนปกากะญอจะมีสัญชาติไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่การแพทย์สัญชาติไทยนี้เรียกร้อยยั้งไปกว่าการมีสัญชาติไทยในเอกสาร คือเรียกร้อยความ เป็นไทยในรูปร่างหน้าตา กิริยา ภาษา ชุดแต่งกาย และวัฒนธรรมการแสดงออกทั้งหมด ทั้งนี้เพราะการแพทย์ที่ถูกทำให้เป็นไทยไปแล้วนั้น ดำเนินการตามมายาคติของความเป็นชาติ ในบทความเรื่องนี้ได้สรุปอย่างชัดเจนว่า

“ความเป็นชาติที่ถูกอัดฉีดเข้าไปในการแพทย์นั้น ได้ทำให้คนที่ถูกวางกรรมแห่งอำนาจตีตราว่าเป็น “ชาติอื่น” “คนต่างด้าว” “พวกไม่หวังดีต่อประเทศชาติ” และไม่ใช่พวกที่ควรค่าที่จะได้รับบริการทางการแพทย์ ถูกแสดงความรังเกียจเพียงดิฉันท์ หรือแม้กระทั่งขับไล่ไสส่ง เราจึงกล่าวได้ว่าการแพทย์ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ระบอบแห่งรัฐเวชกรรมไทยนั้น เป็นการแพทย์สัญชาติไทยที่มีอคติเชิงชาติพันธุ์ดำรงอยู่” (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และราตรี ปิ่นแก้ว 2547 : 84)

หมอต้าแยกับหมอสัมัยใหม่

หมอต้าแย หรือในภาษาปกากะญอเรียกว่า “ปาเลอะอ่าจี้เซ”⁹ เป็นคนแรกที่ผู้หญิงปกากะญอไว้ใจ และต้องการจะทำคลอดด้วย เนื่องจากเชื่อถือความรู้หมอต้าแยมากกว่าความรู้สมัยใหม่ “เพราะเรารู้ว่าคนนี้เขาทำคลอดมาเยอะพอสมควร ไม่เคยทำให้เด็กคนไหนตาย สอง เขาสามารถสื่อสารกันได้ เราไปเรียกเขากลางคืน ตีหนึ่งตีสอง เขาก็มา เกิดปวดท้องตีหนึ่งตีสอง ถ้าไม่มีรถ ไปที่โน่น มันก็ไม่ทัน...ถ้าปวดท้องหรือว่าจะคลอด เราไปเรียกหมอต้าแยได้ทุกเมื่อ ไปเรียกเขา เขาก็มา มาแล้วก็ไม่ได้กลับบ้าน ต้องนอนกับเราจนกว่าลูกเราจะปลอดภัย อย่างสมมติที่คลอดลูกตอนกลางคืนใช้ใหม่ หมอต้าแยตั้งดูว่าเราตัดสะดือเสร็จหรือยัง เด็กกินนมใหม่ รุ่งเช้าค่อยกลับบ้าน”

⁹ แปลเป็นภาษาไทยว่า “คนที่มีอแม่่น” เพราะหมอต้าแยปกากะญอจะมีความสามารถในการใช้มือคลำตรวจดูว่าเด็กในท้องมีสภาพเป็นอย่างไร พร้อมทั้งจะคลอดออกมาหรือยัง และสามารถจัดทำทางให้ทารกในครรภ์ให้อยู่ในท่าทางที่ถูกต้องเหมาะสม ในกรณีที่เด็กเคลื่อนลงต่ำ หรืออยู่ในท่าทางที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้แม่รู้สึกปวดท้อง

หน่อแอรี้ก็เลือกจะคลอดลูกทั้ง 2 คนกับหมอต้าแยในหมู่บ้าน สำหรับลูกชายคนที่สอง ยายพะลา ซึ่งเป็นหมอต้าแยที่ถือว่าเป็น “ปรมาจารย์ด้านการทำคลอด” เป็นคนมาทำคลอดให้ เพราะหมอต้าแยคนแรกที่ทำคลอดลูกสาวคนแรก ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของยายพะลาไม่ยอมมา เนื่องจากตกใจกลัวที่เห็นหน่อแอรี้มีอาการครรภ์เป็นพิษ หลังจากคลอด ตอนนั้นหมอต้าแยนึกว่าหน่อแอรี้จะไม่รอด จึงไม่กล้ามาทำคลอดคนที่สองให้ ยายพะลาจึงมาช่วย

“เวลายายจับดูจะรู้ว่าเด็กนี้จะคลอดหรือไม่คลอด เพราะว่าแม่ที่ตั้งครรภ์เนี่ยจะผิดปกติ จะต้องมาให้จับ ถ้ามาให้จับก็จะรู้ว่าใกล้คลอดหรือยัง ถ้าไปโรงพยาบาลทัน ก็จะรีบไป เหมือนของที่วันนั้นพี่ก็กินข้าวไป ปวดท้องไป พี่ก็กินไป บิดไป พอกินไป พี่กินข้าวเสร็จ พี่ไม่แน่ใจ พี่ก็มาหยายคนเดียว มาถึงยายก็ดูให้ ยายว่าเด็กคนนี้นั้นแก่แล้วนะ พี่ก็ไม่รู้ว่าเดือนที่จะเกิดวันไหน พี่นับไม่ถูกนะ มันเกิดเมื่อไหร่ รอบเดือนมันหายไปยังไม่... สักพักหนึ่งพอพี่ดูเบาขึ้นจึ้นจับ พี่ก็คลอดลูกเลย”

ทว่า ความรู้การแพทย์สมัยใหม่ได้สถาปนาชุดความรู้ใหม่ ว่าด้วยเรื่องการทำคลอดและการดูแลผู้หญิงตั้งครรภ์มาแทนที่ความรู้ท้องถิ่นของหมอต้าแยในชุมชน ความรู้ท้องถิ่นจึงถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีความน่าเชื่อถือ และถูกเบียดขับให้เป็นความรู้ชายขอบที่ต้องถูกเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเมื่อมีผู้หญิงปกากะญอจากบ้านหนองเต่าซึ่งทำคลอดโดยหมอต้าแย แล้วมาโรงพยาบาลประจำอำเภอ เพื่อจะมาทำหมันและพาลูกอายุสองวันมาด้วย เพราะต้องกินนมแม่

“หมอไม่ได้บอกแม่ หมอดูเด็กแล้ว ถามว่าคลอดที่ไหน เขาดูเด็กอายุได้สองสามวันแล้ว ความจริงไม่ใช่หมอใหญ่ นะ เป็นผู้ช่วย เป็นพยาบาลหรือผู้ช่วยพยาบาลก็ไม่แน่ใจ เพราะเราตัดสะคือด้วย

“ไม่ไผ่ เขาบอกว่าสกปรก เดี่ยวเป็นบาดทะยัก แล้วก็เลยฉีดยาให้สามเข็ม ไม่ได้ถามแม่เลย แล้วก็แม่จะไปทำหมัน สุดท้ายลูกก็ตาย พอบอกว่าให้ไปส่งที่โรงพยาบาลนครพิงค์ หมอก็ส่งไปโรงพยาบาลที่ลำพูน”

กรณีของผู้หญิงปกากะญอคนนี้ หน่อแอรี้ได้เข้าไปช่วยดำเนินการเรียกร้องค่าเสียหายจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ โดยลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์ หมอตำแยและพยานคนอื่นเพื่อยืนยันว่าเด็กคลอดออกมาปกติ มีสุขภาพแข็งแรง หน่อแอรี้เล่าว่า

“ตอนแรกที่รู้เรื่องนี้ ก็ไปคุยกับแม่ของเด็กที่บ้านหนองเต่า แม่เด็กบอกว่าไม่เป็นไร เขาไม่เรียกร้อง แต่เราบอกว่าไม่ได้ เราต้องทำ มันก็ไม่ใช่ เด็กก็อยู่ดี ๆ ไปถึง ก็ไปฉีดยาเด็ก เด็กก็ช็อก แม่ก็ไม่ได้ทำหมัน พี่ก็ไปดำเนินการ พี่ก็บอกว่าถ้าเราไม่ดำเนินการ ก็ไม่รู้ว่า จะเกิดเรื่องแบบนี้อีกเท่าไร ดีที่มีเจ้าหน้าที่เครือข่ายกะเหรี่ยงมาช่วย พี่ก็ไปรวบรวมเอกสารให้เขา ก็มีหลักฐานที่เขาไป ไปก็โหมง ฉีดยาก็โหมง เจ้าหน้าที่เครือข่ายกะเหรี่ยงก็ช่วยเขียนคำฟ้องร้อง...สามก็ไปด้วย แต่หมอไม่ได้คุยอะไรกับสามี่เขา ทางหมอพี่ให้เจ้าหน้าที่เครือข่ายกะเหรี่ยงเป็นคนพูด กว่าจะคดีจะจบ ก็ใช้เวลาห้าหกเดือน...พี่เข้าไปช่วย เพราะว่าพี่ไปฝึกอบรมกับสปสช. (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ) เกี่ยวกับผู้เสียหายจากการรักษาสามารถฟ้องได้ พอดีก็มาเจอเหตุการณ์แบบนี้”

ในที่สุดแม่ของเด็กก็ชนะคดี และได้รับเงินชดเชยแสนกว่าบาท อย่างไรก็ตาม หน่อแอรี้คิดว่าแม้ว่าจะได้รับเงินชดเชยมา แต่ก็ถือว่าไม่คุ้มค่ากับการเสียลูกไป

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบแพทย์สมัยใหม่ก็พยายามเปลี่ยนแปลงให้หมอตำแยรับเอาวิธีการทำคลอดแบบแพทย์สมัยใหม่มาใช้ โดยได้มีการจัดอบรมให้ความรู้กับหมอตําแยพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ถูกต้องลักษณะในการทำคลอดที่สถานีอนามัยหนองเต่า ยายพะลา ซึ่งเป็นหมอตําแยผู้เชี่ยวชาญแห่งบ้านห้วยอีค่างเล่าให้ฟังว่า

“อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุข) มาบอกว่าหมอตําแยจะต้องไปประชุม หมู่บ้านละสามคน ที่อนามัยหนองเต่า ตอนแรกที่เป็นหมอมจะฝึกอบรมเกี่ยวกับคนตั้งท้อง ถ้าหากกินอาหารไม่ร่อยให้ไปหาหมอ แล้วที่นี้ถึงการทำคลอดนะ เวลาทำคลอด ทำยังไงรู้ใหม่...แต่ว่าเขาไม่ได้มาอบรมเกี่ยวกับการจับว่าอยู่ที่ไหน เพียงแต่บอกว่าเด็กเกิดแล้วจะต้องตัดสะดือยังไง จะต้องล้างด้วยแอลกอฮอล์ยังไง กรรไกรจะต้องชุบแอลกอฮอล์ แค่นั้นแหละ อุปกรณ์ก็เอามาทุกอย่าง เช่น กรรไกร แอลกอฮอล์ ผ้ายาง ยายบอกว่ายายไม่แตะของเค้าเลย เพราะว่ากรรไกรนี้ ในความเชื่อเขาไม่ให้ใช้อยู่แล้ว”

แม้ว่าความรู้ท้องถิ่นในการทำคลอด และการดูแลหญิงตั้งครรภ์ของหมอตําแย จะไม่ได้รับการส่งเสริมหรือให้ความสำคัญจากการแพทย์สมัยใหม่ แต่ผู้หญิงปกากะญอ บ้านห้วยอีค่างหลายสิบชีวิตก็คลอดลูกอย่างปลอดภัยด้วยความช่วยเหลือของหมอตําแยพื้นบ้านอย่างเช่นยายพะลา และแม้ว่าผู้หญิงรุ่นใหม่ ๆ (รุ่นอายุที่น้อยกว่าหน่อแอรียงมา) จะไปคลอดลูกที่โรงพยาบาล แต่ทุกคนก็ยังมาหายายพะลาเพื่อให้ยายช่วยคลำ ตรวจครรภ์ให้ว่าเด็กในท้องมีสภาพเป็นอย่างไร ไกลจะคลอดหรือยัง และที่สำคัญทุกคนจะต้องมาขอให้ยายช่วยทำน้ำคาถาสำหรับคลอดง่ายไว้ให้ น้ำคาถานี้ทำมาจากสมุนไพรที่มีชื่อเรียกภาษาปกากะญอว่า “โตะเกรโซ่” (ซึ่งเป็นต้นไม้ในป่า คล้ายๆ ต้นปาล์ม เอาหัวมันมาฝนผสมกับรังดินของต่อละลายน้ำ ทิ้งไว้ให้ตกตะกอน แล้วรินเอาน้ำใส ๆ จากนั้นยายก็จะเป่าคาถา แล้วให้ผู้หญิงที่ใกล้คลอดดื่ม

จะช่วยให้คลอดง่าย และถ้าหากผู้หญิงที่คลอดลูกไม่มีน้ำนม ก็ให้เอา “โคเกร์โป้” ฝานเป็นชิ้น ๆ ต้มน้ำให้ดื่ม จะช่วยให้มีน้ำนมเยอะขึ้น) ยาย จะบอกให้ต้มน้ำนี้เมื่อใกล้ถึงโรงพยาบาล ห้ามดื่มระหว่างทาง เพราะอาจ จะคลอดก่อนจะถึงโรงพยาบาลได้

จากประสบการณ์ของผู้หญิงปกากะญอที่เกี่ยวกับการตั้งครรภ์และการคลอดลูก ทำให้เห็นว่าผู้หญิงมีทางเลือกที่จำกัดในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐอันเนื่องมาจากการเดินทางที่ยากลำบาก การขาดข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์และการวางแผนคุมกำเนิดที่เหมาะสม ปัญหาเรื่องการสื่อสาร อีกทั้งอคติทางชาติพันธุ์ที่อยู่ในระบบการให้บริการ สาธารณสุขของรัฐไทย อย่างไรก็ตามความรู้พื้นบ้านของหมอด้ายก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่ช่วยให้ผู้หญิงสามารถคลอดลูกได้อย่างปลอดภัย อีกทั้งเป็นสิ่งที่ผู้หญิงเข้าถึงได้ง่ายไม่จำกัดเวลาและสถานที่ และมีวิธีการดูแลที่ละเอียดอ่อน ต่อความต้องการของผู้หญิงที่ตั้งครรภ์

วิธีคิดว่าด้วยเรื่องเพศภาวะและเพศวิถี

ในวัฒนธรรมปกากะญอกับอนามัยการเจริญพันธุ์ของผู้หญิง

การให้ความหมายในเรื่องเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงผ่านความคิดความเชื่อว่าด้วยเรื่อง “หลี่” ซึ่งเป็นคำเรียกอวัยวะเพศของผู้หญิงในภาษาปกากะญอ มีผลต่อวิธีคิดเรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงอย่างยิ่ง จากประสบการณ์ของหน่อแอริ หน่อแอริจำได้ว่าตั้งแต่ยังเป็นเด็ก แม่และยาย มักจะบอกว่า “หลี่” เป็นของไม่ดีไม่งาม ต้องปิดให้มิดชิด ไม่ให้ใครดู ในขณะที่พี่ชายไม่เคยถูกสอนในเรื่องการปกปิดอวัยวะเพศของตัวเอง

“ผู้หญิงปกากะญอต้องถูกสอนมาว่าลูกผู้หญิงจะต้องรักษานวล สงวนตัวใช่ไหม ต้องสงวนอันนี้ให้กับสามี ให้คนอื่นดูมันไม่ถูกต้อง พอไปตรวจ สามีบางคนก็บอกว่าเมียไม่บริสุทธิ์ ให้คนอื่นดูของ ตัวเองอย่างนี้ ทำให้มีภรรยาหลายคนไม่ยอมไปตรวจ บางคนนี่ก็มีความคิดว่าเขาไม่อยากจะให้คนอื่นดูของเค้า ขนาดสามียังไม่ให้ดู แล้วจะให้คนอื่นดูยังไง”

นอกจากนี้ ผู้หญิงปกากะญอยังคงเชื่อว่าอวัยวะเพศของผู้หญิง เป็นเรื่องที่ไม่ควรนำมาพูดคุยในที่สาธารณะ หรือแม้แต่เป็นเรื่องที่ไม่ควรนำมาพูดในครอบครัว

“นี่ยอมรับว่าถ้าเป็นเรื่องนี้ เรื่องอวัยวะภายในอย่างนี้ไม่กล้าที่จะคุยต่อหน้าคนเยอะ แม้กระทั่งสามี แม่นี่นะ พี่ก็อาย เพราะจะถูกสอนมานะว่า เขาก็คิดว่าอวัยวะของเราเป็นสิ่งที่น่าเกลียด ปกากะญอ ว่าอย่างนี้ ของไม่ดีไม่งาม ของไม่ดีไม่งามก็ออกมา กับตัวเรา แล้วเราจะทำไงได้...พวกแม่ๆ ที่อายุเยอะ ถ้าเราคุยในเวที ถ้าเราบอกว่าช่วยระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับ ปกากะญอเรียก “จิม” ว่า “หลี่”...เขาไม่ฟังเลยนะ หนีไปหมดเลย ถ้าพูดเรื่อง “หลี่” นี้เขาไม่อยู่แล้ว”

ดังนั้น ผู้หญิงปกากะญอจึงมีความคิดความเชื่อที่ว่า “หลี่” เป็นของน่าอาย ต้องไม่ให้ใครเห็น และมีความคิดว่า “ถ้าจะตายด้วยโรคนี้ จะขอตายที่บ้านนี้แหละ จะไม่ให้ใครดู” วิธีคิดนี้จึงมีผลทำให้ผู้หญิงที่มีอาการเจ็บป่วยเกี่ยวกับอวัยวะเพศของตัวเอง ไม่กล้าไปรับการรักษาเยียวยาให้หาย จนกระทั่งบางคนถึงขั้นเสียชีวิต เพราะอาการเจ็บป่วยนั้น ทั้งๆ ที่หากได้รับการรักษาเยียวยาได้ทันที่วงที่ ก็จะช่วยรักษาชีวิตของผู้หญิงไว้ได้

“ยายคนหนึ่งในกลุ่มบ้านเป็นมะเร็งที่ปากมดลูก แล้วไม่ยอมไปตรวจใจ เมื่ออาการหนักมาก ๆ จึงทำให้อวัยวะเพศมันเน่า แต่ยายก็ไม่ยอมบอกลูกหลาน ลูกมารู้ตอนที่ยายไปส่งโรงพยาบาล ซึ่งอาการหนักมากแล้ว หมอจึงตรวจพบว่ายายเป็นมะเร็งปากมดลูก นั่นเป็นเพราะวิธีคิดเรื่อง “หลี่” เป็นของน้าอายุและต้องสงวนไว้ไม่ให้ใครเห็น ทำให้ยายไม่กล้าไปตรวจและรักษา ส่วนลูกหลานก็บังคับให้ไปตรวจไม่ได้”

หรือหน่อแอริเล่าอีกตัวอย่างหนึ่งคือ เมื่อปี พ.ศ.2546 เด็กสาวคนหนึ่ง เธออายุแค่เพียง 16 ปี “เด็กคนนี้อารถไปล้มบนสะพานที่ทำจากไม้ อวัยวะเพศของเขาไปกระแทกไม้ ทำให้ข้างในเป็นฝี เขาบอกใครไม่ได้ เขาบอกเพื่อนคนหนึ่งว่ารู้สึกอาย ไม่รู้จะทำอย่างไร มันเจ็บ แล้วก็ไปผูกคอตาย” ด้วยความคิดความเชื่อทางจารีตที่บอกสอนให้ผู้หญิงต้องปกปิดเรื่องเกี่ยวกับอวัยวะเพศของตัวเอง ทำให้เด็กสาวผู้นั้นไม่กล้าบอกใคร แม้กระทั่งแม่ผู้ให้กำเนิด เด็กสาวคนนั้นไม่มีทางแก้ปัญหาสิ่งที่เกิดขึ้นกับเนื้อตัวร่างกายของตนเอง จึงเลือกที่จะผูกคอตาย แทนการไปหาหมอเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย

เมื่อนำวิธีคิดนี้มามองเรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิง ปากาเอะญอแล้ว ทำให้เห็นว่าในระดับปัจเจก ผู้หญิงไม่สามารถตัดสินใจในการเข้ารับบริการสุขภาพที่เกี่ยวกับอนามัยเจริญพันธุ์ได้ด้วยตัวเอง มีความอึดอัดอั้นเหลือ เมื่อต้องเข้าไปรับบริการสุขภาพจากรัฐในเรื่องนี้ ในขณะที่เดียวกันบริการของรัฐก็ไม่คำนึงถึงความละเอียดอ่อนทางเพศภาวะและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศภาวะที่มีอยู่ภายในวิถีคิดของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ดังตัวอย่างประสบการณ์ตรงจากการไปรับบริการตรวจภายในของหน่อแอริ

“ช่วงนั้นที่รู้สึกว่าจะไม่สบายเหมือนกัน มันคันตรงช่องคลอด ที่รู้สึกว่าจะทำไม่มันคันอย่างนี้ รู้สึกว่ามันมีเม็ดอะไรก็ไม่รู้ เราก็คิดว่า ไปตรวจดีกว่าไหม...รู้สึกอายมากเลยนะ เพราะว่าถ้าหมอเป็นผู้หญิงไม่เป็นไร แต่ถ้าหมอก็คือผู้ชายนี่มันอายใจ เพราะว่ามาตรวจจะมีหมอมามากเคลื่อนที่ไป แล้วหมอก็คือผู้ชายด้วยใจ เราจะไปดีหรือว่าไม่ไปดีนะ เพราะว่ามันอายมาก แล้วก็มีเพื่อนคนหนึ่งไปตรวจเจอ หมอผู้ชายใจ เพื่อนนั้นนี่เกลียดชังหน้าหมอนั่นจะตาย ทั้ง ๆ ที่ หมอไม่รู้ตัวหรอก...พอที่ไปตรวจเนี่ย เขาบอกว่าผิดปกติ ก็ให้พี่ไป แม่ว่าง ส่งตัวไปแม่ว่าง”

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าวิถีคิดเกี่ยวกับเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงปกากะญอ ส่งผลทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากใจในการเข้ารับบริการสุขภาพในเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ ซึ่งหากการบริการสาธารณสุขของรัฐมีความละเอียดอ่อนในเรื่องนี้ ก็จะทำให้ผู้หญิงรู้สึกสะดวกใจและกล้าตัดสินใจเข้ารับบริการสุขภาพจากรัฐมากขึ้น

วิถีคิดที่ว่า “ผู้ชายมีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง” ทำให้ผู้ชายมีอำนาจในการกำหนดความสัมพันธ์ทางเพศ และควบคุมสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิง อย่างเช่นในกรณีที่ผู้หญิงต้องไปตรวจภายใน จะต้องไม่มีเพศสัมพันธ์กับสามีในคืนก่อนวันไปตรวจภายใน แต่สามีบางคนไม่ยอมให้ภรรยาไปตรวจ ก็จะมีเพศสัมพันธ์กับภรรยา

“หมอบอกว่าเวลามีรอบเดือน เขาไม่ให้ไปตรวจ แล้วก็คืนที่จะไปตรวจห้ามนอนกับสามีซะใหม่ ถ้าพวกเราประชาสัมพันธ์ในตอนเย็นวันนั้นเนี่ย สามีบางคนที่ไม่อยากให้ภรรยาไป ก็จะไม่ยอมกับภรรยา มันเป็นแบบนี้แหละ คนที่ไม่ได้ไป บางคนก็มีรอบเดือน บางคนก็เพิ่งจะนอนกับสามี”

ทั้งนี้ ผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะเชื่อว่า “เป็นเมียก็ต้องนอนกับผัว” ซึ่งหมายความว่า ภรรยาจะปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์กับสามีไม่ได้ อีกทั้งหน่อแฉกรี้ถูกสอนว่าเมื่อแต่งงานมีครอบครัวแล้ว “ของ’ ของภรรยาต้องให้สามีดูคนเดียว” ซึ่งเป็นการควบคุมเพศวิถีของผู้หญิง เพราะผู้ที่มีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงก็คือสามีเท่านั้น อย่างเช่น

“บางครั้งร่างกายเราก็ไม่พร้อมที่จะบริการสามี แต่ว่าสามีก็อยากจะนอนกับเรา มันทำให้เราไม่ค่อยไหว ร่างกายไม่ไหว ทำให้บางครั้งสามีไม่เข้าใจ ก็อยากจะนอนกับเราให้ได้ บางครั้งมันก็เหนื่อย บางครั้งก็ไม่สบาย มันมีอะไรหลายอย่างที่ไม่กล้าจะบอก พี่นี่เป็นกับตัวเองนะ ช่วงที่จะมีเมน แต่วามันยังไม่มี พี่ไม่สามารถที่จะบอกกับใครได้ มันปวดแสบ ปวดร้อนในช่องคลอด มันทรมานข้างใน ทรมานมาก จะบอกสามีก็ไม่กล้า สามีเวลาอยากจะมาอนกับเรา เราก็ไม่มีเหตุผลที่จะบอกอะไร เขาก็คิดว่าแต่งงานกันแล้วสามารถจะนอนด้วยกันได้เสมอๆ ทุกเวลา”

นอกจากนี้ การพูดถึงเรื่องเพศสัมพันธ์เป็นเรื่องน่าอาย ทำให้ผู้หญิงไม่กล้าสื่อสารหรือพูดคุยปรึกษากันเรื่องนี้ และไม่กล้าตอรองกับสามีในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ของตนเอง ตัวอย่าง ผู้หญิงที่ไม่พร้อมจะมีเพศสัมพันธ์ ก็ไม่กล้าบอกสามีว่าตัวเองไม่สบาย ไม่อยากมีเพศสัมพันธ์ ทำให้เกิดการทะเลาะกัน หรือบางครั้งถึงขั้นถูกสามีทุบตี เพราะไม่ยอมให้สามีนอนด้วย

“อีกคนหนึ่งเนี่ย สามีบอกว่าเมียไม่เคยให้นอนด้วย ขณะเดียวกันเมียบอกว่าเค้าไม่รู้เป็นไร มันจะเกี่ยวกับการใช้ยาคุมด้วยไหม พี่ก็ไมรู้นะ เขาก็ไม่มีอารมณ์นอนกับสามีใช่ไหม สามีก็ไมโหมมาทะเลาะ มาตี มา...มันจะฆ่าด้วยนะ เพราะว่าสามีนี่บอกว่า เป็นเดือนแล้วมั้งที่เมียไม่ให้นอนด้วยอย่างนี้ เขาก็เล่าให้พี่ฟัง

สามทุ่มที่ได้ยินเสียงดัง ชีจึงไปส่ง พี่ก็ขึ้นไป...บอกว่ามีอะไร ฝ่ายผู้ชายบอกว่า เมียไม่ให้นอนด้วยอย่างนี้ เมียก็บอกว่าก็ไม่มีอารมณ์ เขาหนะบางครั้งมันไม่ยอมมี ถ้ามันฝันมี มันไม่ชอบใจ แต่เราก็ทำความเข้าใจกับผู้ชายด้วย ผู้หญิงด้วยใจ แต่ว่าบางคนนี้ บอกว่าเอ ทำไม่หัวเมียกัน ทำไม่เมียไม่นอนกับหัว เพราะอะไร เขาก็คิดว่าผู้หญิงมีหน้าที่ต้องนอนกับผู้ชาย มันไม่คิดว่าบางครั้งเราเองก็ไม่มีอารมณ์ที่จะไปนอน มันก็มีบ้าง มันไม่ใช่ว่ามันมีตลอด... ปฏิเสธไม่ได้ไง หัวมันทำแบบนั้นมันก็น่าอายุใจ มันก็บอกว่าของเขา นี่มันแข็ง เมียไม่ให้นอนด้วย มันก็ไปหลายบ้าน ทำให้เมียก็อายุใจ"

จากกรณีข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าหากผู้หญิงขาดอำนาจต่อรองในเรื่องสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของตัวเองกับสามี จะส่งผลให้ผู้หญิงต้องแสวงหาวิธีการคุมกำเนิดเพียงฝ่ายเดียว โดยที่ผู้ชายไม่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องนี้ ดังนั้นบริการของรัฐจะต้องส่งเสริมให้ผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในเรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิง

ความคิดความเชื่อที่ว่าด้วยการตั้งครรภ์ที่แตกต่างกันในแต่ละรุ่นอายุ ส่งผลต่อการกำหนดจำนวนบุตรของคนปกากะญอในแต่ละยุคสมัยที่ไม่เหมือนกัน แต่เดิมคนปกากะญอมีความเชื่อว่าครอบครัวหนึ่งต้องมีลูกสามคน เปรียบเสมือนกับแม่เตาไฟที่มีสามก้อนแล้ว นั่นคือ ถ้าแม่มีลูกสามคน ลูกจึงจะเลี้ยงแม่ได้ เช่นเดียวกับที่เราหุงข้าว หม้อข้าวเปรียบเหมือนแม่ลูกสามคนเปรียบเหมือนหินสามก้อน ก็คอยประดับประดาหม้อข้าวไว้ได้ หน่อแอรเองก็มีความคิดความเชื่อเช่นนี้ แต่เมื่อมีอาการเจ็บป่วยหลังจากการคลอดลูกทั้งสองคน และมีอาการครรภ์เป็นพิษ จึงทำให้หน่อแอรตัดสินใจไม่มีลูกอีก

“พอคลอดลูกคนเล็กออกมา ก็ไม่สบายจึงไปโรงพยาบาล ทีนี้ หมอก็ตำหนิว่ารู้ตัวว่าไม่สบาย แต่ทำไมยังเอาลูกอีก เราก็อี้อ เราก็อี้อ...ไม่รู้ว่าจะสบายหรือไม่สบายเนาะ พวกเราไม่รู้...หมอบอกว่าไม่ให้มีลูกคนที่สาม ถ้าหากมีลูกคนที่สาม แม่อาจจะเสียชีวิต”

ความคิดความเชื่อนี้แต่เดิม ทำให้คนปกากะญอต้องมีลูกมากกว่าสามคน และการที่ผู้หญิงมีลูกมากก็มีผลกระทบต่อสุขภาพผู้หญิง แต่ปัจจุบันนี้ เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป อีกทั้งอิทธิพลของการรณรงค์ให้ลดจำนวนการมีบุตรให้เหลือเพียงสองคนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ทำให้คนปกากะญอต้องการมีลูกน้อยลง คือประมาณ 2-3 คน แต่ว่าการให้บริการของรัฐในการคุมกำเนิดกลับไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิง เพราะในทางปฏิบัติการคุมกำเนิดที่ผู้หญิงเลือกใช้ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ เช่น โครงการฝังเข็มคุมกำเนิดของสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยฯ (สวท.) มาให้บริการผู้หญิงชนเผ่าโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพราะฝังหนึ่งครั้งสามารถคุมกำเนิดได้ 5 ปี แต่ปัจจุบันนี้สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยฯ ได้ยกเลิกโครงการไปแล้ว ทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพหนองเต่าได้ติดต่อกับโครงการหลวงหลายครั้งแต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับ นอกจากนี้ก็มีการให้แจกถุงยางอนามัยให้กับผู้ชาย แต่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายในหมู่บ้านห้วยอีค่างไม่ค่อยนิยมวิธีการคุมกำเนิดด้วยการใช้ถุงยางอนามัย ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเลือกกินยาหรือฉีดยา แล้วแต่ความเหมาะสมกับร่างกายแต่ละคน

“หมอบอกว่าการฝังเข็มคุมกำเนิดจะมีปัญหาตอนเอาเข็มออก บางคนฝังแล้วเข็มไม่อยู่กับที่ เข็มมันก็เคลื่อนไปทางโน้นข้างทางนี้บ้าง ก็อันตรายเช่นกัน สุดท้ายก็ไม่นิยมให้ฝังกัน นอกจากนี้เวลาจะเอาเข็มออกไปที่โรงพยาบาลแม่ว่าง และหมอที่โรงพยาบาลก็มักจะบ่นให้กับพวกเราเพราะว่าเราไม่มีความเชี่ยวชาญในการฝังเข็ม

และเอาเข็มออก...ส่วนผู้หญิงปกากะญอที่เลือกวิธีอื่น อย่างเช่น การใช้ยาคุมกำเนิด บางคนก็มีผลต่อสุขภาพ เพราะการกินยาคุมกำเนิดมีผลข้างเคียงคือทำให้น้ำหนักขึ้น มีฝ้าขึ้น บางคนก็ปวดแสบปวดร้อนภายในช่องคลอด ส่วนการใช้ถุงยางอนามัยของผู้ชาย ส่วนใหญ่ไม่ใช้กัน อย่างพวกสามีเนี่ย ถ้าให้ใช้ถุงยาง เขาไม่ใช้กัน เพราะว่าบอกว่าใส่แล้วมันไม่สนุก นอกจากนี้ผู้หญิงบางคนก็ใส่ห่วงอนามัยนะ ที่หมู่บ้านนี้มีสองสามคน แต่ป่าคนหนึ่งใส่แล้วไม่รู้ว่าห่วงมันหลุดตอนไหน จึงมีลูกอีก ซึ่งวิธีนี้ก็ไม่ปลอดภัย ป่าคนนั้นก็ยังมีลูกตอนอายุสี่สิบ ซึ่งอายุก็เยอะแล้วก็ยังมีลูกมาอีกคน"

จากประสบการณ์การคุมกำเนิด นนอแบริคิดว่าการฝังเข็มคุมกำเนิด 'ได้ผลดี' แต่ก็มีปัญหาตรงที่ไม่มีบริการฟรีให้อีกครั้ง จึงต้องหาวิธีการคุมกำเนิดใหม่ นั่นคือการใช้ถุงยางอนามัย เพราะจากอาการเจ็บป่วยหลังคลอดที่ผ่านมา ทำให้นนอแบริไม่สามารถใช้ยาคุมกำเนิดหรือฉีดยาคุมกำเนิดได้ เนื่องจากมีอาการเส้นเลือดขาดที่ท้อง หมอจึงห้ามใช้ยาคุมกำเนิดแบบกินและฉีด และที่สำคัญการใช้ยาคุมหรือยาฉีดก็มีโอกาสพลาดได้ โดยเฉพาะหากนับวันไม่ถูกต้อง ซึ่งก็มักเกิดขึ้นบ่อยๆ กับผู้หญิงปกากะญอ เพราะผู้หญิงบางคน โดยเฉพาะรุ่นที่มีอายุมากกว่า 40 ปีจะอ่านภาษาไทยไม่ออก ก็ทำให้นับวันไม่ถูกต้อง และเมื่อต้องเปลี่ยนวิธีการคุมกำเนิดมาใช้ถุงยางอนามัย ซึ่งผู้ชายต้องมีส่วนรับผิดชอบด้วยนั้น ก็ทำให้นนอแบริต้องหนักใจเพิ่มขึ้น เพราะในสังคมปกากะญอผู้ชายไม่ค่อยยอมใช้ถุงยางอนามัย นนอแบริจึงต้องพยายามหาทางต่อรองกับสามี

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดว่าด้วยการตั้งครุฑของคนปกากะญอนี้สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละยุคสมัย รวมถึงนโยบายการส่งเสริมการคุมกำเนิดที่ทำให้เชื่อว่าถ้าหากมีลูกมากจะยากจน ทำให้ผู้หญิงต้องการบริการสุขภาพเกี่ยวกับการคุมกำเนิดที่มีความหลากหลาย

ปลอดภัย และสนองกับเงื่อนไขของผู้หญิงแต่ละคน ขณะที่การบริการด้านการคุ้มครองกำเนิดของรัฐในระดับท้องถิ่นก็ยังคงขาดตัวเลือกในการคุ้มครองกำเนิดที่หลากหลายและเหมาะสมกับเงื่อนไขของผู้หญิงแต่ละคน ดังนั้นการบริการสุขภาพของรัฐจึงควรตอบสนองความต้องการสุขภาพเหล่านี้ของผู้หญิง

การต่อสู้ต่อรองของหน่อแอริ

เพื่อการเข้าถึงสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และการบริการสุขภาพของรัฐ

การเสริมสร้างอำนาจให้กับตัวเองและกลุ่มผู้หญิงปกากะญอ เพื่อให้ผู้หญิงสามารถต่อรองกับสามีในเรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ได้เป็นสิ่งสำคัญ ผู้หญิงควรได้รับการฝึกอบรมต่างๆ เช่น เรื่องความเป็นผู้นำ เรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิง เรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ จากประสบการณ์ของหน่อแอริที่ได้ผ่านการอบรมต่างๆ ทำให้ได้รับความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับเรื่องสิทธิของผู้หญิง เรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์แรกเริ่มนั้นหน่อแอริได้นำความรู้ที่ได้นี้ไปใช้ต่อรองกับสามีของตัวเอง เพราะการมีสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ที่ดีของผู้หญิงนั้น ครอบครัวต้องเข้าใจ ใส่ใจ และสนับสนุน เช่น การต่อรองให้สามีใช้ถุงยางอนามัย เพื่อให้ผู้ชายมีส่วนร่วมในการคุมกำเนิด หรือสามารถปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์กับสามีได้เมื่อไม่พร้อมหรือไม่ต้องการ

“ช่วงแรก ๆ นี้ พี่ไม่กล้าพูด แต่พอออกมาสู่ศูนย์สตรี ออกมาสู่ข้างนอกเนี่ย เรารู้ว่าเรื่องแบบนี้เราต้องคุยกันในครอบครัวนะ คือเราเริ่มต้นที่ครอบครัวเราก่อน เป็นตัวอย่าง พอออกมาก็มาเจอกฎหมายฉบับหนึ่งบอกว่าห้ามผู้ใดข่มขืนคนอื่นที่ไม่ใช่ภรรยา กฎหมายบอกว่าคนอื่นที่ไม่ใช่ภรรยา พี่ฟังดูก็ไม่เข้าใจ พอมัน

ออกมาอีก มันแก้ไข บอกว่า ห้ามข่มขืนผู้อื่นและภรรยาของตน ก็มาเล่าให้สามี ก็บอกว่าถ้าภรรยาไม่ยอมก็มีเพศสัมพันธ์กับสามีเนี่ย ภรรยาก็สามารถทำได้ เพราะว่ากฎหมายมันออกมาแล้ว ถ้าสามี ข่มขืนภรรยาเนี่ย ภรรยาสามารถฟ้องสามีได้อย่างนี้นะ สามีพี่ก็ โหมโหนะ บอกว่าออกไปแล้วมาพูดอย่างนี้ คนที่โหนในโลกนี้มาพูด อย่างนี้ สามีมันข่มขืนภรรยา มันผิดกฎหมาย มันมีโทษ เค้าบอกว่า มันไม่ใช่สังคมเค้า พี่ดูแล้วเมื่อก่อนสามีพี่มีความต้องการนอนกับเรา ค่อนข้างจะสูงนะ ตอนอายุน้อย ๆ พออายุ 35 ผ่านไป ความอยาก เริ่มจะจาง ช่วงที่แต่งงานอายุน้อย มันทำให้การมีเพศสัมพันธ์ มันมีเยอะ มันทำให้บางครั้งเราจับไม่ไหวนะ ถ้ามันมีบ่อยครั้ง ทั้งเรา จะต้องดูแลลูกด้วยนะ ตอนกลางคืนเราต้องการอยากจะทำบ่อย มันเหนื่อย แต่พอได้เริ่มคุยกับสามี ทำให้เขาเข้าใจเรามากขึ้น เหมือนกับว่าเขาก็จะปรับตัวได้”

อีกทั้งหน่อแอรียังมองเห็นว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้หญิง เนื่องจากหน่อแอรีย่านประสบการณ์ตรงจากการมีอาการผิดปกติที่ปากมดลูก และการเข้ารับบริการสุขภาพของรัฐ ซึ่งทำให้หน่อแอรีย่านประสบการณ์ของตัวเองไปบอกเล่าให้ผู้หญิงปากเกาะญอคนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ ในเรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเอง

“บางครั้งเนี่ย พวกเราจะต้องเริ่มต้นด้วยตัวเราเองนะ ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องสุขภาพ เรื่องความยุติธรรม หรือว่าเรื่องอะไรก็ตาม มันจำเป็นจะต้องเริ่มต้นด้วยตัวเอง ไม่มีใครรู้หรอก พี่เนี่ยเป็นมะเร็ง ปากมดลูกใหม่ ถ้าพี่ไม่บอก พี่ไม่ลุกขึ้น พี่ไม่ได้มาคุย พี่ไม่ไป หาหมอเนี่ย พี่ก็รู้ว่าพี่เป็นอะไร พี่ก็จะอยู่แบบนี้จะอยู่อย่างนี้ แล้วก็พอมันถึงเวลาเป็น แล้วก็ตายใช่ไหม ก็คนในชุมชนบอกว่า อันนั้นมันเป็นเวรเป็นกรรม มันไม่ใช่โรคอะไรหรอก มันถึงเวลาแล้ว

ที่จะต้องไป เขาเชื่อว่าอายุมันเป็นอย่างนั้น เขาไม่เชื่อว่าเป็นโรคนั้น
 นะ...พวกบ้า ๆ นี่นะ 50 40 นี้ กลุ่มนั้น พี่ไปสำรวจมาไม่ไปสักคน
 เลยนะ ทำไมบ้าไม่ไป ไม่ไปหรอก อ้าวทำไมไม่ไป ถ้าเป็นอะไร
 บ้าไม่รู้ละ ถ้าเป็นมันก็เป็นเวรเป็นกรรมอย่างนี้ ส่วนใหญ่นี้เป็นเวร
 เป็นกรรมหมดเลย พี่ก็ไม่รู้จะไปเอาเวรเอากรรมออกมายังไง...
 เหมือนกับบางครั้งพวกเราอยู่ในวัฒนธรรมที่จะต้องปกปิด จะต้อง
 เรียบร้อย แต่บางครั้งในเมื่อมันอยู่กับตัวเรา สุขภาพเนี่ย มันก็เป็น
 ของเรา เราจะต้องให้ดึงออกมาทีละเล็กทีละน้อย จะดึงออกมาหมด
 มันก็ไม่ดี มันจะต้องค่อย ๆ พุดคุยไป แบบมีส่วนร่วม สุขภาพแบบ
 มีส่วนร่วมไป อย่างน้อย ๆ นี้เราดึงออกมา สามีอาจจะไม่กล้าเล่า
 ให้ฟัง อาจจะไม่เล่าให้เพื่อนฟังก่อนก็ได้ แล้วค่อยมาเล่าให้สามีฟัง”

หน่อแอรพยายามสร้างพื้นที่ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์
 ในเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ในกลุ่มผู้หญิงปกากะญอ โดยใช้พื้นที่ทั้งที่เป็น
 ทางการ เช่น การจัดเวทีเพื่อให้ความรู้ในเรื่องการตรวจภายในและมะเร็ง
 เต้านม และพื้นที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมีการใช้มากกว่า เช่น การไป “เอามือ”
 หรือลงแขกกัน ไนไร่ไนนา เพื่อให้ผู้หญิงในหมู่บ้านได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์
 เรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ เพราะการสื่อสารระหว่างกลุ่มผู้หญิงในเรื่องนี้ยังมีน้อย
 ทำให้ไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ และไม่กล้าเข้าไปรับบริการสุขภาพของรัฐ ซึ่งส่งผล
 ให้ผู้หญิงขาดโอกาสในการบรรลุถึงสุขภาวะที่ดี (well-being)

“พอพี่เจอปัญหาผิดปกติ พี่ก็บอกกับจันทร์ฉายว่าเราต้องทำ
 ประเด็นนี้ด้วยกัน เพราะว่าสุขภาพอนามัยเราเป็นสิ่งสำคัญ
 อย่างไม่โดนมีดบาดภายนอกนี่เราจะรู้ แต่ถ้าเป็นภายในอย่างพี่นี้
 มองไม่เห็นมันก็เป็นไปได้นะ อย่างพี่นี้มองไม่เห็น ตอนแรกพี่ไม่กล้า
 จะไป แต่พอมันผิดปกติพี่จึงตัดสินใจไป ตั้งแต่นั้นมา เราก็มีเวที
 คุยกัน หลายคนก็บอกว่ามีอะไรผิดปกติ บางคนก็ฝากบอกต่อคนนั้น

มาว่าเป็นอย่างนี้ๆ ไม่กล้าบอกเราตรงๆ ตั้งแต่นั้นมา พี่ก็เอากรณีตัวอย่างของพี่ไปเล่าให้กับคนในชุมชนฟัง อากาเริ่มแรกของพี่เป็นอย่างนั้นะ เป็นเม็ดนะ เป็นอย่างนั้นะ รวมถึงเวลาอาบน้ำ เวลาเราจะตากกางเกงใน เราจะต้องตากในที่ที่มีแสงแดด เราก็ให้ความรู้กับคนอื่นด้วยนะ”

จากประสบการณ์ส่วนตัวของหน่อแฉริ และการมีโอกาสเข้าร่วมการเสริมสร้างความรู้ด้านสิทธิต่างๆ ของผู้หญิง รวมทั้งสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ ส่งผลทำให้หน่อแฉริมีความเป็นผู้กระทำการ (agency) ที่ลุกขึ้นมาตัดสินใจในเนื้อตัวร่างกายของตัวเอง และให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความรู้กับผู้หญิงชนเผ่า เพื่อให้ตระหนักรู้เรื่องสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเองมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป การเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐของผู้หญิงปกากะญอจะต้องคำนึงถึงเรื่องวัฒนธรรมที่กำกับควบคุมเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีของผู้หญิง ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้สิทธิในเนื้อตัวร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงปกากะญออย่างยิ่ง จึงจะสามารถส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถตัดสินใจด้วยตัวเองเพื่อเข้ารับบริการสุขภาพของรัฐได้ ในขณะเดียวกัน รัฐเองก็ต้องขจัดอคติทางชาติพันธุ์ออกไป เพื่อมิให้เกิดการเลือกปฏิบัติหรือการงดเว้นปฏิบัติในการให้บริการสุขภาพด้านอนามัยเจริญพันธุ์แก่ผู้หญิงปกากะญอ นอกจากนี้ รัฐจะต้องมีความละเอียดอ่อนทางเพศภาวะ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ที่เข้ามาใช้บริการ โดยไม่แบ่งแยกชนชั้น ชาติพันธุ์ เพศภาวะ ศาสนา และความเชื่อ สภาพร่างกาย และอายุ นอกจากนี้การเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิงปกากะญอและการสร้างความตระหนักรู้ถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน หากผู้หญิงตระหนักถึงความเป็นเจ้าของและมีอำนาจตัดสินใจในเนื้อตัวร่างกายและชีวิตของตนเอง ผู้หญิงก็จะสามารถตัดสินใจที่จะเข้ารับบริการสุขภาพของรัฐอันเกี่ยวเนื่องกับอนามัยเจริญพันธุ์ได้อย่างเต็มที่

ความคาดหวังในอนาคต

หน่อแอรีทำงานในชุมชนมาเป็นเวลาสิบกว่าปี โดยหวังว่าการต่อสู้ดิ้นรนที่ผ่านมาของตนเองจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศและในเรื่องสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงปกากะญอ ดังนี้

1. หน่อแอรีเน้นเสมอว่าผู้หญิงจะเข้าถึงสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และการเข้ารับบริการสุขภาพด้านนี้ได้ ผู้หญิงจะต้องเห็นความสำคัญของสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและอนามัยเจริญพันธุ์ของตนเอง และสามารถตัดสินใจในเรื่องนี้ได้อย่างมีอิสระเสรี หน่อแอรีกกล่าวว่า

“ในฐานะที่เป็นผู้หญิง ตัวตนของเรา เราก็ต้องเป็นเจ้าของ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม อย่งไปตรวจสุขภาพ เราก็ต้องตัดสินใจด้วยตัวเอง ไม่ใช่เราเป็นอย่างนี้ๆ เราต้องถามสามีว่าเราจะไปตรวจได้ไหม เหมือนกับว่าเรามีอิสระในการบริหารตัวเรา...อิสระเราก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง แต่ว่าอิสระของเรา สามีต้องมีส่วนรู้เห็นด้วย อย่างถ้าเราจะลงไปตรวจที่โรงพยาบาลแม่วาง เราอาจจะไม่ได้ไปตรวจภายใน สามีจะต้องไปส่ง เพราะเราไม่สามารถถือกับหมอได้ เราจะต้องให้สามีพาไปด้วย”

2. หน่อแอรีคาดหวังว่าครอบครัว โดยเฉพาะสามี จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิง

“ผู้ชายจะต้องเป็นตัวสำคัญ ถ้ามีการประชาสัมพันธ์ให้ไปตรวจภายใน ผู้ชายจะต้องไปส่งภรรยา อนามัยกับบ้านเราก็ไปไกล ผู้ชายจะต้องไปส่ง ไม่ใช่ไม่สนใจ อยากรไปก็ไปเอง คนที่ไม่กล้าไปอยู่แล้ว ถ้าสามีไม่สนับสนุน ก็ไม่มีกำลังใจ มันต้องมีทั้งอนามัย แล้วก็ผู้หญิงที่เป็นแกนนำอย่างอาสาสมัครสาธารณสุข แล้วก็สามีด้วย ต้องช่วยกัน”

3. หน่วยงานบริการสุขภาพของรัฐในระดับท้องถิ่น อย่างเช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพฯ จะต้องมีส่วนช่วยประชาสัมพันธืให้ความรู้ เรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงเข้มข้นกว่านี้ และมีการทำงานร่วมกันกับ แกนนำสตรีและอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน

“โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพฯ ต้องให้ความสำคัญ จะต้องมี สื่อประชาสัมพันธื ถ้าลำพังพวกพี่หรือว่าคนที่มาเล่าให้ฟัง การเปลี่ยนแปลงจะน้อย บางครั้งอนามัยหรือเจ้าหน้าที่อนามัย จะมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน คือเวลาพูดอะไร จะมีความน่าเชื่อถือ มากกว่า เพราะว่า เป็นหมอ แล้วทั้งสองพวกเราก็เป็นแกนนำ หรือ ผู้หญิงที่เป็นแกนนำต้องเป็นคนเชื่อมหรือปฏิบัติให้เขาเป็นตัวอย่ง การเปลี่ยนแปลงมันก็เกิด...อย่างอสม. ตัวเองก็เป็นผู้หญิงที่ทำงาน ให้ชุมชน เป็นตัวแทนของอนามัย ตัวเองจะต้องมีแผนการดำเนินงาน เรื่องนี้โดยเฉพาะ ไม่ใช่ว่าปีแล้วปีเล่าจะมีแต่ทำลายลูกน้ำยุ่งลาย จะต้องทำอะไรมากกว่าเรื่องนั้น”

4. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพฯ ควรจะมีอุปกรณ์เกี่ยวกับการ ทำคลอดและการตรวจภายในให้พร้อมสำหรับผู้หญิงในชุมชน เพราะถ้าเอา เครื่องไม้เครื่องมือเหล่านั้นมาไว้ที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพก็จะทำให้ผู้หญิง ไม่ต้องไปไกลถึงโรงพยาบาล ทางก็ไม่ดี ถ้าไปที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพฯ ก็จะใกล้กว่า ปลอดภัยกว่า ดีกว่า และ

“ในส่วนของ การตรวจรักษาและการให้บริการควรจะทำด้วยใจจริง แล้วก็ใช้คุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่ว่าการวินิจฉัยจะทำแบบคิด ๆ ถูก ๆ เพราะบางครั้งมันทำให้คนตายได้ ตัวอย่างเช่น เด็กทารกอายุ สองวันที่ถูกฉีดยาป้องกันบาดทะยัก ทำให้เด็กเสียชีวิต และแม่ ต้องเสียลูกไป การให้บริการต้องไม่ไปคิดว่าคนนี้เป็นชาวเขา คนนี้เป็นพื้นราบ...แล้วก็การให้บริการ ต้องไม่คิดว่าบริการด้วยความ

สกปรกโสโครก แต่เหมือนกับว่าเราเรียนมาทางนี้ เราก็ให้บริการด้วยความสุข ด้วยความเต็มใจ แม้บางครั้ง เราอาจจะไม่กล้าที่จะไปให้ดู แต่เราก็ตั่งใจไป คุณก็จะต้องเต็มใจทำหน้าที่ให้ดี พิจารณาหมอนี่ดูของเราแล้ว มันจะเล่าอะไรหรือเปล่า พี่ก็คิดว่าอะไรที่มีมันเฉพาะของผู้หญิง ขอให้หมอนี้เป็นผู้หญิงเป็นคนตรวจ ส่วนโรคทั่วไป เป็นหมอนี้เป็นผู้หญิงผู้ชายก็ได้”

5. วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับบริการสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ของผู้หญิงจะต้องเปลี่ยนแปลง เช่น การสอนผู้หญิงว่า อวัยวะเพศเป็นสิ่งน่าอาย ไม่ควรให้ใครดู นอกจากสามี นอกเหนือจากนี้อา

“เราจะต้องคุยกับระดับผู้อาวุโส อะไรที่มีมันดี เราก็เก็บไว้ อะไรที่มีมันเปลี่ยนแปลงได้ มันก็อาจจะเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่ว่าตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ยังเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มันต้องมีการคุยกันทั้งระดับผู้อาวุโสและผู้หญิง พี่มองว่า**โครงสร้างวัฒนธรรมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ มันไม่มีส่วนของผู้หญิง** มันทำให้มองไม่ออกว่าเรื่องของผู้หญิงจะอย่างไร... พี่เวลาประชุม เราก็คุยกันนะ อย่างการตัดสินใจอะไรต่าง ๆ หนึ่งจะต้องมีผู้อาวุโสที่เป็นผู้หญิงมาร่วมตัดสินใจ อย่างสองสามปีที่แล้ว บ้านเราฮือเสียไปแล้วนะ เราจะต้องไปทำนาย หรือไปหาฮือไซคนใหม่ แล้วผู้หญิงจะต้องมีส่วนร่วมในการคิดด้วย บางครั้งผู้ชายก็ไม่ได้ถูกต้องเสมอไป เขาก็เริ่มมาปรึกษาผู้หญิง ไม่ใช่แสดงความคิดเห็นเป็นเวทีใหญ่ แต่มาปรึกษากัน มาคุยกัน แต่ก่อนไม่มีนะ อย่างเวลาผู้ชายมาปรึกษากัน คุยกัน ผู้หญิงต้องไปทำกับข้าว ไปดูแลลูกไป พิจารณาถ้าพวกแม่ ๆ ป้า ๆ เข้ามาแล้ว พูดได้ มันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง... ก็มียายคนหนึ่งบอกว่าเดี๋ยวนี้ “หมื่อซอบอซอ” หมายความว่ายุคปัจจุบันเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ “หมื่อซอ” ตะวันใหม่ “บอซอ” พื้นดิน/โลกใหม่ พี่ก็ถามว่าถ้าสมมติ

“หมื่อซอ บอซอ” จะทำยังไง เขาว่ามันก็ต้องปรับตัว ไม่จำเป็นต้อง ยึดติดกับสิ่งเดิม ๆ เสมอไป อายุเจ็ดสิบแล้ว...เขายกอย่างไม่อยากให้ ลูกหลานของเขาเป็นเหมือนเขา เหมือนกับว่าในอดีตเขาไม่มีปาก มีเสียง ไม่สามารถที่จะพูดอะไรได้ เดียวนี้อยากจะให้ลูกหลานมีสิทธิ เท่าเทียมกัน เหมือนกับว่าจะต้องไม่ยอมเขาทุกอย่าง...สิทธิ เท่าเทียมกันในภาษาปกากะญอ ก็คือ “พ่าโคะพ่าซื่อชะบ่า” คืออย่าไว้ผู้ชายเป็นใหญ่กว่าเรา อย่าไว้ผู้หญิงเล็กกว่าเรา คือ เรากับเธอไม่ต้องถือว่าใครใหญ่ใครเล็ก หรือว่า “โคะชิพรีเคอ” แปลว่า ใหญ่เล็กหนักเบา หมายถึงว่าไม่ต้องถือว่าใครใหญ่ ใครเล็ก ใครหนัก ใครเบา เหมือนกับตาซังต้องเท่ากัน”

6. ควรจะมีการรับรององค์ความรู้ของหมอตำแยจากหน่วยงาน ด้านสาธารณสุขของรัฐ เพราะผู้หญิงปกากะญอส่วนใหญ่ในชุมชนเชื่อถือ และไว้วางใจการรักษาของหมอตำแย หน่อแควริเสนอว่าในอนาคตควรมี ใ้ประกอบวิชาชีพสำหรับหมอตำแย

“ในงานของอนามัยจะต้องมีชื่อของหมอตำแยแต่ละบ้าน แต่ละ ชุมชนอยู่ด้วย เพราะถือเป็นคนที่มีความสำคัญเกี่ยวกับสุขภาพ ผู้หญิง บางครั้งอาจจะมีเอกสารรับรองให้เค้าด้วย เพราะปกากะญอ เขาไม่พ้องกันอยู่แล้ว แต่เพื่อไว้ในอนาคต ถ้ามีคนเมืองเข้ามาอยู่ใน หมู่บ้านเรา...ถ้าเป็นหมอตำแย แล้วไม่มีใบรับรอง เขาก็จะคิดว่า หมอคนนี้เป็นหมอเถื่อน ควรจะมีใบรับรองว่าเขามีความชำนาญ ด้านนี้”

บทเรียนจากประสบการณ์ ของหน่อแอรี่ ทุ่งเมืองทอง

ประสบการณ์ชีวิตของหน่อแอรี่ ผู้หญิงปกากะญอจากบ้านห้วยอีค่าง สะท้อนให้เห็นเรื่องราวการต่อสู้ต่อรอง การต่อต้านหรือการขัดขืนของผู้หญิงปกากะญอภายใต้วัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่เพื่อให้สามารถเข้าถึงการมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมืองในชุมชน การมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของตัวเอง และการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐด้านอนามัย การเจริญพันธุ์ หน่อแอรี่เป็นตัวช่วยให้เห็นว่า “ผู้หญิงที่ดี” ในความคิดแบบจารีตดั้งเดิม ซึ่งต้องไม่พูดมาก สงบเสงี่ยม เป็นเมียและแม่ที่อยู่เหย้าเฝ้าบ้าน และยอมทำตามสามีและผู้อาวุโสทุกอย่างนั้น เป็นอุปสรรคต่อผู้หญิงในเรื่องการมีอำนาจในการตัดสินใจทั้งเรื่องส่วนตัว เช่น เรื่องการตรวจสุขภาพภายใน การต่อรองเรื่องการคุมกำเนิด การมีความสัมพันธ์ทางเพศที่สมัครใจ และเรื่องการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ เช่น การเป็นผู้นำทางการเมืองในท้องถิ่น การตัดสินใจคดีหรือข้อพิพาทในชุมชน ดังนั้นหากผู้หญิงปกากะญอจะเสริมสร้างอำนาจให้กับตัวเองได้นั้น ผู้หญิงจะต้องได้รับความรู้ในการพัฒนาตัวเอง เช่น ได้รับการศึกษาในระบบ ได้รับการฝึกอบรมเรื่องสิทธิของผู้หญิง และกฎหมายที่จำเป็นต่อผู้หญิง มีความเข้าใจเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ และผู้หญิงจะต้องมีโอกาสหรือพื้นที่ในการได้พูดคุย แลกเปลี่ยน และแสดงความคิดเห็นของตัวเอง ทั้งในครอบครัวและชุมชน อย่างที่หน่อแอรี่ยพยายามจะนำความรู้ที่ได้รับมาพูดคุยและแลกเปลี่ยนกับสามีเพื่อให้สามีรับรู้ข้อมูลใหม่ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องสิทธิสตรี นอกจากนี้ผู้หญิงก็ต้องการเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่จะเข้ามาหนุนเสริมการทำงาน เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องสิทธิผู้หญิงและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ โดยเฉพาะโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและอาสาสมัครสาธารณสุขในชุมชน ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญในประเด็นนี้ด้วย

เมื่อหน่อแอริมองเห็นความไม่เท่าเทียมระหว่างผู้หญิงผู้ชายในวัฒนธรรมดั้งเดิมของปกากะญอ หน่อแอราก็ไม่ยอมนิ่งเฉย และพยายามต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคมและการมีสิทธิที่เท่าเทียมกับผู้ชาย เช่น การเรียกร้องความเป็นธรรมให้เพื่อนที่ถูกผู้ชายลวนลาม การขัดขืนกฎเหล็กของหมู่บ้านที่ห้ามผู้หญิงออกไปทำงานข้างนอก จนหลายครั้งหน่อแอรียุทมองว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” ในสายตาของคนในหมู่บ้านและคนในครอบครัวที่ไม่เข้าใจ แต่การต่อสู้ต่อรองกับความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศในวัฒนธรรมปกากะญอที่ทำมาอย่างต่อเนื่องยาวนานนั้น ไม่ว่าจะเป็นการชักชวนกลุ่มเพื่อนผู้หญิงให้กล้าเรียกร้องความเป็นธรรม การฝึกอบรมความเป็นผู้นำและความรู้กฎหมายให้ผู้หญิง การตั้งกลุ่มทอผ้าเพื่อหารายได้ให้ผู้หญิง และการเล่าประสบการณ์ส่วนตัวเรื่องการตรวจภายในและความเจ็บป่วยจากอาการผิดปกติที่บริเวณปากมดลูกเพื่อชักชวนให้ผู้หญิงหันมาดูแลสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ของตัวเอง ก็ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในชีวิตของผู้หญิงในชุมชน เช่น ผู้หญิงกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น และผู้หญิงเริ่มไปตรวจภายในกันมากขึ้น อย่างไรก็ตามในการต่อสู้ต่อรองของหน่อแอรีย์ ซึ่งถูกจัดวางให้มีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ดีกว่าผู้ชายในฐานะที่เป็นผู้หญิง หน่อแอรีย์จำเป็นต้องมีการสะสมทุนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ความรู้ต่าง ๆ ทุนทางสังคม เช่น เครือข่ายญาติพี่น้อง เครือข่ายองค์กรและหน่วยงานที่ทำงานส่งเสริมสิทธิผู้หญิงหรือสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง เช่น สมาคมอิมแปค ศูนย์สตรีศึกษา เครือข่ายสตรีชนเผ่าแห่งประเทศไทย และการได้รับการยอมรับนับถือจากคนในชุมชน อันเกิดจากการช่วยเหลือชุมชน หน่อแอรีย์เลือกหยิบใช้ทุนต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อเสริมสร้างอำนาจให้กับตัวเองในการต่อสู้ต่อรองกับอำนาจวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ในสังคมปกากะญอได้ แม้ว่า การต่อสู้ต่อรองนั้นจะไม่ได้มีผลแพ้ชนะเด็ดขาด แต่ก็ทำให้เห็นว่าผู้หญิงปกากะญออย่างหน่อแอรีย์มีความเป็นผู้กระทำการที่กระตือรือร้นและพยายามตัดสินใจในชีวิตหรือกำหนดเป้าหมายในชีวิตของตัวเอง โดยเฉพาะ

ในเรื่องสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ที่ไม่เคยได้รับความสำคัญมาก่อน หน่อแเอริ จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้หญิงปกากะญอคนอื่นๆ ลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองเพื่อสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ ของตัวเองต่อไป

นอกจากนี้ จากประสบการณ์ของหน่อแเอริ ทำให้เห็นว่าผู้หญิงปกากะญอ จะต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐด้าน อนามัยเจริญพันธุ์ เช่น การเดินทางไปรับบริการสุขภาพที่โรงพยาบาลประจำ ตำบล การไม่ได้รับการที่สอดคล้องความต้องการของผู้หญิง แต่หน่อแเอริ ก็ไม่ได้นิ่งเฉยและยอมจำนนต่อโอกาสที่จำกัดในการเข้าถึงการได้รับบริการ สุขภาพจากรัฐ บางครั้งหน่อแเอริก็เลือกใช้ความรู้ท้องถิ่นในการดูแลรักษาเรื่อง สุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์แทนที่การเข้ารับบริการสุขภาพของรัฐ หรือบางครั้ง เธอก็พยายามแสวงหาบริการสุขภาพที่เหมาะสมต่อตัวเอง เช่น เมื่อรัฐไม่มี บริการฝังเข็มคุมกำเนิดฟรีอีกต่อไป หน่อแเอริก็เปลี่ยนไปใช้การคุมกำเนิดด้วย ฤงยางอนามัย ซึ่งต้องไปต่อรองกับสามีด้วย ยิ่งไปกว่านั้น การตรวจสุขภาพ ภายในและการตรวจคัดกรองมะเร็งปากมดลูกที่ไม่มีความละเอียดอ่อนต่อ ผู้หญิง ก็ทำให้หน่อแเอริและผู้หญิงปกากะญอคนอื่นๆ มีความยุ่งยาก ลำบากใจที่จะเข้ารับบริการ จากประสบการณ์ของหน่อแเอริ การจะทำให้ ผู้หญิงปกากะญอเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐที่เกี่ยวกับอนามัยเจริญพันธุ์ ได้นั้น ด้านหนึ่งจะต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดทางวัฒนธรรมที่ควบคุมกำกับ เรื่องเพศภาวะและเพศวิถี ซึ่งส่งผลต่อสิทธิในเนื้อตัวร่างกายและสิทธิอนามัย เจริญพันธุ์ของผู้หญิง ซึ่งหน่อแเอริก็พยายามทำมาตลอด และอีกด้านก็ต้อง เป็นความรับผิดชอบของรัฐที่จะต้องจัดหาบริการสุขภาพอนามัยเจริญพันธุ์ ที่ดีให้กับผู้หญิง โดยหน่อแเอริก็พยายามต่อรองกับโรงพยาบาลส่งเสริม สุขภาพฯ ให้จัดห้องตรวจที่มิดชิด ปลอดภัย และมีหมอมือหญิงมาตรวจให้ เพื่อลดความรู้สึกลำบากใจและความอายในการไปตรวจให้กับผู้หญิง

ปกากะเถอญทุกคน เพราะถ้าหากทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพฯ ไม่เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ ผู้หญิงปกากะเถอญจำนวนมากก็จะไม่กล้าไปรับบริการสุขภาพดังกล่าวของรัฐ การส่งเสริมอนามัยเจริญพันธุ์ที่ดีสำหรับผู้หญิงผู้ชายทุกคนตามนโยบายของสำนักอนามัยเจริญพันธุ์ก็คงเป็นเพียงวาทศิลป์ที่ไม่มีทางเป็นจริงได้ในชีวิตของผู้หญิงปกากะเถอญ

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และมาลี สิทธิเกรียงไกร. “เชื้อชาติ-ชาติพันธุ์-พันธุกรรม : ความรู้และอำนาจทางการแพทย์กับการสร้างความเป็นอื่น” ใน **ชาติพันธุ์กับการแพทย์**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. ปรินติ้งเฮ้าส์, 2547.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และราตรี ปิ่นแก้ว. “ชาติพันธุ์ รัฐเวชกรรม และการแพทย์ สัญชาติไทยในชุมชนม้ง” ใน **ชาติพันธุ์กับการแพทย์**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. ปรินติ้งเฮ้าส์, 2547.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์. “การรื้อสร้างอัตลักษณ์เพศภาวะเพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง กรณีศึกษาผู้หญิงชนเผ่าในภาคเหนือ” ใน **การเมืองประชาธิปไตยในท้องถิ่นภาคเหนือ**, วสันต์ ปัญญาแก้ว (บก.). เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์, 2555.
- วินัย บุญลือ. **ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน ปกาเกอญอ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ**. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, 2538.
- ศรินทิพย์ หมั่นทรัพย์. **กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนบทบาทหญิงชายในชุมชนปกาเกอญอ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาลังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- เอกสารประกอบการตรวจสอบพื้นที่ของคณะทำงานสำรวจและตรวจสอบพื้นที่ ในการจัดให้มีโฉนดชุมชนของหมู่บ้านห้วยอีค่าง.

ประสบการณ์
กับการเข้าถึง
ความยุติธรรมของ
ผู้หญิงลาหู่
อัตชีวประวัติ¹

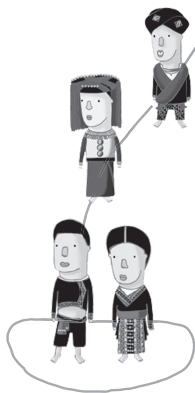
ลาเคละ จะทอ

¹ ปรับปรุงโดยความร่วมมือของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ จากวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา เรื่อง การต่อสู้เรื่องสิทธิของผู้หญิงชนเผ่า : กรณีศึกษาชีวิตจริงของผู้หญิงลาหู่คนหนึ่ง พ.ศ.2548

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

ฉันชื่อลาเคิละ จะท้อ

เป็นผู้หญิงชนเผ่าลาหู่ ฉันต้องการนำเสนอประสบการณ์ของตัวเองที่มีส่วนร่วมต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่ามาเล่า ก็เพื่ออยากให้ผู้อ่านเข้าใจว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้ผู้หญิงชนเผ่าไม่ได้รับสัญชาติไทย การไม่ได้รับสัญชาติไทยสำหรับฉันถือว่าเป็นภาวะที่เป็นอุปสรรคสำคัญของการไม่สามารถเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า “ความยุติธรรม” ได้ ฉันเข้าใจว่าน่าจะมี “อคติ” อยู่มากมายหลายชุดที่เป็นมายาคติครอบงำอยู่ทั้งในสังคมไทยและสังคมลาหู่ของฉันเอง อคติทางชาติพันธุ์เป็นอันหนึ่งซ้อนทับกับอคติที่มีต่อผู้หญิงหรือผู้มีเพศภาวะหญิง อคตินี้มีอิทธิพลอยู่ในชนเผ่าของฉันด้วย ที่น่ากลัวต่ออีกอันหนึ่งคืออคติต่อกลุ่มชาติพันธุ์กับอคติต่อคนจน ซึ่งมีผลทำให้กระบวนการเรียกร้องและดำเนินการขอสัญชาติไทยยากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะไปเชื่อมโยงกับกฎหมายหลาย ๆ ฉบับ ระเบียบที่ออกโดยหน่วยงานรัฐหลายหน่วยรวมทั้งการตีความที่แตกต่างซึ่งเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ บางคนบางกลุ่ม ฉันไม่อยากใช้คำว่า “คอร์รัปชัน” แต่ดูเหมือนว่าไม่มีคำอื่นที่ตรงกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอดหรือผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลายชุด เช่น ระบบอุปถัมภ์ ปิตาธิปไตยในนามชาตินิยมกับความมั่นคงของชาติ การอนุรักษ์ป่าอย่างฉาบฉวย และไม่เป็นธรรม

ที่จริงแล้ว ฉันไม่ได้ลุกขึ้นมาต่อสู้ด้วยตัวของฉันเพียงลำพังคนเดียว ถ้าฉันทำอย่างนั้นฉันคงทำอะไรไม่ได้เลย ที่เราทำกันสำเร็จระดับหนึ่งเพราะตัวชาวบ้านเอง องค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร นักวิชาการกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันเป็นเครือข่ายร่วมกันต่อสู้ในเรื่องนี้ สื่อมวลชนเองก็มีความสำคัญ เจ้าหน้าที่รัฐหลายระดับ บางคนที่เข้าใจปัญหาก็มีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบาย แต่กระนั้นก็ตามนักการเมืองระดับสูงข้าราชการฝ่ายปกครองและข้าราชการในระดับปฏิบัติไม่สนองนโยบาย เจ้าหน้าที่บางอำเภอไม่ปฏิบัติตามนโยบายเร่งรัดรายการลงสถิติชาติ ทำให้การพิสูจน์สถานะบุคคลของบุคคลชนเผ่าและชาติพันธุ์ไม่แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา ฝ่ายเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ใช้นโยบายและมาตรการ/ปฏิบัติการสุดแสนรุนแรงโหดร้ายกับทั้งยังละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญและสิทธิมนุษยชนโดยมีนักการเมืองระดับสูงชักใยอยู่เบื้องหลัง ทำயที่สุดแล้ว “ผู้ไร้สัญชาติ” ต้องใช้วิธีการและรูปแบบต่างๆ เช่น การชุมนุมเรียกร้องระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ซึ่งต้องมีการจัดระบบและการจัดการที่ยุ่งยากซับซ้อน โดยเฉพาะการเตรียมเอกสารหลักฐานต่างๆ ซึ่งเป็นงานใหญ่มาก ไม่มีใครสามารถทำได้โดยลำพัง ท่ามกลางการต่อสู้และเคลื่อนไหวอย่างมีขบวนการเช่นนี้ เรายังถูกต่อต้านขัดขวางตลอดเวลา การชุมนุมประท้วงต่างๆ โดยเฉพาะที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ถูกสลายในยามวิกาล แม้เราจะมีสิทธิในการชุมนุมโดยสงบตามรัฐธรรมนูญก็ตาม ประสบการณ์ที่ผ่านมาของฉัน ทำให้ฉันได้เรียนรู้อย่างมากจากประสบการณ์ที่ตนเองเข้าไปมีบทบาทอยู่บ้าง กระนั้นก็ตามฉันก็ยังรู้สึกว่าฉันยังขาดความรู้อีกมาก ฉันจึงตัดสินใจไปเรียนสตรีศึกษา ระดับปริญญาโท ที่ศูนย์สตรีศึกษาคณะสังคมศาสตร์ เมื่อมีโอกาสและได้รับความรู้เพิ่มระดับหนึ่ง ฉันจึงอยากถ่ายทอดประสบการณ์ของฉันให้คนอื่นได้รับรู้ว่า “เรา” เผชิญกับปัญหาอะไร และเราต่อสู้กับปัญหาเหล่านั้นอย่างไร

ฉันเป็นคนลาหู่

ชื่อและนามสกุลของฉันคงไม่เป็นที่คุ้นเคยสำหรับคนไทยส่วนใหญ่ เพราะเป็นชื่อและนามสกุลในภาษาของตนเอง แม้กระทั่งคำว่า “ลาหู่” เอง คนไทยส่วนใหญ่ก็ไม่รู้จักเพราะ “คนเมือง” หรือคนพื้นราบเรียกเผ่าพันธุ์ฉันว่า “มุเซอ” ที่จริงแล้วคำนี้เดิมที่ไม่มีอยู่ในภาษาของพวกเขา เป็นชื่อที่คนอื่นตั้งให้ฉันค้นคว้าดูแล้วพบว่าชนเผ่าลาหู่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในประเทศทิเบตหรือใกล้เคียงกับทิเบต ซึ่งตอนนั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีนไปแล้ว เมื่อถูกชาวจีนรุกรานบีบบังคับก็ค่อยๆ ถอยร่นอพยพลงมาทางใต้ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 ชนเผ่าลาหู่ตั้งอาณาจักรอิสระของตนเองในพื้นที่ป่าเขา บริเวณเขตแดนพม่า-จีน ระหว่างทิศตะวันตก ทิศตะวันออก ของยูนนาน เล่ากันว่าเรามีหัวหน้าปกครองกันเอง ใน พ.ศ.2423-2433 ชนเผ่าลาหู่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ถูกทหารจีนรุกรานอีก จึงได้อพยพลงใต้ บางพวกอาศัยอยู่ในลาว บางพวกอาศัยอยู่ในบริเวณรัฐฉาน บางพวกอาศัยอยู่ในเขตประเทศไทย ข้อเท็จจริงตรงนี้ทุกวันนี้หลังจากได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น ทำให้ฉันอดคิดไม่ได้ว่าชาวลาหู่ตกอยู่ในภาวะกึ่งๆ กลางๆ เป็นพลเมืองของประเทศไหนก็ไม่รู้ไม่แน่นอน จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคซึ่งหมายถึง “สิทธิความเป็นพลเมือง” ที่เป็นทั้งเครื่องมือเบื้องต้นและสำคัญในการเข้าถึงความยุติธรรมตามกฎหมายของแต่ละประเทศ และ “สิทธิมนุษยชนสากล” ซึ่งเมื่อฉันได้ไปเรียนสตรีศึกษาจนจบปริญญาโท น่าจะทำอะไรที่เป็นความหวังของ “ชนเผ่า” หรือชนกลุ่มน้อยต่างๆ โดยเฉพาะผู้หญิงในแต่ละชนเผ่าที่ยังคงถูกปฏิบัติต่ออย่างมีอคติอยู่ดังกล่าวดังแล้ว

ลาหู่ในประเทศไทยอพยพเข้ามาสู่ประเทศนี้ โดยแบ่งออกเป็นพวกใหญ่ๆ ได้ 5 พวก คือ ลาหู่ยี (Lahu Yi) หรือลาหู่แดง ลาหู่ดำ (Lahu Na) ลาหู่เหลือง (Lahu Bala) ลาหู่ซี (Lahu Shi) และลาหู่เชล (Lahu Sheleh) พวกลาหู่แดง ลาหู่ดำ และลาหู่เหลือง อพยพมาจากพม่าและลาวสู่ไทยเมื่อ

ประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมาแล้ว ส่วนลาหู่เซเล อพยพมาจากพม่าเข้าสู่ไทยในเวลาไล่เลี่ยกับสองพวกแรก การอพยพกันอย่างเป็นทางการนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นทั้งก่อนและในสมัยที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนยึดประเทศจีนได้แล้ว หนึ่งในนโยบายของจีนหรือการปฏิวัติคือห้ามชนกลุ่มน้อยปลูกฝิ่น ประเด็นนี้มีอิทธิพลสำคัญต่ออคติที่มีต่อ “ชนกลุ่มน้อย” หรือ “ชาวเขา” ที่ยากจะปรับเปลี่ยนความเข้าใจของคนไทยทั่วไปได้

หมู่บ้านของชาวลาหู่ทุกแห่งไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็กมีโครงสร้างการปกครองโดยมีหัวหน้าหมู่บ้านอยู่คนหนึ่ง ตามธรรมเนียมปฏิบัติแล้วหัวหน้าเป็นผู้ชาย เขามีส่วนสำคัญในกระบวนการขอสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่าภายใต้ระบบที่เป็นอยู่ หัวหน้าหมู่บ้านได้รับความชอบธรรมจากรัฐไทยให้ใช้อำนาจตามขนบธรรมเนียมหรือจารีตความสัมพันธ์แบบปิตาธิปไตยให้เป็นผู้จัดการเรื่องสัญชาติ นอกจากการใช้อำนาจตามจารีตประเพณีแล้วหัวหน้าหมู่บ้านยังเป็นผู้ชาย และในทางปฏิบัติทางราชการก็ต้องการอย่างนั้น โดยอ้างว่าสามารถเดินทางออกนอกชุมชนเพื่อไปติดต่อกับทางราชการได้สะดวก

ผู้นำของหมู่บ้านนี้ภาษาลาหู่เรียกว่า “คะแซ” ได้ตำแหน่งและสืบทอดอำนาจผ่านทางระบบสายโลหิต เขาจึงเป็นคนมีอำนาจ ในหลายกรณีผู้หญิงชนเผ่าลาหู่หลายคนถูกละเมิดทางเพศโดยผู้นำหมู่บ้าน บางหมู่บ้านอาจมีผู้ช่วยหัวหน้าอีกก็ได้ ฉันรู้มาว่าในรัฐฉาน ตำแหน่งเหล่านี้บางส่วนมาจากการเลือกตั้ง แต่ในเมืองไทย “คะแซ” เรียกว่า “แก่” ย่อมาจาก “ผู้แก่” และ “แก่บ้าน” ได้รับการแต่งตั้งจากทางการให้เป็นผู้ใหญ่บ้านชั้นอยู่ในสายการบังคับบัญชาของระบบการบริหารราชการของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ระบบอำนาจปกครองบริหารราชการแบบนี้ จากประสบการณ์ของฉันเองเป็นระบบอำนาจปิตาธิปไตยที่กลับเข้ามาหนุนเสริมหรือผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบปิตาธิปไตยที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมลาหู่ให้เข้มแข็งและมีความชอบธรรมมากขึ้น

กลุ่มผู้อาวุโส เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ตามจารีตประเพณีของชาวลาหู่เป็นสถาบันที่มีอำนาจในการจัดการความสัมพันธ์ของผู้คนและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมานาน รวมทั้งการใช้ชุดคำอธิบายเรื่องอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น ความเชื่อเรื่องผีมาแปลงเป็นข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติต่างๆ ตลอดจนระดับความขัดแย้งต่างๆ ที่มีขึ้น อย่างไรก็ตามฉันต้องขอบอกว่ากลุ่มผู้อาวุโสซึ่งต่อมากลายเป็นสถาบันทางการที่มีความชอบธรรมซึ่งมีชื่อว่า “สภาผู้หมู่บ้าน” นั้นไม่มีผู้หญิงอยู่ในนั้น

สภาผู้บ้าน ประกอบขึ้นด้วยหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ชาย ผู้ช่วย (ถ้ามีก็มักเป็นผู้ชาย) ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือและพ่อครู พระหรือผู้นำทางความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน แต่องค์กรนี้ก็ไม้อาจทำการบริหารตามอำเภอใจได้ พวกผู้อาวุโส ซึ่งประกอบด้วยผู้ชายอาจตัดสินใจให้หัวหน้าหมู่บ้านพ้นจากตำแหน่งได้ หรืออาจขอร้องให้เปลี่ยนใจเปลี่ยนความคิดใหม่ได้ ตัวหัวหน้าหมู่บ้านยังทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างลูกบ้าน การลงโทษมักจะเป็นการปรับเป็นเงิน แต่ถ้าเป็นกรณีร้ายแรง เช่น การฆาตกรรมจะนำผู้กระทำผิดส่งให้ตำรวจจัดการ

ข้อสังเกตที่ฉันอยากชี้ให้เห็นตรงนี้คือ การเข้าถึงความยุติธรรมในหมู่บ้านชาวลาหู่ เช่น ในหมู่บ้านของฉันมีระบบที่เปิดให้ผู้คนเข้าถึงความยุติธรรมได้บางระดับ แต่ปัญหามีอยู่ว่า “ความยุติธรรม” ตามจารีตของลาหู่คืออะไร ถูกกำหนดหรือสร้างขึ้นมาจากเหตุผลหรือหลักการอะไร ความยุติธรรมที่ว่านั้นถูกสร้างและผลิตหรือใช้ขึ้นมาจนถึงช่วงชีวิตของฉันโดยใคร ที่ไหน เมื่อไร ความยุติธรรมนั้นมีกระบวนการในการบังคับใช้อย่างไร โดยใคร เมื่อไร เหล่านี้ เป็นต้น และข้อสังเกตข้อต่อไปคือเมื่อวิถีชีวิตด้านต่างๆ ของชาวลาหู่เปลี่ยนแปลงไป เช่น เนื่องจากมีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมชนเผ่าหรือชาติพันธุ์อื่นๆ การเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม-

วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร และกฎหมายของประเทศไทยแล้ว ความยุติธรรมตามจารีตของลาหู่เปลี่ยนไปไหม ถ้าเปลี่ยน เปลี่ยนอย่างไร หากมีการเปลี่ยนแปลงความยุติธรรมชุดเก่ากับความยุติธรรมชุดใหม่ที่มีอำนาจมากกว่า มากมายหลายเท่า นั้น ทั้งสองชุดความยุติธรรมนี้มีอคติและมีการเลือกปฏิบัติหรือไม่ โดยเฉพาะอคติทางชาติพันธุ์ เพศภาวะ สถานะทาง เศรษฐกิจ ฯลฯ พุดง่าย ๆ คือชาวลาหู่ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย โดยเฉพาะผู้หญิง คนแก่ คนเฒ่า เด็ก ๆ และคนพิการจะเข้าถึงได้ไหมหนอ?

ภาพประทับตรา

ที่สังคมไทยและอำนาจรัฐไทยมีต่อ “ชาวเขา”

ฉันคิดว่าไม่ต้องพิจารณาหรือวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งทางวิชาการ ฉันก็พอจะจับได้ว่าในความคิดของคนไทยทั่วไปถูกทำให้เชื่อว่า 1. ชาวเขาทั้งหลายรวมกันทั้งชาวลาหู่ด้วยเป็นต้นเหตุของยาเสพติด ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับ “คนไทย” “ลูกหลานไทย” แต่มันยังเป็นปัญหาข้ามชาติ ข้ามประเทศอีกด้วย 2. ชาวเขาเป็นต้นเหตุของการทำลายป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธาร เนื่องจากชาวเขา “ทำไร่เลื่อนลอย” และ 3. ย้อนหลังไป 30-40 ปีมาแล้ว ชาวเขาบางเผ่า บางหมู่บ้าน เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจับอาวุธขึ้นสู้กับรัฐไทย แต่สาเหตุของการเข้าร่วมมีมากมาย แตกต่าง และหลากหลาย ซึ่งมีงานทางวิชาการอธิบายเรื่องราวเบื้องหลังไว้อย่างละเอียดหลายเล่ม ฉันเคยเห็นตอนเรียนสตรีศึกษา ถึงกระนั้นก็ตาม สาธารณชนคนไทยและรัฐไทยก็ยังผลิตซ้ำความคิดว่า ชาวเขาเป็นภัยกับความมั่นคงของชาติ สิ่งที่ทำให้ฉันแปลกใจมาก ๆ คือในกรณีของอดีตคอมมิวนิสต์จำนวนหลักแสน ได้รับการเปลี่ยนภาพประทับตราและสัญลักษณ์ใหม่ว่าเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” แต่มันยังมีบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างแข็งขัน กลุ่มการเมือง พรรคการเมืองต่างพากันเอาใจ ภาพประทับตราว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” เป็น

“ภัยต่อความมั่นคงของชาติ” หายไปไหน อดีตและการเลือกปฏิบัติก็ไม่มีเป็นเพราะอะไร หรือว่าเอาเข้าจริง ๆ แล้วนั่นเป็นเพราะคนเหล่านั้นเป็น “คนไทย” เป็น “พลเมือง” และเป็นฐานคะแนนเสียงในการเลือกตั้งได้ เพราะเป็น **พลเมือง** ส่วน “ชาวเขา” หรือ “ชนเผ่า” อย่างฉันและพวกฉัน นอกจากไม่ได้ รับอนุญาตให้เป็นพลเมืองแล้ว การถูกสร้างภาพประทับตรา สร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้เป็น “คนป่า” “คนดอย” “สกปรก” “แปลกประหลาด” ไม่มีการพัฒนา และอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนแต่เป็นด้านลบทั้งนั้น พวกเราจะได้รับอนุญาตให้เป็น “คนไทย” “พลเมือง” ไทยหรือไม่ ฉันต้องสารภาพว่าในตอนนั้นฉันและบรรดาพี่น้องชนเผ่าทั้งหลายเชื่อว่าถ้าเราได้เป็นพลเมืองไทย เราคงไม่ถูกรังเกียจ เหยียดหยาม กีดกัน และเลือกปฏิบัติ พูดอีกอย่างหนึ่งคือ เราน่าจะเข้าถึงความยุติธรรมได้ ต่อมาฉันเรียนรู้ว่ามันไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ เลยเราต้องเผชิญอุปสรรคขวากหนามต่าง ๆ แทบจะเอาชีวิตไม่รอด เมื่อมาเรียนสตรีศึกษาฉันได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นมาอีกว่าสิ่งที่พวกฉันและฉันสู้อยู่ในขณะนั้นเป็นอุดมการณ์ อำนาจที่มีชื่อสวยหรูว่า “ลัทธิชาตินิยมแบบปีศาจไทย”

กระบวนการได้รับสัญชาติของฉัน

เพื่อเข้าถึง “ความยุติธรรม”

ฉันย้อนกลับไปคิดถึงคืนวันในอดีตคือวันที่ฉันมาสอบสัมภาษณ์เรียนสตรีศึกษา คณะกรรมการสอบตั้งคำถามว่า “ผู้หญิงในสังคมชนเผ่าของคุณเป็นอย่างไร? อะไรคือปัญหาของผู้หญิงชนเผ่า?” ฉันตอบไปว่าในสังคมลาหู่ปัญหาของผู้หญิงก็เหมือนกับปัญหาของผู้ชาย เพราะในสังคมชนเผ่าลาหู่ “ผู้หญิงเป็นใหญ่” ส่วนปัญหาเฉพาะของผู้หญิงคือ การไม่ได้รับสวัสดิการจากรัฐในด้านสุขภาพ เฉพาะอนามัยเจริญพันธุ์ แต่หลังจากเข้าเรียนสตรีศึกษาแล้ว คำตอบของฉันเปลี่ยนไป แต่ในขณะนั้นปัญหาเฉพาะหน้า

ของฉันคือ “ฉันจะทำอะไรให้สามารถช่วยตนเองและครอบครัวให้ได้
สัญชาติไทย ฉันจะต้องไม่ใช่ผู้หญิงธรรมดาทั่วไป”

ฉันเป็นลูกสาวคนโตของครอบครัว มีพี่น้องทั้งหมด 6 คน ผู้หญิง 4 คน
ผู้ชาย 2 คน พ่อเป็นผู้นำทางศาสนาคริสต์ สอนศาสนาในหมู่บ้านที่ไม่ใช่
หมู่บ้านของตายาย จึงไม่จำเป็นต้อง “ขึ้นเขย” ตามประเพณีลาหู่ ประกอบกับ
สถานภาพที่เป็นผู้สอนศาสนาของพ่อก็เสริมให้สถานภาพของตายายซึ่งเป็น
ผู้ดูแลรักษาโบสถ์ดีขึ้นซึ่งเป็นการเสริมฐานะให้กันและกัน ฉะนั้นฉันจึงมีโอกาส
ได้เข้าเรียนหนังสือและจำเป็นต้องมีทะเบียนบ้าน ฉันทจึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับ
งานทะเบียนบ้านตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 ตอนนั้นฉันเรียนอยู่ชั้น ป.4 ซึ่งเป็นปีที่
ครอบครัวฉันต้องย้ายไปอยู่ตัวเมืองเชียงใหม่ ฉันต้องออกจากโรงเรียน
ที่จังหวัดเชียงราย มาเรียนที่โรงเรียนวัดท่าสะอาด ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ ฉันจึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานทะเบียนบ้านเพื่อสมัครเรียน
ตอนนั้นฉันมีเพียงสมุดพกจากโรงเรียนเก่าในหมู่บ้าน ชื่อบ้านหม้อ ตำบล
แม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย อยู่ติดกับประเทศพม่า พ่อบอกฉันว่า
ชาวบ้านในพื้นที่นั้นไม่มีใครมีทะเบียนบ้าน บางคนยังไม่รู้ว่าเขตแดนประเทศ
อยู่ตรงไหน ชาวบ้านทำอะไรทำสวนอยู่ในไทยและบางส่วนอยู่ในประเทศพม่า
ไม่เห็นมีหลักเขตแดนบอกว่าตรงไหนเป็นเขตแดนไทย เขตแดนพม่า

ฉันเริ่มเรียนหนังสือตั้งแต่อยู่ในหมู่บ้านหม้อกับครูชาวลาหู่ ฉันและ
เพื่อนๆ มีความสุขมากที่ได้มาเรียนหนังสือในเมือง ทุกอย่างที่เจอเป็นอะไร
ที่น่าตื่นเต้นทั้งนั้น เช่น ได้เสื้อผ้าใหม่ พ่อซื้อชุดนักเรียนให้ 2 ชุด กางเกง
ขาสั้น 1 ตัว เสื้อยืด 1 ตัว มีเสื้อผ้าที่แม่เย็บให้อีก 2 ชุด เป็นเสื้อกับผ้าชิ้น
ฉันนุ่งขึ้นมาตั้งแต่จำความได้ ฉะนั้นการนุ่งชิ้นจึงไม่เป็นปัญหาสำหรับฉัน
ในขณะที่เพื่อนๆ จากเผ่าอื่น ๆ มีปัญหาเวลาอาบน้ำ เพราะอาบน้ำกันที่บ่อน้ำ
ซึ่งต้องต่อควดักน้ำในบ่อ นักเรียนก็มีตั้ง 60-70 คน อ้อ! โรงเรียนที่ว่านี้
เป็นโรงเรียนของสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย เด็กนักเรียนเป็นชนเผ่า 90

เปอร์เซ็นต์ แต่เป็นลาหู่มากที่สุด ตามด้วยอาข่า ลีซู ม้ง เมียน กะเหรี่ยง ไทใหญ่ และคนเมือง แต่นักเรียนคนเมืองไม่อยู่หอพักของโรงเรียน เพราะบ้านอยู่ใกล้ๆ ช่วงแรกที่มาอยู่โรงเรียนในเมืองฉันมีปัญหามาก เพราะพูดภาษาไทยไม่ได้ เมื่อเข้าเรียนชั้น ป.1 นักเรียนใหม่ไม่มีรุ่นพี่เฝ้าเดีวกันคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ เรามีปัญหาสื่อสารกับครู คำถามที่ฟังดูง่าย ๆ เช่น ครูถามว่า “เรอนามสกุลอะไร?” เราก็ไม่รู้ว่าคุณครูพูดถึงอะไร แม้ครูจะให้ไปตามรุ่นพี่ ป.1 มาแปลให้เราฟัง แต่ก็แปลไม่ตรงกับที่ครูถาม คือเธอถามว่าเฝ้าอะไร ฉันก็ตอบว่า ลาหู่ ครูก็ยิ่งถามว่า “แล้วเรอนามสกุลอะไร?” ฉันตอบว่า “ไม่มีนามสกุล พ่อไม่ได้ให้ไว้” รุ่นพี่ลาหู่ที่อยู่ชั้น ป.4 ก็เลยถามฉันว่า ปู่หรือตาชื่ออะไร ฉันตอบไปว่า “จะทอ” นับแต่นั้นมา “จะทอ” เลยกกลายเป็นนามสกุลของตระกูลของเรา ปัจจุบันญาติพี่น้องของแม่ 3 ครอบครัวใช้นามสกุลนี้ เดิมแม่มีพี่น้องทั้งหมด 9 คน ทั้ง 3 ครอบครัวที่ใช้นามสกุลจะทอนี้ ต่อมาภายหลังฉันเป็นคนติดต่อประสานงานการทำทะเบียนต่าง ๆ เช่น ทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้าน ทะเบียนทร.ชข.1 ทะเบียนทร.13 สรุปว่านามสกุล “จะทอ” ฉันเป็นคนตั้งโดยไม่ได้ตั้งใจ ฉันเอามาจากชื่อตาของฉัน ไม่ได้เอามาจากชื่อปู่ เพราะในภาษาลาหู่ ปู่กับตาใช้คำเดียวกันคือ “อ้อปู่” ส่วนย่ากับยายใช้คำเดียวกันว่า “อ้อปี”

ตรงนี้ฉันคิดว่าน่าสนใจมาก ๆ ในเรื่องของระบบเครือญาติกับนามสกุล ตามกฎหมายไทย ฉันเองไม่อยากจะคิดว่า “ตระกูล” หรือ “สายสกุล” ที่อิงการนับญาติตามความหมายของมานุษยวิทยาว่าเป็น “สายผู้ชาย” “สายผู้หญิง” หรือ “ทั้งสองฝ่าย” ข้อเท็จจริงตามประสบการณ์ของฉัน “ตระกูล” หรือ “สายสกุล” ชาวลาหู่อาจใช้ชื่อของปู่หรือตาก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในตอนนั้นว่าเราให้ข้อมูลในการทำทะเบียนประวัติว่าอย่างไร และส่วนใหญ่เรามักนึกถึงชื่อของตา เพราะลาหู่เวลาแต่งงานกันต้องไปอยู่บ้านผู้หญิง เมื่อต้องทำทะเบียนประวัติเราก็เลยมักนึกถึงชื่อของตา ดังนั้นนามสกุล

ของเราจึงไม่ใช่การสืบสกุลทางฝ่ายหญิง แต่เป็นเพราะ “ตา” เป็น “ลูกเขย” ที่แต่งงาน แล้วเข้ามาอยู่กับ “พ่อตาแม่ยาย” เท่านั้นเอง

ฉันต้องพักอยู่ในหอพักของโรงเรียนตั้งแต่เข้าเรียนชั้น ป.1 หอพักเป็นอาคารหลังใหญ่ ตอนนั้นไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา แยกเป็นหอหญิงกับหอชาย หอหญิง 2 หอ หอชาย 2 หอ มีนักเรียนพักในหอทั้งหมดประมาณ 300 กว่าคน ชีวิตในหอมีการทำกิจกรรมมากมาย ทำให้เราสามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อนๆ ได้ดี ฉันมีความสุขที่เริ่มอ่านหนังสือได้ ช่วงนั้นเราไม่จำเป็นต้องมีบัตรประชาชน ส่วนพ่อของฉันสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องมีบัตรประชาชนเหมือนกัน พ่อมาเยี่ยมฉันที่หอมา 1 ครั้ง เพื่อเอาอาหาร เช่น แดงกวา แดงไทย ข้าวโพด และพริกป่นมาให้ เป็นของสำคัญมาก เพราะเวลาทานอาหารทุกชนิดต้องใส่พริกป่นด้วย ฉะนั้นการเอาพริกป่นมาฝากลูกที่โรงเรียนเป็นข้ออ้างที่พ่อใช้ในการเดินทางมาเยี่ยมลูก ทั้งๆ ที่การเดินทางไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ต้องเดินเท้าจากหมู่บ้านเราใช้เวลา 1 วัน มาอาศัยนอนกับคนรู้จักอีกหนึ่งคืนที่หมู่บ้านที่รถสองแถวไปถึง จากนั้นต้องต่อรถเมล์ แล้วต่อสองแถวอีกต่อหนึ่ง ฉันดีใจมากเมื่อพ่อมาเยี่ยม เพราะเราจะได้อินอาหารที่อร่อยที่สุด พ่อจะแบกข้าวสารมา แล้วขอให้เจ้าของบ้านที่ไปพักด้วยหุง แล้วเอามาฝากลูก บางคนอาจตั้งข้อสังเกตว่าฉันพูดถึงแต่พ่อ ที่เป็นอย่างนี้เพราะการเดินทางออกนอกชุมชนเป็นบทบาทของพ่อ ผู้หญิงลาหู่ทั่วไปไม่มีหน้าที่ต้องไปข้างนอกหมู่บ้าน ฉันจึงไม่ค่อยได้พูดถึงแม่ ตรงนี้อาจเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งในหมู่ชาวลาหู่ที่ผู้หญิงไม่ออกมาโลดแล่นอยู่นอกชุมชน/หมู่บ้าน ดังนั้นต่อมาในภายหลังฉันเองออกมาเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้ได้บัตรประชาชนและสัญชาติไทย จึงเป็นอะไรที่รุ่นแม่ฉันไม่เคยทำและไม่คาดคิดว่าจะทำ

ความทรงจำ

เกี่ยวกับกรย้ายบ้าน : บ้านเก่าและบ้านใหม่

พ่อฉันเป็นคนตัดสินใจว่าจำเป็นต้องย้ายบ้านออกจากหมู่บ้านเดิม เพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากมายที่ดินทำกินไม่พอ พ่อตั้งใจว่าจะย้ายออกจากหมู่บ้านหม้อ ตำบลแม่คำ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ไปอยู่ที่บ้านหนองเขียว หมู่ 3 (ปัจจุบันหมู่ 12) ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ แผนการย้ายถิ่นของพ่อสร้างความไม่พอใจให้กับผู้มีอำนาจในหมู่บ้านอย่างมาก เพราะเขากลัวว่าถ้าพ่อย้ายออกไปจะมีคนย้ายตามไปด้วยมาก จนหมู่บ้านเดิมจะหมดสภาพหมู่บ้านหลัก และเขาคนนั้นก็จะได้เป็น “คะแย” หรือผู้นำ มีการพูดกันในตอนนั้นว่า ภรรยาของคนคนนั้นจ้างคนมาฆ่าพ่อ พ่อฉันจึงไม่กล้ากลับเข้าหมู่บ้าน แม่ต้องรับภาระขายทรัพย์สินต่าง ๆ แล้วเดินทางมาสมทบกับพ่อที่รออยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง การอพยพครั้งนั้นมีคนร่วมด้วยจำนวนมากจากหมู่บ้านอื่นต้องใช้รถทัวร์ถึง 20 คัน เพื่อแสวงหาที่ดินดำน้ำชุ่ม และเป็นທີ່ที่ลูก ๆ จะได้เรียนหนังสือทุกคน ส่วนฉันและน้องสาวเดินทางกลับโรงเรียนที่เชียงราย รออย่างอดทนเพื่อพ่อแม่มาเยี่ยมตอนปิดเทอม แล้วรีบกลับบ้านใหม่ด้วย ฉันได้เห็นเมืองเชียงใหม่เป็นครั้งแรกในชีวิต ฉันตื่นเต้นมาก แต่กว่าจะถึงบ้านใช้เวลาานมากคือออกเดินทางแต่เช้า ถึงบ้านใหม่เกือบเที่ยงคืน บ้านใหม่ของเราสวยงาม... น่าอยู่มาก

ที่ฉันนำเรื่องนี้มาเล่าในนี้ก็เพื่อเป็นการตั้งข้อสังเกตว่า การย้ายถิ่นฐานบ้านช่องเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิมนั้น เป็นวิถีชีวิตตามปกติของทั้งชาวไทยพื้นราบและกลุ่มคนที่ถูกประทับตราว่าเป็น “ชาวเขา” หรือ “ชนกลุ่มน้อย” ซึ่งทั้งหมดเป็นคนจนที่หลังจากฉันได้เรียนสตรีศึกษาแล้ว ได้รู้จักกับคำใหม่คือ “คนชายขอบ” วิถีชีวิตเช่นนี้ถูกประทับตราจากอำนาจรัฐในรูปของกฎหมายมากมายหลายฉบับ ตลอดจนระเบียบและ

วิธีปฏิบัติจริงของเจ้าหน้าที่ว่า “ผิดกฎหมาย” “ทำลายความมั่นคงของชาติ” เพราะคนเหล่านั้น “ไม่ใช่คนไทย” ผู้อ่านคงไม่แปลกใจที่จะได้รับรู้ว่าเพราะอะไรฉัน พ่อ แม่ ครอบครัว และญาติพี่น้องฉันถึงได้ต้องการได้สัญชาติไทย แม้กระบวนการของการได้มาซึ่งสิ่งนั้นจะยุ่งยาก ซับซ้อน ต้องต่อสู้และเผชิญกับความเจ็บปวดนานาประการก็ต้องทำให้ได้

กระบวนการได้สัญชาติของฉัน :

อคติกับการเลือกปฏิบัติ

เมื่อฉันนึกย้อนดูอดีตการที่ฉันอยากเรียนหนังสือและเข้าโรงเรียน น่าจะเป็นกระบวนการขั้นแรก ๆ ของการเข้าสู่กระบวนการขอสัญชาติ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ การเป็น “คนไทย” นั่นเอง ฉันเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับทะเบียนบ้านช่วงที่ฉันอยู่ชั้น ป.5 เพราะต้องย้ายโรงเรียนจากเชียงราย มาอยู่หอพักนานาเฝ้าจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของมิชชันนารี แต่เวลาไปเรียนก็แยกย้ายกันไปเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ฉันจะเข้าโรงเรียนเทศบาลวัดท่าสะอาด ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตอนนี้องที่ฉันจำเป็นต้องมีหลักฐานคือ สำเนาทะเบียนบ้าน เพื่อสมัครเข้าโรงเรียนใหม่ที่ว่าโรงเรียนนี้มีนักเรียนชาวเขาประมาณ 100 กว่าคน ไม่เหมือนโรงเรียนเดิมซึ่งมีนักเรียนชาวเขามากกว่านักเรียนคนไทยพื้นราบ ที่โรงเรียนใหม่จึงมีการดูถูกนักเรียนชาวเขาเสมอ เช่น พูดว่า “เด็กแม่ว้ากักรอดหมู” เหตุเพราะหอพักที่เราอยู่ มีรถมารับนักเรียนไปส่งโรงเรียนนั้น รถที่มารับเป็นรถหกล้อใหญ่ ๆ บรรทุกนักเรียน 50-60 คนต่อคัน พวกเราต้องเบียดเสียดกัน บางครั้งเวลารถเบรกเด็กนักเรียนล้มทับกันระเนระนาด...เจ็บมาก...ตอนเที่ยงมีรถเอาอาหารมาส่งข้าง ๆ โรงเรียน ไม่ได้ส่งที่โรงอาหารเพราะที่นั่นเป็นที่กินของนักเรียนคนเมือง ส่วนพวกเราต้องเข้าแถวรับอาหารในถาดหลุม แล้วเอาไป

นั่งกินกันตามใต้ต้นไม้ ถ้าวันไหนฝนตกจะลำบากมาก ข้าเต็มด้วยการล้อเลียนว่า “นักเรียนแม้วกินข้าวเถาตหลุม” เวลาเรียนหากต้องแบ่งกลุ่มทำงานฉันลำบากใจมากเพราะเพื่อน ๆ ไม่รับเข้ากลุ่ม เพราะเวลาเก็บเงินซื้ออุปกรณ์เราไม่ค่อยมีเงินให้ พวกเรา “นักเรียนชาวเขา” หรือ “เด็กแม่่ว” รู้สึกโกรธมาก เพื่อนผู้ชายชาวเขาเคยทำดีกับพวกนักเรียนไทย แล้วพูดว่า “ชาติหน้า ขอให้พวกมึงเกิดมาเป็นชาวเขา จะได้รู้สึกว่าคุณรู้สึกของพวกเราเป็นอย่างไร”

อคติทางชาติพันธุ์เป็นประเด็นปัญหาที่ทั้งตัวฉันและกลุ่มชาติพันธุ์เผชิญอยู่อย่างที่ได้เล่าไปแล้ว แต่นั่นไม่ใช่เป็นเพียงประสบการณ์ส่วนตัว คณะประเมินผลการทำงานของสมาคม IMPECT (2547) กล่าวว่า การดูถูกถูกกล่าวหาอยู่เสมอว่าสกปรก ป่าเถื่อน ไร้การศึกษา เป็นสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ค้ายาเสพติด และเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศชาติ เป็นภาพประทับตราประจำกลุ่มที่เกิดมาจากอคติ มายาคติ และความไม่รู้หรือรู้มาผิดบ้างถูกบ้างดังกล่าวนี้นำให้เกิดเป็นนโยบายและการปฏิบัติ เช่น การออกกฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ที่นำไปสู่การเลือกปฏิบัติในมากมายหลายนโยบายและหลายๆ เรื่อง เช่น ความมั่นคงของชาติ แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ตัวอย่างเช่น แผนแม่บทฉบับที่ 1 เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2535-2539 แผนแม่บทฉบับที่ 2 เริ่มใช้ พ.ศ.2540-2544 เป็นการเลือกปฏิบัติที่ไม่ได้ดำเนินการอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน แต่มีอคติทางชาติพันธุ์ประกอบกับเป็นแผนฯ ที่มีฐานคิดอยู่กับรูปแบบการพัฒนาที่เน้นการส่งเสริม และยังคงเอาไว้ซึ่งวัตถุประสงค์ที่กล่าวได้ว่า เป็นการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของชาติ เน้นการควบคุมและปราบปราม โดยเฉพาะการปราบปรามและแก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งชาวเขาจำนวนมากตกเป็นจำเลยของสังคม การพัฒนาตามแบบนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ “คน” และชาติมิติทางวัฒนธรรม อันเป็นด้านที่สร้างสรรค์ของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม เมื่อย้อนเวลากลับไปในช่วงที่ฉันเป็นเด็กที่ต้องย้ายโรงเรียนแต่ไม่มีทะเบียนบ้านนั้น เป็นความทุกข์ใจมากของฉัน ยิ่งตอนที่ จะจบชั้น ป.6 ทางโรงเรียนต้องออกไป ป 05 ให้แต่ต้องใช้ทะเบียนบ้านซึ่งฉัน ไม่มี ผู้จัดการหอพักซึ่งดูแลการศึกษาของนักเรียนด้วยบอกฉันให้กลับไปขอหลักฐานทางอำเภอ ฉันจึงกลับไปบอกพ่อ พ่อก็เลยไปคุยกับ “คะแซ” ทั้ง “คะแซ” กับพ่อพากันไปหาผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นคนพื้นราบเขาบอกว่าต้องไปหานายอำเภอ จากนั้นจึงนัดให้ไปพร้อมกันในวันจันทร์ ฉันต้องขาดโรงเรียน แม่บอกว่าต้องฆ่าหมูขาย เพราะว่าถ้าขายเป็นตัวเป็นๆ จะไม่ได้ขายทันที หากฆ่าแล้วขายเนื้อ แล้วคนในหมู่บ้านจะช่วยกันซื้อคนละกิโล ครอบครัวเราก็จะได้กินด้วย ฉันดีใจมากเพราะมีอาหารห่อไปกินที่หอพัก นอกจากพริกป่น ที่ทุกครั้งเมื่อกลับบ้านฉันต้องเอากลับไปด้วยอยู่แล้ว

ไม่อยากเชื่อก็ต้องเชื่อ

พอถึงวันจันทร์ ฉัน พ่อ คะแซ และผู้ใหญ่บ้านไปที่อำเภอโดยใช้รถของ คะแซ ไปถึงที่อำเภอผู้ใหญ่บ้านก็ให้ฉันพูดกับเจ้าหน้าที่คนหนึ่งบอกว่าขอให้ไปเอาทะเบียนบ้านเพราะจะจบประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ถ้าไม่มีทะเบียนบ้าน จะไม่ให้ไป ป 05 ไปเรียนต่อที่อื่นไม่ได้ เจ้าหน้าที่ผู้นั้นพาฉันไปหาปลัดอำเภอ ปลัดอำเภอบอกว่าฉันยังไม่มีสัญชาติไทย ไม่มีทะเบียนบ้านให้ใช้ใบสำรวจบุคคลบนที่สูงแทนไปก่อน แล้วค่อยมาทำเรื่องขอสัญชาติวันหลัง ปลัดอำเภอให้พ่อของฉันไปถ่ายเอกสารสำรวจบุคคลบนพื้นที่สูง แล้วปลัดอำเภอลงนามรับรองให้ ฉันดีใจมาก คิดว่าต่อไปคงไม่มีปัญหาเรื่องทะเบียนบ้านแล้ว ถึงแม้จะไม่เหมือนของเพื่อนๆ ก็ไม่เป็นไร วันนั้นฉันกลับมาจากบ้านก็รีบเอาเอกสารที่ได้จากทางอำเภอไปให้ผู้จัดการหอพัก ผู้จัดการหอพักบอกว่าไม่แน่ใจว่าจะได้หรือเปล่า เพราะไม่ใช่ทะเบียนบ้าน แต่จะเอาไปให้ครูที่โรงเรียนดูก่อน ทำให้ฉันมีความคิดวิตกกังวลอยู่ตลอดว่าจะได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้คงไม่ได้

เรียนต่อมัธยมศึกษาแล้ว จะทำอะไรต่อ กลับไปบ้านทำอะไรหรือ ไม่อยาก
 ทำไร่ตลอดชีวิตเหมือนแม่เลย แม่เหนื่อยมาก หรือไม่ต้องไปทำงานเป็นคน
 ทำงานบ้านให้อาจารย์ ฉันคิดวางแผนอนาคตของตนเองไว้หลายทาง พอใกล้
 จะสอบอาจารย์ให้**ใบรับรอง**ว่านักเรียนคนนี้กำลังเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษา
 ปีที่ 6 ของโรงเรียนเพื่อให้นักเรียนเอาไปสมัครเรียนต่อช่วงที่ยังไม่ได้ไป ป 05
 เพราะหลายโรงเรียนรับสมัครก่อนที่ไป ป 05 จะออก ฉันรีบเอาใบรับรอง
 ไปสมัครสอบเรียนที่โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย และสอบได้ด้วย และอาจารย์
 ที่โรงเรียนก็ออกใบ ป 05 แต่ก็กังวลอยู่ตลอดว่าอาจจะมีปัญหาตอนมอบตัว
 ซึ่งต้องมีใบ ป 05 ร่วมกับสำเนาทะเบียนบ้านตัวจริงไปมอบตัวด้วย
 วันที่มอบตัวฉันให้ผู้จัดการหอพักไปคุยกับอาจารย์ บอกว่ายังไม่มียังไม่มีสำเนา
 ทะเบียนบ้านตัวจริง กำลังดำเนินการเรื่องขอสัญชาติอยู่ให้อาจารย์รับไว้ก่อน
 แล้วทางหอพักจะติดตามให้ทีหลัง อาจารย์คงจะสงสารก็เลยให้เรียนไปก่อน
 แล้วบอกว่าถ้าจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ยังไม่มีก็คงมีปัญหา เพราะออก**ใบรบ.**
 (ระเบียบแสดงผลการศึกษา) ให้ไม่ได้ ฉันก็ได้เรียนไปอีก 3 ปี ซึ่งในช่วงเวลา
 3 ปีนี้ ฉันก็พยายามหลายครั้งที่จะขอลงรายการสัญชาติ โดยการติดต่อผู้ที่
 บอกว่าจะดำเนินการเรื่องให้ แต่ไม่ได้ไปดำเนินการที่อำเภอด้วยตนเอง ฉันต้อง
 มากังวลเรื่องทะเบียนบ้านอีกทีตอนจะจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ใน พ.ศ.2529
 แต่ก็ดีกว่าตอนจบประถมศึกษาปีที่ 6 เพราะถ้าจะเรียนต่อไม่ต้องย้ายโรงเรียน
 และฉันเรียนดี ได้โควตาเรียนต่อมัธยมศึกษาปีที่ 4 สายวิทยาศาสตร์ ทุกอย่าง
 สามารถจัดการได้ เพราะอาจารย์ไม่อยากให้นักเรียนดีไปเรียนต่อที่โรงเรียนอื่น

ตอนที่เรายู่เชียงราย พ่อบอกว่าเราไม่เคยได้ทำทะเบียนใด ๆ จาก
 ทางกร มีเพียงคะแซนบจำนวนหลังคาเรือน และจำนวนคนในหมู่บ้าน
 ไปบอกผู้ใหญ่บ้านทางการที่เป็นคนเมือง โดยส่งเพียงตัวเลขก็พอแล้ว
หลักฐานหนึ่งของพวกเรายู่ที่สภาคริสตจักร เพราะต้องจ่ายเงินค่าสมาชิก
 ทุกปี แต่มันก็ไม่ใช่เอกสารของทางราชการ พ่อมาอยู่บ้านหนองเขียว
 มีเจ้าหน้าที่ประชาสงเคราะห์มาเก็บข้อมูลประชากรในหมู่บ้าน ใน พ.ศ.2524

ฉันได้ไปขอใบรับรองเพื่อสมัครเข้าเรียน ข้อมูลของฉันยังอยู่ในสมุดลายไทย ยังไม่ได้อยู่ในแบบฟอร์มใด ๆ เลย การจัดทำข้อมูลยังไม่เป็นระบบ ทั้งนี้ เอกสารต่าง ๆ ที่เป็นหลักฐานประกอบการขอลงรายการสัญชาติเริ่มทำตั้งแต่ พ.ศ.2525-2539 เอกสารต่าง ๆ ที่มีข้อมูลสมาชิกในครอบครัวชั้นแรก ที่ครอบครัวของฉันได้รับคือ **ใบประวัติบุคคลบนพื้นที่สูง** เป็นเอกสารสำคัญ ในการประกอบขอลงรายการสัญชาติขาดไม่ได้ ชั้นที่ 2 **ทร.ชช.** ชั้นที่ 3 **ทร.13** พ่อของฉันเล่าว่าเอกสารแต่ละชั้นต้องซื้อเอา ถ้าช่วงที่เขาเอาเอกสาร มาให้ **ไม่มีเงิน ครอบครัวนั้นก็จะมีเอกสารไม่ครบ** ทำให้ชาวบ้านต้องลำบากไปติดต่อขอคัดเอกสารที่ต้นสังกัด ซึ่งความจริงเอกสารต่าง ๆ ทำไว้แล้ว เจ้าหน้าที่อยากได้เงินก็เลยยังไม่ให้ การที่จะได้เอกสารแต่ละชั้นต้องลำบากมากพอสมควร **การถ่ายบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง** ทางกรม (กรมการปกครอง) จะขึ้นมาทำเอง ซึ่งก็รวมกับเจ้าหน้าที่อำเภอ ประสบการณ์ของฉันที่มีต่อการ ถ่ายบัตรสีฟ้า (บัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง) เข้าวันนั้นที่โรงเรียน บ้านหนองเขี้ยว ฉันพร้อมครอบครัวไปถึงที่โรงเรียนประมาณ 8 โมงเช้า ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้นำหมู่บ้านบอกว่าเป็นที่ทำบัตรสีฟ้าของหมู่บ้านเรา ฉันเห็น คนเป็นพันอยู่ที่โรงเรียน และส่วนใหญ่ไม่ใช่คนของหมู่บ้านเรา ค่ะแซบบอกว่า ความจริงวันนี้เป็นคิวของบ้านหนองเขี้ยว แต่ปลัดอำเภอก็เอาคนที่อื่น มาทำด้วย และเราได้ทราบว่าคนที่อื่นจ่ายเงินให้กับผู้ใหญ่บ้านแล้ว วันนี้ ฉันและครอบครัวไม่ได้ทำ เพราะทางเจ้าหน้าที่ทำให้กับคนที่ค้างมาจาก หมู่บ้านอื่นก่อน ถ้าเราต้องการไปทำพร้อมกับหมู่บ้านอื่นต้องจ่ายให้กับผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านไปขอลดคิวให้ก่อน เพราะไม่ใช่เวลาของเรา แต่ตอนนั้นไม่ทราบว่าต้องจ่ายให้เท่าไร เพราะเราไม่ได้ขอทำในวันนั้น

ในช่วงนั้นฉันไม่ค่อยมีปัญหาจากการไม่มีบัตรประชาชน เพราะมี **บัตรนักเรียน/นักศึกษา** แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งฉันต้องไปส่งเด็กที่ทำงาน บ้านอาจารย์ ฉันไปทำงานบ้าน ซึ่งช่วงนั้นฉันได้มีโอกาสทำงานบ้าน ให้อาจารย์ ได้รับค่าตอบแทนเดือนละ 300 บาท ภรรยาอาจารย์ให้ฉันไปส่ง

เด็กคนนั้นที่อำเภอแม่สายถึงด่านตำรวจ ก่อนจะถึงอำเภอแม่สาย เราทั้งสองถูกให้แสดงบัตรประจำตัว ฉันได้แสดงบัตรนักเรียน น่องที่ไปด้วยไม่มีบัตร เราต้องลงจากรถเพื่อให้ไปคุยกัน ฉันบอกตำรวจว่าน่องคนนั้นอายุยังไม่ถึง 15 ปี และไม่ได้เรียนหนังสือ ต้องทำงานบ้านให้คนอื่น แต่ตำรวจบอกว่าเป็นสาวแล้ว อายุไม่ถึง 15 ปีไม่เชื่อ ต้องปรับ! ฉันได้เงินจากอาจารย์มาเพียงค่าเดินทาง แล้วจะเอาอะไรมาให้ ตำรวจบอกว่า ถ้าไม่มี ให้รออยู่ที่นี้ก่อน ให้ไปรอกับคนอื่นในห้อง ซึ่งเป็นห้องที่มีผู้ชายอยู่แล้ว 3 คน ฉันและน่องไม่เอากรอ และบ้านของน่องก็ไม่ไกลจากที่นี่แล้วด้วย ฉันก็เลยบอกให้ตำรวจไปเรียกพ่อของน่องมาจ่ายให้ ตำรวจให้เรานั่งรอที่ป้อมยามก่อน รอถามสารวัตรก่อน เรานั่งรออยู่ประมาณ 3 ชั่วโมง สารวัตรก็มาแล้วก็มาถามว่าให้น่องไปเรียกพ่อมาคุยกัน ให้ฉันรออยู่ที่ป้อมยามก่อน น่องที่ฉันมาส่งก็กลับบ้านไปเรียกพ่อและผู้ใหญ่บ้านมา เราถึงได้กลับบ้านน่องคนนั้น พ่อของน่องคนนั้นต้องเอาเงินให้ผู้ใหญ่บ้าน 700 บาท เป็นค่าเสียเวลามาพูดกับตำรวจ ฉันโทรศัพท์ไปบอกอาจารย์ที่เชียงใหม่ อาจารย์ให้คนงานมาตามดูอีกที แล้วเอาเงินมาคืนพ่อของน่อง เพราะน่องเป็นคนทำงานบ้านอาจารย์

การขอลงรายการสัญชาติของฉัน เริ่มเมื่อ พ.ศ.2535 โดยขอให้ครูคนหนึ่งที่เป็นครูการศึกษาออกโรงเรียน เป็นชนเผ่าลาหู่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ครูคนนี้จะช่วยเขียนคำร้องให้คนที่อยากจะขอสัญชาติ แต่ต้องจ่ายเงินเป็นค่าจ้าง ด้วยเหตุผลใดก็ไม่รู้ครูคนนี้ต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น คำร้องของพวกเราก็เลยไม่ได้ดำเนินการต่อ ฉันต้องให้พ่อไปติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านซึ่งบอกว่าจะช่วยทำให้ แต่ให้รอก่อนยังไม่ว่าง ฉันกังวลใจมาก เพราะใกล้จะจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 ครั้งนี้ต้องมีปัญหาแน่ๆ เพราะต้องสอบเข้ามหาวิทยาลัย ฉันพยายามติดต่อผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ช่วยขอสัญชาติให้ โดยให้เหตุผลว่าต้องเอาไปให้ตอนจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 และตอนที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยก็ต้องใช้ด้วย ทางสถาบันการศึกษาคงจะไม่ให้รอเอามาให้วันหลังอย่างที่เคยทำมาก่อนแล้ว ฉันพยายามเต็มที่ในการดำเนินการขอลงรายการสัญชาติ ซึ่งก็ทำได้

เพียงไปติดต่อกับอำเภอ และผลก็คือยังไม่ได้รับการอนุมัติ รายชื่อยังไม่กลับมาจากจังหวัด ฉันไปติดตามที่จังหวัด ผลก็คือรายชื่อยังไม่กลับมาจากกระทรวง ต้องรอก่อน ปัญหามากมายที่ทำให้ฉันไม่มีทะเบียนบ้าน ตอนที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 อย่างไรก็ตามทางโรงเรียนก็ให้ใบรับรองเป็นนักเรียนเหมือนกับตอนที่จบประถมศึกษาปีที่ 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 3 ฉันไม่ได้สอบเข้ามหาวิทยาลัยเหมือนเพื่อน เพราะหลักฐานการสมัครไม่ครบ ฉันต้องหาสถาบันที่ไม่เคร่งครัดในการยื่นหลักฐาน ซึ่งมีสถาบันที่รุ่นพี่สามารถเรียนได้ และกำลังเรียนอยู่ ฉันจึงเลือกวิทยาลัยล้านนา (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่) ฉันก็ได้เรียนระดับอุดมศึกษาอีก 4 ปี

ใน พ.ศ.2534 ฉันติดต่อกับปลัดอำเภออีกครั้งเพื่อขอเขียนคำร้อง ปลัดอำเภอให้แบบฟอร์มขอยื่นคำร้องขอลงรายการสัญชาติ และบอกว่าให้ไปติดต่อกับผู้ใหญ่บ้าน เพราะผู้ใหญ่บ้านต้องลงนามรับรอง ผู้ใหญ่บ้านเรียกฉันเข้าไปคุย บอกว่าต้องมีค่าใช้จ่ายให้กับปลัดอำเภอ ฉันถามว่าเท่าไร ผู้ใหญ่บ้านก็บอกว่า “ถ้าเป็นทั้งครอบครัวก็หลายหมื่นอยู่” ฉันเป็นนักศึกษาไม่มีรายได้ ไม่รู้จะทำอย่างไร รู้ว่าพ่อแม่ก็ไม่มีทรัพย์สินมรดกอะไรแล้ว เพราะกลัวควายที่พ่อแม่มีก็ขาย แล้วส่งให้ฉันเรียนหมดแล้ว ทำให้หยุดเรื่องการขอสัญชาติไว้ระยะหนึ่งเพราะไม่มีเงิน หลายครั้งคิดจะหยุดเรียน เพื่อหางานทำเอาเงินไปทำบัตรประชาชนก่อน แล้วค่อยกลับมาเรียนทีหลัง

ใน พ.ศ.2534 มีเพื่อนที่ได้สัญชาติแล้วคนหนึ่งบอกว่าให้ไปหาเจ้าหน้าที่อีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ชาวเขา เจ้าหน้าที่คนนั้นบอกว่าการขอสัญชาติต้องให้ผู้ใหญ่บ้านลงนามรับรองอยู่ดี เจ้าหน้าที่คนนั้นบอกว่าจะให้ส่งเรื่องไปก่อน เรื่องเงินคุยกันอีกที ฉันก็ได้ยื่นคำร้องไปตอนนั้นต้องส่งไปที่จังหวัด จังหวัดส่งไปที่กระทรวง แล้วส่งกลับมาที่จังหวัด จากนั้นมาที่อำเภอ แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านมาถึงตัวผู้ขอ **ขั้นตอนนี้ฉันใช้เวลาที่ยื่นคำร้องที่อำเภอจนได้บัตรประชาชนใช้เวลา 7 ปี** เริ่มกระบวนการเมื่อ พ.ศ.2543 ได้รับบัตรประชาชนใน พ.ศ.2550

ผลกระทบที่ฉันเป็นผู้หญิงไร้สัญชาติได้รับนั้น ถ้าเปรียบเทียบกับผู้หญิงชนเผ่าอื่น ๆ ยังน้อยมากเพราะเพื่อน ๆ แขนงนำผู้หญิงที่ฉันทำงานด้วยกันได้รับมากกว่านี้มาก เช่น เมื่อปี พ.ศ.2548 ที่ผ่านมามีพี่น้องชนเผ่าลาหู่ 30 กว่าคนมาขอความช่วยเหลือจากสมาคม IMPECT เราเป็นเจ้าหน้าที่ชนเผ่าลาหู่และนักกฎหมายของสมาคมฯ ต้องมาดำเนินการช่วยเหลือ เมื่อสอบถามแล้วได้ทราบว่าพี่น้องชนเผ่าลาหู่กลุ่มนี้มารับจ้างทำงานในเมืองและถูกนายจ้างโกงค่าแรง เพราะนายจ้างคิดว่าคนพวกนี้ไม่มีหน่วยงานใดคอยช่วยเหลือ พวกเขาถูกคุกคามโดยให้คนเมาเหล้ามาโวยวายหาเรื่อง บางคืนมีไม้ ก้อนหินโยนมาที่หลังคาเรือนพักและมีการใช้ไม้ตีฝาเรือนพักให้พวกเขากลัวและกลับถิ่นฐานไป บางครั้งมีการบอกคนงานว่าช่วงนี้ยังไม่มีเงินงานไม่เสร็จตามกำหนดถ้าคนไหนรอไม่ได้ก็ให้กลับบ้านบนดอยไปก่อนแต่การกลับไปมาบ้านบนดอยต้องเสียค่าเดินทางมากและต้องเสี่ยงต่อการถูกจับในช่วงเดินทางไม่มีเงินให้ตำรวจก็ต้องถูกจำคุก ฉันเคยมีประสบการณ์ที่ถูกตำรวจจับเพราะไปส่งน้องที่ทำงานบ้านของอาจารย์ช่วงที่เป็นนักเรียนตำรวจบอกว่าถ้าไม่มีเงินจ่ายต้องไปอยู่ในห้องขัง ฉันเห็นผู้ชายอยู่ในห้องขังนั้นหลายคน และถ้าเป็นผู้หญิงก็อาจจะเสี่ยงมากกว่าเพราะต้องมาอยู่ร่วมกับผู้ชายในห้องขังเดียวกันก่อนจะถูกส่งไปที่เรือนจำหญิง โอกาสเสี่ยงต่อการถูกละเมิดทางเพศดังข่าวที่เราได้รับรู้ตลอดมา เพราะคนที่ไม่มียบัตรประชาชนไทยไม่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้ ค่าแรงก็ไม่เพียงพอ บางครั้งก็ไม่ได้รับและหากยังอยู่ที่ทำงานโดยไม่ทำงานก็ไม่สามารถไปซื้ออาหารที่ภรรยาหัวหน้าคนงานขายได้ ฉันได้สอบถามว่าเพราะอะไรเขาถึงทำอย่างนี้ ทำไมไม่ไปแจ้งตำรวจ พวกเขาตอบว่าไปแจ้งตำรวจไม่ได้ ตำรวจเป็นพวกนายจ้าง ถ้าเขาไม่ทำงานกับหัวหน้าคนนี้ตำรวจก็จะจับเพราะพวกเราไม่มีบัตรประชาชน **เราไม่ใช่คนพม่าไม่มีบัตรทำงาน** ทำให้ชนเผ่าหลายคนไปขึ้นทะเบียนเป็นคนงานพม่า

อีกกรณีหนึ่งช่วง พ.ศ.2546 มีการชุมนุมอันเนื่องมาจากชาวบ้านปางแดง อำเภอเชียงดาว ถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับไป 48 คน เป็นผู้ชาย 34 คน ผู้หญิง 14 คน ประกอบด้วย คนพื้นราบ 3 คน ลีซู 1 คน ปะหล่องหรือดาราอาง 19 คน และลาหู่ 25 คน การจับกุมครั้งนี้มีกำลังเจ้าหน้าที่พร้อมด้วยอาวุธสงครามครบมือจากหลายหน่วย ทั้งฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งสิ้น ประมาณ 200 นาย ผู้ที่ถูกจับนั้นมีทั้งคนพิการ ขาดนิ้ว คนหูหนวก คนชรา ผู้หญิงที่ท้องแก่ใกล้คลอด คนไข้สำหรับวิธีการจับกุมครั้งนี้ เจ้าหน้าที่รัฐได้หลอกชาวบ้านว่า ให้ไปปรับผ้าห่มกันหนาวที่ทำการอำเภอ พอไปถึงอำเภอก็ตั้งข้อหาว่าบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ และหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายและควบคุมตัวไว้ จึงเกิดความเดือดร้อนของชาวบ้าน เกิดความอดอยากขาดแคลนอาหารการกิน เพราะผู้ที่ถูกจับนั้นเป็นหัวหน้าครอบครัวที่หน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวเป็นหลัก ผู้หญิงที่อยู่ทางบ้านต้องรับภาระที่หนักสำหรับการหาเลี้ยงชีพและต้องดูแลลูกด้วย ชาวบ้านเกิดความหวาดผวาคิดว่าความปลอดภัยเพราะหวั่นเกรงว่าเมื่อไหร่เจ้าหน้าที่รัฐจะเข้ามาจับกุมอีก บางครอบครัวขาดที่พึ่ง หรือไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น ครอบครัวหนึ่งมารดาเป็นคนตาบอดสี แต่ต้องรับภาระต้องเลี้ยงหลานทั้ง ๆ ไม่สามารถมองเห็นได้ดี จึงทำให้ต้องมีการชุมนุมขึ้น และพี่น้องชนเผ่าที่ทำงานอยู่ในเมืองก็มาร่วม พวกเราเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนชาวไทยภูเขา แกนนำชาวบ้านทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายสตรีชนเผ่าก็มาร่วม ฉันทและแกนนำเครือข่ายสตรีชนเผ่ารวมกลุ่มพูดคุยกันทุกวัน เรื่องที่คุยกันส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการทำมาหากินทั้งที่อยู่ในชุมชนและที่มาทำงานในเมือง คนที่อยู่ในชุมชนจะนำเรื่องการหนีจากการไล่จับของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ช่วงที่ไปทำงานในไร่ในสวนมาแล้ว พวกที่ทำงานในเมืองก็พูดคุยกันเรื่องค่าแรง การถูกจับเพราะไม่มีบัตรทำงาน วันหนึ่งในการคุยกันมีพี่ผู้หญิงที่อยู่หมู่บ้านใกล้กับหมู่บ้านของฉันได้เอาบัตรทำงานมาให้เพื่อน ๆ ดู ฉันเองยังไม่เคยเห็นจึงขอยดู จึงเห็นว่าข้อมูลในบัตรผิด เพราะพี่คนนี้ถือบัตรประจำตัวบุคคล

บนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า) ซึ่งความจริงไม่ค่อยมีชาวเขาทำบัตรทำงานกันเพราะถือว่าเป็นคนไทยแต่ยังไม่ได้ลงรายการสัญชาติ ยิ่งกว่านี้พี่คนนี้เป็นเผ่าลาหู่ แต่ในบัตรระบุว่าเป็นไทใหญ่ ผู้ศึกษาคิดว่าข้อมูลต่างๆ ที่ทางราชการให้เป็นหลักฐานในการพิสูจน์สิทธิในการขอลงรายการสัญชาติมีความผิดพลาดจากเหตุการณ์ที่กล่าวมาเป็นส่วนเล็กๆ นี้นี้ชี้ให้เห็นว่าระบบคอร์รัปชันยังคงอยู่ควบคู่กับระบบราชการที่ไม่มีประสิทธิภาพ

พ.ศ.2535 ฉันได้ทุนการศึกษาที่องค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นองค์กรที่ฉันได้ทำงานมาจนถึงทุกวันนี้ การเป็นนักศึกษาทุนขององค์กรนี้ ทำให้ฉันได้เรียนรู้วัฒนธรรมของชนเผ่าตนเองและเผ่าอื่น มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับสิทธิหลาย ๆ ด้าน แต่ก็ไม่ได้พูดถึงสิทธิในด้านสัญชาติเลย กิจกรรมที่ต้องไปเข้าค่ายในชุมชน ได้เรียนรู้ถึงสภาพปัญหาของชุมชนนั้น ๆ ปัญหาหนึ่งที่พบเจอคือการไม่มีบัตรของชาวบ้าน ชาวบ้านไม่รู้เรื่องของสัญชาติ รู้เพียงทำบัตรประจำตัวประชาชน ฉะนั้นในสังคมชนเผ่าช่วงนั้นไม่ค่อยมีใครพูดเรื่องสัญชาติ รู้แต่ขอให้ได้บัตรประชาชน

พ.ศ.2537 ฉันจบระดับอุดมศึกษาที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เอกประถมศึกษา พร้อมที่จะไปเป็นครูประถมในโรงเรียนที่ไหนสักแห่งหนึ่ง แต่ฉันขาดหลักฐานในการสมัครงานเหมือนเพื่อน ๆ ถ้าเป็นไปได้ฉันอยากรับราชการครูบนดอย ช่วงเวลานั้นทางสำนักงานที่ให้ทุนการศึกษาได้เรียกตัวให้ไปทำงาน

ช่วงที่เริ่มทำงานมีเงินเดือนแล้ว ผู้ใหญ่บ้านก็จะโทรมาบอกว่าต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการขอสัญชาติ เรียกครั้งละ 4,000-5,000 บาท ซึ่งตอนนั้นมีเงินเดือนแล้วสามารถให้ได้ และแล้วก็ถึงเวลาที่พวกเราออกคอยวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2540 รายชื่อฉันและครอบครัวส่งกลับมายังที่อำเภอ ผู้ใหญ่บ้านเรียกให้ไปถ่ายบัตรประชาชน และให้เตรียมเงินไป 8,000 บาท หลังจากที่เรากลุ้มมัวจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียน พวกเราก็ได้ถ่ายบัตร

ประชาชนและได้บัตรวันนั้นเลย ผู้เขียนเอาเงิน 8,000 บาท ไปให้ผู้ใหญ่บ้านข้างๆ อำเภอ แล้วก็กลับบ้านอย่างมีความสุข ต่อไปนี้เราจะเป็นคนไทยเหมือนคนอื่น คิดว่าต่อไปจะไม่มีใครมาดูถูกเราได้แล้ว อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่

ชื่อเป็นเหตุ

ด้วยความที่ฉันเป็นผู้หญิงชนเผ่ายังใช้ชื่อชนเผ่า มีเลขบัตรประชาชนที่ขึ้นต้นด้วยเลข 5 การเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่รัฐก็ยังมีเหมือนเดิม ตัวอย่างเช่น เมื่อฉันมีสัญชาติไทยสามารถซื้อหาที่ดินได้โดยการผ่อนชำระธนาคาร มีโอกาสเป็นเจ้าของบ้านที่ใกล้ที่ทำงาน ฉะนั้นจึงอยากจะย้ายชื่อของฉันจากอำเภอเชียงดาว มาอยู่ที่อำเภอสันทราย เพื่อให้สะดวกในการติดต่อ และเวลามีการเลือกตั้งต่างๆ ก็จะได้ไม่ต้องเดินทางกลับ ซึ่งบางครั้งไม่ตรงกับวันหยุดราชการ การเดินทางกลับไปบ้านหนองเขียว บางครั้งก็ไม่สะดวกเรื่องรถโดยสาร บางครั้งไปถึงก็ปิดหีบบัตรเลือกตั้งไปแล้ว จึงย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองเป็นคนคอยที่อยู่ในสังคมเมือง เมื่อบัตรประชาชนของฉันหมดอายุ ได้ไปติดต่อขอถ่ายบัตรใหม่ ฉันได้เอาบัตรคิว แล้วรอประมาณ 15 นาที ถึงคิวของตนเองก็ไปบอกเจ้าหน้าที่ฝ่ายทะเบียนว่า บัตรประชาชนหมดอายุ ขอถ่ายบัตรฯ ใหม่ เจ้าหน้าที่ได้สัมภาษณ์ว่าชื่ออะไร บ้านเลขที่อะไร เลือดหมู่อะไร วันเดือนปีเกิดอะไร แล้วให้เอานิ้วหัวแม่มือไปตรวจสอปลายนิ้วมือ ซึ่งคนทั่วๆ ไปก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน แต่เมื่อเจ้าหน้าที่คนนั้นเห็นชื่อ-นามสกุลของฉันก็ถามว่าเป็นเงินฮ่อหรือเปล่า ฉันตอบว่าไม่ใช่เป็น “ลาหู่” เธอถามทันทีว่า “อะไรนะ” ฉันตอบอีกครั้งว่า “เป็นลาหู่คะ” เจ้าหน้าที่ผู้นั้นตอบกลับมามากว่า “ลาหู่หรือไม่เคยได้ยินเผ่านี้” ฉันตอบว่าเมื่อก่อนทางราชการจะเรียกว่าเป็น “มูเซอ” ค่ะ “อ้อมูเซอหรือ? เวลามาติดต่อราชการต้องใช้ศัพท์ที่ทางราชการใช้กัน ไม่อย่างนั้นไม่มีใครรู้หรอก เป็นชาวเขาหรือ

ยังถ่ายบัตรวันนี้ไม่ได้ ต้องไปเอาใบได้สัญชาติของพ่อแม่ พร้อมพาผู้ใหญ่บ้าน มาก่อนนะ เพราะเป็นระเบียบของอำเภอนี้ ถ้าเป็นชาวเขาหรือจีนฮ่อ ต้องเอาใบที่บอกว่าพ่อแม่ได้สัญชาติมาก่อน” ฉันทอบว่า “ดิฉันขอสัญชาติ ด้วยตนเองค่ะ ดิฉันเป็นเจ้าของบ้าน แยกครอบครัวมาจากพ่อแม่แล้ว” เจ้าหน้าที่ผู้นั้นตอบว่า ถ้าเป็นชาวเขาก็ต้องไปเอามาให้ดูก่อน ฉันทถามว่า “ถ้าดิฉันเปลี่ยนชื่อกับนามสกุลเป็นภาษาไทย คุณจะรู้ไหมคะว่า ดิฉันเป็น ชาวเขา ดิฉันขอดูระเบียบที่ว่านี้ได้หรือเปล่าคะ ระเบียบที่บอกว่าถ้าชื่อสกุล ไม่เป็นคนไทยต้องไปเอาใบได้สัญชาติของพ่อแม่มายื่นก่อน เวลามาดัดต่อ ราชการมันไม่เป็นการเลือกปฏิบัติหรือคะ” มีเจ้าหน้าที่ผู้ชายอาจเป็นหัวหน้า ฝ่ายทะเบียนหรือเปล่าไม่ทราบ ออกมาบอกว่าน้องถ่ายได้ไม่มีปัญหา เจ้าหน้าที่ผู้หญิงถึงให้เขียนคำร้องขอถ่ายบัตรใหม่ วันนั้นฉันทกลับมาทำงาน ด้วยความโมโหและคิดว่าต้องทำอะไรสักอย่าง

เรื่องนี้ทำให้ฉันทนึกถึงสุภาภิตหรือคำเตือนใจหนึ่งว่า “ชื่อนั้นสำคัญไฉน”

สรุป

ฉันทเป็นผู้หญิงชนเผ่าลาหู่ที่ไม่เหมือนผู้หญิงลาหู่ทั่ว ๆ ไป ในสังคม ลาหู่มีน้อยมากที่ผู้หญิงมีโอกาสได้เรียนหนังสือ ในช่วงปี พ.ศ.2521 ในหมู่บ้าน ของฉันทมีเพียง 2 คน เท่านั้น การที่ฉันทมีโอกาสดีเช่นนี้เพราะฉันทอยู่ในสังคม ลาหู่ที่เปลี่ยนจากศาสนาดั้งเดิมมาถือศาสนาคริสต์ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นลูกสาว ของผู้สอนศาสนา เป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้ฉันทหลุดออกมาจากสังคม วัฒนธรรม ประเพณีที่มีข้อห้ามข้อจำกัดมากมายที่ไม่ให้ผู้หญิงได้เรียนรู้ เป็นสังคมที่เป็นสังคมปิดตาธิปไตย หรือสังคมระบบชายเป็นใหญ่ ทำให้ฉันท สามารถต่อสู้เรื่องสัญชาติของตนเองจนได้สัญชาติไทย และสามารถช่วยเหลือ ผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ให้ได้สัญชาติไทยได้ระดับหนึ่ง

การที่ฉันซึ่งเป็นผู้หญิงชนเผ่าคนหนึ่งไม่มีสัญชาติ ต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ หลายอย่างดังนี้

ต้องจำทนอยู่ในระบบอุปถัมภ์และการคอร์รัปชันที่ยังคงอยู่ คือมีกลุ่มคนหาผลประโยชน์โดยมิชอบจากกระบวนการลงรายชื่อสัญชาติ ผลประโยชน์นี้อาจตกแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือนายหน้าที่หากินทางนี้ การเรียกเงินสินบนจากกระบวนการทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องสัญชาติเกิดขึ้นเป็นปกติ เช่นขอค่าเหนื่อย ค่าแรงในการดำเนินการ ทั้งที่พวกเราเดินเรื่องถูกต้องตามกฎหมายทุกอย่าง แต่ก็ต้องจ่ายให้เพื่อความรวดเร็ว หรือเพื่อให้แน่ใจว่าเรื่องที่ดำเนินการอยู่จะดำเนินการต่อไปไม่ได้หยุดอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน หรือระดับปลัดอำเภอ อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้หญิงชนเผ่าก็เป็นปัจจัยเสี่ยงด้วย คือยังทำให้เสี่ยงต่อการตกตวงผลประโยชน์อย่างอื่น เช่น เสี่ยงต่อการตกเป็นเหยื่อของการถูกละเมิดทางเพศ

ระเบียบกระทรวงศึกษาที่ไม่ให้ฉบับัตรแก่นักเรียนที่ไม่มีสัญชาติไทย เมื่อจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทำให้ผู้ศึกษาและเพื่อน ๆ กังวลใจและทุกข์ใจมาก จึงทำให้ความทุ่มเทต่อการเรียนน้อยลง น้องสาวของฉันต้องออกไปเป็นลูกจ้างทำงานในบ้าน หรือเพื่อนของฉันหลายคนออกไปทำงานร้านอาหารหรือร้านคาราโอเกะ

ถึงกระนั้นก็ตาม การได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาก็เป็นหนทางนำไปสู่การเข้าถึงสัญชาติได้เหมือนกัน แม้ว่าจะใช้เวลานานมาก ๆ แต่ท้ายที่สุดแล้ว **นโยบายความมั่นคงและนโยบายป่าไม้** ระเบียบทางราชการ กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัญชาติ ฉันคิดว่ายังมีปัญหา กล่าวคือไม่เป็นไปตามหลักสากล แต่ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐแต่ละยุคแต่ละสมัยที่เอาแน่เอานอนไม่ได้

การมีอคติทางชาติพันธุ์และการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ เพศภาวะ และคนจน จากเจ้าหน้าที่รัฐและบุคคลทั่วไปยังคงอยู่ แม้ว่าจะได้สัญชาติแล้วก็ตาม

เหตุการณ์ชุมนุมเรียกร้อง

เพื่อให้ได้สัญชาติของชนเผ่าและชาติพันธุ์

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ฉันจะนำมาเล่าดังต่อไปนี้ เป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์เพียงส่วนเล็ก ๆ ที่เห็นด้วยตาของฉันและสัมผัสได้จากการร่วมขบวนการต่อสู้เพื่อให้ได้สัญชาติ แต่ส่วนที่ลึกลับซับซ้อนกว่านี้ยังมีอีกมาก ชื่อคนที่เกี่ยวข้องกับบางคนเป็นชื่อสมมติ หรือละไว้

ช่วงระหว่างการปรับเปลี่ยนงาน จากผู้ประสานงานโครงการการศึกษา และวัฒนธรรมสำหรับเยาวชนชาวเขา มาเป็นเจ้าหน้าที่ภาคสนาม ฉันต้องมีหน้าที่ทำกิจกรรมในพื้นที่และช่วยเหลือชาวบ้าน ฉันยังไม่รู้ว่าจะช่วยชาวบ้านได้อย่างไร พี่น้องที่อยู่ในหมู่บ้านของฉันได้มาหาและบอกว่ามาชุมนุม ฉันยังไม่ค่อยใส่ใจเท่าไร เพราะในชีวิตไม่เคยเห็นการชุมนุมมาก่อน ก็เลยบอกว่าถ้าว่าง ๆ จะไปเยี่ยม แต่เหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้นคือ มีผู้นำลี้ซุคนหนึ่งที่เป็นแกนนำในการชุมนุมบอกว่า มีผู้หญิงลาหู่มาทำเรื่องไม่ดีในที่ชุมนุม ให้เจ้าหน้าที่ลาหู่ไปจัดการ ฉันในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่ลาหู่ต้องไม่นิ่งเฉย ก็เลยถามว่าเกิดอะไรขึ้นหรือเด็กผู้หญิงทำอะไรกัน ผู้นำลี้ซุเล่าว่าสาวลาหู่มาขายตัวที่ชุมนุม ผู้ศึกษาถามว่าขายอย่างไร ไม่มีห้อง เป็นสนามหญ้า และมีคนมากมาย แกนนำคนนั้นบอกว่าเขาถอดเสื้อ ถ้าใครต้องการจับนมก็จ่ายเงิน 1 บาท

เหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมต้องทำอย่างนี้ เสียชื่อเสียงลาหู่หมด ต้องไปจัดการหน่อยแล้ว ฉันและเพื่อนร่วมงานเดินทางไปที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เราไปถึงที่นั่นทำให้เราตกใจมากทำไมมีคนมามากถึงเพียงนี้ เราเข้าไปหาเพื่อน ๆ ที่กองอำนวยการ จึงรู้ว่ามีการจัดการเป็นระบบ เป็นหมู่บ้าน ๆ หมู่บ้านลาหู่อยู่ทางเหนือ ฉันเดินผ่านหมู่บ้านเมียนอาซ่า ลี้ซุ เห็นชาวบ้านที่มาชุมนุมกำลังกินข้าวกันเป็นกลุ่ม ๆ บางกลุ่มก็กำลังทำอาหาร เพราะเป็นเวลาเที่ยง พอไปถึงหมู่บ้านลาหู่เห็นญาติพี่น้อง

เพื่อนบ้านของฉันและคนรู้จักที่อยู่ในพื้นที่ทำงานของเรา ประมาณ 150 คน บ้างก็นั่งคุยกัน บ้างก็นอนหลับ บ้างก็กินข้าว บ้างก็กำลังทำฟีนอน คนในหมู่บ้านของฉันประมาณ 70-80 คน ฉันเดินไปถึงยังไม่ได้ถามอะไร มีผู้นำหมู่บ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นญาติกับฉัน ก็ต่อว่าฉันและพวกเราที่เป็นเจ้าหน้าที่ว่า มัวแต่ไปอยู่ที่ไหนมา ไม่มีใครมาช่วยทำข้อมูลให้พวกเราเลย ฉันถามว่าข้อมูลอะไร ใครชวนให้มาที่นี่ มาทำอะไรกันตั้งมากมาย คุณลุงบอกว่าเรามาขอ บัตรประชาชน แต่เราไม่รู้ว่าต้องทำข้อมูลหลายอย่าง พวกอาจารย์ (หมายถึง พวกที่มีการศึกษา มีความรู้) และคนที่รู้หนังสือเขาได้บัตรหมดแล้วก็เลย ไม่สนใจพวกเรา ฉันตอบไปว่าไม่ใช่อย่างนั้นเราทำงานอยู่ในสำนักงาน ไม่คิดว่าพวกเราจะมากันมากถึงเพียงนี้ คิดว่าส่งตัวแทนหมู่บ้านมาร่วม สังเกตการณ์เท่านั้นเอง มีคนมานั่งร่วมคุยเพิ่มมากขึ้น ๆ เพื่อคุยกันถึงสาเหตุที่ต้องมาชุมนุมในครั้งนี่ การมาที่นี้เป็นข้อตกลงของคนในหมู่บ้าน ส่วนหนึ่งว่าต้องไปร่วมชุมนุมเพื่อขอสัญชาติ ให้แบ่งกันไปครอบครัวละ 5 วัน ครั้งละ 30 คน แล้วผลัดเปลี่ยนกันไป แต่ที่มากันเป็นหลักร้อยเช่นนี้ เพราะพวกพี่เลี้ยงบอกว่าถ้าใครไม่มีชื่อจะไม่ช่วยทำบัตรให้ คนที่หมู่บ้านก็เลยรีบมาลง ทะเบียน ถ้าใครไม่มาก็ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียน ฉันได้พูดคุยกับผู้นำชุมชน ชาวลาหู่ ตลอดทั้งบ่ายนั้นช่วยเขียนข้อมูลสภาพปัญหาของหมู่บ้าน **ข้อมูลพื้นฐานของแต่ละชุมชน** ดูเหมือนว่าพี่น้องชนเผ่าจะดีใจมากที่ฉัน อยู่ด้วย และมีข้อตกลงกันในกลุ่มว่าจะขอร้องให้ผู้ศึกษาเป็นพี่เลี้ยง ฉันก็ตกลง จะอยู่ด้วยกัน และคิดว่าคงอยู่ที่นี้ไม่นานแล้ว เพราะอยู่มาได้ 5 วันแล้ว ฉันมีหน้าที่ในการเป็นพี่เลี้ยงต้องทำความเข้าใจเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการชุมนุม ช่วยเขียนข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านที่มาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ร่วมประชุม กองเลขฯ หลังจากประชุมแล้วมารายงานให้พี่น้องชนเผ่าฟังว่าสถานการณ์ ความคืบหน้าในการต่อรองเจรจาเป็นอย่างไร มีสิ่งไหนที่เราต้องปฏิบัติ และ ต้องตอกย้ำที่ประชุมทุกวันว่าถ้าหมู่บ้านไหนไม่มาร่วมทุกวันหรืออยู่เป็น เพื่อนกันจะไม่ช่วยในการทำบัตรประชาชน ฉันตื่นเต้นทุกครั้งที่มีการเรียก

ประชุม เพราะเราจะได้ว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง มีอะไรบ้างที่ต้องทำอย่างเร่งด่วน

เหตุการณ์ที่ทำให้ฉันรู้สึกว่าจะต้องเป็นคนหนึ่งในการช่วยให้พี่น้องของเราได้บัตรประชาชนให้ได้คือเย็นวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2542 พวกเราที่เป็นพี่เลี้ยงกำลังประชุมตามปกติ เพื่อรับรู้สถานการณ์และวางแผนการดำเนินงานวันต่อไป มีพายุฝนหนักมาก ทำให้การประชุมต้องหยุด และเริ่มกลับไปที่เต็นท์ของเผ่า นั้น ๆ ฉันและเพื่อนกำลังเดินกลับเห็นฝูงชนมากมายหลายพันคนวิ่งกันมาที่ศาลากลางใหม่ที่กำลังสร้างอยู่ ฉันคิดว่ามีการสลายชุมนุมแล้วถามลุงคนหนึ่งว่า วิ่งมาทำไม ลุงบอกว่า วิ่งมาหลบพายุฝน ฉันวิ่งอย่างไม่คิดชีวิตไปที่กองอำนวยการเผ่า เพราะกลัวว่าเอกสารของชาวบ้านที่เก็บไว้ที่นั่นจะสูญหาย ฉันวิ่งไปถึงเต็นท์ของพี่น้องชนเผ่าปะหล่อง (ดาราอาง) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของหมู่บ้านลาหู่ เห็นเด็กปะหล่องประมาณ 20 กว่าคนอายุประมาณ 8-13 ขวบ กอดกันเป็นกลุ่มแล้วกรีดร้องแข่งกับเสียงลมพายุ ฟ้าร้อง ฟ่า่าอยู่ ฉันพยายามจะพาเด็กไปขึ้นรถที่ใกล้ ๆ นั้น เพื่อพาไปหลบที่อื่นแต่เด็กไม่ยอมแยกกลุ่ม กรีดร้องเรียกหาครู ๆ ๆ ๆ ฉันไม่รู้จะทำอย่างไร ทำอะไรไม่ถูกก็เลยยืนดูอยู่ใกล้ ๆ ครูหนึ่ง เห็นผู้หญิงตัวเล็ก ๆ วิ่งกระหืดกระหอบมา เด็กวิ่งไปหาผู้หญิงคนนั้น ฉันบอกให้รถที่อยู่ใกล้มารับไป รู้สึกโกรธมากทำไมต้องให้เด็กมาชุมนุม ผู้ใหญ่หายไปไหนหมด การที่ครูผู้หญิงตัวเล็ก ๆ พาเด็กประมาณ 20 คนมาในสถานที่อย่างนี้ จะดูแลกันได้อย่างไร

บ้านของเรา (เต็นท์) ยังอยู่เพราะบางคนไม่ได้วิ่งหนี ช่วยกันจับไว้วันนี้คนมากันมากพวกเราเตรียมการหลายวันเพื่อให้คนมากันมาก ๆ ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2542 เพราะข้อเสนอของเราจะเข้าการประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ 9 พฤษภาคมนี้ และเราต้องการมติคณะรัฐมนตรีตามที่เราเสนอฉันรอพี่น้องชนเผ่าลาหู่ที่จะมาสมทบพี่น้องจากหลายชนเผ่า หลายสันดอยทยอยกันมาเรื่อย ๆ เพื่อผลักดันข้อเสนอของผู้ชุมนุม

ดูเหมือนฟ้าจะลงโทษคนยากคนจนที่บังอาจไปเรียกร้องสิทธิกับผู้ครองประเทศ ผู้คนมาถิ่นมากมายไม่มีที่นอนที่พัก ผู้ที่มาจากหมู่บ้านของฉันยังไม่ได้กินข้าวตั้งแต่เที่ยง เพราะการมาร่วมชุมนุมต้องเตรียมการ การที่คนในชุมชนจะออกนอกอำเภอต้องขออนุญาต แต่การมาครั้งนี้ไม่มีการขออนุญาต ถ้าจะขอก็คงไม่ได้เพราะเจ้าหน้าที่รัฐไม่ให้คนในชุมชนออกไปร่วมชุมนุม ฉะนั้นต้องหาวิธีการที่จะเอาคนหลายร้อยคนออกจากหมู่บ้าน มีบางกลุ่มต้องกินข้าวสารเป็นอาหารมื้อเที่ยงและมื้อเย็น ฝูงคนเป็นหมื่น ๆ นอนเบียดเสียดกันอยู่รอบ ๆ ศาลากลางใหม่ มีตำรวจหลายร้อยคนยืนเฝ้าประตูทางเข้าศาลากลางใหม่ ฉันต้องเดินวนหลายรอบ เพื่อหาผู้หญิงแก่ ๆ อายุ 65 ปีคนหนึ่ง เพื่อจะพาไปนอนที่บ้าน คืนนี้ที่บ้านพักของฉันแถมมานอน 35 คน (ห้อง 4x8 เมตร)

เช้าวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2542 เป็นวันแห่งการรอคอยของฉันและชาวบ้าน เพราะจะเป็นวันที่เปลี่ยนชีวิตของพวกเขาให้มีตัวตน ให้มีสิทธิและวันที่เราหวังว่าเราจะได้รับความสะดวกในการขอลงรายการสัญชาติไทย พวกเขาเกือบ 40 ชีวิต ตื่นเข้าไปที่ศาลากลางเพื่อผลักดันให้คณะรัฐมนตรี ลงมติตามที่ได้เสนอไป ฝูงชนหลายหมื่นคนกำลังเตรียมอาหารเช้า ทุกคนมีความหวังว่าวันนี้เป็นวันสุดท้ายที่จะอยู่ที่นี้ เมื่อได้มติคณะรัฐมนตรีแล้วเราก็จะกลับ

แปดโมงเช้า ฉันได้รับคำสั่งจากกองอำนวยการให้ระดมพลโดยให้พี่น้องที่มาออกมาเข้าแถวรับทราบ ข้อเสนอของเรามีการปราศรัย ชักซ้อมการกดดันคณะทำงานคณะรัฐมนตรี ให้ลงมติ อธิบายแผนการต่อไปของชาวบ้านหลังจากได้มติคณะรัฐมนตรีต้องกลับไปทำอะไรต่อ ฉันสังเกตเห็นสีหน้าของทุกคนที่อยู่ที่นั่นมีความหวังมีชีวิตชีวา ฉันอธิบายเป็นภาษาลahu ให้พี่น้องฟังว่าเราต้องเตรียมตัวอย่างไร หลังจากเราได้มติคณะรัฐมนตรีแล้ว ฝูงชนอดทนอยู่ที่นั่นฟังการประชุมคณะรัฐมนตรีทั้งวัน เสมือนอยู่ในห้องประชุมร่วมกับคณะรัฐมนตรี พอเย็นมีการแถลงข่าวมติคณะรัฐมนตรี

ฉันและชาวบ้านที่พลัดเปลี่ยนกันมาอยู่ในที่ชุมนุม ในระหว่างการชุมนุมมีกิจกรรมต่าง ๆ มีการนัดเจรจาต่อรองกับตัวแทนรัฐบาลเป็นระยะ ๆ โดยมี**สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน**ช่วยในเรื่องการเจรจาและตอบโต้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างความสนใจของสาธารณชน และให้เป็นข่าว เช่น การยื่นหนังสือในที่ต่าง ๆ การทำพิธีชนเผ่า โคนหัว หรือการเผาหุ่นเผาโลงศพ ฉันต้องอธิบายผลของการชุมนุมให้ชาวบ้านที่มาใหม่ทุกวัน ๆ เพราะชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านเปลี่ยนกันมา พูดยให้ชาวบ้านฟังว่ามติคณะรัฐมนตรีแต่ละข้อหมายถึงอะไร มีประโยชน์ต่อการขอลงรายการสัญชาติอย่างไร การจัดกิจกรรมในแต่ละวันจัดไปเพื่ออะไร เพราะชาวบ้านชนเผ่าลาหู่ที่มาร่วมชุมนุมส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยรู้ภาษาไทย และการใช้ชีวิตในที่ชุมนุมของพวกเราที่นี้ตอนกลางวันที่ไม่มีการเจรจากัน ชาวบ้านที่มามีการพูดคุยกันระหว่างคนในหมู่บ้านเดียวกันพากันไปทำความรู้จักกับเพื่อน ๆ เผ่าเดียวกันที่มาจากต่างหมู่บ้าน หรือพูดคุยกับเผ่าอื่น ถึงแม้สื่อสารกันได้น้อยก็ยังมีการพูดคุยกัน ฉันเห็นผู้หญิงชนเผ่าอาข่า ม้ง และเมี่ยนนำผ้ามาปักไปด้วย ซึ่งต่างจากผู้หญิงลาหู่ไม่เห็นมีใครทำ พวกเขาเพียงแค่พูดคุยกันและทำอาหารกินกัน การทำอาหารกินก็จะต่างกันบางกลุ่มรวมกันทำกินด้วยกัน อย่างเช่น คนที่มาจากหมู่บ้านของฉัน จำนวนคนมากันมาก ต้องทำอาหารจำนวนมาก ต้องมีผู้ชายมาช่วยในการทำอาหารด้วย บางกลุ่มทำกินกันในกลุ่มเล็ก ๆ บางเผ่าซื้ออาหารมาขายเพื่อหารายได้เป็นค่าอาหารและค่าเดินทางของผู้ที่มาชุมนุม ผู้มาชุมนุมบางคนมาด้วยตนเองไม่มีคนในชุมชนสนับสนุน เนื่องจากบางพื้นที่แกนนำเป็นลูกน้องที่ดีของนายอำเภอ พวกเราที่ถูกชาวบ้านเรียกว่าเป็นพี่เลี้ยงก็ต้องทำงานตามที่ถนัด บางคนถนัดในด้านารพูดคุยปราศรัยและการเจรจาต่อรอง เช่น เพื่อนของฉันคนหนึ่งชื่อ ชูติมา มอแลกู่ หรือที่ทุกคนรู้จักในชื่อชนเผ่าของเธอคือหมี่จู้ เธอเป็นคนหนึ่งที่เก่งมากในการพูดปราศรัย เธอสามารถพูดได้หลายชั่วโมงโดยไม่หยุด และที่สำคัญเธอเป็นคนกล้ามาก ถึงกับมีคนให้ฉายาว่า “ชูจี้” เมืองไทย การที่เธอมีบทบาทที่ต้องออกสู่

สาธารณชนมาก จนทำให้เธอและครอบครัวถูกติดตามและถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐในการชุมนุมครั้งต่อ ๆ มา ปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐในครั้งนี้ทำกันเป็นขบวนการ นับเป็นกรณีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของหมี่จู้ รวมทั้งน้องสาว พี่สาว แม่ และหลาน ๆ เป็นการกระทำด้วยวิธีการ ซึ่งแสดงการข่มขู่คุกคาม ควบคุมตัวทำให้สูญเสียอิสรภาพ ในการติดต่อสื่อสาร ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย ไม่แจ้งข้อหาก่อนเข้าควบคุมตัว เป็นการกระทำเยี่ยงโจรในการควบคุมตัวและเข้าค้นบ้าน หรือที่โรงงานก่อนที่จะมีคำสั่งหรือหมายของศาล เข้าค้นที่โรงงานในเวลาวิกาลโดยไม่มีเหตุจำเป็น (ถ้าจำเป็นต้องขออนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัด หรือผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ ทั้งนี้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)

ผู้ถูกกระทำตกอยู่ในความกดดัน เพราะถูกขู่ไม่ให้บอกใคร เครียดหวาดผวา และรับรู้ได้ถึงความไม่ปลอดภัย ในการประกอบอาชีพการดำเนินชีวิตตามปกติ ควรที่องค์กรสิทธิมนุษยชน สื่อมวลชน ตลอดจนผู้รักความเป็นธรรมในสังคมจักได้ช่วยกันติดตามตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่เคารพต่อหลักสิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 มาตรา 4 มาตรา 26 มาตรา 27 มาตรา 31 มาตรา 35 มาตรา 48 มาตรา 237 และ มาตรา 238 (ถ้าใครต้องการรายละเอียด โปรดดู บันทึกเหตุการณ์การละเมิดสิทธิเสรีภาพของหมี่จู้ (ชุดีมา มอแลกู่) และครอบครัว 2545)

การชุมนุมในครั้งนั้น (ปี พ.ศ.2542) มีสื่อมวลชนให้ความสนใจมาก อย่างไรก็ตามการชุมนุมของเราเป็นที่ไม่พอใจของหลายฝ่าย ชาวในหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2542 ลงว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้นประกาศ **“เอือมระอา มีอบหน้าศาลากลางระบุน่ารังเกียจ ขอให้มีสามัญสำนักบ้าง”**

สลายการชุมนุมกับ “ประชาธิปไตย”

ในที่ชุมนุมมีกิจกรรมที่เหมือน ๆ กันทุกวัน จนกระทั่งถึงเย็นวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2542 มีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นในประเทศไทย คือ เหตุการณ์การใช้กำลังของเจ้าหน้าที่เข้าสลายการชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ในวันนั้นประมาณบ่ายสองโมง ฉันและชาวบ้านที่มาชุมนุมจำนวนประมาณ 2,500 คน ในนามของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ สัมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย และสัมัชชาคนจน ซึ่งชุมนุมกันตั้งแต่วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2542 ได้รอฟังข่าวการประชุม 5 คณะทำงานรัฐมนตรีที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เพื่อทราบข้อตกลงเกี่ยวกับมติคณะทำงานรัฐมนตรีกรณีปัญหาป่าไม้ที่ดิน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการคุ้มครองสิทธิชั่วคราวแก่ผู้มีสัญชาติและบุคคลบนที่สูง ชาวบ้านเริ่มทำอาหารเย็นรอฟังข่าวการประชุมของคณะทำงานรัฐมนตรี แต่ปรากฏว่าไม่มีการแจ้งข่าวข้อตกลงดังกล่าวแต่อย่างใด กลุ่มผู้หญิงลาหู่เริ่มมาถามว่าเป็นอย่างไรบ้าง เขาจะให้เราอยู่ชั่วคราวจนกว่าจะพิสูจน์สิทธิหรือไม่ ฉันพยายามสอบถามจากคณะทำงานที่ติดต่อกับรัฐได้จึงรู้ว่าทุกคนกำลังทำงานอยู่ อาจารย์...ได้ประสานกับนาย...รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง ได้รับแจ้งว่าได้มีการเจรจา ระหว่าง พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกับ นายปองพล อดิเรกสาร รัฐมนตรีว่าการเกษตรและสหกรณ์เกี่ยวกับแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าวในทางปฏิบัติแล้ว รายละเอียดจะมีการแจ้งให้ทราบวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2542 เวลา 09.00 น. ฉันได้บอกชาวบ้านว่า อีกทางที่เราจะรู้ว่าเป็นอย่างไรต้องรอฟังข่าวจากทางจังหวัดเชียงใหม่ที่ต้องได้รับมติคณะทำงานรัฐมนตรีฉบับจริง ซึ่งส่งมาจากสำนักนายกรัฐมนตรี ฉันเห็นคณะทำงานพยายามติดต่อยู่

ฉันและผู้ชุมนุมกลับเข้าหมู่บ้านคนจนบริเวณสนามหญ้าศาลากลางกินข้าวเย็นและรอฟังข่าว แต่วันนี้เกิดฝนตกหนัก ผู้ชุมนุมส่วนหนึ่งเข้าหลบฝน

บริเวณชายคาศาลากลางหลังใหม่คณะทำงานประสานติดต่อเพื่อหาทางออก ในกรณีการคุ้มครองสิทธิชั่วคราวให้กับบุคคลพื้นที่สูงที่ยังไม่ได้บัตรประจำตัว และเห็นชอบด้วยที่จะหามาตรการในการดำเนินการโดยมิต้องแก้ไขมติ คณะรัฐมนตรี วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2542 ตอนหัวคำมีเพื่อนที่อยู่ คณะทำงานเจรจาบอกว่าอาจารย์...กัปดร. ... มีข้อตกลงร่วมกันว่า ทาง ผู้ชุมนุมยอมรับข้อเสนอของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยที่จะหามาตรการในทางปฏิบัติในการแก้ปัญหา โดยทางผู้ชุมนุมยอมรับข้อเสนอ ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยที่จะหามาตรการในทางปฏิบัติในการ แก้ปัญหา ดร. ... ยังแจ้งว่าตนพร้อมกับนายอำนวย ปะติเส จะเดินทาง มาเชียงใหม่เพื่ออธิบายข้อตกลงกับผู้ชุมนุมด้วยเที่ยวบินแรก (07.15 น.) ของวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2542 และนายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรี ช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะเดินทางมาเชียงใหม่ในตอนบ่าย เพื่อร่วมชี้แจงรายละเอียดในทางปฏิบัติกับผู้ชุมนุมและปิดการประชุม พวกเรา ดีใจมากเพราะจะได้กลับบ้านแล้ว ตัวแทนจากรัฐบาลจะมาพຽນนี้เพื่อมา อธิบายทำความเข้าใจร่วมว่าจะทำอย่างไรต่อไป พวกเราเริ่มกิจกรรม ตอนกลางคืนคือการประชุมเผ่า เพื่อนคนหนึ่งที่เป็นชนเผ่าอาข่ามากระซิบ บอกว่าจะมีการสลายการประชุมคืนนี้ ฉันไม่รู้ว่าการสลายชุมนุมเป็นอย่างไร แต่ก็บอกชาวบ้านว่าคืนนี้ไม่ต้องเดินไปเที่ยวหาเพื่อนเผ่าอื่นให้อยู่ในพื้นที่ ของเรา เพื่อมีอะไรจะได้รวมตัวกันได้และหากต้องย้ายที่ชุมนุมจะไปได้ ด้วยกัน เพราะพຽນนี้จะมีการปิดการประชุมแล้ว

เพื่อนของฉันมาบอกฉันและเพื่อนๆ ว่าแหล่งข่าวหลายแหล่งรายงาน ตรงกันว่าเวลาประมาณ 02.00-03.00 น. ของเช้าวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2542 จะมีการสลายการประชุมภายใต้ “ยุทธการผ้าดำ” โดยมีการระดม เจ้าหน้าที่ตำรวจจากทุกสถานีในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเตรียมพร้อมที่จะเข้า สลายการประชุม พร้อมทั้งได้รับรายงานว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้มีการระดมกำลัง

และเตรียมพร้อมแล้ว ขณะที่ชุมชนเมืองรายงานว่าได้มีการระดมเจ้าหน้าที่
อปพร. เข้าร่วมปฏิบัติการด้วย

ฉันได้บอกผู้ชุมนุมที่เป็นชนเผ่าลาหู่ทั้งหมดเพื่อเตรียมรับกับสถานการณ์
ที่อาจจะเกิดมีความวุ่นวายขึ้น เพราะชาวบ้านไม่รู้การสลายการชุมนุมเป็น
อย่างไร ฉันจำได้ว่าได้บอกชาวบ้านไปว่า เราได้มติคณะรัฐมนตรีในการ
การคุ้มครองสิทธิชั่วคราวให้กับบุคคลพื้นที่สูงที่ยังไม่ได้บัตรประจำตัว
และเห็นชอบด้วยที่จะหามาตรการในการดำเนินการโดยมีต้องแก้ไขมติ
คณะรัฐมนตรี วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2542 ทำให้คนที่ชอบเรียกเก็บเงิน
กับพวกเราไม่พอใจก็เลยจะมารบกวนเรา เมื่อเราได้สิ่งที่เราต้องการแล้ว
แต่ทำให้คนกลุ่มหนึ่งที่เสียผลประโยชน์จึงไม่พอใจ แต่ไม่ต้องกลัวเพราะ
เราไม่ได้ทำผิดกฎหมาย

ส่วนคณะทำงานที่ติดต่อกับหน่วยงานรัฐพยายามติดต่อสอบถามว่า
ข่าวการสลายการชุมนุมเป็นความจริงหรือไม่ นักวิชาการที่เป็นตัวแทนของ
ชาวบ้านได้โทรศัพท์ถึง พล.ต.ต. ... ผกก.ตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อขอ
ทราบสถานการณ์ ได้รับแจ้งว่ายังไม่มีความสั่งให้มีการสลายการชุมนุมแต่อย่างใด
แต่ไม่ทราบคำสั่งหน่วยอื่น ประมาณสี่ทุ่มพวกเราเห็นกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้
และลูกจ้างทยอยเดินทางด้วยรถขับเคลื่อน 4 ล้อ มีตรากรมป่าไม้ไปรวมกัน
ที่ศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ และสถานีควบคุมไฟป่าดอยสุเทพ

ฉันเดินไปเดินมาอยู่ที่หมู่บ้านของลาหู่ ชาวบ้านผู้ชายยืนเข้าแถว
จับมือกันเพื่อกันไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามเข้ามาในบริเวณที่พวกเราอยู่ กลุ่มผู้หญิง
เห็นเจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ตกใจกลัวมาก โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่
ป่าไม้ ซึ่งเคยไล่จับชาวบ้านที่ทำไร่อยู่ในพื้นที่ทำกินของตนเอง พวกเขาคุยกันว่า
ขนาดอยู่ในพื้นที่ของเรายังไล่จับ แล้วที่นี่เป็นที่ของเขาเราทำอย่างนี้ต้อง
โดนแน่ ๆ กลุ่มผู้หญิงที่เป็นคะซ้อมาจุดเทียนร้องเพลงอัญเชิญเจ้าป่าเจ้าเขา
คุ้มครองเป็นเสียงที่ทำให้พวกเราที่อยู่ที่นี่นั้นหายกลัวได้บ้าง

พวกเรารู้สึกดีใจมากที่สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน นำโดยอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เป็นทีปรึกษาชุมชนและองค์กรพันธมิตร นำโดยนางเตือนใจ ดีเทศน์ (พี่แดงของพวกเราชาวลาหู่) และนายชัชวาลย์ ทองดีเลิศ พร้อมด้วยนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมทั้งกลุ่มศิลปินนำโดยนายवंสันต์ สิทธิเขตต์ เดินทางมายังบริเวณที่ชุมชนเพื่อเป็นกำลังใจให้กับผู้ชุมนุมอย่างเข้มแข็ง โดยเน้นการชุมนุมอย่างสงบและป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงและการแทรกแซงอื่น ๆ ระหว่างนี้ได้มีการติดต่อกับพันธมิตรในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดเพื่ออธิบายให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ในขณะที่ตำรวจสันติบาลซึ่งตีมีสุรามา พยายามเรียกให้นายสมชัย ศิริชัย ประธานเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือไปพบเป็นการส่วนตัวกับ พล.ต.ท. ... ผู้บัญชาการตำรวจภาค 5 ที่โรงแรมแห่งหนึ่ง แต่นายสมชัยยืนยันว่ายินดีที่จะพบหากเป็นที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ (อ่านข้อมูลเพิ่มเติมจากสื่อต่าง ๆ ได้)

ประมาณเที่ยงคืนกว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาลจำนวน 3 นาย นำโดยสารวัตร...ได้เข้าแจ้งกับที่ชุมนุมว่า พล.ต.ท. ... ผู้บัญชาการตำรวจภาค 5 ขอให้ ดร. ... และนายสมชัย ศิริชัย ไปพบที่ในศาลากลางจังหวัด สารวัตรคนนั้นพยายามที่จะเข้าไปยังบริเวณที่ชุมนุมให้ได้ พล.ต.ท. ... ผู้บัญชาการตำรวจภาค 5 พล.ต.ต. ... รองผู้บัญชาการตำรวจภาค 5 พล.ต.ต. ... ผู้กำกับกับการตรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ได้หารือกับ ดร. ... นาย... และนาย... เพื่อขอทราบสถานการณ์การชุมนุม ตัวแทนผู้ชุมนุมได้แจ้งว่าผู้ชุมนุมได้มีการติดต่อกับ ดร. ... แล้วว่าผู้ชุมนุมมีความพอใจในเงื่อนไขข้อตกลงและได้รับการยืนยันจาก ดร. ...ว่าจะเดินทางมาเชียงใหม่เพื่อปิดการชุมนุม พล.ต.ท. ... ได้ขอให้ผู้ชุมนุมสลายตัวหรือเคลื่อนย้ายไปที่อื่นเนื่องจาก พล.ต.ต. ... ได้รับคำสั่งจากผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ให้สลายการชุมนุม ขณะที่บนเวทีนักศึกษา มช. พี่แดง (เตือนใจ ดีเทศน์) และทีปรึกษาแต่ละเผ่าได้ทยอยขึ้นเวทีให้กำลังใจผู้ชุมนุมตลอดเวลา

พวกเราเห็นมีบุคคลกลุ่มหนึ่งประมาณ 7-8 คน เดินออกมาจากมุมมืดด้านทิศเหนือของศาลากลาง (ด้านติดศาล) พยายามที่จะเข้าไปยังบริเวณที่ชุมนุมอ้างว่าจะเข้าไปค้นยาเสพติดพร้อมทั้งพุดจายุแหย่ให้กลุ่มผู้ชุมนุมเกิดโทสะแต่กลุ่มผู้ชุมนุมไม่ตอบโต้ กลุ่มคนดังกล่าวจึงถอยออกไป เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาเชิญ ดร. ... นาย ... และนาย ... เข้าเจรจาอีกครั้ง ขณะที่บรรยากาศภายนอกมีรถยนต์ของตำรวจประมาณ 15 คัน บรรทุกเจ้าหน้าที่ไปยังบริเวณหลังศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ตัวแทนทั้งสามเข้าพบ พล.ต.ท. ... อีกครั้ง ทางตำรวจระบุว่าผู้ว่าราชการจังหวัดยื่นคำสั่งให้สลายการชุมนุมก่อนรุ่งเช้า แม้ทางตำรวจไม่ยากใจใช้ความรุนแรงแต่จำเป็นต้องปฏิบัติตามเพราะเป็นระเบียบปฏิบัติที่ผู้ว่าฯ มีอำนาจสั่งการตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ตัวแทนผู้ชุมนุมได้ยืนยันถึงสิทธิของการชุมนุมอย่างสงบและปราศจากอาวุธตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแต่ไม่เป็นผล รวมทั้งให้เหตุผลว่าเจ้าหน้าที่ไม่ควรปฏิบัติในตอนเช้ามืดเพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันได้ ดร. ... ได้โทรศัพท์ติดต่อกับ ดร. ... ได้รับการยืนยันว่าจะเดินทางมาเชียงใหม่ในตอนเช้าแน่นอน และ ดร. ... (ทางกรุงเทพฯ) ได้พุดกับ พล.ต.ท. ... โดยตรง

ประมาณตีสองกว่า ๆ มีบุคคลไม่ทราบจำนวนและเพศ ขับรถเก๋งสีเหลืองมาจากอดบริเวณสามแยกหน้าศาลากลางซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านลาหู่ทำการจุดพลุหลายนัดต่อเนื่องกันเพื่อข่มขู่ผู้ชุมนุม เห็นนักข่าวพยายามที่จะเข้าไปถ่ายภาพ บุคคลดังกล่าวก็หลบหนีไป ขณะที่ผู้ชุมนุมโดยเฉพาะเด็กและผู้หญิงตกใจมากคิดว่าเจ้าหน้าที่เข้าสลายการชุมนุมแล้ว นาย ... โฆษกบนเวทีได้ให้กำลังใจชาวบ้านและให้อยู่ในความสงบตลอดเวลา เป็นเหตุให้พื้นที่อื่นเสียสติไปจากเหตุการณ์นี้ (จะเล่ารายละเอียดเพิ่มเติมภายหลัง)

เราเห็นการระดมกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้และลูกจ้างนอกเครื่องแบบด้วยรถยนต์ 6 คัน เข้าไปในสนามกีฬา 700 ปี ขณะที่มียุติบัตรของตำรวจลาดตระเวนอยู่ไกล ๆ บริเวณที่ชุมนุมประมาณ 30 คน ได้มีการระดมกำลัง

เจ้าหน้าที่ตำรวจทั่วเชียงใหม่ประมาณ 500 กว่านาย ให้เตรียมพร้อมตามจุดต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเตรียมเคลื่อนตัวไปยังศาลากลาง ในระหว่างนี้ที่ปรึกษาที่ชุมนุมได้รายงานสถานการณ์ให้พันธมิตรในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดทราบตลอดเวลา

เพื่อนที่อยู่ด้านหน้าศาลากลางบอกว่ามีบุคคลกลุ่มหนึ่งจำนวน 6 คน นั่งรถกระบะสีขาว ด้านในทาสีแดงไม่มีแผ่นป้ายทะเบียนวิ่งมาจอดหน้าศาลากลาง บางคนสวมเครื่องแต่งกายชุดคล้ายพรางแบบทหาร บางคนมีผมยาวแสดงท่าทางก่อกวนที่ชุมนุมและวนเวียนอยู่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่

ประมาณตีสามกว่า ดร. ... นาย ... และนาย... เดินทางออกจากศาลากลาง แจ้งว่าการเจรจาเจ้าหน้าที่ตำรวจได้พยายามหาทางผ่อนปรนเพื่อยืดเวลาออกไปหลังการเจรจากับตัวแทนรัฐบาล แต่ผู้ว่าฯ ยังยืนยันคำสั่งเดิม ที่ปรึกษาประชุมร่วมกันและมีมติว่าจะหลีกเลี่ยงไม่ปะทะกับเจ้าหน้าที่และลูกจ้างป่าไม้ ฉันบอกให้พี่น้องลาหู่เก็บข้าวของให้เรียบร้อยพร้อมที่จะเดินทาง แต่พี่น้องไม่รู้เรื่องแล้ว ฉันบอกให้ไม่ต้องเดินทางไปเดินมาก็ไม่ฟังเรายังไม่รู้ว่าพี่เขาเสียสติไปแล้ว ฉันก็โกรธมากเพราะแกล้มเชื่อฟังพวกผู้ชายที่ยืนเข้าแถวรอบหมู่บ้านเริ่มมีอาการอ่อนเพลีย จึงนั่งลงคุยกันบ้างหรือบางคนนั่งหลับไปเลยก็มี

บนเวทีตัวแทนผู้ชุมนุมได้ยื่นแถลงการณ์ด่วนฉบับที่ 16 ถึง พล.ต.ท. ... ผ่านนายตำรวจขณะที่นาย ... ได้อ่านแถลงการณ์ดังกล่าวบนเวทีมีรายละเอียดดังนี้คือ

พวกเราชาวบ้านที่ชุมนุมกัน ณ ที่นี้ ขอประกาศว่า พวกเราจะยอมเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่แต่พวกเราขอให้เป็นเวลาหลังจากที่พบปะหารือกับ ดร. ... ที่ปรึกษา มท.1 และนาย ... รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรียฝ่ายการเมือง

เนื่องจากในที่ชุมนุมอาจมีบุคคลที่ 3 ที่หวังทำลายชื่อเสียงและความชอบธรรม ดังนั้น พวกเราจึงยินดีที่จะให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบอย่างโปร่งใส ต่อหน้าสื่อมวลชน พวกเราขอยืนยันว่าระหว่างนี้ จะอยู่ในความสงบและพร้อมที่จะหารือกับท่านทุกขั้นตอน

ประมาณดีสี่ พวกเรากลุ่มผู้หญิงเริ่มมารวมตัวกันที่หน้าเวที เพื่อนที่อยู่บริเวณรอบนอกบอกว่าเห็นมีเจ้าหน้าที่และลูกจ้างป่าไม้มารวมกันที่สนามกีฬา 700 ปีมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีรถดับเพลิงจำนวน 4 คัน และรถพยาบาลเข้าไปรวมตัวที่สนามกีฬาด้วย ฉันคิดว่าเราต้องเจอการสลายการชุมนุมแบบรุนแรงแน่นอน ผู้ชุมนุมได้จัดให้เด็ก ผู้หญิง และคนชรา อยู่ร่วมกันบริเวณรอบเวที ส่วนผู้ชายกระจายกันรักษาความปลอดภัยทุกด้าน

เจ้าหน้าที่ตำรวจเชิญตัวแทนที่ชุมนุมเข้าหารืออีกครั้ง ตัวแทนทั้งสามของผู้ชุมนุมได้เข้าพบ พล.ต.ท. ... และเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับสูงหลายท่านในศาลากลาง ผู้แทนที่ชุมนุมได้แจ้งว่าจะสลายตัว แต่ขอให้สว่างเสียก่อนเนื่องจากมีเด็ก ผู้หญิง และคนชราจำนวนมากอยู่ในที่ชุมนุม และไม่ปลอดภัย หากเดินทางในขณะที่ยังมีดอยู่ ทางตำรวจแจ้งว่าได้ประสานงานกับผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว แต่ผู้ว่าราชการยี่นคำสั่งให้มีการสลายการชุมนุมหน้าศาลากลางก่อนฟ้าสว่าง ขณะที่เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ยอมใช้ความรุนแรง ตัวแทนผู้ชุมนุมได้ตกลงกับตำรวจว่า หากมีการสั่งให้ใช้กำลังเข้าปฏิบัติการสลายการชุมนุมจริง ขอให้แจ้งล่วงหน้าและขอเวลา 20-25 นาที เพื่อความพร้อมในการเคลื่อนย้ายชาวบ้าน

นอกจากนั้น ตัวแทนผู้ชุมนุมและตำรวจยังได้กำหนดเส้นทางเคลื่อนย้ายไปยังมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอให้เปิดเส้นทางเพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ชุมนุมอยู่ด้านหลังศาลากลาง และขอให้เจ้าหน้าที่จัดกำลังเข้ารักษาเดินท์ และเพิงพักของผู้ชุมนุม หลังจากผู้ชุมนุมเคลื่อนย้ายออกไปเพราะเกรงว่าของใช้ส่วนตัว ทรัพย์สิน และอุปกรณ์ต่าง ๆ

อาจจะสูญหายหรือถูกทำลาย ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจได้รับปากกับตัวแทน ในระหว่างการเจรจา มีรายงานเข้ามาว่ามีคำสั่งให้กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่รวมพลกันที่กองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่เคลื่อนย้ายกำลัง ขณะเดียวกันพวกเราเห็นกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งผูกค้ายสีเหลืองที่ข้อมือ และลูกจ้างชั่วคราวกรมป่าไม้ที่ผูกผ้าสีเหลืองที่ข้อมือรวมประมาณ 1,200 คน นำโดยนาย ... ป่าไม้เขตเชียงใหม่และนาย ... ป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ เคลื่อนกำลังออกมาจากที่มิดด้านทิศเหนือของศาลากลางเข้ามายังถนน หน้าศาลากลาง และตั้งแถวเผชิญหน้ากับผู้ชุมนุม และอีกส่วนหนึ่งเคลื่อน กำลังเข้ามาทางทิศใต้ ทำให้บรรยากาศตึงเครียดมากขึ้น แต่ผู้ชุมนุมก็ยังคง อยู่ในความสงบ

ท้องฟ้าเริ่มสว่างไฟฟ้าที่เ็นที่ชุมนุมถูกตัด เครื่องกระจายเสียงใช้การ ไม่ได้ เจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรจำนวน 400 นาย ตำรวจหญิงประมาณ 20 นาย ตำรวจหน่วยปฏิบัติการพิเศษจำนวน 1 กองร้อย เดินทางมายังที่ชุมนุมและ เข้าล้อมที่ชุมนุมด้านทิศตะวันตก ตัวแทนของผู้ชุมนุมได้ขอให้ตำรวจประสาน ให้มีอบของเจ้าหน้าที่และลูกจ้างป่าไม้ถอยออกไปจากทิศใต้เพื่อเปิดทาง ให้ผู้ชุมนุมสามารถเคลื่อนย้ายออกจากหมู่บ้านคนจนได้ และขอให้ตำรวจ เข้าแถวเรียงสองขวางระหว่างผู้ชุมนุมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตลอดแนวซึ่ง ตำรวจได้ดำเนินการให้ ตำรวจอีกส่วนหนึ่งเข้าล้อมด้านทิศใต้ของที่ชุมนุม โดยบอกว่าจะรักษาความปลอดภัยให้ ขณะเดียวกันบริเวณด้านทิศเหนือ ของศาลากลางหลังใหม่ ปรากฏว่าได้มีรถยกของตำรวจและรถฉุกเฉินของ มูลนิธิต่าง ๆ นับร้อยคันเดินทางมาจอดเตรียมพร้อม

เราได้ยินเจ้าหน้าที่ป่าไม้เริ่มปราศรัยผ่านเครื่องกระจายเสียงที่ติดอยู่ ด้านบนของศาลากลางกล่าวโจมตีการชุมนุม และชักชวนให้ผู้ชุมนุมกลับบ้าน โดยใช้ภาษาคำเมืองสลับกับภาษาชาวไทยภูเขา พ.ต.อ. ... ผู้กำกับการสถานี ตำรวจภูธรตำบลช้างเผือกยืนยันกับตัวแทนผู้ชุมนุมว่าผู้ชุมนุมต้องออกจาก

ศาลากลางโดยทันที ฝ่ายเราขอเวลา 30 นาที เนื่องจากผู้ชุมนุมยังเก็บของไม่เสร็จแต่ พ.ต.อ. คนนั้น ยื่นคำขาดให้ออกภายใน 15 นาที มิฉะนั้นตนจะสั่งกำลังบุกเข้าไปสลาย ตัวแทนของเราจึงขอร้องอีกด้วยว่าขอให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลของใช้ต่าง ๆ ของผู้ชุมนุมซึ่งทาง พล.ต.ต. ...รับปากและสั่งการให้นปพ. จำนวน 50 นาย เข้าประจำเดินท์และเพิงพักเพื่อป้องกันการเข้ามาทำลายสิ่งของของผู้ชุมนุม ผู้ชุมนุมทั้งหมดเริ่มเก็บของที่จำเป็นจริง ๆ และตั้งขบวนเพื่อเตรียมเดินทางออกจากหน้าศาลากลาง ขณะที่บริเวณศาลากลางผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ได้ปรากฏตัวและเข้าบัญชาการการสลายการชุมนุมด้วยตัวเอง

ผู้ชุมนุมเริ่มเคลื่อนย้ายเป็นแถวเรียง 4 ออกจากบริเวณศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ออกทางทิศใต้เลี้ยวขวาไปตามถนนด้านทิศเหนือของศาลากลางหลังใหม่ ด้วยความรู้สึกกดดันเสมือนว่าผืนแผ่นดินไทยไม่มีที่ยืนให้กับคนจน ผู้หญิงและคนชราหลายคนร้องไห้ แต่ผู้ชุมนุมก็ยังอยู่ในความสงบ ขบวนผู้ชุมนุมได้เคลื่อนไปยังถนนริมคลองชลประทาน มีจุดหมายปลายทางที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีรถตำรวจนำ ตามด้วยรถกระจายเสียงของผู้ชุมนุม ซึ่งโฆษกของฝ่ายเราได้ให้กำลังใจผู้ชุมนุมตลอดเวลา

ฉันไม่ได้เดินทางไปพร้อมกับชาวบ้านคิดว่าจะตรวจดูข่าวของก่อน เพราะมีอุปกรณ์หลายอย่างที่ เป็นของสำนักงานที่ทำงานอยู่ต้องรับผิดชอบสิ่งที่ตนเองยึดมา ฉันยังไม่ทันเก็บ กำลังจะหาของว่าอยู่ที่ไหน เจ้าหน้าที่ตำรวจก็เข้าไปรีดแควรวัวรอบที่ชุมนุมเริ่มจากด้านหน้าศาลากลาง ตามด้วยกำลังเจ้าหน้าที่และลูกจ้างป่าไม้ได้บุกเข้ารีดและทำลายเดินท์ที่พักและสิ่งของของผู้ชุมนุม รวมไปถึงพังป้ายหมู่บ้านคนจน ทั้ง ๆ ที่ตัวแทนพวกเราซึ่งเป็นอาจารย์ มช. และนักพัฒนาองค์กรเอกชนได้เข้าไปทำการทักท้วงกับ พล.ต.ท. ...และ พ.ต.อ. ...ว่าได้สัญญาแล้ว ทำไมจึงปล่อยให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น

เราได้ทราบภายหลังว่าคณาจารย์ มช. (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน) และตัวแทนนักพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งเดินทางล่วงหน้าขบวนก็ได้รับแจ้งว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้จำนวนหนึ่งไปรวมตัวกันที่ประตูทางเข้าด้านหน้าของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีกทั้งยังมีรถดับเพลิง 1 คันรวมอยู่ด้วย จึงได้ตัดสินใจให้ผู้ชุมนุมเดินทางไปยังบริเวณลานจอดรถชั่วคราว สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตรงข้ามตลาดพะยอม

คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน) และตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชนเดินทางมาถึงบริเวณสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ได้ประสานกับเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่รักษาการณ์ในบริเวณดังกล่าวขอให้ประสานกับ พ.ต.ท. ... รองผกก. (ป) ส.ภ.ต.ภูพิงคราชนิเวศน์ เพื่อขอให้อำนวยความสะดวก พ.ต.ท. คนนั้นเดินทางมายังสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เพื่อหารือกับตัวแทนผู้ชุมนุมในการใช้พื้นที่ จะได้จัดกองกำลังมารักษาดูแลที่ชุมนุม และขอให้อยู่ในพื้นที่สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมด้วยความสงบ อาจารย์ตัวแทนของเราได้ประสานกับเจ้าหน้าที่สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ให้เข้าบริเวณสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เป็นที่พักชั่วคราว รวมทั้งขอใช้ห้องน้ำและไฟฟ้าในตอนกลางคืน โดยจะเข้าไปใช้พื้นที่รอบ ๆ หอศิลป์ ขณะที่ที่ปรึกษาได้ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และอธิบายเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น

ฉันไม่ได้เดินด้วยเท้าไปกับชาวบ้าน เพราะรู้สึกเหนื่อยมาจากเหตุการณ์เมื่อคืน รอให้ขบวนชาวบ้านลาหุ่อกออกไปให้พ้นจากสนามหน้าศาลากลางจึงได้แต่นั่งรถไป ขบวนผู้ลี้ภัยได้เดินทางเข้าถึงบริเวณสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม โดยใช้เวลาทั้งหมด 2 ชั่วโมง 45 นาที ด้วยความอ่อนล้า และเริ่มต้นพักผ่อนในเพิงชั่วคราว พร้อมทั้งเตรียมหุงหาอาหาร อธิการบดีมหาวิทยาลัยได้โทรศัพท์แจ้งสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เพื่อแจ้งผู้ชุมนุมว่า มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยินดีให้ผู้ชุมนุมพักและจัดกิจกรรมในพื้นที่มหาวิทยาลัย

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เริ่มออกไปปลิวเถื่อนโจมตีผู้ชุมนุมออกแจกจ่าย ใบปลิวเถื่อนตลอดเวลา โดยเน้นการโจมตีผู้ชุมนุมว่าเป็นคนต่างด้าว และ นักวิชาการรับเงินจากต่างชาติมาขายชาติ และปลุกระดมพ่อค้าแม่ค้าในตลาด พะยอมไม่ให้ขายของให้ผู้ชุมนุม อีกทั้งยุยงให้ข้าราชการและนักศึกษา ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ออกมาต่อต้านผู้ชุมนุม

ผู้ประสานงานจากฝ่ายรัฐเดินทางมายังบริเวณที่ชุมนุมและพูดคุยกับ แก่นนำผู้ชุมนุมและอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่มาต้อนรับผู้ชุมนุม

ประมาณ 10 โมงเช้าของวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2542 นายสมชัย ศิริชัย อ่านแถลงการณ์ฉบับที่ 17 ยุติการชุมนุม และชี้แจงว่า การชุมนุม ในช่วงข้างหน้าจะไม่ใช้การกดดันรัฐบาล แต่เป็นการชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับ มติคณะทำงานรัฐมนตรี และย้ำถึงสิทธิในการชุมนุมตามรัฐธรรมนูญ ตัวแทน ผู้ชุมนุม ได้แก่ นายสมชัย ศิริชัย นาย...แถลงข่าวกับสื่อมวลชนถึงเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งมีตัวแทนองค์กรนักวิชาการ นักศึกษา และองค์กรพัฒนา เอกชน ได้อ่านแถลงการณ์ด่วน ประณามการใช้กำลังกดดันให้ผู้ชุมนุม ต้องสลายตัวว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญอย่างร้ายแรง ขอให้สังคมได้ตรวจสอบ พฤติกรรมเช่นนี้ มิฉะนั้นรัฐธรรมนูญจะไร้ความหมาย ชาวบ้านลาหู่มีการ เต็มร่าขอขอบคุณเจ้าป่าเจ้าเขาที่เหตุการณ์นี้ไม่มีการนองเลือด ฉันท่วมเต็มร่า กับผู้หญิงลาหู่ที่ร้องเพลงไปด้วยเต็มร่าไปด้วย

คณาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลุ่มหนึ่งได้ประชุมกับดร. ... และ นาย... เพื่อหารือถึงแนวทางการพูดคุยและการปิดการชุมนุมอย่างเป็นทางการ ระหว่างนี้ พ.ต.ท. ... รอง ผกก. (ป) ส.ภ.ต.ภูพิงคราชนิเวศน์ เข้ามา แจ้งต่อที่ประชุมว่าผู้ที่เข้าสลายการชุมนุมเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้งหมด ซึ่งรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีนขณะนั้นระบุว่า กรณีนี้เหมือนกับกรณี ดงลานที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าสลายชาวบ้าน โดยอ้างว่าเป็นชาวบ้านอีกกลุ่ม

ระหว่างการหาหรือเขาได้พยายามติดต่อขอพบผู้ว่าราชการจังหวัดทางโทรศัพท์ ถึง 3-4 ครั้ง แต่ไม่สามารถติดต่อได้ จึงขอเดินทางไปศาลากลางจังหวัดด้วยตนเอง และขอนัดประชุมร่วมกันระหว่างนายเนวิน ชิดชอบ และผู้แทนผู้ชุมนุมอีกครั้งเวลา 15.00 น. โดยได้ประสานกับอธิการบดีเพื่อขอความสะดวกและขอใช้สถานที่ห้องประชุมตึกอธิการบดี นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รองเลขาธิการนายกฯ และที่ปรึกษา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ประชุมร่วมกับตัวแทนนักวิชาการ ตัวแทนองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีรองอธิการบดีฝ่ายสวัสดิการ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายสวัสดิการ และรปภ.ของมหาวิทยาลัย ที่ห้องประชุม 3 สำนักงานอธิการบดี ผลการเจรจามีดังนี้คือ

- เห็นชอบด้วยกับมติคณะทำงานคณะรัฐมนตรีฉบับจริง (วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2542) ตามหนังสือของ คชช.
- ทางหน่วยงานราชการ โดยกระทรวงเกษตรจะประกาศให้ชาวบ้าน มาลงทะเบียนแสดงสิทธิ์ภายใน 30 วัน ในระหว่างนี้จะมีการคุ้มครองสิทธิ์
- ในส่วนของผู้ที่ยังไม่ได้รับการลงรายการสัญชาติ ทางกระทรวงมหาดไทยจะดำเนินการภายใน 60 วัน และในระหว่างนี้จะได้รับการคุ้มครองสิทธิ์เป็นระยะเวลา 60 วัน เมื่อกระทรวงมหาดไทยดำเนินการแล้ว จะส่งรายชื่อให้กับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะดำเนินการเช่นเดียวกับข้อ 2
- การชุมนุมจะยุติเป็นทางการในวันที่ 20 พฤษภาคม และจะมีการชี้แจงรายละเอียดในการปฏิบัติตามมติคณะทำงานรัฐมนตรี (ฉบับจริง) 1-2 วัน โดยที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไม่ขัดข้อง

ในการประชุมนายเนวิน ชิดชอบ กล่าวว่ “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเช้าเป็นอุบัติเหตุ” ขณะที่ตัวแทนฝ่ายเราพยายามขอให้มีการอธิบาย

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ก็ได้รับคำตอบว่า **ให้ลืมเหตุการณ์ที่ผ่านมา** ทางตัวแทนผู้ชุมนุมยังขอให้ยุติการคุกคามที่ชุมนุม ซึ่งนายเนวินรับปากที่จะสั่งการให้ยุติการคุกคาม แต่ก็ยังเน้นว่า หากไม่มีการชุมนุมทุกอย่างก็ยุติ จากนั้นนายเนวินขอตัวไปแถลงข่าว ณ ที่ชุมนุม

ในระหว่างนั้นได้มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ประมาณ 300 คน นำโดยป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ ชุมนุมกันบริเวณสวนสุขภาพ ใกล้หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และแจกจ่ายแถลงการณ์โจมตีผู้ชุมนุมตลอดเวลา หลังจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้สลายตัวไปแล้ว ป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าว ณ บริเวณสวนสุขภาพ โดยกล่าวหาว่า กลุ่มผู้ชุมนุมเป็นคนต่างด้าว และมีนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่รับเงินต่างชาติมาตั้งมือบ เมื่อมีผู้ตั้งคำถามว่า ทำไมเมื่อตอนศึกที่ผ่านมาถึงมีรถป่าไม้บรรทุกเจ้าหน้าที่มาสลายการชุมนุม ป่าไม้จังหวัดหนึ่งไปชั่วคราวและกล่าวว่าตนไม่แน่ใจนัก

ป้ายแก่ ๆ นายเนวิน แถลงข่าวถึงรายละเอียดข้อตกลงที่สำนักงานส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และย้ำอีกครั้งว่า **“เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุบัติเหตุ”** พร้อมทั้งระบุว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน 2 กลุ่ม ซึ่งตนจะไปชี้แจงกับชาวบ้านอีกกลุ่มให้ แต่ทางผู้ชุมนุมทักท้วงว่าไม่ต้องการให้บิดเบือนว่าเป็นการขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกันเพราะจะสร้างความแตกแยก เนื่องจากว่าผู้ที่เข้าสลายการชุมนุมเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตัวแทนผู้ชุมนุมยังขอให้เจ้าหน้าที่ยุติการคุกคาม แต่ นายเนวินก็ยังเน้นว่าหากไม่มีการชุมนุมทุกอย่างก็ยุติ ขณะที่ตัวแทนผู้ชุมนุมยืนยันว่าเห็นด้วยกับมติคณะทำงานรัฐมนตรียแล้ว การชุมนุมในช่วงต่อไปจึงมิใช่การเรียกร้องกดดัน แต่เป็นการชี้แจงรายละเอียดก่อนกลับ ซึ่งต้องอาศัยเวลาและยืนยันว่าจะอ้างเหตุการณ์ชุมนุมมาใช้ความรุนแรงกับชาวบ้านไม่ได้ เพราะการชุมนุมเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งรองเลขาธิการฝ่ายการเมืองของนายกรัฐมนตรียืนยันสนับสนุนการดำเนินการชี้แจงมติ

คณะรัฐมนตรีกับชาวบ้านของผู้ชุมนุม เพื่อทุกคนจะได้รับรู้และสามารถปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายเชิงปฏิบัติของมติคณะทำงานรัฐมนตรี

ฉันมีข้อสงสัยที่ไม่มีคำตอบและเป็นอะไรที่ค้างคาใจมาตลอดคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้นเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ เป็นผู้ออกคำสั่งและอำนวยความสะดวกการชุมนุม กลุ่มกองกำลังที่เป็นผู้ลงมือสลายการชุมนุมด้วยการข่มขู่ ใช้กำลังทำลายข้าวของเป็นเจ้าของที่ป่าไม้และลูกจ้างกรมป่าไม้และลูกจ้างกรมป่าไม้ ซึ่งมีนายเนวิน ชิดชอบ เป็นรัฐมนตรีช่วย และนายเนวินเป็นเสมือนผู้มีอำนาจสูงสุดในการเจรจา ทำไมเหตุการณ์สลายการชุมนุมของประชาชนตามสิทธิในรัฐธรรมนูญจึงเกิดขึ้นได้ ทั้ง ๆ ที่ทางฝ่ายเราประสานงานกับที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรองเลขาธิการฝ่ายการเมืองของนายกรัฐมนตรียมาโดยตลอดจนวินาทีสุดท้าย แต่ก็เกิด “อุบัติเหตุ” ที่เราควร “ลืม” ที่ว่า...นี่มันอะไรกัน?

จากเหตุการณ์การใช้กำลังเจ้าหน้าที่เข้าสลายการชุมนุมครั้งนี้ มีชาวบ้านหลายคนได้ล้มป่วยอันเนื่องมาจากการตกใจกับเหตุการณ์ และการที่มีได้พักผ่อนตลอดทั้งคืนแต่ต้องเดินทางไกลด้วยเท้ากว่า 5 กิโลเมตร ผู้หญิงลาหู่คนหนึ่งถูกนำส่งโรงพยาบาลประสาท เพราะมีอาการทางประสาท เนื่องจากตกใจในช่วงที่มีการจู่พลู ทางโรงพยาบาลให้พักเป็นเวลา 7 วัน ขณะที่ชายชาวม้งอายุ 59 ปี ถูกนำส่งโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ ส่วนสิ่งของผู้ชุมนุมถูกเจ้าหน้าที่และลูกจ้างป่าไม้ทำลายเสียหายเป็นจำนวนมาก

หลังจากที่ชาวบ้านหลบภัยมาอยู่ที่สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ปรากฏว่ายังมีการคุกคามที่ชุมนุมดังนี้คือ ในเย็นวันที่ 20 พฤษภาคม เวลา 16.30 น. ได้มีการส่งรถติดเครื่องขยายเสียงขนาดใหญ่ 1 คัน และขนาดเล็ก 2 คัน มาเปิดเพลงใส่ผู้ชุมนุม การปล่อยข่าวว่าจะมีการใช้กำลังเข้าสลายการชุมนุมในเวลา 05.00-05.30 น. ของเช้ามีดวันที่ 21 พฤษภาคม

พ.ศ.2542 การส่งวัยรุ่นมาก่อวินัยและขว้างขวดเบียร์เข้าใส่ผู้ชุมนุมระหว่าง 03.00-04.00 น. ของเช้าวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2542

หลังจากผู้ชุมนุมประกาศยุติการชุมนุมอย่างเป็นทางการในเวลา 15.00 น. ของวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ.2542 ปรากฏว่ายังมีการคุกคามชาวบ้าน ดังเช่นในระหว่างเดินทางกลับบ้าน ได้ปรากฏว่าเวลา 19.00 น. ชาวลี้ชู้จำนวน 6 คน ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภต.นาหวาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จับกุมฐานแต่งกายไม่สุภาพและไม่มีบัตรประชาชน ขณะที่ชาวบ้านให้เหตุผลว่าต้องถอดเสื้อ เนื่องจากในการชุมนุมเกิดฝนตกจนทำให้เสื้อผ้าเปียกหมด และการที่ตนไม่มีบัตรประชาชนนั้นก็ปัญหาที่ทำให้ต้องมาชุมนุม นอกจากนั้นทางจังหวัดยังได้คุกคามเวทีของแนวร่วมต่อต้านคอร์รัปชันที่ประตูท่าแพในค่ำวันที่ 21 พฤษภาคม กล่าวหาว่าเป็นกลุ่มเดียวกับผู้ชุมนุมเนื่องจากแนวร่วมต่อต้านการคอร์รัปชันได้จัดเวทีอภิปรายและได้มีการเชิญตัวแทนผู้ชุมนุมไปร่วมอภิปรายด้วยในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2542 ได้มีการวางใบปลิวเดือนตามตู้โทรศัพท์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวโจมตีและใส่ร้ายป้ายสีอาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และผู้นำการชุมนุมหลายคนตลอดไปจนถึงนักพัฒนาเอกชน

เมื่อย้อนกลับไปในี่ถึงเหตุการณ์ดังกล่าว โดยการอ่านข่าวในหนังสือพิมพ์ บทความใบปลิว จากการจดบันทึกของตนเอง หรือนึกย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้ฉันรู้สึกเหมือนว่าตนเองยังอยู่ในเหตุการณ์นั้นอยู่นี่ถึงเหตุการณ์ที่ฉันกำลังยื่นอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ในแต่ละวัน การเข้าร่วมประชุมกองเลขฯ เพื่อรับฟังสถานการณ์ความคืบหน้าในเรื่องต่าง ๆ ที่คณะเจรจา รายงาน การรายงานสถานการณ์ของผู้ชุมนุม และเหตุการณ์สลายการชุมนุม เรื่องราวเหล่านี้ที่เป็นประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อให้ผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ได้มีตัวตนในสังคมไทย ฉันมีความรู้สึกดีใจที่ได้เข้าไปมีส่วนในกระบวนการนี้ ในขณะที่เดียวกันก็รู้สึกเสียใจมากกับวิธีการสลาย

การชุมนุม ที่ทำให้พี่น้องต้องเสียชีวิตไป ยิ่งนึกถึงวันที่เราไซโยก่อนแยกย้ายกันกลับไป ความรู้สึกที่พี่ปา น้ำ อา ยังมีความหวาดกลัว ยังไม่แน่ใจในข้อตกลง ฉันทินส่งผู้ร่วมชุมนุมที่มาจากแม่อาายเป็นกลุ่มสุดท้าย จากนั้นพวกเราเก็บข้าวของที่เอามาจากบ้านและสำนักงานขึ้นรถกลับไปทำงาน

การช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่า และกลุ่มชาติพันธุ์ให้ได้รับสัญชาติ

เมื่อได้ทราบแล้วว่าเหตุที่ผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ไร้สัญชาติเป็นผลมาจากสถานการณ์ปัจจุบันที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงระบบคิดว่าด้วยรัฐและความมั่นคงในยุคหลังยุคคอมมิวนิสต์ก็ดี จากกฎหมายสัญชาติตามกฎหมายไทยก็ดี นโยบายและระเบียบปฏิบัติของรัฐก็ดี จากสังคมลาหู่ที่เป็นสังคมพิชิตชาติไทยจากระบบอุปถัมภ์และการคอร์รัปชันที่ยังคงอยู่ หรือระบบราชการที่ไม่มีประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ทำให้ฉันมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะต้องช่วยเหลือให้ผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ให้ได้สัญชาติ ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการต่อสู้เรื่องสัญชาติของชนเผ่าและชาติพันธุ์ และในตอนต่อไปนี้จะเล่าถึงเบื้องหลังที่ทำให้ฉันเข้ามาทำงานช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่า และกลุ่มชาติพันธุ์ในเรื่องสัญชาติ ปัญหาและการทำทนายที่ทำให้ฉันเข้าไปช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาสตรีชนเผ่ากับการเรียนสตรีศึกษา ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะการพัฒนาบุคลากรหญิงชาย เหตุการณ์ชุมนุมเรียกร้องเพื่อให้ได้สัญชาติของชนเผ่าและชาติพันธุ์ ความคิดเห็นต่อเหตุการณ์การสลายการชุมนุมเตรียมแกนนำ และการประสานกับอำเภอบึงเพื่อรับคำร้องเป็นต้นดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

เบื้องหลังที่ทำให้ฉันเข้ามาทำงานช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่า และกลุ่มชาติพันธุ์ในเรื่องสัญชาติ

ก่อนที่ฉันได้มีโอกาสช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าให้ได้รับสัญชาติอย่างจริงจังนั้น มีโอกาสได้ทำงานที่หน่วยงานพัฒนาเอกชนชาวไทยภูเขาแห่งหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 ซึ่งอาจต้องแบ่งเป็นช่วง ๆ ด้วย เพราะฉันได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่มาแล้ว 5 ครั้ง ในระยะเวลา 12 ปี (พ.ศ.2537-2548) ช่วงแรกที่เข้ามาทำงานได้ทำงานส่วนของการฝึกอบรมขององค์กร เริ่มแรกเข้ามาได้รับหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการฝึกอบรมเป็นช่วงที่องค์กรปรับโครงสร้างขององค์กร วางนโยบาย ปรับวัตถุประสงค์ วางวิสัยทัศน์ ปรับยุทธศาสตร์การทำงาน โดยมีคณะทำงานผู้เชี่ยวชาญมาฝึกอบรมให้ ตอนนั้นยังไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับการทำงานกับชนเผ่าเพราะยังไม่เคยทำงาน แต่มีความตั้งใจมั่นว่าการทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนชาวไทยภูเขาต้องดีกว่า และสามารถช่วยชนเผ่าได้ ประกอบกับช่วงนั้นเป็นช่วงที่จบมาใหม่ๆ เพื่อน ๆ แต่ละคนก็ได้งานเป็นข้าราชการบ้าง เป็นครูในโรงเรียนเอกชนบ้าง และฉันได้ไปสมัครงานที่กรุงเทพฯ และที่โรงเรียนเอกชนหลายที่ และได้รับการติดต่อให้ไปรายงานตัวเป็นครูด้วย แต่ฉันไม่มีทะเบียนบ้านและบัตรประจำตัวประชาชนในการรายงานตัว ฉันคิดเข้าข้างตัวเองว่าการเป็นครูในเมืองอาจเป็นงานที่ไม่ค่อยได้ช่วยเหลือชนเผ่าโดยตรง จึงตัดสินใจทำงานที่สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย ตอนนี้มีมีความสุขกับการทำงานมาก ไม่ค่อยคิดถึงเรื่องค่าตอบแทนถึงแม้จะไม่ได้รับตามวุฒิก็ตาม ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่เป็นผู้ประสานงานโครงการศึกษาและวัฒนธรรมสำหรับเยาวชนไทยภูเขา ซึ่งเป็นโครงการที่ได้ให้โอกาสฉันสามารถเรียนจบในระดับอุดมศึกษา โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนทุนการศึกษาและสร้างโอกาสทางการศึกษาให้เยาวชนชาวเขาที่ด้อยโอกาสทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษาแก่เยาวชน

ชาวเขาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างมีศักยภาพ โดยได้มุ่งเน้นกระบวนการสร้างจิตสำนึกทางด้านวัฒนธรรม เน้นการปลูกฝังให้เป็น “บุคคลสองวัฒนธรรม” หรือเป็น “ปัญญาชนชนเผ่า” ที่มีศักยภาพในการหนุนช่วยชนเผ่าของตนเอง ต่างเผ่าและสังคมไทยในโอกาสต่างๆ ได้ และพัฒนาเยาวชนชนเผ่าให้มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการประกอบอาชีพที่ดี สามารถพึ่งพาตนเอง และเป็นที่พักพิงของคนอื่นๆ ได้ด้วย สถานการณ์ปัจจุบัน ผู้ศึกษาคิดว่าเยาวชนชนเผ่าจำเป็นต้องรู้วัฒนธรรมอื่นๆ นอกจากวัฒนธรรมของตนเอง เนื่องจากต้องมีการติดต่อประสานงานและทำงานร่วมกับคนภายนอกชุมชน และชนเผ่าตนเอง

ปัญหาและการท้าทาย

เมื่อฉันได้ตัดสินใจเข้าทำงานช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์ ให้ได้รับสัญชาติและได้เข้าทำงานที่สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย มีคำขวัญประจำองค์กรที่ฉันชอบมาก คือ “หลากหลายชาติพันธุ์ รากฐานภูมิปัญญา สานสู่งานพัฒนา พาชุมชนยั่งยืน” เป็นองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา ที่ดำเนินงานโดยตัวแทนชาวไทยภูเขา ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนชาวไทยภูเขาได้ใช้ “มิติทางวัฒนธรรม” ที่ดีงามของชนเผ่าเป็นรากฐานในการพัฒนา แต่เดิมทำงานเป็นโครงการหนึ่งของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชาวเขาในประเทศไทย ซึ่งเน้นการทำงานด้านการวิจัยและงานข้อมูลเกี่ยวกับชนเผ่า ใน พ.ศ.2534 ได้แยกตัวออกมาดำเนินงานเป็นอิสระพร้อมกับได้ปรับเปลี่ยนบทบาทและทิศทางการดำเนินงานที่ตอบสนองโดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมายในระดับพื้นที่หรือชุมชนมากขึ้น โดยในระยะเริ่มแรก มุ่งเน้นการพัฒนาชาวไทยภูเขา 5 เผ่าหลัก ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย คือ กะเหรี่ยง ม้ง เมี่ยน ลahu และลีซุ ต่อมาได้ดำเนินงาน

กับชุมชนบนพื้นที่สูงและชาวไทยภูเขาเพิ่มเติมอีก 2 เผ่า คือ อาข่าและลัวะ รวมเป็น 7 เผ่าหลัก ส่วน คะฉิ่น ปะหล่อง ไม่มีพื้นที่ในการดำเนินงานเข้าไปช่วยเหลือแต่ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เป็นกรณีไป

สมาคมฯ มีกรอบแนวคิดและอุดมการณ์ในการดำเนินงาน เป็นเวทีสำหรับการพัฒนาชาวไทยภูเขาในทุกระดับ เพื่อให้ชาวไทยภูเขา มีสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีพและสืบทอดวัฒนธรรม สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมือง และสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่การพึ่งตนเองและการหนุนช่วยซึ่งกันและกันในฐานะชาวไทยภูเขาได้อย่างภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรี และความเสมอภาคในฐานะพลเมืองไทย ภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นยุคที่ฉันกำลังเล่าสู่กันฟัง การดำเนินงานของสมาคมฯ ตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่ดีงามของแต่ละเผ่า รวมทั้งการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและความยั่งยืนในงานพัฒนา สำหรับการพัฒนาและจัดทำนโยบายของสมาคมฯ นั้น จะตั้งอยู่บนฐานความต้องการของสมาชิกสมาคมฯ และชุมชนเป็นหลัก โดยมีตัวแทนคณะทำงานกรรมการบริหารสมาคมฯ ซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกเผ่าต่าง ๆ จำนวน 7 เผ่า เข้าร่วมบริหารจัดการและกำหนดนโยบายและทิศทางการดำเนินงานของสมาคมฯ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนบนพื้นที่สูง ส่วนกิจกรรมในระดับปฏิบัตินั้นจะมีสำนักงานสมาคมฯ เป็นผู้ดำเนินงานในบทบาทของผู้สนับสนุน หรือผู้เอื้ออำนวยต่อองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายของแต่ละเผ่าให้มีความเข้มแข็ง สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ เพื่อให้การดำเนินงานของสมาคมฯ สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหา และความต้องการของชาวบ้าน หรือองค์กร ในระดับรากหญ้ามากขึ้น ปัจจุบันสมาคมฯ มีพื้นที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องมากกว่า 300 ชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนที่ร่วมดำเนินงานโดยตรงกับสมาคมฯ และชุมชนสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชนหรือเครือข่ายชนเผ่าต่าง ๆ ที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่

8 จังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน กำแพงเพชร เชียงราย พะเยา น่าน ลำปาง และตาก

เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ขนาดนี้ต้องทำงานหนักมากจริง ๆ ทั้งงานติดตามดูแลเด็ก ต้องไปเยี่ยมโรงเรียนต่างๆ และที่บ้าน งานการจัดการโครงการ การจัดกิจกรรมต่างๆ งานการเงิน/ธุรการ งานติดต่อประสานแหล่งทุน และงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับองค์กรอื่น เช่น งานเครือข่ายการศึกษาและวัฒนธรรมของชนเผ่าภายใต้กิจกรรมของศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (ศอช.) ต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่และนักศึกษาในองค์กรอื่นๆ ที่มีเนื้องานการศึกษาในแนวเดียวกัน ต้องประสานเยาวชนในชุมชนให้มาร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เยาวชนเหล่านี้เป็น “บุคคลสองวัฒนธรรม” หรือ “ปัญญาชนชนเผ่าที่มีศักยภาพ” เป็นต้น ฉันคิดว่างานที่ทำเป็นงานที่สนุกสนานมาก ๆ และที่ภูมิใจอีกอย่างคือฉันเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้เรามีบ้านพักในโครงการ ในเรื่องนี้ต้องขอบคุณนักเรียนกลุ่มหนึ่งที่ทำให้เรามีความคิดว่าต้องมีบ้านพักสำหรับเด็ก โดยเด็กที่ต้องไปอาศัยกับคนอื่นแล้วกลับมาแล้วว่าไม่มีความสุขเลย และไม่สามารถร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้ และมีนักเรียนอีกหลายคนที่อยู่กระท่อมเล็ก ๆ โครงการฯ จึงเห็นความสำคัญของการมีที่พัก ซึ่งนำไปสู่ความปลอดภัยของนักเรียนโดยเฉพาะนักเรียนหญิง การทำงานในโครงการฯ มีปัญหาเยอะ เพราะคณะทำงานบริหารตั้งความหวังไว้มาก โดยเฉพาะการพัฒนาเด็กให้มีความตระหนักรู้และรักวัฒนธรรมชนเผ่า เป็นเยาวชนที่มีสองวัฒนธรรม เป็นผู้นำได้ในอนาคต ซึ่งต้องใช้เวลายาวนาน ไม่สามารถวัดได้ภายในปีสองปี และการจัดการที่ต้องรับมือกับปัญหาที่หลากหลายมาก จึงทำให้บางอย่างทำได้ไม่ค่อยดีนัก เช่น การจัดกิจกรรมให้เด็กต้องใช้เวลาในการเตรียมและต้องมีผู้อื่นร่วมจัดด้วย สมัยนั้นมีการจัดกิจกรรมเดือนละ 2 ครั้ง ก็เป็นงานหนักมาก การที่ต้องติดตามดูแลเด็ก และต้องทำงานด้านธุรการมากมาย จึงไม่ค่อยได้มีความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ มีหน้าซ้ำยังมีปัญหากับเพื่อน ๆ ด้วย มีกรณีหนึ่งที่จำได้ดีมาก

ตอนที่คัดเลือกเด็กนักเรียนใหม่ มีการคัดเลือกเด็กนักเรียน/นักศึกษา โดยให้เป็นบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายเผ่า ให้อิสระในการตัดสินใจรับเด็กเข้ามา ปัญหาคืออยู่ว่ามีเผ่าหนึ่ง คณะทำงานกรรมการได้ตัดสินใจให้นักศึกษาปริญญาตรีปี 4 ออก แล้วรับคนอื่นแทน เพราะว่ามีปัญหาเรื่องมีลูกมีเมียในเวลาเรียน ซึ่งฉันในฐานะเป็นผู้ประสานงานไม่รู้ และนักศึกษาอยู่ต่างจังหวัดไม่สามารถไปติดตามอย่างใกล้ชิดได้ แต่คณะทำงานรู้เพราะนักศึกษาคนนั้นกลับไปทำพิธีกรรมที่หมู่บ้าน ฉันเห็นว่าการที่นักศึกษากระทำการสิ่งเหล่านั้นผิดต่อวัฒนธรรม แต่ว่าเขาเหลือแค่ปีเดียวก็จะจบแล้ว น่าจะส่งให้เขาเรียนให้จบ ไม่ควรจะให้หยุดเรียนไปเลย ฉันตัดสินใจไม่ได้เอานักศึกษาคนนี้ออกจากโครงการ ยังมี การติดต่อหุnoonช่วยเหมือนเดิม จึงเป็นปัญหากับคณะทำงานกรรมการเครือข่าย และสิ่งที่ฉันมีความรู้สึกแย่มากก็มีคือ ช่วงที่มีการประเมินผลการทำงาน โดยให้เพื่อน ๆ ช่วยประเมินและผลออกมาว่าฉันทำงานแย่มากที่สุด ช่วงนั้น ฉันเห็นว่ามันไม่ถูกต้อง และมีผลทางด้านจิตใจมาถึงทุกวันนี้ กลัวต่อการประเมินผล พูดถึงการประเมินแล้วมีอาการหงุดหงิด ไม่อยากทำงาน ไม่อยาก พูดคุยกับใคร มีความรู้สึกว่าในเมื่อเขาไม่รู้จักการทำงานของเรา แล้วประเมินเรา ได้อย่างไร เขาไม่เคยที่จะช่วยงานเรา เขาไม่เคยรับรู้ว่าคุณนักศึกษาบางคนเป็นผู้ค้ายาเสพติด ต้องเสียเวลาในการติดตามดูแลแค่นั้น และอีกมากมาย แล้วเขามีข้อมูลแค่นั้นที่ประเมินฉันอย่างนี้ นี่เป็นช่วงการทำงานโครงการ 5-6 ปี ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของตนเองมาอยู่ฝ่ายงาน ภาคสนามของเครือข่ายเผ่า และมีโอกาสได้ช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าในเรื่อง สัญชาติ ช่วงแรกของความอยากเปลี่ยนงานก็มีการลังเลใจอยู่นาน เพราะกลัวว่าผู้ที่มาทำงานแทนจะทำงานด้านเด็กไม่ดี เพราะมีความมั่นใจว่าตนเองทำงานนี้ได้ค่อนข้างดี แต่พอมีการชุมนุมในปี พ.ศ.2542 ที่ได้เข้าไปร่วมและ อยู่กับชาวบ้านมาตลอด ในการชุมนุมครั้งนั้นในวันที่ยลพายุฝนรุนแรงมาก ฉันได้เห็นผู้หญิงและเด็กชนเผ่าปะหล่องร้องไห้แข่งกับเสียงพายุฝน เราเข้าไป เพื่อจะพาเขาไปหลบ เขาไม่ยอมไปเพราะเขาไม่รู้ว่าเราเป็นใคร เขาเรียกหา

แต่ครูของเขา รู้ทีหลังว่าเป็นครูผู้หญิงตัวเล็กที่สอนอยู่ในหมู่บ้าน และพาเขามาร่วมชุมนุมด้วย ต่อมาในคืนที่รัฐบาลมาสลายการชุมนุมเราได้เห็นชาวบ้านมีความสามัคคีมีการเป็นเวรยามทั้งคืน ภาพที่เห็นผู้หญิงและเด็กมากมายแบกหม้อหุงข้าว ที่นอน สัมภาระต่าง ๆ เดินเป็นขบวนไปที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เข้าวันนั้นมีการแถลงข่าว และผู้หญิงลาหมู่บ้านป่าโหล่ เดินรำไปด้วยร้องไห้ไปด้วย เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ตัดสินใจได้ว่าต้องทำงานให้กับคนกลุ่มนี้ให้ได้สัญชาติตามที่พวกเขาเรียกร้อง จึงเห็นว่าตนเองต้องเข้าไปช่วยชาวบ้านแล้วอย่างน้อยก็ทำอำเภอเชียงดาว ซึ่งเคยเป็นภูมิภาคเฝ้าระวังของจีน

เมื่อตัดสินใจว่าต้องทำงานประเด็นสัญชาติ หลังการชุมนุมก็ออกพื้นที่ทันที โดยการไปให้กำลังใจกับชาวบ้าน เริ่มที่อำเภอเชียงดาว (ความจริงทำได้แค่อำเภอเดียว) เพราะพื้นที่การทำงานของฉันอยู่ในอำเภอนี้ โดยการเข้าไปเป็นคนทำงานแก้ไขปัญหาสัญชาติชนเผ่า ซึ่งประกอบด้วย เจ้าหน้าที่องค์กรของฉัน เจ้าหน้าที่ศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษา เมื่อคนทำงานของเราเข้าไปชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านให้กำลังใจเรา และฝากความหวังไว้กับเรามาก ได้กำลังใจกลับมาเต็มหัวใจ จากนั้นได้มีการวางแผนการทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ อีกหลายกลุ่ม มีการศึกษากฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติ และระเบียบว่าด้วยการลงรายการสัญชาติให้แก่ชาวไทยภูเขา เพื่อเป็นเครื่องมือและสร้างความมั่นใจในการทำงาน บางครั้งมีการพาชาวบ้านไปชุมนุมที่ว่าการอำเภอเชียงดาว จัดตั้งคณะทำงานระดับหมู่บ้านเพื่อรับคำร้องร่วมกับเจ้าหน้าที่อำเภอ โดยการออกเงินของตนเองให้เป็นค่าอาหารและค่าเดินทางชาวบ้านไปก่อน ซึ่งการทำอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน แต่ตอนนั้นรอไม่ได้แล้ว ต้องรีบทำงานและคิดว่าถ้าเงินส่วนนี้ไม่ได้คืนก็ไม่เป็นไร ขอให้ชาวบ้านได้สัญชาติก็พอแล้ว (ในที่สุดก็ได้เงินคืนจากองค์กรฯ) พูดได้เต็มปากว่าการทำงานช่วงนั้นได้ผลมากชาวบ้านได้สัญชาติมากกว่าการทำงานที่ผ่านมาขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ และหลังจากนั้นก็ทำได้ค่อนข้างยาก คิดว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะในช่วงนั้นเป็นช่วงที่ทางอำเภอยังไม่ได้ตั้งตัว และปลัดอำเภอบางคนที่เคยทำ

ไม่ดีมาก่อนกลัวความผิดของตนเองก็เลยรีบดำเนินการเพื่อทำงาน
 ลบล้างความผิด ทำให้ชาวบ้านอำเภอเชียงดาวได้ลงรายการสัญชาติประมาณ
 6,000-8,000 คน (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการชุมนุมในหัวข้อต่อไป)

อนึ่ง ในช่วงนั้นได้รับมอบหมายจากเครือข่ายสตรีชนเผ่า ให้ช่วยงาน
 ด้านผู้หญิงชนเผ่าลาหู่ โดยเริ่มจากร่วมเวทีทำโครงการของเครือข่ายสตรี
 ชนเผ่าเสนอกองทุนพัฒนาเพื่อสังคม ฉันได้รับมอบหมายจากที่ประชุมของ
 เครือข่ายดังกล่าวให้เป็นผู้ประสานงานให้กับเครือข่ายสตรีลาหู่ในเชียงใหม่
 ซึ่งช่วงแรกเข้ามาก็เพราะคิดว่าทุกเครือข่ายมีตัวตนและงานอยู่แล้ว น่าจะเป็น
 ช่วงที่ได้เข้าไปช่วยงานเครือข่ายลาหู่ได้เต็มที่

ปัญหาสตรีชนเผ่ากับการเรียนสตรีศึกษา

ใน พ.ศ.2543 ฉันได้มีโอกาสเข้าไปเรียนระดับปริญญาโท ด้านสตรี
 ศึกษา ที่ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เบื้องหลัง
 การตัดสินใจเข้ามาเรียนสตรีศึกษาของฉันมีหลายสาเหตุ 1. ฉันอยากเรียนต่อ
 ระดับปริญญาโท และกำลังแสวงหาโอกาสที่เหมาะสม และเป็นช่วงเดียวกับ
 ศูนย์สตรีศึกษาเปิดหลักสูตรสตรีศึกษา ซึ่งเป็นหลักสูตรใหม่ที่ตรงกับ
 ความสนใจ ขณะนั้นเอง สมาคม IMPECT มีการขยายงานฝ่ายงานพัฒนา
 ศักยภาพหญิงชาย และฉันก็ทำงานฝ่ายนี้ การทำงานของฉันมีปัญหามาก
 เพราะวัฒนธรรมชนเผ่ากับงานด้านเพศภาวะ (Gender) เป็นเรื่องที่ต้อง
 เกี่ยวข้องกับกฎจารีตประเพณีในองค์กร IMPECT และเจ้าหน้าที่เองก็ยังไม่
 ค่อยชัดเจนในเรื่องนี้ เมื่อฉันตัดสินใจเข้าเรียนสตรีศึกษา ปฏิกริยาที่เพื่อน ๆ
 เจ้าหน้าที่ด้วยกันที่มีต่อฉันมีหลายอย่าง เช่น เห็นฉันเป็น “ตัว Gender”
 บางครั้งเมื่อฉันเดินเข้าไปหาเพื่อนที่กำลังคุยกันอยู่ จะได้ยินว่า “Gender
 มาแล้ว ระวังนะ เรื่องที่เราพูดจะเอาไปเป็นประเด็นในที่ประชุม” ฉันรู้สึกว่
 ไม่ได้เป็นพวกเดียวกัน แต่ความรู้สึกเหล่านั้นก็ค่อยจางหายไป เมื่อได้เรียน

สตรีศึกษา ถึงแม้เหตุการณ์เหล่านั้นก็ยังมีเหมือนเดิม 2. เป็นการไปเรียนเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในองค์กร ซึ่งองค์กรเองอนุมัติให้ไปเรียนได้ถึงแม้เวลาเรียนเป็นเวลาทำงานตามปกติก็ตาม ฉันคิดว่าการที่องค์กรให้ฉันและเพื่อนอีกคนไปเรียนเพราะองค์กรต้องการบุคลากรที่มีความรู้ด้านสตรีศึกษา ซึ่งเป็นผลมาจากการประเมินผลและแหล่งทุนที่ผลักดันเข้ามาว่า การทำงานขององค์กรเรายังขาดมิติมุมมองทางเพศภาวะ

ในเรื่องเล่าคราวนี้ ฉันจะไม่พูดถึงรายละเอียด เพราะอาจเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำ นอกจากนั้นฉันเคยเขียนไว้แล้วในวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาของฉันด้านสตรีศึกษา

ประสบการณ์กับการเรียน

จากการทำงานด้านผู้หญิงชนเผ่า ประกอบกับได้เรียนในหลักสูตรปริญญาโทสตรีศึกษา ทำให้ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มากมาย สามารถวิเคราะห์ได้ว่าปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระบบชายเป็นใหญ่เราสามารถมองเห็นระบบนี้ได้จากบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดให้เป็นในรูปของคุณสมบัติของผู้หญิงดี (แม่ยายที่ดี แม่ผัวที่ดี เมียที่ดี แม่ที่ดี ลูกสาวที่ดี ลูกสะใภ้ที่ดี) วัฒนธรรมที่ผู้หญิงที่ดีต้องอยู่ในบ้าน ปราบนิตินาม เลี้ยงดูลูกและทำไร่นา ภาระเหล่านี้ไม่เอื้ออำนวยให้กับผู้หญิงได้พัฒนาตนเอง ในขณะเดียวกันผู้หญิงชนเผ่ามีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงครอบครัว การดูแลสัตว์เลี้ยง ทั้งงานในไร่ และงานในหมู่บ้าน การหุงหาอาหาร ดูแลสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข เป็นอยู่ที่ดีตามวิถีของชนเผ่า และผู้หญิงยังต้องรับผลกระทบจากปัญหาทางการเมืองการปกครองในสังคมชนเผ่าลาหู่เองที่มีการปกครองแบบระบบชายเป็นใหญ่ โครงสร้างทางสังคมที่ผู้หญิงไม่มีส่วนร่วม และตัวตนของผู้หญิงขาดหายไป ปัญหาเศรษฐกิจที่ผู้หญิงต้องแบกรับภาระใหญ่ที่สุดคือ การที่

พวกเขาต้องรับผิดชอบการผลิตและการจัดทำอาหารกรกิน เครื่องนุ่งห่ม และสุขภาพของคนในครอบครัว โดยมีกฎจารีตประเพณีวัฒนธรรมกำหนดให้พวกเขาต้องรับผิดชอบโดยจำยอม โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในปัจจุบันของชนเผ่า เช่น “ลือปกกา” พิธีบวชป่าของเผ่าปกกาเกอะญอ “พิธีมอเลเว” พิธีเลี้ยงเจ้าป่าเจ้าเขาของลาหู่ ผู้หญิงมีหน้าที่เพียงเป็นผู้แบกรับภาระในการจัดเตรียม จัดซื้อหาข้าวของ การจัดเตรียมสัตว์เลี้ยงเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งยังแบกรับภาระในการต้อนรับดูแลแขกจากต่างหมู่บ้านอื่นที่เข้าร่วมพิธีกรรมอีกด้วย นอกจากนี้ผู้หญิงชนเผ่าอีกมากที่ต้องประสบปัญหาการไม่มีสัญชาติไทยและบัตรประชาชน ปัญหาพื้นที่ทำกินถูกจำกัด ทำให้วิถีการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไป ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ผลผลิตธัญพืชที่เป็นอาหารหลักเพื่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวเกิดขาดแคลนไม่เพียงพอต่อการบริโภค ทำให้ชีวิตของผู้หญิงชนเผ่าในปัจจุบันต้องดิ้นรนมากขึ้น เวลาในการดูแลเด็กและสมาชิกในครอบครัวน้อยลง

ด้วยบทบาทและภาระหน้าที่มากมายเหล่านี้ทำให้พวกผู้หญิงไม่สามารถมีเวลาพอที่จะเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงการบริการจากรัฐ ไม่มีส่วนร่วมทางการพัฒนา การขาดองค์ความรู้คุ้มครองดูแลทางด้านสวัสดิการ การจ้างงานที่ค่าแรงต่ำ การคุ้มครองการบริโภคและการตลาด การขาดโอกาสทางการศึกษา การขาดสิทธิต่างๆ และเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสาร ส่งผลให้สถานภาพของผู้หญิงตกต่ำลงอย่างที่สุด ทำให้โครงการพัฒนาต่างๆ ของหมู่บ้าน นอกจากจะไม่ลดภาระต่างๆ ที่ผู้หญิงชนเผ่าเผชิญอยู่แล้วยังเป็นภาระหนักให้กับผู้หญิงที่ทำให้สถานภาพของผู้หญิงตกต่ำลง เช่น โครงการที่เกี่ยวกับการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ที่ผู้หญิงไม่สามารถเข้ารับประโยชน์จากโครงการได้อย่างเต็มที่ หรือหากผู้หญิงเข้าร่วมการใช้แรงงานตามโครงการก็จะถูกกีดกันทั้งเรื่องความสามารถ และได้รับค่าจ้างที่ต่ำกว่าค่าแรงผู้ชาย ค่าแรงส่วนใหญ่ฝ่ายชายได้รับมักไม่ค่อยตกมาถึงกลุ่มผู้หญิง แต่กลับใช้จ่ายไปเพื่อความสุขของตน เช่น การดื่มเหล้า การบันเทิงต่างๆ

หากเหลือกลับมาบ้านบ้างก็กลับเป็นสิ่งที่ตกย้ำความตกต่ำของผู้หญิงว่า พวกเขาต้องมีผู้ชายดูแล ในขณะที่ค่าแรงของผู้หญิงในการทำงานประจำวัน ในบ้าน ในไร่ นา กลับไม่ได้ถูกนำมาคำนวณ ยิ่งการโฆษณาประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เกินจำเป็นในปัจจุบันสามารถเข้าถึงทุกครัวเรือน ของชุมชนชนเผ่าของเราได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดความต้องการบริโภค สินค้าในครัวเรือนสูงมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน เช่น เสื้อผ้า ตามสมัยนิยม ของเล่น ขนม สุรา เบียร์ ที่ทำให้กลุ่มผู้หญิงต้องแบกภาระ ค่าใช้จ่ายหนักขึ้น จึงทำให้ผู้หญิงชนเผ่าบางคนแสวงหาทางออกอย่างอื่น นอกชุมชน และเข้าเมืองเพื่อหางานทำ เช่น งานด้านบริการต่าง ๆ เป็นลูกจ้าง ตามร้านขายของตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งการที่พวกเขาไม่มีบัตรประชาชน เป็นเหตุให้ขาดหลักประกัน ขาดการจัดสวัสดิการที่ควรจะได้รับตามกฎหมาย ฉะนั้น การที่จะแก้ปัญหาของผู้หญิงชนเผ่าได้นั้น ฉันคิดว่าผู้หญิงชนเผ่า ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพตนเอง นำศักยภาพและภูมิปัญญา ของผู้หญิงมาใช้ในงานพัฒนาร่วมกับผู้ชาย

เตรียมแกนนำประสานกับอำเภอเพื่อรับคำร้อง

หลังจากเหตุการณ์ชุมนุมเสร็จสิ้นลง เราได้เข้าไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจมติคณะรัฐมนตรี และเตรียมการลงรายการสัญชาติ พื้นที่้อง ที่เห็นเราเข้าไปในหมู่บ้านจะดีใจมาก คนที่มาร่วมชุมนุม จะรู้จักสนิทสนม เป็นพิเศษ เพราะได้ประสบชะตากรรมที่อยู่หน้าศาลากลางและอยู่ในเหตุการณ์ สลายการชุมนุมของผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านทยอยกันมา นั่งปรึกษากันถึงแนวทางต่อไปว่า จะเริ่มตรงไหน คุณป้า คุณยาย หลายคนมานั่งใกล้ ๆ ฉัน เราเป็นผู้หญิงด้วยกันสามารถคุยกันได้ ที่ผ่านมามี เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นผู้ชายมาทำความเข้าใจถึงการชุมนุม ให้ชาวบ้านไปร่วมชุมนุม ถ้าไม่ไปร่วมจะขอสัญชาติไม่ได้ คนไปร่วมชุมนุมน้อย รัฐบาลไม่เห็นปัญหาของเรา ฉะนั้นขอให้ไปร่วมชุมนุม

กรณีของคุณป้านาสอ

คุณป้าคนหนึ่งถามว่า พวกเราไปทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดไม่พอใจใช่หรือไม่ เขาบอกว่าโกรธที่เราไปชุมนุม จะไม่ให้บัตรกับชาวเขาที่ไปชุมนุมแล้ว “ใครบอก” ฉันถาม “คนเขาคุยกัน พ่อหลวงบ้านก็บอกว่ากลุ่มที่ไปชุมนุมจะไม่ลงนามให้เพราะดี” ผู้ศึกษาบอกว่าไม่เป็นไร เราไปคุยกับพ่อหลวงได้ ตอนนี้มีคนมานั่งฟังพวกเราคุยกันเป็นร้อย เพราะว่าหลังจากกลับมาจากการชุมนุมมีการพูดคุยหลายกระแสเกี่ยวกับบัตรประชาชนของพวกเขา พูดถึงความมั่นคงของพวกเขในการอยู่ในประเทศไทย และนำสังเกตคินี้ผู้หญิงมามากและเข้ามานั่งในบ้าน ปกติกลุ่มผู้หญิงจะไม่ค่อยมา ถ้ามาก็จะอยู่นอกบ้าน เราพยายามชวนเขามาข้างในแต่ผู้หญิงจะบอกว่าไม่เป็นไร ไม่สะดวก เพราะลูกกวน อยู่ข้างนอกนี้แหละดีแล้ว ซึ่งต่างจากคินี้ หลังจากที่เรากินข้าวเสร็จ ผู้ศึกษาก็เริ่มอธิบายผลการเจรจากับรัฐบาลเกี่ยวกับการทำบัตรประชาชนว่า ชาวบ้านต้องเตรียมอย่างไรบ้าง กลุ่มผู้หญิงจะถามต่าง ๆ นานา มีคุณป้านาสอ นามสกุล จะอื่น ได้เอาเอกสารที่ตนเองมีทั้งหมดมาให้ดู แล้วถามว่าถ้าไปขอบัตรประชาชนต้องให้นายอำเภอคูชิ้นไหน แล้วจะได้บัตร ผู้ศึกษาดูเอกสารที่คุณป้าเอามาให้ดู มีเอกสารหลายอย่าง เช่น ทร.ชข.1 ทร.13 ฯลฯ ฉันได้ตรวจดูรายละเอียดภายในตัวเอกสาร เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่หลายที่ เจ้าหน้าที่ที่กรอกข้อมูลไว้ในเอกสาร ทร.ชข.1 ข้อมูลวันที่ของการเข้ามาประเทศไทย และวันเดือนปีเกิดเป็นวันเดียวกัน มีการลงข้อมูลผิดพลาดเป็นจำนวนมาก ข้อมูลในเอกสารของคุณป้านาสอ ที่น่าเป็นห่วงมากคือระบุไว้ว่าเกิดที่พม่า จากประสบการณ์การขอลงรายการสัญชาติของฉัน ทางอำเภอจะไม่รับพิจารณาใบคำร้องขอลงรายการสัญชาติไทย ฉันไม่ได้บอกความกังวลของตนเองให้คุณป้านาสอ เพียงแต่บอกว่าต้องทำเอกสารให้ถูกต้อง และให้คุณป้าเตรียมพยานบุคคลไว้ด้วย คินั้นพี่น้องผู้หญิงเอาเอกสารมาให้เราดูเป็นจำนวนมาก และในหมู่บ้านนี้ยังไม่มีใครยื่นคำร้องขอลงรายการสัญชาติเลย ทั้งหมู่บ้านมีคน

ประมาณ 300 คน มีบัตรประชาชนเพียงคนเดียว จากการตรวจสอบเอกสาร ดู มีหลายคนที่ยาเอกสารบางส่วน เช่น ทร.ชช.1 ขาดหายไปมาก หลายคนบอกว่าอยู่ที่อำเภอ และชาวบ้านขอร้องให้ฉันช่วยไปติดต่อที่อำเภอให้ด้วย คินนี่ฉันอยู่กับกลุ่มผู้หญิงประมาณ 50 คน จนถึงตี 3 ซึ่งแต่ละคนก็ไม่ยอมกลับบ้าน ยากรู้ว่าเอกสารของเพื่อนบ้านเป็นอย่างไรบ้าง ฉันเห็นภาพของผู้หญิงนั่งฟังและดูเอกสารกันและกัน โดยมีลูกๆ นอนหลับที่บนตักบ้าง ข้างๆ แม่บ้าง หรือบางคนแบกลูกไว้อยู่บนหลัง ซึ่งเป็นภาพที่ทำให้ฉันเห็นแล้ว ถอยไม่ได้ต้องช่วยเต็มที่ ฉันและเพื่อนร่วมงานอีก 3-4 คน ตระเวนไปตามหมู่บ้านของพี่น้องลาหู่ในอำเภอเชียงดาวเกือบทุกหมู่บ้าน ทุกที่ที่เราไป ชาวบ้านมีความหวังอย่างมากที่เราจะช่วยพวกเขาได้ ฉันเองก็มีความเชื่อมั่นว่าจะช่วยพวกเขาได้

รวมกันจัดตั้งอาสาสมัครต่อสู้กับผู้มีอำนาจหน้าที่

จากการได้เข้าไปในชุมชน 20 กว่าชุมชน ทำให้มีแกนนำที่สามารถอ่านออกเขียนได้มาเป็นอาสาสมัคร 1 ชุด ประมาณ 20 คน มีผู้หญิง 1 คน นอกนั้นเป็นผู้ชาย ส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้านของฉันอาสาสมัครชุดนี้ฉันหวังว่าจะเป็นกลุ่มที่สามารถพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ทางอำเภอได้ เพราะเป็นกลุ่มที่ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการเตรียมชาวบ้านตรวจสอบเอกสารเขียนคำร้อง และติดตามความคืบหน้าของการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ฉันได้ส่งอาสาสมัครกลุ่มนี้มาขอรับการเขียนคำร้องขอลงรายการสัญชาติหลายครั้ง ในขณะเดียวกัน ฉันได้ติดต่อกับทางอำเภอเชียงดาวเพื่อจะรู้ได้ว่าทางอำเภอเตรียมรับมือมติคณะรัฐมนตรีไว้ว่าอย่างไร หนึ่งคณะทำงานของคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาชนเผ่าและชาติพันธุ์ช่วยเราได้มากในการติดต่อกับทางอำเภอ ทางอำเภอได้ทำแผนการรับคำร้องออกมา เพื่อที่จะให้อาสาสมัครไปรับคำร้องขอลงรายการสัญชาติ เป็นที่น่ายินดีสำหรับชาวบ้านที่ให้คนธรรมดาที่อยู่ในชุมชนตนเอง มีโอกาสทำเอกสารทางราชการ

แต่ผลออกมาปรากฏว่าหมู่บ้านที่ไปร่วมชุมนุมไม่มีรายชื่ออยู่ในแผนงานที่ทางปลัดฯ วางไว้เลย...มันเกิดขึ้นได้อย่างไร?

เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะแสดงให้เห็นว่าประชาชนที่ถูกประท้วงตราว่าไม่เชื่อฟังข้าราชการจะไม่ได้รับการบริการจากรัฐ ทำให้ชาวบ้านหลายหมู่บ้านมาต่อว่าฉันว่าเป็นคนทำให้หมู่บ้านที่ไปร่วมชุมนุมไม่มีรายชื่อที่ทางอำเภอจะให้สัญชาติ มีญาติของฉันคนหนึ่งมาต่อว่ามากมายและร้องให้กลับไป ฉันไม่รู้จะทำอย่างไรต่อ แต่สัญญากับแกนนำหมู่บ้านที่ไม่มีรายชื่อหมู่บ้านที่ทางอำเภอทำแผนไว้ว่าจะไปคุยกับปลัดอำเภอให้ ซึ่งวันต่อมาฉันได้หารือกับแกนนำหมู่บ้านให้ชวนคนในชุมชนไปที่อำเภอ เพื่อไปทวงถามวันเวลาที่ทางอำเภอจะมารับคำร้อง

วันหนึ่งเป็นวันที่ทางอำเภอประชุมผู้ใหญ่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาประชุมที่อำเภอ ฉันเดินทางไปที่ว่าการอำเภอแต่เข้าไปรอชาวบ้านที่จะมาประมาณ 9 โมงเช้า รถของชาวบ้านในหมู่บ้านของฉันมาถึงที่อำเภอโดยรถยนต์ประมาณ 20 กว่าคัน มีชาวบ้านมากกว่า 200 คน แกนนำชาวบ้านที่เข้มแข็งคนหนึ่งเข้าไปหาปลัดอำเภออาวุโสที่กำลังประชุมอยู่ แล้วพูดว่าพวกเราบ้านหนองเขียว หมู่ 3 ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่มาเพื่อที่จะมารับทราบวันเวลาที่ทางอำเภอไปรับคำร้องในที่ชุมนุม แต่บรรยากาศในเวลานั้นดูเหมือนชาวบ้านล้ามที่ว่าการอำเภอ โดยเฉพาะที่หอประชุม มีชาวบ้านอยู่รอบ ๆ เต็มไปหมด ชาวบ้าน 200 กว่าคน และผู้ที่มาติดต่อราชการ พ่อหลวงหมู่บ้านอื่น ๆ ที่มาประชุมกันวันนั้น มีตำรวจอยู่โรงพักข้าง ๆ ที่ว่าการอำเภอก็มาดูแลรักษาความปลอดภัยอีก 20 กว่านาย ปลัดอำเภออาวุโสโกรธมากที่อยู่ ๆ ชาวบ้านมากมายมาที่อำเภอโดยไม่ได้บอกล่วงหน้าก่อน เรียกปลัดอำเภออีกท่านหนึ่งที่ทำแผนของหมู่บ้านมาชี้แจง ปลัดอำเภอท่านนั้นชี้แจงว่าการไปรับคำร้องมีหลายคณะทำงาน และอีก 2 คณะกำลังเตรียมแผนงานอยู่ ฉันได้ถามปลัดอำเภอท่านนั้นว่าให้ทำเลยได้

หรือไม่ อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านก็มาครบ ชาวบ้านก็มากันหลายคน เพื่อให้เขาจะได้กลับไปเตรียมตัว เพราะมีเด็กหลายคนที่ยังเรียนหนังสืออยู่ที่อื่น ต้องกลับมารอเพื่อยื่นคำร้อง หรือถ้ารู้วันเวลาที่แน่นอนจะได้เรียกลูกหลาน หรือสมาชิกในบ้านที่ไปทำธุระที่อื่นกลับมาด้วย จะได้มีเวลาเตรียมตัวกัน เพราะตอนนั้นเด็กหลายคนขาดเรียนหลายวันแล้ว ท่านปลัดอำเภอบอกว่า กำลังจะทำงานร่วมกับผู้ใหญ่บ้านวันนี้ ชาวบ้านบอกว่าดีมากและพวกเขาจะรอฟังด้วย **เพราะที่ผ่านมาผู้ใหญ่บ้านไม่ค่อยให้ข้อมูลกับชาวบ้าน** วันนี้พวกเราได้มา แล้วก็จะรอฟังจะได้บอกลูกๆ ว่าวันไหน ถ้าอีกนานหลายวันจะให้ลูกกลับไปเรียนก่อน แล้วให้กลับมาวันที่จะยื่นคำร้อง

ผู้นำระดับหมู่บ้านกับการเรียกเก็บเงิน

เหตุการณ์ที่ชาวบ้านมาทวงถามวันเวลาที่ทางอำเภอจะมารับคำร้อง เรียกความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ กลับคืนมา ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านกลับไปเตรียมลูกบ้านของตนเอง หลังจากนั้นคณะทำงานรับคำร้องที่มีเจ้าหน้าที่รัฐ แกนนำชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปรับคำร้องขอลงรายการ สัญชาติตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นสถานการณ์ที่ชาวบ้านกระตือรือร้น เพราะคนที่ล้มภาวะเป็นชนเผ่าเดียวกัน แต่มีเหตุการณ์ที่ทำให้ฉันทกับเพื่อนร่วมงาน แกนนำชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครเสียใจมากคือ **มีการเก็บเงินจากชาวบ้าน โดยผู้นำหมู่บ้านนั้น เพื่อที่จะเอาไปให้ปลัดอำเภอและเลี้ยงอาหารคนที่มารับคำร้องขอลงรายการสัญชาติ** พวกเราทราบภายหลังว่าเป็นเงินมากอยู่ คณะทำงานรับคำร้องประมาณ 30 คน พวกเราได้อาหารธรรมดาๆ ซึ่งเป็นผักที่เก็บจากไร่สวน แต่ผู้นำเก็บเงินคนละ 100 บาท พวกเราพยายามเขียนคำร้องให้ได้อย่างน้อยวันละ 500-600 คน ฉันทดูแล้ว ค่าอาหารที่เรากินคงไม่เกิน 3,000 บาท **ที่เหลือก็เป็นของผู้นำหมู่บ้านกับปลัดอำเภอทั้งหมด** ซึ่งชาวบ้านคงเข้าใจว่าพวกเราทุกคนที่เป็นอาสาสมัคร

คงมีส่วนกับเงินจำนวนนั้น เราได้รู้เรื่องนี้ตอนที่พวกเราเดินทางกลับมา ผนตกหนักมาก ทำให้ถนนลื่น รถตกหล่ม มีชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านใกล้เคียง เดินทางกลับไป แต่ไม่มีชาวบ้านคนไหนช่วยเอารถขึ้นเลย เขาบอกว่าเขาไม่ได้เขียน คำร้องทั้ง ๆ ที่จ่ายเงินไปแล้วเป็นพัน ดูที่ผู้หญิงคนนั้นโกรธมาก ฉันจึงถามว่า จ่ายให้ใครหรือ เขาบอกว่าจ่ายให้กับคะแซ ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน จ่ายคนละ เท่าไหร่ คนละ 100 บาท บ้านเรามี 9 คน จ่ายไป 900 บาท พี่คนนั้นไม่ได้ เขียนคำร้องเพราะเป็นเวลาเย็นมากแล้ว และตามแผนเราต้องเดินทางไปรับ คำร้องหมู่บ้านอื่น คนที่เหลือให้ไปยื่นที่อำเภอตนเอง หรือไม่ก็ต้องทำแผน อีกทีหนึ่ง ฉันถามว่าจะเอาเรื่องหรือไม่จะช่วยดำเนินการให้ **ไม่มีชาวบ้าน คนไหนเอาเรื่อง เพราะกลัวว่าจะไปทำให้ปลัดอำเภอและผู้นำหมู่บ้าน โกรธแล้วจะไม่ทำบัตรให้**

พวกเราจึงประชุมกันวก่อนที่เราจะทำบ้านไหน เราจะคุยเรื่องนี้ก่อน และถ้ารู้ว่าใครจ่ายให้ก็จะไม่รับคำร้องของคนนั้น ฉันและคณะทำงาน อาสาสมัครประสบกับปัญหาและอุปสรรค ที่นอกจากระยะเวลาและ งบประมาณในการดำเนินการรับคำร้องแล้ว ก็มีปัญหากับผู้ใหญ่บ้านที่ต้อง ลงนามรับรองหลายหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านบอกว่ากลุ่มคนที่ไปร่วมชุมนุม เป็นกลุ่มคนที่ไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่บ้าน ไม่ใช่เป็นเด็กดีของนายอำเภอ ทำให้ ผู้ใหญ่บ้านหลายหมู่บ้านไม่ยอมลงนามรับรองให้ วันหนึ่งแกนนำหมู่บ้าน ที่เป็นอาสาสมัครรับคำร้องมาหาฉันที่สำนักงานเอาคำร้องมาให้ประมาณ 400 กว่าคำร้อง แล้วบอกว่าผู้ใหญ่บ้านไม่ลงนามให้ เพราะผู้ใหญ่บ้านขอเงินคนละ 100 บาท ลองคิดดูแล้วกัน 100 x 2,000 คน จะเป็นเท่าไหร่ ฉันและเพื่อน ร่วมงานคนหนึ่งที่เป็นชนเผ่าลาหู่เอาคำร้องของชาวบ้านไปหาผู้ใหญ่บ้าน คนนั้น เราพูดคุยกันประมาณครึ่งวัน ทำความเข้าใจกันว่า ถ้าผู้ใหญ่บ้าน ไม่ลงนามให้ชาวบ้านเกือบ 2,000 คน จะไม่ได้รับการลงรายการสัญชาติไทย ถ้าอีกหน่อยพอหลวงลงเลือกตั้งกำนัน พวกเราก็จะลงให้พอหลวงเป็น พอกำนัน พอหลวงบอกว่า **ลูกบ้านในหมู่บ้านนี้ดี** แกนนำหมู่บ้าน

ไม่เกรงใจพ่อหลวงไปฟังพวกองค์กรพัฒนาเอกชน พ่อหลวงก็เลยบอกให้เอาไปให้หมู่องค์กรพัฒนาเอกชนลงนามให้ซี ฉันทบอกผู้ใหญ่บ้านว่า คนที่ไม่เชื่อฟังพ่อหลวงมีไม่กี่คน แล้วลูกบ้านของพ่อหลวงหลายพันคนต้องเดือดร้อนไปด้วยหรือ สุดท้ายพ่อหลวงก็ยอมลงนามให้ใช้เวลาในการลงนามรับรองประมาณครึ่งวัน หลังจากพ่อหลวงลงนามให้แล้ว พวกเราก็เอาคำร้องไปให้ผู้ใหญ่บ้านให้เขียนที่อำเภอ ซึ่งคงต้องรออีกนานกว่าจะผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ไปจนถึงอนุมัติให้เพิ่มชื่อในเอกสาร ทร.14 และต้องผ่านแกนนำชาวบ้านพ่อหลวงและปลัดอำเภออีกหลายขั้นตอน หลังจากยื่นคำร้องฯ ไปจำนวนมากทางอำเภอต้องตรวจสอบเอกสาร ในกรณีพื้นที่นี้เมืองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรเข้าไปช่วยตรวจสอบเอกสารด้วย

ปัญหาเสพติดกับการถูกประทับตราภาพเหมารวม และผลกระทบต่อสิทธิการเป็นพลเมืองฉันได้เข้าไปเป็นคณะทำงานกรรมการพิจารณาอนุมัติสัญชาติในระดับอำเภอ ซึ่งทางอำเภอตรวจสอบเอกสารเสร็จแล้วให้ตำรวจไปตรวจสอบรายชื่อที่หมู่บ้านอีกทีว่า บ้านเลขที่ตามคำร้องขอลงรายการสัญชาติมีตัวตนมีบุคคลตามรายชื่อหรือไม่ คณะทำงานพิจารณามีเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร เกษตรอำเภอ ครูคน. ปลัดอำเภอฝ่ายทะเบียน และเจ้าหน้าที่สงเคราะห์ชาวเขาประจำอำเภอ ฉันมีความลำบากใจมากที่ต้องมานั่งพิจารณาเป็นรายบุคคล เพราะมีจำนวนมาก ครั้งละประมาณ 1,000 คน และฉันก็ไม่รู้จักบุคคลเหล่านั้นด้วย แต่เชื่อว่ามีการกลั่นกรองระดับชุมชนและมีการตรวจสอบความถูกต้องของเอกสารและมีคุณสมบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.2539 อยู่แล้ว ถ้าคนไหนไม่มีคุณสมบัติ จะคัดออกไว้ก่อนให้ไปพิสูจน์สิทธิอีกทีหลัง แต่บรรยากาศในห้องพิจารณาอนุมัติ คณะกรรมการหลายคนใช้สถานการณ์เสพติดในชุมชนเป็นข้ออ้างไม่อนุมัติ ในวันนั้นมีมติว่าคำร้องที่มาจากหมู่บ้านเมืองคงจะไม่อนุมัติ เพราะในชุมชนนี้มีเสพติดมาก ฉันได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าถ้ามีเสพติดตำรวจก็น่าจะไปจับหรือจัดการกับคน

ที่เกี่ยวข้อง ถ้าพูดอย่างนี้เหมือนกับตำรวจจะเลยหน้าที่ ผู้หญิงและเด็กที่ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็ต้องพลอยทำให้ไม่มีสัญชาติไทยไปด้วย อย่างไรรก็ตาม มติที่ประชุมบอกให้ไปตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

บทบาทของกลุ่มผู้หญิงในการขับเคลื่อนภาคประชาชน

ด้วยประสบการณ์ในการต่อสู้ของฉันใน พ.ศ.2542 นั้น ฉันเป็นคนหนึ่งอยู่ในกลุ่มที่นำและมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหว ในส่วนของบทบาทของผู้หญิงที่เราเห็นสามารถเปิดโลกทัศน์ของฉัน และตระหนักรู้ถึงกรอบคิดว่า ผู้หญิงอยู่ภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ก็จริง แต่ในการชุมนุมครั้งนั้นผู้หญิงยังมีบทบาทมาก นอกจากการแสดงออกถึงวัฒนธรรมชนเผ่า การเตรียมเสปียงอาหารยังมีการนั่งคุยกัน มีการถกกันในรูปแบบที่ไม่ค่อยเป็นทางการ แต่เมื่อไรที่เป็น “ทางการ” การคุยกันเป็นกลุ่ม เป็นองค์กร เช่น กลุ่มของเครือข่ายสตรีชนเผ่ามีการเคลื่อนไหวมีการเชื่อมโยงกับขบวนการใหญ่ก็สามารถเกิดขึ้นได้เหมือนกัน ฉะนั้นบทบาทในการผลักดันความเห็นของพวกเขาเข้าไปในการขับเคลื่อนประสบการณ์การต่อสู้ต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้มีการเติบโตของกลุ่มสตรีเอง เช่น ในช่วงการชุมนุมในปีต่อ ๆ มาการรวมกลุ่มของผู้หญิงเห็นได้จากการเปิดโรงเรียนทางการเมืองของผู้หญิง ฉะนั้นถึงคุณอัญชลี ผลเกลี้ยง ที่เป็นครูใหญ่ของโรงเรียนผู้หญิง ช่วงนั้นฉันมีความรู้สึกว่าทุก ๆ วันพุธ เราจะเปิดโรงเรียน พวกเราผู้หญิงที่อยู่ที่นี่จะไปพูดคุยกันประเด็นต่าง ๆ และในห้องเรียนของเราก็ได้ทำประวัติของผู้หญิงที่นำเสนอปัญหาของตนเองไว้ช่วงแรก ๆ เราจะรวมกันศึกษาประสบการณ์ของผู้หญิงแต่ละคน ช่วงหลัง ๆ มาผู้หญิงลาหู่บอกว่าฟังไม่ค่อยรู้เรื่อง เราจึงตกลงกันว่า เราจะเปิดห้องเรียนทุกวัน โดยแยกเผ่าเรียนกัน และครูใหญ่ก็ยังเป็นอัญชลี เหมือนเดิม จึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนเองกับผู้อื่น

สรุป

จากที่ฉันได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ ช่วงเวลาหนึ่งของชีวิตพบว่า

1. การแก้ไขปัญหาสถานะบุคคลหรือสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย รวมทั้งปัญหาของบุคคลไร้รัฐโดยทั่วไป ต้องมีความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน แต่ข้อค้นพบมีว่า ข้าราชการในระดับกรมการปกครอง และข้าราชการในระดับปฏิบัติ ไม่สนองนโยบาย หรือปฏิบัติตามผลการเจรจา เช่น กรณีเจ้าหน้าที่บางอำเภอไม่สนองนโยบายการเร่งรัดลงรายการสัญชาติ และการลงรายการสถานะบุคคล ทำให้การพิสูจน์สถานะบุคคลของบุคคลบนพื้นที่สูงไม่แล้วเสร็จ เมื่อครบกำหนดระยะเวลาผ่อนผัน การติดตามความก้าวหน้าขั้นตอนของการลงรายการสัญชาติของผู้เดือดร้อนผู้ไร้สัญชาติต้องใช้วิธีการและรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการขออนุมัติร้องระดับภาค ระดับอำเภอ องค์กรพัฒนาเอกชนต้องรับภาระในการเตรียมความพร้อมและให้กำลังใจแก่ผู้ไร้สัญชาติ และเตรียมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ โดยให้มีส่วนร่วมของแกนนำในรูปแบบอาสาสมัคร

2. ปัญหาอันเกิดจากความผิดพลาดของเอกสาร เช่น กรณีสถานที่เกิดและสถานที่อพยพเข้ามาปีเดียวกัน ข้อมูลขัดกับความจริง เช่น ระบุว่าหัวหน้าครอบครัวเกิดอำเภอแม่ฟ้าหลวง ปี พ.ศ.2498 (พ.ศ.2498 ยังไม่มีการก่อตั้งอำเภอแม่ฟ้าหลวง) แต่ระบุว่าอพยพมาจากอำเภอแม่จัน พ.ศ.2498 กรณีข้อมูลไม่ชัดเจน โดยไม่ระบุ ปี พ.ศ.ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยและสถานที่เกิด เจ้าหน้าที่อำเภอแก้ไขข้อมูลในทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงโดยพลการ ข้อมูลในทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้านระบุเกิดในไทย แต่ในแบบพิมพ์ประวัติบุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ.2533-2534 ถูกระบุว่าเกิดในพม่า และกรณีตกลงจากทะเบียนบ้าน และไม่มีสิทธิยื่นคำร้องขอลงรายการสัญชาติ

3. การคงอยู่ของระบบอุปถัมภ์และการแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ โดยเจ้าหน้าที่รัฐและแกนนำชุมชนโดยเห็นได้จากผู้นำระดับหมู่บ้านกับการเรียกเงิน

4. การใช้เงื่อนไขยาเสพติดมาประกอบการพิจารณาอนุมัติสัญชาติ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากนโยบายประกาศสงครามยาเสพติดของรัฐ ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นใช้อำนาจหน้าที่เกินเหตุ หรือใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ หมู่บ้านไหนที่คนในหมู่บ้านไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดก็เหมารวมว่าทุกคนเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและไม่อนุมัติให้ลงรายการสัญชาติ

บทเรียน

จากประสบการณ์และความคิดเห็น

ที่ฉันเล่ามาทั้งหมดเป็นการต่อสู้เรื่องสัญชาติของผู้หญิงชนเผ่า กรณีศึกษาชีวิตจริงของผู้หญิงลาหู่คนหนึ่ง ผู้หญิงลาหู่ที่ไร้สัญชาติเป็นกลุ่มที่ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนอยู่เสมอมา พวกเขาถูกล่วงละเมิดสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งทางกาย อาทิ การถูกทำร้ายทุบตีและทางใจเช่นปัญหาประโยชน์โดยมิชอบจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งการเป็นคนไร้สัญชาติของพวกเขาทำให้ต้องจำยอมในทุกกรณี เนื่องจากคิดว่าตนเองไม่มีหนทางต่อสู้เพราะถือว่าเป็นบุคคลนอกกฎหมาย ฉันคิดว่าประสบการณ์ของฉันสะท้อนให้เห็นถึงข้อค้นพบที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

1. ข้อค้นพบจากการศึกษากฎหมายสัญชาติตามกฎหมายไทย นโยบายและระเบียบปฏิบัติของรัฐ

1.1 ดัชนีกฎหมายขั้นตอนและกระบวนการที่ล้าล้น ไม่เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของชาวเขา โดยเฉพาะชีวิตผู้หญิงลาหู่ ความเข้าใจ

ในกฎหมายสัญชาติ หรือระเบียบที่เกี่ยวกับการกำหนดสถานะบุคคลของเจ้าหน้าที่บางคนในบางอำเภอ ทำให้ขาดความมั่นใจในการปฏิบัติงาน ประกอบกับสาระสำคัญทางกฎหมายเองสลับซับซ้อนยากแก่การตีความ หรือทำความเข้าใจยากมาก ทำให้การดำเนินงานและการตีความข้อกฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้องผิดพลาด และผู้มีอำนาจระดับปฏิบัติขาดความมั่นใจ ในการพิจารณาและตัดสินใจอนุมัติ

1.2 ปัญหาที่เกิดจากการละเมิดกฎหมาย ระเบียบ นโยบาย ที่เกี่ยวข้องของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การไม่ยอมรับคำร้องขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนราษฎรตามระเบียบ พ.ศ.2543 เนื่องจากอ้างว่า กระทรวงมหาดไทยไม่มีคำสั่งกำกับลงมา กรณีกระทรวงมหาดไทยออกหนังสือด่วนมากที่ มท.0310.1/ว 315 ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2545 ที่มีคำสั่งให้ 20 จังหวัดประกาศให้กลุ่มบุคคลบนพื้นที่สูงยื่นคำร้องขอลงรายการสถานะบุคคลให้แล้วเสร็จภายใน 31 สิงหาคม พ.ศ.2545 จากนั้นถือว่าไม่ประสงค์ขอรับสถานะบุคคลนั้น ในทางปฏิบัติกระบวนการยื่นคำร้องมีขั้นตอนมากมายไม่สามารถจะแล้วเสร็จในเวลาที่กำหนด และ การใช้เงื่อนไขยาเสพติดมาประกอบการพิจารณาอนุมัติสัญชาติ การไม่ยอมฉีกหางบัตรคำร้องขอลงรายการสัญชาติให้กับผู้มายื่นคำร้องทำให้ติดตามไม่ได้

1.3 คุณสมบัติที่ระบุไว้ในตัวบทกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ที่ทำให้ผู้หญิงไม่ได้สัญชาติ เช่น ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.2535 ทำให้ชาวเขาบางส่วนได้รับการลงรายการสัญชาติ แต่ใน พ.ศ.2539 ได้มีการแก้ไขคุณสมบัติบุคคลในทะเบียนระบุให้ “ชาวเขา” ที่จะลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านและมีสถานะเป็นคนไทย ต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในความดูแลของส่วนราชการหรือได้รับการจัดทำทะเบียนราษฎรชาวเขาไว้แล้ว หรือจัดทำ

เลขประจำตัวประชาชน ประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า การได้เอกสารแต่ละชิ้นไม่ใช่อยู่ๆ ก็มีคนจัดทำให้เลย มีขบวนการมากมายซับซ้อนและเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาที่เป็นปัญหกว่าที่ผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์จะได้เอกสารแต่ละชิ้น และถ้าวิเคราะห์คุณสมบัติแต่ละข้อจะเห็นช่องว่างที่ไม่ง่ายเลยที่ผู้หญิงชนเผ่าจะได้สัญชาติในถิ่นนั้นจนขอยกตัวอย่างเพียง 2 ข้อที่ทำให้ผู้หญิงชนเผ่าไม่สามารถลงรายการสัญชาติไทยได้ คือข้อที่ 3 **มีถิ่นที่อยู่ถาวร โดยมี ทร.13** แต่ยังมีผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์อีกมากมายที่ตกหล่นทั้งเพราะไม่ผ่านการสำรวจในโครงการสิงห์ภูเขา หรือผ่านแล้วและเอกสารบางอย่างสูญหาย และข้อที่ 6 **สามารถพูดและฟังภาษาไทยได้** ปัญหาเรื่องภาษาและการทำให้ภาษาไทยเป็นแกนกลาง และผลทำให้ภาษาอื่นเป็น **ชายขอบ** จากการศึกษาโครงสร้างทางสังคมลาหู่ที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผู้หญิงไม่ได้อยู่ในโครงสร้างที่ต้องออกนอกชุมชนเพื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นฐานให้พวกเขาในการตัดสินใจ และองค์ความรู้ที่จำกัดไม่ทำให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือเพื่อเป็นผู้นำ หรือความจำเป็นในการใช้ภาษาอื่นในชีวิตประจำวัน เพราะพวกเขาไม่มีความจำเป็นต้องออกไปนอกชุมชน หรือผู้หญิงบางคนรู้และพูดได้บ้าง แต่ไม่เพียงพอสำหรับการไปพูดกับเจ้าหน้าที่รัฐ บุคคลอื่นที่พวกเขาไม่คุ้นเคย หรือการไปพูดที่เป็นทางการ เช่น พูดกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดได้ จึงทำให้ผู้หญิงชนเผ่าไม่สามารถพูดภาษาไทยเวลาไปสัมภาษณ์ที่อำเภอ ทำให้ระบบอุปถัมภ์และการแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบจากผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐยังคงดำรงอยู่อย่างคุกคามชาวบ้าน

2. สังคมลาหู่ : สังคมปิดกั้นไทย

การที่ผู้หญิงในสังคมลาหู่ไม่สามารถเป็นผู้นำทางการปกครองหรือคณะ ได้ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นการยากสำหรับผู้หญิงในการที่ต้องเดินทางไปไหนมาไหนมากมายหลายที่โดยลำพัง และมีข้ออ้างด้วยว่าผู้หญิงไม่มี

ความรู้ในการพิจารณา การตัดสินใจ คดีความ การลงโทษ ไม่มีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับภายนอกได้ รวมทั้งการเป็นผู้นำศาสนา ความเชื่อ การทำพิธีกรรม หรือ “โตโบ” ด้วยเหตุของการที่ผู้หญิงไม่มีโอกาสได้เรียนและไม่รู้ภาษาของพระเจ้า การประกอบพิธีกรรม จึงไม่มีความศักดิ์สิทธิ์และจะไม่ได้บุญ เหล่านั้นเป็นการให้อำนาจหน้าที่แก่ชายเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าต่อตำแหน่งต่างๆ ที่ชายเป็นอยู่ในสังคมลาหู่ ข้อจำกัดในการเรียนรู้ การฝึกฝนของผู้หญิงในบางอย่าง เช่น การตีเหล็ก วิชาป้องกันตัวเอง โดยมีเหตุผลทางด้านสรีระหรือพลังของผู้หญิง ผู้หญิงไม่สามารถเรียนวิชาการป้องกันตนเองได้ เพราะผู้หญิงอยู่แต่ในบ้านไม่ค่อยจะได้เดินทางไปไหน แต่ผู้ชายจะต้องเดินทางไปบ่อยๆ จึงจำเป็นต้องเรียนไว้เพื่อป้องกันตัวได้ งานที่ต้องให้ผู้ชายรับผิดชอบหลัก เช่น ตัดต้นไม้ใหญ่ หาฟืน ด้วยเหตุผลด้านสรีระของผู้ชายที่แข็งแรงกว่า แข็งแรงกว่า สะดวก และมีภาระในครอบครัวน้อย ผู้ชายทำหน้าที่เป็นพ่อสื่อหรือการติดต่อให้หนุ่มสาวได้ทำความรู้จักกัน ซึ่งจะนำไปสู่การแต่งงานต่อไปด้วยเพราะผู้หญิงไม่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนนอกหมู่บ้านที่ห่างไกล หรือต้องเข้าป่าในบางครั้งได้ และการส่งแม่สื่อไปหาผู้ชายเป็นเรื่องที่สร้างความเสื่อมเสียให้วงศ์ตระกูล จะถูกครหาว่าผู้หญิงวิ่งไปหาชาย เป็นสิ่งที่ต้องห้ามเช่นกัน การเก็บรักษาคุณแลทรัพย์สินเป็นบทบาทหลักของผู้หญิงที่อยู่ในพื้นที่บ้านเท่านั้น ส่วนการจัดการเป็นบทบาทของผู้ชายเป็นหลัก เพราะสามารถเดินทางออกไปไหนได้ การที่ผู้หญิงไม่มีโอกาสแสดงบทบาทในตำแหน่งสำคัญๆ ของสังคมลาหู่ ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงไม่มีความรู้ ขาดความสนใจ ไม่มีทักษะ อ่อนแอกว่า มีแรงน้อยกว่า จึงขาดประสบการณ์ ผู้หญิงผู้มีโอกาส มีตำแหน่ง มีสถานภาพในหมู่บ้าน คือ ค่ะซ้อมา มีบทบาทหน้าที่ในการสั่งสอน ตักเตือน คนในชุมชนให้เป็นคนดี ให้ปฏิบัติตามจารีตประเพณี ทำความสะอาด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน รักษาใช้ในบางกรณี แต่ไม่มีอำนาจตัดสินใจในการพิจารณาคดีความต่างๆ ของหมู่บ้าน บางอย่างเป็นบทบาทผู้หญิง

ที่ต้องรู้การดูแลบ้านเรือน การทำอาหาร การดูแลรักษาผู้ป่วย และการอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูคนในครอบครัว สังคมหมู่บ้าน รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่ผู้หญิงจะต้องจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ การจำกัดเพศในบทบาทดังกล่าว ยังนำมาใช้ในการให้ความรู้สมัยใหม่ที่มอบบทบาทบางอย่างให้ผู้ชาย เช่น การเข้าร่วมประชุม การประสานงาน การเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือติดต่อกับบุคคลภายนอก เป็นต้น

การที่ให้บทบาท คะซ้อมา (ผู้หญิง) ในการทำหน้าที่สั่งสอนตักเตือนชาวบ้าน สมาชิกชุมชน และมีข้อห้ามบางอย่างที่เกี่ยวกับคุณธรรม เช่น การทำสงคราม ไสยศาสตร์ การดู่ (การใช้คุณไสยทำร้ายคนอื่น) การติดต่อกับสิ่งชั่วร้าย เหล่านี้ฉันถือว่าเป็นโอกาสของผู้หญิงที่ได้ซึมซับการเป็นผู้นำในระบบคุณธรรม ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ชุมชน และชนเผ่าอย่างมหาศาล ถึงแม้ว่าความรู้และทักษะที่ผู้หญิงมีและได้เรียนรู้ ยังจำกัดอยู่ในการจัดการครอบครัว แต่ที่สำคัญผู้หญิงมีโอกาสได้ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสั่งสอน และถ่ายทอดทางด้านจริยธรรมเช่นกัน สังคมลาหู่ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิงในด้านความสัมพันธ์กับครอบครัวพ่อแม่ผู้หญิงมาก ทั้งนี้เพื่อให้ผู้หญิงได้เรียนรู้ ได้รับการถ่ายทอดจากแม่จึงเปรียบผู้หญิงเป็นผู้สร้างสิ่งสำคัญของโลก คือ ฟ้า เช่นกัน มาถึงปัจจุบัน บ้างยังมีความเชื่อกันว่าการออกไปนอกหมู่บ้าน ติดต่อกับคนภายนอกหรือธูระต่าง ๆ ควรจะเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ชายเท่านั้น จึงส่งผลให้ผู้หญิงลาหู่ส่วนมากในปัจจุบันไม่สามารถพูด อ่าน และเขียนภาษาไทยได้ เดินทางไปไหนมาไหนตามลำพังไม่ได้ ไปโรงพยาบาล โรงพัก หรือไปอำเภอไม่ได้ ยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้ชายในหลาย ๆ ประการ โดยเฉพาะภาษา การเดินทาง และความสามารถในการจัดการกับชีวิตของตัวเอง เหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังคงสำคัญยิ่ง ที่จะนำไปสู่การได้มีโอกาสเรียนรู้ การมีประสบการณ์ และทักษะชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างหญิงชายในอดีตดูเหมือนว่าสังคมลาหู่ จำกัดประเภทความรู้บางอย่างให้กับแต่ละเพศ แต่ในขณะที่การที่สังคมสมัยใหม่ให้บทบาทหรือโอกาสในการ

เรียนรู้ของทั้งสองเพศที่แตกต่างในบางเรื่อง เหมือนกันในบางเรื่อง ส่งผลให้ ผู้หญิงกับผู้ชายได้รับความรู้ที่ทั้งแตกต่างและเหมือนกัน จากสังคมใหญ่ด้วย ประกอบกับทุกสังคมเปิดกว้างมากขึ้น ในการติดต่อสื่อสาร แม้กระทั่งการ ไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน ความรู้ของทั้งชายและหญิงมีความจำเป็นที่ต้องขยาย ให้มีเพิ่มขึ้น หรือมากขึ้นตามระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนได้เข้าไป สัมพันธ์ด้วย หรือเท่าที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนในรูปแบบต่างๆ ที่ได้เข้ามา ถึงในชุมชน

3. ข้อค้นพบจากกระบวนการได้สัญชาติของฉัน

ผู้หญิงชนเผ่าลาหู่ที่สามารถออกมาเผชิญกับโลกภายนอกชุมชนได้ ต้องเป็นผู้หญิงที่ไม่เหมือนผู้หญิงลาหู่ทั่วๆ ไป ในสังคมลาหู่มีน้อยมากที่ ผู้หญิงมีโอกาสได้เรียนหนังสือ ในช่วง พ.ศ.2521 ในหมู่บ้านของฉันมีผู้หญิง เพียง 2 คนเท่านั้นได้เรียนหนังสือ การที่ฉันมีโอกาสมากกว่าผู้หญิงลาหู่ เช่นนี้ เพราะฉันอยู่ในสังคมลาหู่ที่เปลี่ยนจากศาสนาดั้งเดิม เป็นสังคมที่นับถือ ศาสนาคริสต์ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นลูกสาวของผู้สอนศาสนา เป็นช่องทางหนึ่ง ที่ทำให้ฉันหลุดออกมาจากสังคม วัฒนธรรม ประเพณีที่มีข้อห้ามข้อจำกัด มากมายที่ไม่ให้ผู้หญิงได้เรียนรู้ ในสังคมที่เป็นสังคมปิตาธิปไตย หรือในสังคม ระบบชายเป็นใหญ่ ทำให้ฉันสามารถต่อสู้เรื่องสัญชาติของตนเองจนได้ สัญชาติไทย และสามารถช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ให้ได้สัญชาติไทย ได้ระดับหนึ่ง การที่ฉันซึ่งเป็นผู้หญิงชนเผ่าคนหนึ่งไม่มีสัญชาติ ต้องประสบ กับปัญหาต่างๆ หลายอย่างดังนี้

3.1 ต้องจำทนอยู่ในระบบอุปถัมภ์และการคอร์รัปชันที่ยังคงอยู่คือ มีกลุ่มคนหาผลประโยชน์โดยมิชอบจากกระบวนการลงรายการสัญชาติ ผลประโยชน์นี้อาจตกแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือนายหน้าที่ หากินทางนี้ การเรียกเงินใต้โต๊ะจากกระบวนการปกติ เช่น ขอค่าเหนื่อย ค่าแรงในการดำเนินการ ทั้งที่พวกเราเดินเรื่องถูกต้องตามกฎหมายทุกอย่าง

แต่ก็ต้องจ่ายให้เพื่อความรวดเร็ว หรือเพื่อให้แน่ใจว่าเรื่องที่กำลังดำเนินการอยู่จะดำเนินต่อไป ไม่ได้หยุดอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน หรือระดับปลัดอำเภอ ยิ่งกว่านั้นถ้าเป็นผู้หญิงมีโอกาสดูถูกละเมิดทางเพศด้วย

3.2 ขาดโอกาสทางการศึกษา ระเบียบกระทรวงศึกษาที่ไม่ให้ใบวุฒิบัตรแก่นักเรียนที่ไม่มีสัญชาติไทย เมื่อจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทำให้ฉันและเพื่อนๆ กังวลใจและทุกข์ใจมาก จึงทำให้ความทุ่มเทต่อการเรียนน้อยลง น้องสาวของฉันต้องออกไปทำงานเป็นลูกจ้างทำงานในบ้าน หรือเพื่อนของฉันหลายคนออกไปทำงานร้านอาหาร หรือร้านคาราโอเกะไปสู่อาชีพบริการทางเพศ และติดโรคเอดส์กลับมาในชุมชน ไม่ได้เปิดเผยตนเองว่าเป็นโรคเอดส์ในหมู่บ้านของฉันมีเยาวชนตายด้วยโรคนี้หลายคน บางคนออกไปแต่งงานใช้ชีวิตอยู่ภายใต้สังคมระบบชายเป็นใหญ่ ช่างนอกมีเพื่อนหลายคนตายไปด้วยโรคเอดส์ที่ติดจากสามี ฉันคิดว่าถ้าเป็นผู้ชายโอกาสเสี่ยงในเรื่องนี้จะน้อยกว่าผู้หญิง

3.3 การมีอคติทางชาติพันธุ์และการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์จากเจ้าหน้าที่รัฐและบุคคลทั่วไป โดยผ่านชื่อ สกุลที่เป็นชื่อชนเผ่า สำเนียงการพูด หรือแม้กระทั่งหมายเลขบัตรประชาชน

3.4 การพิจารณาแก้ไขปัญหาของผู้หญิงชนเผ่าที่ต้องต่อสู้ให้ได้รับการแก้ไขปัญหาเรื่องสัญชาติ ต้องอาศัยปัจจัยเสริมที่สำคัญจากภายในครอบครัวและญาติพี่น้องอย่างเข้มแข็งด้วย ไม่ใช่รอการเข้ามาหยิบยื่นให้โดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว

4. ข้อค้นพบการช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับสัญชาติ

จากที่ฉันได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนในการช่วยเหลือผู้หญิงชนเผ่าและชาติพันธุ์ช่วงเวลาหนึ่งของชีวิตพบว่า

4.1 การแก้ไขปัญหสถานะบุคคล หรือสัญชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย รวมทั้งปัญหาของบุคคลไร้รัฐโดยทั่วไป ต้องมีความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้าน แต่ฉันค้นพบว่าข้าราชการในระดับต่าง ๆ ของกรมการปกครอง และข้าราชการในระดับปฏิบัติไม่สนองนโยบาย หรือปฏิบัติตามผลการเจรจา เช่น กรณีเจ้าหน้าที่บางอำเภอไม่สนองนโยบายการเร่งรัดลงรายการสัญชาติและการลงรายการสถานะบุคคล ทำให้การพิสูจน์สถานะบุคคลของบุคคลบนพื้นที่สูงไม่แล้วเสร็จ เมื่อครบกำหนดระยะเวลาผ่อนผัน การติดตามความก้าวหน้าขั้นตอนของการลงรายการสัญชาติของผู้เดือดร้อนผู้ไร้สัญชาติต้องใช้วิธีการ และรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุมเรียกร้องระดับภาค ระดับอำเภอ องค์กรพัฒนาชนเอกชน ต้องรับภาระในการเตรียมความพร้อมและให้กำลังใจแก่ผู้ไร้สัญชาติและเตรียมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ โดยให้มีส่วนร่วมของแกนนำในรูปแบบอาสาสมัคร

4.2 ปัญหาอันเกิดจากความผิดพลาดของเอกสาร เช่น กรณีสถานที่เกิดและสถานที่อพยพเข้ามาปีเดียวกัน ข้อมูลขัดกับความจริง เช่น ระบุว่าหัวหน้าครอบครัวเกิดอำเภอแม่ฟ้าหลวง พ.ศ.2498 ทั้ง ๆ ที่อำเภอนั้นยังไม่มีแต่ระบุว่าอพยพมาจากอำเภอแม่จันปีเดียวกัน กรณีข้อมูลไม่ชัดเจน โดยไม่ระบุปี พ.ศ.ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยและสถานที่เกิด เจ้าหน้าที่อำเภอแก้ไขข้อมูลในทะเบียนประวัติชุมชนบนพื้นที่สูงโดยผลการ ระหว่างทะเบียนสำรวจบัญชีบุคคลในบ้านระบุเกิดไทย แต่ในแบบพิมพ์ประวัติบุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ.2533-2534 ถูกระบุเกิดในประเทศพม่า และกรณีตกหล่นจากทะเบียนบ้าน และไม่มีสิทธิยื่นคำร้องขอลงรายการสัญชาติ

4.3 การคงอยู่ของระบบอุปถัมภ์ และการแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ โดยเจ้าหน้าที่รัฐและแกนนำชุมชนโดยเห็นได้จากผู้นำระดับหมู่บ้านกับการเรียกเงิน

4.4 การใช้เงื่อนไขยาเสพติดมาประกอบการพิจารณาอนุมัติสัญชาติ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากนโยบายประกาศสงครามยาเสพติดของรัฐ ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น ใช้อำนาจหน้าที่เกินเหตุ หรือใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ หมู่บ้านไหนที่คนในหมู่บ้านไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ก็เหมารวมว่าทุกคนเกี่ยวข้องกับยาเสพติด และไม่อนุมัติให้ลงรายการสัญชาติ

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 เนื่องจากการศึกษานี้พบว่า สังคมชนเผ่าที่ดี สังคมไทยก็ดี ล้วนเป็นสังคมประชาธิปไตย ในความหมายว่าเป็นสังคมที่อำนาจและผลประโยชน์ต่าง ๆ อยู่ในมือของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ จึงมีผลต่อการทำให้เกิดอคติและกีดกันบนฐานของเพศ/เพศภาวะดำรงอยู่ควบคู่กับอคติทางชาติพันธุ์ และอคติต่อคนจน การขจัดอคติทางชาติพันธุ์อย่างเดียวไม่เพียงพอกับการแก้ปัญหา ยิ่งไปกว่านั้นอาจทำให้อคติทางเพศ/เพศภาวะและชนชั้นถูกกดทับซ่อนเร้นอยู่ต่อไป อันจะเป็นผลร้ายต่อผู้หญิงชนเผ่า การดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนของสังคม-วัฒนธรรมชนเผ่า และต่อสังคม-วัฒนธรรมไทยโดยรวมด้วย ด้วยเหตุนี้ผู้นำ ชนเผ่า รัฐ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชนเผ่าต้องหาทางเร่งผลักดันให้เกิดการขจัดปัญหาอคติ และการกีดกันบนความแตกต่างทางเพศ/เพศภาวะ ควบคู่ไปกับฐานทางด้านความแตกต่างทางชาติพันธุ์และฐานะทางเศรษฐกิจ

5.2 เห็นควรให้เกิดการแก้ไขระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนให้แก่ชาวไทยภูเขา เพราะการที่ผู้หญิงชนเผ่าพูดภาษาไทยได้หรือไม่ได้ ไม่ได้เป็นภัยต่อชาติ หรือความมั่นคงต่ออะไรทั้งสิ้น และการที่ผู้หญิงชนเผ่าพูดภาษาไทยไม่ได้เป็นเพราะการบริการระบบการศึกษาของไทยเองที่ไม่สามารถเข้าถึงพวกเขาได้

5.3 หน่วยงานพัฒนาเอกชน และหน่วยงานรัฐ ที่ทำงานกับชนเผ่า และชาติพันธุ์ ต้องทำความเข้าใจตนเอง สร้างความเข้าใจต่อสาธารณะเกี่ยวกับกลไกต่าง ๆ เช่น อนุสัญญาาระหว่างประเทศบางฉบับที่คุ้มครองสิทธิชาวไทยภูเขา เนื่องจากยังมีสนธิสัญญาและอนุสัญญาอีกหลายฉบับที่รัฐบาลยังไม่ได้เข้าเป็นภาคี หรือลงนาม หรือตั้งข้อสงวนไว้ไม่ยอมรับรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุสัญญาว่าด้วยชนพื้นเมืองและชนเผ่า ฉบับที่ 169 (ILO 169) ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ซึ่งระบุหลักการคุ้มครองสิทธิชนพื้นเมืองและชนเผ่าในแทบทุกด้าน หรืออนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งระบุหลักการคุ้มครองสิทธิการใช้และบำรุงรักษาทรัพยากรของชนพื้นเมือง ซึ่งรัฐบาลได้ลงนามไปในปี พ.ศ.2546 แต่ยังไม่ได้มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในขณะนี้ หรือในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก รัฐบาลก็ยังสงวนข้อ 7 ของอนุสัญญาที่ระบุเรื่องสิทธิจะมีสัญชาติของเด็กภายหลังการเกิดไว้ และจำเป็นต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อผลักดันรัฐบาลไทยให้ลงนาม หรือการรณรงค์ เพื่อให้มีการนำอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงทุกรูปแบบ (CEDAW) มาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมอย่างทั่วถึง เพื่อที่จะจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงในสังคมชนเผ่าที่ฉันทน์ แกนนำสตรี และผู้นำชนเผ่าพยายามทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในการสร้างการเปลี่ยนแปลง เช่น จัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเขียนรายงานเงา (Shadow report) ในเรื่องนี้ และเราสามารถชี้ประเด็นสัญชาติในการเขียนรายงานดังกล่าวด้วย

5.4 ในการแก้ไขปัญหาอันเกี่ยวกับการพิสูจน์สถานะนั้น รัฐควรมีมาตรการในเชิงเร่งรัดและเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้กฎหมายซึ่งจะสามารถพิสูจน์ หรือกำหนดสถานะของบุคคลบนพื้นที่สูงได้อย่างรวดเร็ว

5.5 รัฐควรมีกระบวนการที่ชัดเจนและเปิดเผยในการดำเนินการพิสูจน์ หรือกำหนดสถานะของบุคคลบนพื้นที่สูง อีกทั้งควรจะให้ภาคประชาชนหรือภาควิชาการเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา

ดังกล่าว เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเรื่องสัญชาติเป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งเป็นการตรวจสอบไม่ให้เกิดกระบวนการทุจริตคอร์รัปชันอีก และควรมีมาตรการที่จะลงโทษอย่างรวดเร็ว รุนแรง และเด็ดขาดแก่เจ้าหน้าที่ที่ทุจริตประพฤติมิชอบ หรือไม่เคารพต่อกฎหมายเสียเอง

ความสงสัย

ที่จริงแล้ว ฉันเองก็ไม่รู้เหมือนกันว่า “ความยุติธรรม” คืออะไร รู้แต่เพียงว่าในหมู่นักวิชาการ นักสตรีนิยม นักปรัชญากฎหมาย และนักกฎหมาย ฯลฯ ยังคงถกเถียงกันอยู่ไม่จบสิ้น ในหมู่คนทั่วไปก็มีการใช้คำว่า “ยุติธรรม” “ไม่ยุติธรรม” กันอยู่เป็นปกติตามใจชอบ ดูเหมือนจะหาข้อยุติไม่ได้

จากเรื่องที่ฉันเล่ามา ฉันและพี่น้องชาวเขาแสดงความเห็นว่า การที่ฉันและพวกฉันไม่ได้บัตรประชาชนคือความไม่ยุติธรรม ฉันและพวกฉันจึงต้องออกมาต่อสู้ พวกฉันจำนวนมากคิดว่าบัตรประชาชนคือ สิ่งที่เราต้องการ ดังนั้น อุปสรรคขวากหนาม การกีดกัน การเลือกปฏิบัติ การคอร์รัปชัน และการใช้ความรุนแรงในการสลายการชุมนุมตามสิทธิตามรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นในกระบวนการได้มาซึ่งบัตรประชาชนคืออุปสรรคของการเข้าถึงความยุติธรรม...มันก็อาจจะใช่ แต่เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น

“ความยุติธรรมตามกฎหมาย” เป็น “ความยุติธรรม” หรือไม่เป็นเรื่องยากที่ฉันจะตอบได้ เพราะฉันเคยได้ยินอาจารย์บางท่านสอนในห้องเรียนเมื่อครั้งเรียนสตรีศึกษาว่า “กฎหมายเปลี่ยนไปตามนโยบาย และนโยบายก็เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” ฉันเห็นด้วยเพราะประสบการณ์ที่ผ่านมากอกกับฉันว่า นโยบายความมั่นคงก็ดี นโยบายที่ดิน-ป่าไม้ นโยบายน้ำ นโยบายยาเสพติด นโยบายเกษตรพื้นที่สูง นโยบายประชากรและอื่น ๆ ของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด นอกจากนั้นนโยบายหนึ่งขัดกับอีกนโยบายหนึ่งเป็นอะไรที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เป็นต้น ดังนั้นฉันอาจสรุปได้ว่านโยบายรัฐ

หรือตัวรัฐเองนั่นแหละเป็นต้นเหตุของปัญหาเรื่อง “ความยุติธรรม” ฉันและพวกฉันจึงไม่อาจเข้าถึง “ความยุติธรรม” ได้เพราะพวกเราเป็น “คนอื่น” ไม่ใช่คนไทย เราจึงไม่มีบัตรประชาชน

แม้ว่าฉันและพี่น้องชนเผ่าจำนวนไม่น้อยได้รับ “บัตรประชาชน” แล้ว ซึ่งหมายถึงพวกเราเป็น “พลเมือง” ของประเทศไทยแล้ว อย่างนี้จะถือว่าเราเข้าถึง “ความยุติธรรม” แล้วหรือยัง ฉันยังไม่แน่ใจ เนื่องจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันทุกวันนี้บอกกับเราว่า เรายังคงถูกดูถูก ถูกเลือกปฏิบัติ เกือบเหมือนเดิมอยู่ แม้เราจะมีสิทธิ และเสรีภาพเพิ่มขึ้นมาในหลายๆ เรื่อง แต่ “ความเสมอภาค” นั้นดูเหมือนจะยังไม่มี หรือว่าเราเป็นเหมือนกับที่หลายๆ คนพูดกันตลอดมาคือ เราเป็น “พลเมือง” ชั้นสอง คำนี้ดูเหมือนใช้ในเชิงอุปมาอุปมัย...ฉันเคยเรียนมาอย่างนั้น...แต่ฉันคิดว่าที่จริงแล้วฉันและพวกฉันโดยเฉพาะผู้หญิงชนเผ่า ยากจน พูดภาษาไทยไม่ได้หรือไม่ชัด อาจเป็น “พลเมืองชั้นสี่-ชั้นห้า” ก็เป็นไปได้

“การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง” ที่ฉันเรียนในห้องเรียนก็ดี หรือได้ยื่นได้ฟังจากเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนก็ดี จะแก้ปัญหาก็ได้จริงหรือ หรือแก้ได้ระดับไหน ฉันจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างไร ระดับไหนที่ไหน และจะทำอะไร อย่างไร และทำเพื่ออะไร กับใคร และเมื่อไร ผลจะออกมาอย่างไร ฉันไม่มีคำตอบ ถึงกระนั้นก็ตาม ปัจจุบันฉันได้ปฏิบัติการไปแล้ว คือได้รับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีที่ “บ้านเกิด” ของฉัน

ผลจะออกมาอย่างไร...ฉันตอบไม่ได้ ตอบได้เพียงว่า อุปสรรคและปัญหามีมากมายจนถึงขั้นอาจเอาตัวไม่รอด...ฉันต้องร้องไห้หลายครั้ง... “การมีส่วนร่วม” เป็นอะไรที่พูดง่าย แต่ทำยากมาก...ร่วมคอร์รัปชัน ดูเหมือนทำได้มากกว่าเยอะที่เดียว!

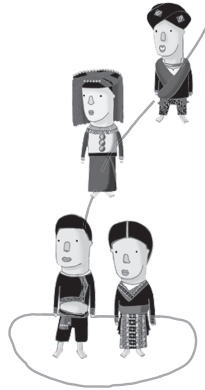

บทสรุป
เชิงสังเคราะห์

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

ในขณะที่ข้อความในบทนำ ซึ่งปรากฏในตอนต้นของรายงานวิจัยนี้ เป็นการตั้งโจทย์ หรือคำถามหลักของการวิจัยนี้ ซึ่งขยายความออกมาจาก ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม: การศึกษา วิจัยแบบอัตชีวประวัติของผู้หญิงชาติพันธุ์ ยิ่งไปกว่านั้น หากนำเอาเงื่อนไข สำคัญอีกประการหนึ่งคือ วิธีคิดของผู้สนับสนุนการวิจัย ซึ่งเป็นความร่วมมือ ทางด้านวิชาการด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ เช่น สำนักงานปฏิรูป กฎหมายกับองค์กรเพื่อความเสมอภาคระหว่างเพศและเพิ่มพลังของผู้หญิง แห่งสหประชาชาติประกอบไปด้วยแล้ว คณะผู้วิจัยและผู้เขียนบทสรุป เชิงสังเคราะห์ จึงมีภารกิจที่จะต้องตีโจทย์ใหญ่ดังกล่าวทำให้ได้ข้อสรุปว่า เป็นโจทย์ที่ยาก ซับซ้อน มีความแตกต่างและมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ นับแต่เวลาที่เริ่มเขียนข้อเสนอในการทำวิจัย การตั้งโจทย์ การเลือกใช้ กรอบคิด และเทคนิควิธีในการเก็บข้อมูลเพื่อตอบโจทย์ที่ตั้งขึ้น การเก็บข้อมูล สนามแล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์การวิจัย และขั้นสุดท้ายนำเสนอ บทสรุปเชิงสังเคราะห์ออกมาพร้อมด้วยข้อสังเกต หรือข้อเสนอแนะ บางประการนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากดังกล่าวแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อขึ้นชื่อว่า เป็น “การวิจัย” หรือ “การประกอบสร้างความรู้” แล้ว ก็ย่อมจำเป็นที่จะต้อง เสนอข้อค้นพบหรือคำตอบคำอธิบายหรือไม่ก็ต้องออกมาเสนอแนะในรูปของ ชุดวาทกรรมชุดต่างๆ ที่มีการใช้ การเห็นด้วย การไม่เห็นด้วย และการ ประกอบสร้างกับการถอดรื้อ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะด้านความคิดเห็นต่าง ๆ ออกมาด้วย ดังนั้นในกรณีการวิจัยนี้อาจสรุปเชิงสังเคราะห์ได้ว่า

หนึ่ง เรื่องราวต่าง ๆ ที่บรรดาผู้หญิงกรณีศึกษาได้เล่าให้เราฟังโดยตรง (เขียน) บ้าง และผ่านการให้สัมภาษณ์นักวิจัยแล้วนำมาเขียนร่วมกันบ้าง ต่างล้วนเป็นประสบการณ์ที่พวกเธอสามารถพูดได้อย่างเต็มปากว่าเป็น “ความจริง” พวกเธอไม่ได้จินตนาการมันขึ้น ถ้าหากมีอะไรที่เป็นจินตนาการ ก็น่าจะเป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี กฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางเพศ/ เพศภาวะและเพศวิถีของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เธอเกิดและเติบโตขึ้นมาเป็นลูกสาว พี่สาว น้องสาว เป็นเมีย ลูกสะใภ้ แรงงาน เป็นแม่ ยาย ย่า เป็นต้น บทบาท และสถานภาพของผู้หญิงเหล่านี้ไม่เหมือนกับผู้หญิงในสังคมที่ตนเติบโตขึ้นมาและใช้ชีวิตอยู่และต่างจากผู้หญิงชาติพันธุ์คนอื่น ๆ ในหมู่บ้านอื่น กับทั้งยังไม่เหมือนกับ “ภาพในอุดมคติ” ของผู้หญิง “ไทย” และ “ผู้หญิงสากล” อย่างไรก็ตามเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไป เช่น เกิดจากอิทธิพลของรัฐ และนโยบายสาธารณะ เช่น นโยบายความมั่นคง นโยบายปราบยาเสพติด นโยบายการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า แหล่งแร่ แหล่งก๊าซ แหล่งน้ำมัน นโยบายการศึกษา สาธารณสุข นโยบายการกระจายรายได้ นโยบายศาสนา และอื่น ๆ “ชนกลุ่มน้อย” ถูกเบียดขับออกจากป่าเขา พื้นที่ทำกิน แหล่งน้ำ ในรูปของการขยายพื้นที่อนุรักษ์กับนโยบายปราบปรามยาเสพติด เป็นต้น ทำให้รัฐในแต่ละยุคแต่ละสมัยต้องทำการ “คัดกรอง” หรือ “รวมเข้า-กันออก” กลุ่มชาติพันธุ์บางส่วนเข้าเป็น หรือขับออกจากการเป็น “พลเมือง” โดยการ “จำแนก” การสำรวจและการจัดประเภทบนฐานของหลักปฏิบัติ “สากล” ในเรื่อง “สายเลือด” บ้าง “หลักดินแดน” บ้าง หลักการด้านเวลาที่เข้ามาอยู่ในอาณาจักร หรือพรมแดนของประเทศไทยบ้าง ร่วมกับหลักการแบบไทยบ้าง เช่น หลักการเรื่องการจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์บ้าง หลักการเรื่อง “พูดภาษาไทย” ได้หรือไม่ได้ เรียนหนังสือไทยหรือไม่ เสียภาษี บำรุงท้องที่หรือไม่ มีบ้านเลขที่และมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน มีบัตรระบุสถานะ สิ้นต่าง ๆ และอื่น ๆ อีกมากหรือไม่ ประสบการณ์ของบรรดาผู้หญิงที่เป็น

เจ้าของเรื่องเล่าเหล่านี้ทุกคนคือประสบการณ์ที่ทุกคนประสบมาจริง และหลายคนไม่เพียงแต่ประสบกับปัญหาต่างๆ ที่ว่านั้น และยังมีอีกหลาย ๆ ปัญหาเท่านั้น แต่พวกเขา “ต่อสู้-ต่อรอง” กับมัน หลายคนถูกคุกคาม ชูเชิญเรียกเก็บเงิน ถูกโกง ถูกปรับ หลายคนถูก “ลืม” อย่างตั้งใจ และหลายๆ คนถูกกักขังจำคุก บางคนเมื่อได้บัตรประชาชนแล้ว มีสิทธิที่จะหางานทำแต่ก็ถูกเลือกปฏิบัติ คัดโกง ถูกขูดรีด ถูกเอารัดเอาเปรียบในฐานะที่เป็นทั้งผู้หญิง ผู้หญิงชาติพันธุ์ และผู้หญิงจน แม้จะมีบัตรประชาชนเป็นพลเมืองไทยแล้วก็ตาม เราจะเรียกประสบการณ์การต่อสู้ของพวกเขาว่าอะไร และพวกเขาคือใคร?

สอง พวกเขาเป็น “นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน” เดิมทีผู้เขียนบทสรุปเชิงสังเคราะห์หม่อมงามบรรดาผู้หญิงผู้เป็นเจ้าของเรื่องแนวอัตชีวประวัติเหล่านี้ว่าพวกเขาเป็นนักต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและครอบครัว โดยให้หลักการสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเป็นฐานของการต่อสู้-ต่อรอง ต่อมาผู้เขียนเห็นด้วยกับ “ภาษา” ที่เปลี่ยนไป ซึ่งบอกว่าพวกเขาคือ “นักเคลื่อนไหว” นักณรงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิมนุษยชน ล่าสุด ได้มีการประดิษฐ์คำใหม่ขึ้นมาคือคำว่า “ผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชน” ซึ่งถือว่าเป็นคำที่ค่อนข้างใหม่ที่ได้รับการบัญญัติขึ้นในปฎิญาสาหประชาชาติ ว่าด้วยผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนเพื่อใช้เรียกนักเคลื่อนไหว หรือนักณรงค์เพื่อสิทธิดังกล่าว แต่เพิ่มคำให้ด้วยการให้การรับรองสิทธิของบุคคลเหล่านี้ในการปกป้องสิทธิมนุษยชน และกำหนดพันธกรณีของรัฐภาคีให้สอดคล้องเพื่อเคารพคุ้มครองและส่งเสริมเสรีภาพเหล่านี้ ผู้หญิงนักณรงค์สิทธิมนุษยชนจึงเป็นผู้มีสิทธิเหล่านี้ตามกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงพวกเขาอาจแทบไม่เคยได้รับการยอมรับในฐานะผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนหรือได้รับความคุ้มครองตามฐานะดังกล่าว (ทวงสิทธิ์.....ทวงถามความยุติธรรม คู่มีผู้หญิงปกป้องสิทธิมนุษยชน, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, กรุงเทพฯ. 2550)

สาม จากข้อความข้างบนจะเห็นได้ว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้การรับรองว่า ผู้หญิงที่ถูกขืนมาต่อสู้อเพื่อสิทธิมนุษยชนของตน ดังเช่นบรรดาผู้หญิงผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่าเหล่านี้เป็น “นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน” และรัฐไทยจึงมีพันธกิจที่จะต้องรับรองส่งเสริมและคุ้มครองการต่อสู้ของพวกเธอ แต่อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติพวกเธอไม่ได้รับการปฏิบัติต่อจากรัฐในแนวทางนี้เลย ดังแสดงให้เห็นจากการวิจัยนี้

คำถามใหม่ที่ความจริงแล้วเป็นคำถามเก่าคือ “ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?” การที่รัฐไทยเป็นรัฐภาคี แต่ไม่ปฏิบัติตามพันธกิจจึงมีความหมายว่า เป็นไปอย่างนั้นเอง... เพราะถูกบังคับให้เป็นแต่ไม่มีความเข้าใจและสนใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง... ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ปัญหาอยู่ที่ไหน อยู่ที่รัฐมีวิธิติด **“ปิตาธิปไตย”** ที่มีอคติชุดต่าง ๆ เช่น อคติทางเพศ/เพศภาวะ/เพศวิถี อคติทางชาติพันธุ์ อคติทางชนชั้น และอื่น ๆ บวกกับปัญหา “คอร์รัปชั่น” ในระดับต่าง ๆ ซ้อนทับอยู่ด้วย หรือว่าปัญหาอยู่ที่หลักการของสิทธิมนุษยชน หรือจะเรียกว่าวาทกรรมสิทธิมนุษยชนก็ได้ นั่น ขัดแย้งกันระหว่าง “สากลนิยม” กับ “ท้องถิ่นนิยม” กล่าวคือ “สากลนิยม” ยังไม่มีอำนาจต่อการใช้ชีวิตของผู้คนในประเทศไทยและอีกหลาย ๆ ประเทศมากเพียงพอที่จะเข้ามาแทนที่ “ท้องถิ่นนิยม” “ชาตินิยม” “เผ่าพันธุ์นิยม” ฯลฯ ทั้งในฐานะชุดหนึ่งของวิธิติดว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ/เพศภาวะ และหรือเป็นวาทกรรมชุดหนึ่งที่รัฐและคนส่วนใหญ่ แม้จะอ้างว่าเป็น “นักประชาธิปไตย” ก็ไม่สนใจ

สี่ ที่อาจลึกซึ้งไปกว่านั้นอีกและเป็นปัญหาที่ยุ่งยากหนักหนามากกว่า คือ รัฐทุกรัฐไม่เพียงเฉพาะรัฐไทยหรือการเมืองไทยเท่านั้น โดยแก่นแท้แล้วเป็นสังคมนิยมเสรีนิยมใหม่ (Neo liberalism) ที่ใช้เศรษฐกิจแบบตลาดเป็นทั้งเครื่องมือและเป็นทั้งเป้าหมาย โดยใช้คำที่อำพราง (rhetoric) ต่าง ๆ หรือจะเรียกว่าวาทกรรมก็ได้เพื่อปกปิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนและปัญหา

อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นกับโลก เช่น ความขัดแย้งระหว่างประเทศ การต่อสู้หรือปะทะกันระหว่างอารยธรรม (เช่น คริสต์-พุทธ-อิสลาม-ฮินดู รวมทั้งความขัดแย้งภายในนิกายต่าง ๆ ของศาสนาเหล่านั้น) ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมของโลก เป็นต้น คำหรือวาทกรรมชุดต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ การพัฒนา การเติบโตทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ อีกหลายคำ

ห้า ในทัศนะของนักสตรีนิยมจำนวนไม่น้อยพวกเขาเห็นว่า **เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่เป็นรากเหง้าลึก ๆ ของการละเมิดสิทธิมนุษยชน** โดยเฉพาะผู้หญิงยากจน ด้อยการศึกษา ผู้หญิงชาติพันธุ์ ผู้หญิงพิการ และผู้หญิงในวัย “ไม่ทำงาน” หรือ “ทำงานไม่ได้” หรือผู้สูงอายุ เป็นต้น ดังนั้นจึงมีการนำเสนอภาพของ “เศรษฐกิจทางเลือก” “เศรษฐกิจแนวสตรีนิยม” ควบคู่ไปกับ “เศรษฐกิจชาวพุทธ” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” มาโดยตลอด แต่สองแนวคิดหลังนี้มักไม่มีมิติด้านเพศ/เพศภาวะ

ผลการวิจัยครั้งนี้ แม้ผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่าต่าง ๆ อาจไม่มองลึกขนาดนั้น แต่ผู้สรุปเชิงสังเคราะห์มีความเห็นว่า การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในชีวิตของพวกเขา เมื่อมองในระดับหนึ่งเป็นการละเมิดในระดับครอบครัว ชนเผ่า หมู่บ้าน ชุมชน ระดับถัดมาคือการละเมิดโดยรัฐ และที่ลึกกลับซับซ้อนไปกว่านั้นคือละเมิดโดยโครงสร้างเศรษฐกิจ-การเมืองระดับโลก ซึ่งยึดแนวทางเศรษฐกิจ การเมืองแบบเสรีนิยมใหม่แบบโลกาภิวัตน์ที่มีองค์กรดำเนินการอย่างแข็งขัน ได้แก่ WTO หรือ World Trade Organization และธนาคารโลก (World Bank) เป็นต้น รูปธรรมที่ปรากฏให้เห็นอย่างจับต้องได้ของการละเมิดสิทธิมนุษยชนผู้หญิงปรากฏอยู่ในประสบการณ์ของผู้หญิงนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน ซึ่งกำหนดนิยามขึ้นมาโดยองค์การระหว่างประเทศที่เหนือกว่ารัฐเช่นกัน แต่ดูเหมือนจะมีพลังอำนาจน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับหน่วยงานอื่น ๆ ในองค์การเดียวกันหรือระดับเดียวกัน เช่น หน่วยงานด้านสิทธิมนุษยชนในองค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

การดิ้นรนเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพหรือที่เรามักจะเรียกว่า การทำงาน เพื่อหารายได้นั้น ผู้หญิงถูกกระทำหรือ “ถูกขูดรีดเอาเปรียบอย่างไร” มีอยู่ในทุกกรณีศึกษา ที่ชัดเจนมากที่สุด น่าจะดูได้จากเรื่องเล่าทุกเรื่อง แต่หากมองในแง่มุมมองของสถานภาพและบทบาทที่แตกต่าง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหนือกว่า ต่ำกว่ากันตามจารีตประเพณีกับการแบ่งงานกันทำตามเพศ/เพศภาวะกับบริบทด้านพื้นที่แล้ว ได้แก่ กรณีของคำหญิงชาวदारวาทอง เมื่อเธอก้าวออกไปจากปริมาตรหรือพื้นที่ของ “บ้าน” (domestic sphere) ออกไปทำงานนอกบ้าน (public sphere) เช่น การทำงานให้ชุมชน “พวกผู้ชาย ในหมู่บ้านก็บอกเมียว่าอย่าไปเอาอย่างผู้หญิงแบบคำ” การปรับเปลี่ยนของคำเกิดจากการถูกจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ แล้วเธอถูกศาลสั่งจำคุกครั้งนี้ เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยรัฐหรือไม่? ในขณะที่ติดคุกและมีความสัมพันธ์กับหญิงคนคุกด้วยกันทำให้เธอได้ข้อสรุปให้กับตนเองว่า “การที่เรา ไม่ได้รู้กฎหมายและภาษานั้นมีส่วนที่ทำให้ถูกจับข้อหาต่าง ๆ ถ้าหากเรา รู้ เราก็จะปฏิเสธทันทีจะได้ไม่ถูกจับ” เธอจึงพยายามเรียนรู้กฎหมายเท่าที่พอ จะทำได้ ตรงนี้เป็นกรณีดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิมนุษยชนใช่หรือไม่?

หก พวกเขาเป็นทั้งผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนและผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนสตรี หากอ้างอิงนิยามว่าใครคือผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชน โดย ฮีนา จิลานี¹ แล้วเธอให้นิยามสั้น ๆ ว่า คือบุคคลใดก็ตาม “ที่ส่งเสริมและต่อสู้ เพื่อความคุ้มครองและการทำให้สิทธิมนุษยชนและเสรีภาพพื้นฐานเป็นจริงได้” ผู้หญิงที่เป็นผู้เล่าเรื่องทุกคนในงานวิจัยนี้เป็น “ผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชน” ได้อย่างแน่นอน ส่วนคำถามว่า “ใครเป็นผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง”

¹ ในรายงานของผู้แทนพิเศษเลขาธิการสหประชาชาติ ว่าด้วยผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชน ฮีนา จิลานี ที่เสนอต่อการประชุมครั้งที่ 62 ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน วันที่ 23 มกราคม พ.ศ.2549 ฉบับแปลเป็นภาษาไทย และตีพิมพ์ในชื่อ **ทวงสิทธิ์...ทวงถามความยุติธรรม... คู่มือผู้หญิงปกป้องสิทธิมนุษยชน** (อัญชญา สุวรรณานนท์ ไพศาล ลิขิตปรีชากุล บก. วิระดา สมสวัสดิ์, 2550 : 49)

สามารถตอบโดยอ้างอิงจากแหล่งเดียวกันก็คือ “...ผู้หญิงที่ปฏิบัติการปกป้องสิทธิมนุษยชนซึ่งตกเป็นเป้าเพราะความเป็นตัวเธอเองและผู้ที่ปฏิบัติการปกป้องสิทธิของผู้หญิง ซึ่งตกเป็นเป้าหมายเพราะงานที่เธอทำ กล่าวอย่างง่าย ๆ คือ นักเคลื่อนไหวสิทธิมนุษยชนที่เป็นผู้หญิงและนักเคลื่อนไหวอื่น ๆ (ไม่ว่าจะเป็นชาย หญิงรักหญิง ชายรักชาย ผู้มีพิศเวท/ใบเซ็กซวล บุคคลข้ามเพศภาวะหรือเพศอื่นใด) ที่ทำงานปกป้องสิทธิของผู้หญิงด้วย” (อัญชนา สุวรรณานนท์ ไพศาล ลิขิตปรีชากุล บก. วีระดา สมสวัสดิ์, 2550 : 50)

จึงสรุปได้ว่าพวกเธอเหล่านี้เป็นทั้งผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนและผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนสตรีด้วย สถานภาพของพวกเธอทั้งสองสถานภาพจึงเกิดจากปฏิบัติการและประสบการณ์ของเธอเองไม่มีใครมา “สั่งสอน/สั่งการ” ให้เธอเป็น พวกเธออยากเปลี่ยนแปลงชีวิตของตัวเอง จากนั้นจึงก้าวต่อไปเพื่อแก้ปัญหาให้กับผู้หญิงคนอื่น ผู้ที่เห็นว่าตนก็มีปัญหาเช่นกันแต่แก้ไม่ได้จึงมาขอให้พวกเธอช่วย ตรงนี้คือการก้าวข้าม “ปัจเจกชนนิยม” ซึ่งเป็นสาระสำคัญของเสรีนิยมทั้งเก่าและใหม่ใช่หรือไม่?

ทั้งหมดนี้ผู้อ่านสามารถดูคำอธิบายว่าด้วย ใครคือนักปกป้องสิทธิมนุษยชนที่ละเอียดกว่านี้ในหนังสือเล่มที่กล่าวอ้างไปแล้ว อย่างไรก็ตาม ผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนสตรีมักจะถูกทำร้ายคุกคาม ขู่เข็ญ และทำร้ายมากกว่าผู้ปกป้องสิทธิมนุษยชนผู้มีเพศ/เพศภาวะชาย โดยเฉพาะในเรื่องเพศวิถีที่จารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น การใช้วาทกรรมหญิงดี หญิงไม่ดี “มีซู้” หญิงม่าย และวาทกรรมการแพทย์/สาธารณสุขสมัยใหม่ที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกายและจิตใจของพวกเธอทั้งใน “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่สาธารณะ” เช่น การตรวจภายในตามโรงพยาบาล เป็นต้น เรื่องนี้ดูรายละเอียดได้จากเรื่องเล่าของหน่อแอรีย์ ฟุงเมืองทอง ผู้หญิงชาวปกากะเกอะอยู่กับอุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพของรัฐ ซึ่งมีลิวัลย์ เสนาวงษ์ เป็นผู้ร่วมเล่า

ตรงนี้ผู้เขียนบทสรุปเชิงสังเคราะห์ที่องค์การขยายความคำอธิบายของนักสตรีนิยมที่ยกมาอ้างว่าการที่เสรีนิยมใหม่แบ่งแยกพื้นที่ของการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ออกเป็นพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ส่วนตัว (public/private) นั้นรัฐเสรีนิยมใหม่ทำโดยการลดการอุทิศตนให้กับสิ่งที่เรียกว่า**ความดีงามสาธารณะต่างๆ** ที่ถือว่าเป็น**สากลนิยม** (universal public goods) อันเป็นแนวคิดที่ถกเถียงกันมาตั้งแต่สมัยเพลโต (Plato) ซึ่งเป็นแนวคิดว่าด้วยการแสวงหาระบบการเมืองที่ต้องสร้างและพิทักษ์รักษาความดีสาธารณะต่างๆ เอาไว้เพื่อประโยชน์ของสาธารณชน

เพราะฉะนั้นเมื่อเศรษฐกิจ-การเมืองของรัฐเปลี่ยนไปในแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่ว่านี้จะเกิดผลกระทบใหญ่ ๆ สาม สี่ประการต่อผู้หญิง

หนึ่ง ผู้หญิงจำนวนหนึ่งซึ่งเคยหางานที่ดี ๆ เช่น งานในแบบ “pink-collar jobs” หมายถึงงานใน “office” ของผู้หญิงได้ในบางด้าน เช่น เมืองไทยเป็นข้าราชการ เลขานุการ หัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ในกระทรวง ทบวง กรม กองทัพ และหน่วยงานของรัฐทั้งหลาย เมื่อรัฐปรับเปลี่ยนมายึดถือเสรีนิยมใหม่แล้ว พวกเธอรุ่นต่อมามาด้องวิงวอนแย่งชิงกัน “หางานทำ” กับบริษัทเอกชนต่าง ๆ หรือไม่เช่นนั้นก็จะเกิดการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นวิสาหกิจ/ธุรกิจเอกชนนั้น อาจทำให้พวกเธออาจถูกคัดออกได้ง่าย ๆ บนหลักการว่าไม่มีประสิทธิภาพ สูงอายุ และเงินเดือนสูงเกินไป ตรงนี้คือการหดตัวของรัฐในการให้บริการพื้นฐาน (ตามสิทธิมนุษยชน-ผู้เขียนบทสรุปฯ) แก่สาธารณชนซึ่งย่อมมีผลกระทบต่อผู้หญิงและผู้มีเพศภาวะ/เพศวิถีที่แตกต่างหลากหลายอย่างแน่นอน พุดง่าย ๆ คือ “หางานทำไม่ได้” ต้องไปฮ่องกง ต้องขายบริการทางเพศ และอื่น ๆ อีกมากมาย คำถามคือ “เมื่อหางานทำไม่ได้จะเอารายได้มาจากไหน?”

สอง กระบวนการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ซึ่งเป็นวิสาหกิจสาธารณะให้เป็นธุรกิจเอกชน เช่น การวางแผนที่จะนำการรถไฟแห่งประเทศไทย บริษัท

การบินไทย ระบบการศึกษา เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย บริการสุขภาพ อนามัย เช่น โรงพยาบาลเอกชน และอื่นๆ (ซึ่งมักจะอ้าง “ประสิทธิภาพ” และ “ความเป็นเลิศ”-ผู้เขียนบทสรุปฯ) ที่จริงแล้วหมายความว่า การจัดหา สิ่งที่ดีงามมีประโยชน์และบริการทั้งหลายให้กับสาธารณชนนั้น กลดกลายเป็นการกีดกักร่อน ลดถอยลงของคุณภาพของงานที่บรรดาคนทำงานทั้งหลาย ที่ยังคงมีงานทำอยู่ แต่มักตั้งข้อหาว่า “ไม่มีแรงบันดาลใจ” เหตุผลที่เป็น เช่นนี้เป็นเพราะบริษัทและธุรกิจเอกชนทั้งหลายล้วนมีเป้าหมายในการ แสวงหากำไรให้มากที่สุด มักจะจ่ายค่าจ้างให้กับพนักงานลูกจ้างน้อยที่สุด ที่จะน้อยได้ แต่เพิ่มชั่วโมงการทำงานให้มากขึ้น งานบางอย่าง เช่น เป็น พนักงานขายในห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีกฎไม่อนุญาตให้พนักงานนั่ง บางแผนก เช่น แผนกเสื้อผ้าและเครื่องสำอาง บังคับให้พนักงานหญิง สวมรองเท้าส้นสูงยืนตลอดเวลา รวมเวลาประมาณ 10-12 ชั่วโมงต่อวัน มีผลทำให้เกิดปัญหาสุขภาพหลายอย่างตามมา เช่น ปวดหลัง ปวดเอว (ขยายความโดยผู้สรุปฯ) ถึงกระนั้นก็ตามคนหนุ่มคนสาวก็ยังคงอยากทำงาน ในภาคธุรกิจเอกชน เพราะให้ค่าจ้างมากกว่าราชการและรัฐวิสาหกิจบางชนิด ผู้หญิงบางคนก็หวังว่าสามารถก้าวหน้าในหน้าที่การงานและได้รับ “ค่าจ้าง” สูงขึ้น แต่ไม่ได้คิดว่าบริการสาธารณสุขที่ดี นโยบายประกันสังคมที่ดีนั้น ไม่มีแล้ว ต้องจ่ายค่าประกันสุขภาพ ประกันชีวิต ประกันภัยบ้าน รถยนต์ ค่าเล่าเรียนลูก ฯลฯ อีกมากมายมหาศาล ซึ่งในระบบประชาธิปไตยเสรีนิยม แบบเดิมนั้น รัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดหาให้ในนามบริการสาธารณะ อนึ่งผู้หญิง ผู้ได้รับการศึกษาสูงสามารถหางานทำดี ๆ คือ มีรายได้สูง (high income jobs) พวกกันคิดว่า “ฉันมีความสามารถ” “ฉันเก่ง ไม่แพ้ผู้ชาย ฉะนั้น ฉันมีโอกาส เป็น CEO ของบริษัทได้” กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ สำหรับพวกเขา “ปัญหา การไม่เท่าเทียมกันทางเพศ/เพศภาวะ” หมดไปแล้ว ยุคสมัยของรุ่นแม่ กลายเป็นเรื่องเก่า ๆ เอาไว้เล่าสู่กันฟัง กระแสนี้กำลังมาแรงงานใน สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และยุโรป แต่คำถามของผู้สรุปเชิงวิเคราะห์คือ

เป็นอย่างนั้นจริงหรือ? ผลงานวิจัยนี้บอกเราเช่นนั้นหรือ? เราและกลุ่มประเทศอาเซียน แม้กระทั่งสิงคโปร์เข้าสู่ภาวะดังกล่าวหรือไม่? ถ้าสถานภาพและความเท่าเทียมระหว่างเพศ/เพศภาวะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงตำแหน่งทางเศรษฐกิจ-ธุรกิจระดับสูงได้จริงแล้ว เหตุใดการประชุมสุดยอดทางเศรษฐกิจของโลกที่ดาวอส (Davos) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อต้น พ.ศ.2557 นี้ จึงมีข้อตกลงประการหนึ่งว่า ประเทศต่าง ๆ ต้องไปดำเนินการให้การประชุมครั้งหน้าต้องมี CEO หญิงเข้าร่วมประชุมมากกว่าครั้งนี้ การประชุมที่ว่านี้จัดขึ้นเมื่อ 22-25 มกราคม ค.ศ.2014 จัดโดยองค์กรไม่แสวงหากำไรชื่อ World Economic จัดเป็นประจำทุกปีมีผู้นำทางการเมือง เศรษฐกิจระดับชาติ ระดับโลกเข้าร่วม มีจุดเน้นอยู่ที่การเมืองโลก ประเด็นทางเศรษฐกิจและสังคมโลก ในงานนี้นาย Shinzo Abe นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น กล่าวสุนทรพจน์ที่มีเนื้อหาบางส่วนว่า “ผู้หญิงจะรุ่ง” หรือ “women will shine” (CNBC online 2014) “จะเป็นเช่นนั้นจริงหรือ?” และ “CEO หญิงต่างหรือเหมือนกับ CEO ชายอย่างไร หรือไม่? เพราะอะไร?”

เจ็ด นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนและสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงต่อสู้กับการละเมิดสิทธิมนุษยชนในระดับสากล ด้วยการต่อสู้คัดค้านและต่อรองกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) กับอนุรักษนิยมใหม่ (neo-conservatism) ดังได้กล่าวสั้น ๆ ไว้ในข้อสรุปเชิงสังเคราะห์ข้อสี่ไปบ้างแล้ว แต่เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นขอสรุปจากข้อเขียนของนักสตรีนิยมตะวันตก (Grum, Joyce 2004 : 364) ไว้บางส่วนและขยายความอีกบางส่วนโดยผู้เขียน บทสรุปเชิงสังเคราะห์ว่า

ลัทธิเสรีนิยมใหม่ เดิมที่เรียกกันในภาษาไทยว่า “เศรษฐกิจแบบนีโอคลาสสิก” หรือ “neoclassical economics” เป็นอุดมการณ์ที่ประกาศเผยแพร่วิวาททางเศรษฐกิจที่ถือกันว่าเป็น “อิสระ” หรือ “free” เช่น ในภาษาไทยใช้คำว่า “ตลาดเสรี” ซึ่งหมายถึงเป็นพื้นที่หรือเวทีทางเศรษฐกิจ

ที่**ปลอดจากกฎเกณฑ์ของรัฐบาล** ปลอดจากข้อห้าม หรือข้อจำกัดของรัฐบาล (restriction) รวมทั้งปลอดจาก**ข้อจำกัดทางด้านแรงงาน** (labour) และ**กฎหมายสิ่งแวดล้อม** (environmental legislation) และปลอดจากการ**มีส่วนร่วมของรัฐบาลในตลาด**โดยผ่านทางระบบกรรมสิทธิ์สาธารณะ ตัวอย่างเช่น การใช้ระบบรัฐวิสาหกิจซึ่งในเมืองไทยถือว่าเป็น**สมบัติของชาติ** สาธารณะสมบัติ “สมบัติของชาติ” และ “สมบัติของแผ่นดิน” เป็นต้น ถ้ามีระบบรัฐวิสาหกิจอยู่ถือว่าขัดกับอุดมการณ์นี้ต้องเลิกไป ดังนั้นเราจึงเห็นการต่อต้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของรัฐบาล แต่มักต่อต้านไม่ค่อยสำเร็จ การต่อต้านการสร้าง**เขื่อนปากมูล** และการต่อต้าน**โรงไฟฟ้าพลังถ่านหินบ้านกรูด** โดยนักสิ่งแวดล้อมหญิงคนสำคัญ ถือว่าไม่เพียงต่อต้านรัฐบาลเท่านั้น แต่เป็นการต่อต้านนโยบายเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์นั่นเอง สิ่งทีหลายคนเป็นห่วงแต่รู้ไม่เท่าทัน เช่น การแปรรูป ปตท. แล้วเอาเข้าตลาดหุ้น ทุกวันนี้บางคนกำลังเป็นกังวลกับการแปรรูปธนาคารที่เป็นสมบัติสาธารณะ เช่น ธนาคารออมสินและธนาคารกรุงไทย เป็นต้น จริงอยู่ตามกฎหมายอาจทำไม่ได้ ประกอบกับสภาพแรงงานของธนาคารอาจแข็งขัน มีอำนาจต่อรอง ผู้ฝากยังสามารถรวมตัวถอนเงินได้ แต่อำนาจรัฐ องค์กรอิสระจับจ้องอยู่บวกอำนาจทุนเป็นสิ่งที่ประมาทไม่ได้

ลัทธิตริณิยมใหม่ยังเผยแพร่ ผลักดันให้เกิดการถอนตัวออกจาก**รัฐสวัสดิการ** (สังคมสงเคราะห์เป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ของรัฐสวัสดิการ-ผู้เขียน) และออกจากความรับผิดชอบหรือภารกิจต่อสาธารณชนที่เดิมทีเมื่อเริ่มตั้งรัฐสมัยใหม่ (modern state) เมื่อสองร้อยปีที่แล้วถือว่าเป็นภารกิจพื้นฐานที่**รัฐจะต้องทำ** ปฏิเสธไม่ได้ วิธีการตามแนวทางนี้คือการยกเลิกการให้ทุนสนับสนุนภารกิจของรัฐต่อ**ความเสมอภาคและความเป็นธรรมทางสังคม** ข้อความนี้อาจถือว่าเป็นข้อที่สามของข้อหกก็ได้

อีกหลักการหนึ่งของเสรีนิยมใหม่ ซึ่งอาจถือได้ว่าข้อที่สี่ของข้อหก ก็ได้เช่นกันคือ การประกอบสร้างภาวะความเป็นพลเมือง (citizenship) ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตทางเศรษฐกิจ (เช่น กรรมกร ชาวนา และคนบริการ ในภาคธุรกิจท่องเที่ยวและบริการทางเพศ แรงงานหญิงรับจ้าง (“แม่บ้าน”) ในสิงคโปร์ ฮองกง และประเทศอื่น เสมียนพนักงานหญิงตามบริษัทห้างร้าน ธนาคาร ซึ่งนักสตรีนิยมบางคนจัดว่าเป็นแรงงานประเภท “pink collar”) นอกจากนี้ตามหลักการของเสรีนิยมใหม่ ยังผลักดันผู้คนทั้งหลายรวมทั้ง ผู้มีเพศ/เพศภาวะที่หลากหลาย ทุกช่วงอายุ ทุกชนชั้น ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ทุกสถานะทางร่างกาย-จิตใจ ทุกการใช้ชีวิตที่เรียกว่า “life style” ให้เป็น **ผู้บริโภค** ด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนอ่านดูได้จากชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิงเจ้าของประวัติชีวิตและประสบการณ์ในงานวิจัยชุดนี้ที่ชัดมาก เช่น กรณีของ แนน้อย แซ่เซ่ง เพย ศรีสมบัติ หน่อแฉวี พุงเมืองทอง ในการ “เข้าถึง” บริการพื้นฐานเรื่องสุขภาพของรัฐ และลาเคละ จะทอ ผู้ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อ “เข้าถึง” บริการการศึกษาของรัฐ “เข้าถึง” การมีส่วนร่วมทางการเมือง เป้าหมายของเสรีนิยมใหม่ที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการต่อสู้ ต่อรองกับรัฐ ซึ่งดำเนินนโยบายแนวเสรีนิยมใหม่ ที่อยู่เบื้องหลังการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้คนทั่วไป และละเมิดนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนหญิง กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ การผลักดันประเทศไทยและประเทศต่างๆ ในโลก รวมทั้งพื้นที่ที่เรียกว่า “เขตเศรษฐกิจอาเซียน” ให้เป็นส่วนหนึ่งของเขตเศรษฐกิจ ซึ่งจริงๆ แล้วเกิดขึ้นแล้วด้วยซ้ำไป นั่นคือ ตลาดของโลกเสรีนิยมใหม่ ซึ่งย่อมแน่นอนว่าจะต้องเกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนข้ามชาติด้วย

เสรีนิยม (เก่า/เศรษฐกิจแบบนีโอคลาสสิก) ถูกสร้างหรือได้รับการ “จัดโครงสร้างใหม่” หรือ “restructuring” บนหลักการที่นักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สองพยายามต่อต้าน นั่นคือ วิธีคิดแบบทวิลักษณ์ หรือ “ข้าวตรงข้ามสองข้าว” คือการแบ่งแยกในเรื่องของ “ส่วนตัว/สาธารณะ” หรือ “สาธารณะ/ส่วนตัว” หรือ public/private ตัวอย่างเช่น การตั้งเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไป “ผู้หญิงอยู่ใน

พื้นที่ส่วนตัว” เช่น ครอบครัว บ้านเรือน เป็นลูกสาว เมีย และแม่ ส่วนพื้นที่สาธารณะ (public space/spheres) เป็นพื้นที่ของผู้มีเพศภาวะชายเท่านั้น เช่น การออกไปทำงานนอกบ้านเป็นผู้โหม่บ้าน กำนัน กลุ่มผู้อาวุโส พร้อมกับเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นสามี ลุง อา และลูกชาย เป็นต้น หลักการของเสรีนิยมใหม่ปรากฏในชีวิตของผู้หญิงชนเผ่าทุกคนไม่มีวัน ลักษณะ “คาราคาซัง” “หัวหน้าพะวงหลัง” นี้ทำให้ผู้หญิงหลายคนต้องเลือกจึงถูกเหมารวมว่าเป็น “ลัทธิสัจใจ” หรือ “voluntarism” เช่น การ “เลือก” เข้าสู่ภาคบริการทางเพศและอาชีพ “แม่บ้าน” ในต่างประเทศ เป็นต้น ดังนั้น ผู้เขียนบทสรุปเชิงสังเคราะห์จึงกล่าวอย่างมั่นใจว่า เสรีนิยมใหม่นั้นไม่ต่างอะไรกับอนุรักษนิยมใหม่ หรือ “neo-conservatism” นั่นเอง

แปด การเกิดขึ้นของอนุรักษนิยมใหม่ ภายใต้เสรีนิยมใหม่ กระบวนการปรับเปลี่ยนจากอนุรักษนิยมเดิมไปสู่อนุรักษนิยมใหม่นี้ มักได้รับความชอบธรรมโดยการใช้ถ้อยคำสำนวน (rhetoric) ที่ตอกย้ำ**ความสำคัญของปัจเจก** พร้อมทั้ง**ไปกับการยืนยันอยู่บนขาของตนเอง หรือการพึ่งตนเองของครอบครัวแต่ละครอบครัวแทนชุมชน** ซึ่งนักวิชาการบางคนเรียกว่าเป็น “วาทกรรมเสรีนิยมใหม่” (neoliberal discourse) นี้ เป็นการทำลายความสามัคคีของชุมชน ด้วยการให้ความสำคัญกับปัจเจกชนนิยมเป็นที่ตั้ง นักวิชาการไทยมักใช้คำว่า “การล่มสลายของชุมชน”

ยิ่งไปกว่านั้นปฏิบัติการต่างๆ ในแนวของนักเสรีนิยมใหม่มีส่วนทำให้**ความเป็นพลเมือง** หรือ “citizenship” ถูกลดคุณค่าจากหน้าที่กับบทบาทที่ถือว่าเป็นสากลต่างๆ ให้เหลือแต่เพียงพลเมืองบนพื้นฐานของสถานภาพทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคลผู้ซึ่งพึ่งตนเองได้และสนใจแต่เฉพาะตัวเองเท่านั้น พูดอีกอย่างหนึ่งคือ “ถ้าฉันมีสถานภาพเป็นบุคคลที่พึ่งพาตนเองได้ เช่นมีรายได้ ฉันก็ไม่สนใจปัญหาของคนอื่นไม่สนใจปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว แล้วนั่นเอง ผู้สรุปเชิงสังเคราะห์ เห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นรอบตัวอย่างกว้างขวาง นั่นคือคำกล่าวที่ว่า “นักศึกษามหาวิทยาลัย

รุ่นใหม่ พ่อแม่ร่ำรวย ได้แต่แต่งตัวสวย ๆ หล่อ ๆ ขับรถป้ายแดงมาเรียนหนังสือ ไม่สนใจใครอื่น ไม่สนใจการเมือง ไม่สนใจสังคม ไม่สนใจสิ่งแวดล้อม ไม่คิดที่จะช่วยเหลือใคร” อนึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นจริง แล้วเรา หรือนักปกป้องสิทธิมนุษยชน” ทั้งหลายจะคิดจะทำอะไร อย่างไร แต่ไม่ว่าจะคิด ทำอะไร ก็ตามสิ่งแรกที่จะต้องทำคือ ตั้งสมมุติฐานว่าการเดินทางที่ดี การพัฒนาไปข้างหน้า หรือจะเรียกง่าย ๆ ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับสังคมไทย ไม่ได้เกิดอย่างไม่มีสาเหตุ หรือไม่มีการวางแผนและปฏิบัติการ ไม่ว่าจะในช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบ ประชาธิปไตยเต็มใบ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ที่อ้างว่าจะเกิดได้เฉพาะเมื่อมี “การเลือกตั้ง” เท่านั้น เขาเข้าใจจริงๆ แล้วในช่วงรัฐประหาร ยึดอำนาจรัฐโดยทหารสังคมไทยก็เปลี่ยนไปตามแนวทางนี้ ดังนั้น คำถามเชิงข้อเสนอให้มีการวิจัยคือการตั้งคำถามว่า ลัทธิปัจเจกชนนิยมเกิดขึ้นกับผู้หญิงทุกชนชั้น ทุกกลุ่มชาติพันธุ์หรือไม่ หรือว่าลัทธิปัจเจกชนนิยมทำให้ผู้หญิง คนหนุ่ม คนสาว ชนชั้นกลางในเมือง คิดว่าตนกำลังเดินอยู่บนเส้นทางของความสำเร็จอย่างพึ่งตนเองได้ ต่อไปฉันก็จะไม่สนใจ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตายายแล้ว แต่สำหรับผู้หญิงยากจนตามชนบท และผู้หญิงชาติพันธุ์ที่ยากจน กลับต้องดิ้นรนออกนอกชุมชน เพื่อส่งเงินมาเลี้ยงพ่อแม่ ยายตา ปู่ย่า และลูกหลาน ต้องกลับมาช่วยชุมชน แม้ว่าจะงานที่ไปทำนั้นอาจ “ไม่สมควรดีศรีความเป็นมนุษย์” ก็ต้องทำในขณะเดียวกัน ตัวอย่างงานวิจัยว่าด้วยครอบครัว เครือญาติ และชุมชนผลักดันผู้หญิงออกไปขายบริการผ่านทางเครือข่ายการค้ามนุษย์ข้ามชาติ มีให้เห็นมากพออยู่แล้ว ปรากฏการณ์การขายบริการทางเพศก็ดี การค้ามนุษย์ข้ามชาติ โดยครอบครัว เครือญาติ เป็นผู้ดำเนินการ (ยศ สันตสมบัติ 2535) นี้ นำเราไปสู่ข้อสังเกตใหญ่และสำคัญข้อต่อไป

เก้า อนุรักษ์นิยมใหม่กับประชาธิปไตย ในทัศนะของนักสตรีนิยมบางกลุ่มเห็นว่า อนุรักษ์นิยมใหม่ (neo-conservatism) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ช่วยผลักดันให้เกิดสังคม**ประชาธิปไตย**ที่มีลำดับขั้นสูงต่ำทางอำนาจมากขึ้น

กับทั้งยังเป็นสังคมอำนาจนิยม (authoritarianism) ซึ่งเป็นสังคมที่ไม่ได้วางรากฐานอยู่บนความเสมอภาค (inequitable society) หากแต่ยังวางอยู่บนครอบครัวปิตาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ทางเพศ หรือเพศวิถีแบบเพศตรงข้ามเท่านั้น บวกกับลัทธิปัจเจกชนนิยมหรือบางครั้งเรียกว่า “การกำหนดนิยามตัวเอง” ที่ดำรงอยู่ในรัฐเสรีนิยมใหม่ที่สนับสนุนบทบาทหญิงชายอีกทีหนึ่ง ตรงนี้เองที่อาจกล่าวได้ว่าเสรีนิยมใหม่ที่มีการแสดงให้เห็นอย่างเปิดเผยว่า **ต่อต้านนักสตรีนิยมและต่อต้านเสมอภาคนิยม (egalitarianism)** นั่นเอง พูดอีกอย่างหมายความว่า อนุรักษ์นิยมใหม่ดำรงอยู่คู่กับครอบครัว “ปิตาธิปไตย” ตามจารีตเพราะเชื่อว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวสามารถดำรงไว้ซึ่ง “ความมีเสถียรภาพทางสังคม” และสอดคล้องกับ “อำนาจเชิงศีลธรรม” ที่มีอยู่ในระบบครอบครัวปิตาธิปไตยดังกล่าว พร้อมกันนั้นก็ขยายไปเป็นตัวแบบ (models) ของความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ โดยใช้บุคคลโดยเฉพาะองค์กรของรัฐที่เป็นนักปฏิบัติการแต่สังกัดรัฐ เช่น NGOs ที่สนับสนุนโดยรัฐให้ออกมาจัดการสถาปนาความสัมพันธ์แบบ พ่อ-แม่-ลูก ที่มีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว ตัวอย่างเช่น เมืองไทยเราเคยและยังคงผลักดันให้เกิดการ “กอดกันวันละครึ่ง” เป็นต้น จากนั้นก็ขยายไปในทั้งภาคเอกชนให้มีการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบมีสาแทรกความสัมพันธ์แนวตั้ง และหยุดลงที่ CEO ตัวแบบและหุ่นจำลองนี้สะท้อนให้เห็นในนโยบายการบริหารประเทศในช่วงประมาณสิบปีเศษๆ ที่ผ่านมาอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เสรีนิยมใหม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง แก่งแย่ง แข่งขันต่อต้าน และต่อรองในหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่ไม่สามารถพัฒนาเชิงแข่งขันกับกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งบางครั้งประเทศต่าง ๆ ที่ว่านี้ได้รับการขนานนามว่าเป็น “โลกที่สาม” บ้าง “ด้อยพัฒนา” บ้าง และบางประเทศมีประวัติศาสตร์ของการถูกกดขี่ขูดรีดโดยลัทธิอาณานิคม หรือจากต่อสู้อันได้เอกราชแล้วต้องเริ่มต้นจากสถานะติดลบทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ต้นทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

แถมยังถูกผลักดันเร่งรัดให้ต้องวิ่งตามนโยบายเสรีนิยมใหม่ โลกาภิวัตน์ที่เป็นปีตาธิปไตย ต่อต้านสตรีนิยมและความเสมอภาคนิยม หรือจะสรุปว่าขัดแย้งกับหลักสิทธิมนุษยชนสากลก็คงได้ คำถามเชิงสรุปตรงนี้คือ นักสิทธิมนุษยชนและนักปกป้องสิทธิมนุษยชนสากลสมควรหรือไม่ที่จะเปิดรับกรอบคิดใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมาเพื่อให้ทันกับการปรับตัวของเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ ซึ่งสตรีนิยมแนวทงนี้เองสังกัดอยู่ในกรอบคิดเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ แม้จะมีสตรีนิยมมาร์กซิสต์ สตรีนิยมแนวนิเวศวิทยา สตรีนิยมแนวทางวัฒนธรรม สตรีนิยมถึงรากเหง้า และอื่นๆ อยู่ก็ตาม แต่เมื่อเวลาล่วงมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 21 แล้ว จำเป็นหรือไม่ที่เราจะต้องใช้วิธีคิดใหม่อย่างน้อยก็บางส่วน

เท่าที่สรุปเชิงสังเคราะห์มานำเสนอข้างบน ผู้สรุปฯ ทำโดยใช้กรอบคิดเรื่อง “ความเหมือนที่แตกต่าง” หรือ “ความแตกต่างในความเหมือน” ในด้านความต่างนั้น ผู้อ่านสามารถเห็นได้ชัดเจนอยู่แล้วในรายละเอียดของชีวิตผู้หญิงชาติพันธุ์ที่พวกเธอเล่าให้เราฟัง สิ่งที่เหมือนกันคือดำรงชีวิต ต่อสู้และต่อรองเพื่อ “เข้าถึงความยุติธรรม” ซึ่งความยุติธรรมนี้ หนึ่ง มีหลากหลายมากมาย หมายถึง การเข้าถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในสถานะเป็นพลเมือง หรืออาจกล่าวอีกอย่างได้ว่า ความยุติธรรมสามารถพูดถึงในนาม “สิทธิมนุษยชน” ก็ได้ สอง “การเข้าถึงความยุติธรรม” เป็นทั้ง **กระบวนการ** (process) ที่แตกต่างหลากหลายวิธีซับซ้อนและมีพลวัต แต่ในขณะเดียวกันก็เป็น **เป้าหมาย** ที่แตกต่างหลากหลาย ซับซ้อนและมีพลวัตไปในตัวด้วย สาม “ความยุติธรรม” มีหลากหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว กลุ่มเครือญาติ ชุมชนชาติ ภูมิภาค และระดับโลก กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ มีลักษณะข้ามชาติ ข้ามพรมแดน เป็นต้น สี่ อนุรักษ์นิยมเก่า เช่น ศาสนา จารีตประเพณีกับอนุรักษ์นิยมใหม่ อาจประสานกันเป็นกระแสเดียวกันเมื่อการต่อสู้ต่อรอง หรือการพยายามเข้าถึงความยุติธรรมเดินไปถึงเรื่องเพศ/เพศภาวะ และเพศวิถี

บรรณานุกรม

- วิระดา สมสวัสดิ์ บก. อัญชนา สุวรรณานันทน์ ไพศาล ลิขิตปรีชากุล (แปล). **ทวงสิทธิ์... ทวงถามความยุติธรรม คู่มีอผู้หญิงปกป้องสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550.
- Alcoff, Linda, Martin and Caputo, John D., (eds). **Feminism, sexuality, and The Return of Religion**. Bloomington: Indiana University Press, 2011.
- Code, Lorraine. (ed). **Encyclopedia of Feminist Theories**. London and New York : Routledge, 1946.
- Pateman, Carole and Gross, Elizabeth. (eds). **Feminist Challenges: Social and Political Theory**. Boston: Northeastern University Press, 1986.
- Chandra Talpade Mohanty, Ann Russo, Lourdes Torres. (eds). **Third World Women and the Politics of feminism**. Indiana: Indiana University Press, 1991.
- CNBC. Where were all the women in Davos? [online], Retrieved January 26, 2014, from www.cnbc.com/id/101363791, 2014.

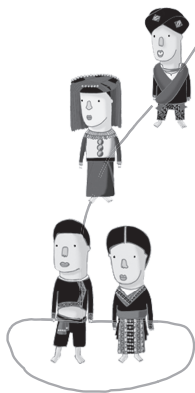
ข้อเสนอ

เพื่อการปรับปรุงและพัฒนา
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ
งานวิจัย

ประสบการณ์

กับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

ประสบการณ์ กับ การเข้าถึงความยุติธรรม : การศึกษาวิจัยแบบ
อัตชีวประวัติของผู้หญิง 5 ชาติพันธุ์ ประกอบด้วย 1. ผู้หญิงลาหู่ 2. ผู้หญิง
เมี่ยน 3. ผู้หญิงม้ง 4. ผู้หญิงดาราอาก และ 5. ผู้หญิงปกากะญอ นั้น
จากงานศึกษาวิจัยทำให้ค้นพบข้อเท็จจริงว่า

แม้ว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองว่าบุคคลมีสิทธิเสมอกัน
ในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน แต่ในทาง
ปฏิบัติแล้ว ยังพบว่าเครื่องมือนี้ไม่อาจประกันว่า “บุคคลทุกคน” จะสามารถ
เข้าถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคได้โดยอัตโนมัติ อีกทั้งในต้วบท
กฎหมายลำดับรองและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเองยังมีอคติทางเพศ/เพศภาวะ
เพศวิถี และอคติทางชาติพันธุ์ ที่ส่งผลให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน
เกิดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมทางเพศ และปัญหาการเข้าถึงความ
ยุติธรรมของผู้หญิง

งานวิจัยนี้ทำให้พบข้อเท็จจริงว่า ปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรมของ
ผู้หญิงยังเกิดขึ้นในสังคมไทยทุกระดับชั้น ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน
ยังอยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือชายขอบ ซึ่งมีจารีตประเพณีของชุมชนที่ถักทอ
รัดร้อยให้ผู้หญิงต้องปฏิบัติตามอย่างไม่อาจปฏิเสธหรือขัดขืนใด ๆ ได้
ยอมทำให้ผู้หญิงในพื้นที่ห่างไกลประสบปัญหาไม่อาจเข้าถึงความยุติธรรม
หรือเข้าถึงความยุติธรรมอย่างที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมทางเพศ มากกว่า
ผู้หญิงในพื้นที่อื่น ๆ

เหตุผลที่ทำให้ผู้หญิงในพื้นที่ห่างไกลหรือชายขอบ ประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความเป็นธรรมทางเพศ และการเข้าถึงความยุติธรรมตามหลักสิทธิมนุษยชน หรือหลักความเสมอภาคระหว่างเพศนั้น เกิดจากรากเหง้า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ในสังคม ปิตาธิปไตย หรือสังคมชายเป็นใหญ่ ซึ่งอำนาจในที่นี้ หมายถึง ความสามารถในการเปรียบเทียบระหว่างคู่หญิงชายที่จะทำอะไรก็ได้ว่าเป็นอิสระจากอีกฝ่ายหนึ่ง หรือที่จะครอบงำการตัดสินใจของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือที่จะแสดงพฤติกรรมที่ฝืนความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือแม้กระทั่งที่จะควบคุมการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง (“ผู้หญิง” ในวาทกรรมการเมือง เรื่องเพศและสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์ 2547 หน้า 201 แปลจาก Pulerwitz, Gortmaker and Dejong 2000b : 637-660)

ดังนั้นปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์ สามารถจำแนกเป็นสองระดับ ดังนี้

1. ปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรมที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน ชนเผ่าชาติพันธุ์ ผ่านวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากผู้นำชุมชนเดิม ผู้รู้ด้านประเพณีพิธีกรรม ผู้นำด้านจิตวิญญาณ ผู้อาวุโส หรือสภาหมู่บ้าน และผู้นำครอบครัวที่เป็นผู้ชายเห็นได้จาก

- กรณี ผู้หญิงไม่สามารถเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นทายาทที่ไม่ได้รับมรดกตกทอดจากบุพการีที่เสียชีวิตของผู้หญิงเมียน
- กรณี ถูกขูดจากชายในหมู่บ้านตั้งแต่เป็นผู้เยาว์ และต้องตกเป็นภรรยาคนที่สองของสามีของผู้หญิงม้ง
- กรณี เมื่อมีสามีแล้ว ต้องออกจากครอบครัว และไม่อาจกลับเข้าตระกูลเดิมได้อีกของผู้หญิงดราออง ผู้หญิงม้ง ผู้หญิงเมียน

- กรณี เมื่อหย่าร้างกัน ผู้หญิงไม่มีสิทธิใด ๆ ในทรัพย์สินหรือมรดกที่ทำมาหาได้ร่วมกันของผู้หญิงมั่ง ผู้หญิงเมียน
- กรณี ผู้หญิงไม่สามารถออกจากชุมชน ทำให้ไม่ได้เรียนหนังสือ ส่งผลให้ไม่สามารถสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐของผู้หญิงลาหู่ ผู้หญิงเมียน ผู้หญิงปกากะญอ ผู้หญิงดาราอาง และผู้หญิงมั่ง
- กรณี การถูกควบคุมเพศวิถีโดยสามีเท่านั้นที่มีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงปกากะญอ
- กรณี ผู้หญิงไม่มีอำนาจกำหนดความสัมพันธ์ทางเพศ การวางแผนครอบครัว และต้องมีลูกมากกว่าสามคนของผู้หญิงปกากะญอ
- กรณี ผู้หญิงไม่สามารถเป็นผู้นำในชุมชนได้ เนื่องจากความเชื่อว่าจะทำให้เกิดอาเพศ เป็นผู้หญิงไม่ดีของผู้หญิงปกากะญอ ผู้หญิงดาราอาง ผู้หญิงเมียน
- กรณี ผู้นำชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และทำให้ผู้หญิงและเด็กไม่ได้รับการคุ้มครอง เยียวยา และฟื้นฟูอย่างเหมาะสมของผู้หญิงปกากะญอ ผู้หญิงมั่ง
- กรณี เมื่อออกไปทำงานต่างถิ่น ถูกมองว่าไปค้าประเวณีและติดเอดส์ ถูกตั้งข้อรังเกียจจากชุมชนของผู้หญิงมั่ง ผู้หญิงปกากะญอ ผู้หญิงเมียน

2. ปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรม ผ่านเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย ที่ไม่มีความละเอียดอ่อนในเพศสภาวะ มีการเลือกปฏิบัติและอคติทางชาติพันธุ์ และไม่มีมาตรการพิเศษชั่วคราวเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติที่เกิดขึ้น และส่งผลให้หญิงชนชาติพันธุ์ มีปัญหาการถูกละเมิดหรือกระทบสิทธิมนุษยชน¹ ในมิติต่างๆ ประกอบด้วย

¹ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน, อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ, อนุสัญญาาระหว่างประเทศ ว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ, อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550

สิทธิพลเมือง การได้รับสัญชาติ สิทธิในการสมรส การเลือกคู่สมรส อย่างอิสระ และด้วยความยินยอมพร้อมใจ สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน สิทธิในการรับมรดก สิทธิทางการเมืองและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในนโยบายสาธารณะทุกระดับ สิทธิในการมีงานทำ และได้รับค่าจ้าง ที่เท่าเทียมกัน ในผลตอบแทนที่ยุติธรรม สิทธิในการมีที่อยู่อาศัย สิทธิในการ ได้รับบริการสาธารณสุข โดยเฉพาะสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์และสุขภาพ ทางเพศ สิทธิอันเสมอภาคกับบุรุษในการได้รับการศึกษา การศึกษาต่อเนื่อง และการฝึกอบรม สิทธิที่จะได้รับสวัสดิภาพและการคุ้มครองโดยรัฐให้รอดพ้น จากความรุนแรงหรือการทำร้ายร่างกาย สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่าง เท่าเทียมกัน ภายใต้ศาลและองค์กรอื่นๆ ในกระบวนการยุติธรรม และ สิทธิที่รัฐต้องมีมาตรการพิเศษชั่วคราว เพื่อมุ่งเร่งรัดให้มีความเสมอภาค ที่แท้จริงระหว่างบุรุษและสตรี เห็นได้จาก

- กรณี การไม่ได้รับสัญชาติไทย เนื่องจากระเบียบสำนักทะเบียน กลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนให้แก่ ชาวไทยภูเขา พ.ศ.2535 ได้กำหนดว่า ชาวเขาต้องเป็นบุคคล ที่สามารถพูดและฟังภาษาไทยได้
- กรณี เมื่อไม่ได้รับสัญชาติไทย ทำให้ไม่ได้รับสิทธิพลเมือง และ ได้รับการปกป้องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- กรณี เจ้าหน้าที่รัฐเรียกเก็บเงิน (คอร์รัปชัน) เพื่อให้ขั้นตอนการ ยื่นคำร้องขอสัญชาติไทยดำเนินการรวดเร็วกว่าคนอื่น
- กรณี การไม่ได้รับบริการด้านสุขภาพอนามัยการเจริญพันธุ์อย่าง รอบด้าน และเป็นประโยชน์ต่อผู้หญิง
- กรณี ปัญหาอคติทางชาติพันธุ์และการถูกเลือกปฏิบัติจาก เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
- กรณี ปัญหาอคติทางชาติพันธุ์และถูกเลือกปฏิบัติจากครู อาจารย์ ในโรงเรียน และสถาบันการศึกษา

- กรณี การไม่มีล่าม ทำให้มีปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่ สาธารณสุขกับหญิงชาติพันธุ์ เมื่อต้องรับบริการสาธารณสุข
- กรณี การไม่มีล่าม เมื่อต้องพึ่งพากระบวนการยุติธรรม ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งและอาญาได้
- กรณี การถูกจับกุมข้อหาบุกรุกป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ โดยไม่มีหมายค้น หมายจับ และถูกหลอกลวงจากเจ้าหน้าที่รัฐ
- กรณี เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ความรุนแรงในการสลายการชุมนุม โดยสงบของชนชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ
- กรณี การถูกล่วงละเมิดทางเพศจากนายจ้าง การถูกโกงค่าแรง

ข้อเสนอในเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศกับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงชาติพันธุ์

1. ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานราชการที่มีอำนาจหน้าที่โดยตรง เพื่อขจัดปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรม ทำให้มีกฎหมายและพนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีความละเอียดอ่อนในเพศภาวะ ไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติและอคติทางชาติพันธุ์ และให้มีมาตรการพิเศษชั่วคราวเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย

1.1 กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2545
- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ.2545

1.2 กระทรวงวัฒนธรรม

- พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543

1.3 กระทรวงมหาดไทย

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2545
- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2545

1.4 กระทรวงศึกษาธิการ

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551
- พระราชบัญญัติการศึกษามัคบังคับ พ.ศ.2545
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

1.5 กระทรวงสาธารณสุข

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ.2552
- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ.2552

1.6 กระทรวงยุติธรรม

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2545

1.7 กระทรวงแรงงาน

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน พ.ศ.2545

1.8 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2547

1.9 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

- พระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2542

1.10 สำนักงานอัยการสูงสุด

- พระราชบัญญัติองค์กรอัยการและพนักงานอัยการ พ.ศ.2553

1.11 สภานายความ

- พระราชบัญญัติสภานายความ พ.ศ.2528

1.12 สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

- พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2545

1.13 สำนักงานประกันสังคม

- พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533

2. ข้อเสนอต่อการปฏิรูปกลุ่มกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อขจัดปัญหาการเข้าถึงความยุติธรรม ทำให้มีกฎหมายที่มีความละเอียดอ่อนในเพศสภาวะ ไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติและอคติทางชาติพันธุ์ และให้มีมาตรการพิเศษชั่วคราวเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย

2.1 สิทธิพลเมือง การได้สัญชาติ

- พระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551
- พระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ.2534
- ระเบียบสำนักทะเบียนกลาง ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.2535
- ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการสั่งให้บุคคลซึ่งไม่มีสัญชาติไทยที่เกิดในราชอาณาจักรไทยโดยบิดา มารดา เป็นต่างด้าวได้สัญชาติไทยเป็นการทั่วไป และการให้สัญชาติเป็นการเฉพาะราย

2.2 สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุข โดยเฉพาะสิทธิ

อนามัยการเจริญพันธุ์และสุขภาพทางเพศ

- พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550
- พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2545

2.3 สิทธิทางการเมือง

- พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537

2.4 สิทธิในการมีงานทำ การได้รับค่าจ้างที่เท่าเทียมกัน

ในผลตอบแทนที่ยุติธรรม และคุ้มครองไม่ให้มีการล่วงละเมิดทางเพศ

- พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541

2.5 สิทธิในการมีที่อยู่อาศัย

- พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543
- ระเบียบสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ว่าด้วยการดำเนินงานโครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน พ.ศ.2552

2.6 สิทธิอันเสมอภาคกับบุรุษในการได้รับการศึกษา การศึกษา ต่อเนื่อง และการฝึกอบรม

- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551
- พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545

2.7 สิทธิที่จะได้รับสวัสดิภาพและการคุ้มครองโดยรัฐให้รอดพ้น จากความรุนแรงหรือการทำร้ายร่างกาย

- พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรง
ในครอบครัว พ.ศ.2550
- พระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดี
เยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553
- ข้อบังคับของประธานสภา ว่าด้วยวิธีการดำเนินคดีคุ้มครอง
สวัสดิภาพ พ.ศ.2554

2.8 สิทธิที่รัฐออกมาตรการพิเศษชั่วคราว เพื่อที่จะได้รับ การปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน ภายใต้ศาลและองค์กรอื่นๆ ในกระบวนการ ยุติธรรม

เช่น การออกข้อบังคับของประธานสภา ว่าด้วยการมีล่าม
ภาษาท้องถิ่นชาติพันธุ์ประจำศาล

3. ร่างกฎหมายที่สมควรผลักดันเพื่อให้มีกฎหมายที่คุ้มครอง
สิทธิมนุษยชนของหญิงชาติพันธุ์ โดยคำนึงถึงความละเอียดอ่อนใน
เพศสภาวะ ไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติและอคติทางชาติพันธุ์ ปฏิบัติตาม
สนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี และให้มีมาตรการ
พิเศษชั่วคราวเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติที่เกิดขึ้น

- 3.1 ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมโอกาสและความเสมอภาคระหว่างเพศ พ.ศ... (ฉบับประชาชน)
- 3.2 ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิอนามัยการเจริญพันธุ์และสุขภาพทางเพศ พ.ศ... (ฉบับประชาชน)
- 3.3 ร่างพระราชบัญญัติโฉนดชุมชน พ.ศ... (ฉบับประชาชน)
- 3.4 ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ... (ฉบับประชาชน)
- 3.5 ร่างพระราชบัญญัติสภาชาติพันธุ์และชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทย พ.ศ... (ฉบับประชาชน)
- 3.6 ร่างพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย พ.ศ... (ฉบับประชาชน)

“

“งานวิจัยผู้หญิงชาติพันธุ์”

ไม่ได้เน้นที่ “ความหมาย” ของคำว่า “ความยุติธรรม”

แต่เน้นที่ “ปฏิบัติการ” ของผู้หญิง

ที่พยายามเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice)

เนื่องเพราะเธอต้องประสบปัญหา การห้าม การกีดกัน การกดทับ

ในชีวิตอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

“ฉลาดชาย รมิตานนท์”

”

คณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย
ด้านความเสมอภาคระหว่างเพศ ในคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย